

Athanasiana

12

ISSN 1219-9915

SZENT ATANÁZ GÖR. KAT. HITTUDOMÁNYI FŐISKOLA

INSTITUTUM SANCTO ATHANASIO NOMINATUM

ATHANASIANA

12

NYÍREGYHÁZA

2001

TARTALOMJEGYZÉK

Bevezetés	7
Héctor Vall: A keleti katolikus egyházak teológiai és egyházi szerepéről a Kelet és Nyugat közötti ökumenikus párbeszédben	9
Orosz Atanáz: Az istenképiség és hasonlóság görög értelmezése	23
Ivancsó István: Két máriapócsi imádságunk	45
Soltész János: A fogyatékos személyi lét méltósága és hatása	55
Végheő Tamás: Pálos hithirdetők kapcsolatai Északkelet-Magyarország görög katolikusaival (1642-1682)	65
Obbágy László: Szőnyegen a katekézis	81
Szabó Péter: A keleti kodifikáció története (I.)	95
Dionüsziosz da Furnà: Az ikonfestészet kézikönyve III.	115

SUMMARIA

A. Orosz: Die griechische Auslegung der Gottesebenbildlichkeit und -Ähnlichkeit	137
I. Ivancsó: Due preghiere alla Madre di Dio di Máriapócs	138
J. Soltész: Die Würde des behinderten, persönlichen Wesens und seine Einwirkung	140
T. Végheő: Missionari paolini e cristiani orientali nell'Ungheria Nord-orientale (1642-1682)	141
L. Obbágy: Die Katechese aufs Tapet	142
P. Szabó: Storia della codificazione orientale (I) Dagli inizi fino all'epoca del Concilio Vaticano II.	144

KÖZLEMÉNYEK

Xeravits Géza: A „Gyülekezet szabályzatának” (1Q28a) messiásképe – The Messianic View of the <i>Rule of the Community</i> (1Q28a)	145
Ivancsó István: Egy régi dokumentum az asszisztálásról – Un documento antico sull'assistenza liturgica	155

KRÓNIKA

Szent Atanáz Díj alapítása	161
Jubileumi tudományos konferencia	162
Doktorálás	163
Lelkigyakorlat	163
A Magyar Tudomány Napja	163
Kiigazítás	164
Jubileumi emlékűnnep	164
Eperjesi emlékűnnepség	164
Egyetemi építkezés	165

KITEKINTÉS

Pápai Akadémia az életért: Össejtek létrehozása	167
A Blair kormány ajánlásai	176

PAPI ÖNARCKÉPCSARNOKUNK 1.

Figeczki Balázs: Papi életút	193
Király Ernő dr.: Papi életem	196
Oláh Miklós: Elv – Élet – Szolgálat	202
Farkas Olivér: Életút, egyházközség, család	207
Járasi János: A Sematizmus adatai	213
Keresztes Szilárd dr.: A Sematizmus adatai	213
Papp Szabolcs: Följegyzés földi életem eddigi idejéről	214
Obbágy Miklós: Életrajz	216
Szabados János: Papi életem	217
KÖNYVISMERTETÉSEK	223
RECENSIONES	229
Keleti egyházi BIBLIOGRÁFIA magyar nyelven 1999-2000	233

BEVEZETÉS

A 2000. esztendő nem csak a világegyházban volt jubileumi év, hanem Hittudományi Főiskolánk életében is kimagasló jelentőséggel bírt. Ugyanis az 1950-ben alapított Görög Katolikus Hittudományi Főiskola és Papnevelő Intézet ötven éves fennállását ünnepelte. Az „Örökség és Küldetés” című tudományos konferencia, az ötven esztendő bemutató kiállítás és az itt végzett papok számára rendezett családias összejövetel jelentette az ünneplés egy-egy fázisát. A szervezés idején felmerült az a gondolat is, hogy szenteljünk egy ünnepi számot az Athanasiana folyóiratból is a jelentős eseménynek, mégpedig olyan formában, hogy lehetőséget biztosítunk az itt végzett (vagy legalábbis tanulmányokat folytató) papoknak egy-egy írás publikálására. Az anyag gyülekezése folyamán viszont egyértelművé vált, hogy egy önálló kötetet kell a visszaemlékezéseknek szánni. Így született meg az „Egy szájjal és egy szívvel” kötet; a folyóirat pedig maradt olyan, mint eddig volt. A teljesség kedvéért meg kell említeni azt is, hogy várható még a tudományos konferencia anyagának a publikálása is.

Tudományos folyóiratunk jelen, 12. számát tehát – mint eddig is – a Hittudományi Főiskola tanárai írták, s nem is kötődik szorosan a jubileumhoz. Nincs tehát tematikai vezérfonal benne, mint ahogy az eddigiekben sem volt (a 3. szám kivételével).

Az első tanulmányt Héctor Vall SJ adta át közlésre, aki a nyáron egy konferencián mondta el az ökumenizmusra vonatkozó gondolatait. Örülünk, hogy római rektorunk írását is közölhetjük.

Orosz Atanáz szerzetes atya egy időben Intézményünk rektora volt, s éppen ő volt a szorgalmazója annak, hogy a Főiskola és a Szeminárium önálló életet éljen. Patrisztikus ismeretei alapján írta meg tanulmányát az istenképiségről és hasonlóságról.

Ivancsó István ismét a magyar görög katolikus egyház liturgikus kiadványai közül mutat be két érdekes és értékes dokumentumot: a szentképekre nyomtatott máriapócsi két imádságot.

Soltész János a testileg fogyatékos életéről és annak hatásairól foglalta össze mondanivalóját.

Egy eddig kevésbé ismert témát dolgozott fel Végheő Tamás, amikor a pálos szerzeteseknek a katolikus restauráció érdekében kifejtett missziós tevékenységéről írt.

Obbágy László patrisztikus alapokon – Alexandriai Szent Kelemen laikus teológus nyomán – ír a katekézisiről, komoly lelkiismeretvizsgálatra is készítve mindazokat, akik ezzel a komoly témával bármilyen szinten foglalkoznak.

Szabó Péter a keleti kodifikációról írta tanulmányát, melynek folytatása is várható.

A tanulmányok sorát Dionüsziosz da Furnà ikonfestészeti könyvének harmadik része zárja, magyar fordításban. Majd pedig következnek az idegen nyelvű összefoglalók.

A Közlemények között két rövidebb írás kap helyet. Az egyik Xeravits Géza műve, aki eddigi témáját folytatja, a qumráni közösség írásait kutatva. A másik Ivancsó Istváné, aki a kispapi asszisztálás engedélyezésének egy régi dokumentumát mutatja be 1875-ből.

A Krónika – szokás szerint – az Intézmény legfontosabb eseményeiről emlékezik meg.

Ez a szám is rendelkezik újdonságokkal, mégpedig olyanokkal, amelyek a tervek szerint folytatódni fognak. Az egyik az, hogy Kitekintés elnevezéssel új rovat indul, melyben egy vagy több aktuális témát igyekszünk bemutatni, magyar fordításban. Most a klónozás a téma. A másik pedig az, hogy elkezdtük az Intézményben végzett papjaink bemutatását, pontosabban lehetőséget adtunk nekik a bemutatkozásra.

A számot a megszokott módon könyvismertetések és azok idegen nyelvű változatai (recensiones) teszik teljessé, melyek segítik a keleti vonatkozású könyvekkel való ismerkedést.

Végül hasonló szándékkal folytatódik a magyar nyelvű bizánci vonatkozású bibliográfia közlése.

Ma már – a tízes számrendszerben élve – kevésbé értékeljük a tucatot, mint régebben. Ez a tizenkettedik szám azt jelenti, hogy teljessé vált a tucat folyóiratunk életében. Adja Isten, hogy az érdeklődők megtalálják benne azt, amit keresnek, kapjanak új információkat, s fogadják kedvesen munkálkodásunk eredményét.

2001. január 1. – Szent Bazil püspök ünnepén

I. I.

HÉCTOR VALL

A KELETI KATOLIKUS EGYHÁZAK TEOLÓGIAI ÉS EGYHÁZI SZEREPÉRŐL A KELET ÉS NYUGAT KÖZÖTTI ÖKUMENIKUS PÁRBESZÉDBEN

TARTALOM: I. Az új szociológiai, politikai és teológiai kontextus; II. Ökumenikus dokumentumok; III. Teológiai alapelvek az uniatizmus problémája tisztázása érdekében; 1. Az uniatizmus szó meghatározása; 2. Teológiai alapelvek a keleti katolikus egyházak jelen állapotához; a/ A lelkiismeret szabadsága; b/ A létezés rendje és a pasztorális munka rendje; c/ Az uniatizmus, a múlt metódusa; d/ Teológiai alapvetés; IV. A „speciális munus unitatem inter omnes Ecclesias Orientales fovendi” (CCEO 903); 1. A negatív ok; 2. A pozitív ok; V. Személyes vélemény a keleti katolikus egyházak ökumenikus szerepéről

Az elmúlt években, úgy tűnik, hogy a keleti katolikus egyházak helyzete drámaian megváltozott. Ennek fő oka az, hogy a kommunista diktatúra bukása után az egyházak – különösen az ukrainai görög katolikus egyház – újraéledtek a régi kommunista országokban. A kommunizmus kellemetlen tény volt az ortodox egyházak számára és a katolikus egyházzal folytatott hivatalos párbeszédükben. De ezt aényt és újraélédest úgy tekinthetjük, mint az emberek számára megvalósuló történelmi és igazi csodát.

A következőket szeretném bemutatni: I. Az új szociológiai, politikai és teológiai kontextus; II. Ökumenikus dokumentumok; III. Teológiai alapelvek az uniatizmus problémája tisztázása érdekében; IV. A „speciális munus unitatem inter omnes Ecclesias Orientales fovendi” (CCEO 903); V. Egyéni vélemény a keleti katolikus egyházak ökumenikus szerepéről.

I. Az új szociológiai, politikai és teológiai kontextus

Két évvel ezelőtt szerveztek meg a Keleti Egyházak Kongregációjában egy fontos plenáris ülést annak érdekében, hogy tanulmányoz-

zák a keleti egyházak életére vonatkozó különböző problémákat.¹ Achille Silvestrini, bíboros prefektus magyarázta ezen plenáris ülés aktuális kontextusát. Hasznos lehet számunkra a bíboros szavainak összefoglalása.

1. Először is el kell fogadnunk azt a nagy egyházi változást, ami a II. Vatikáni Zsinattól számítandó, ahol elfogadták az ortodox egyházakat – „bár elkülönültek tőlünk” – úgy, mint igazi és valós egyházakat:

„Ezek az egyházak, mert ha különváltak tőlünk, valódi szentségeik vannak, kiváltképpen pedig – az apostoli jogfolytonosság következtében – van papságuk és eukarisztiájuk. E kettő által szoros kapcsolatban vannak velünk mindmáig (*Unitatis Redintegratio*, 15).

Ez a tény elkerülhetetlen következmény a keleti katolikus egyházak számára, hogy a jelen pillanatig egységes, igaz és törvényes katolikus egyházként fogadják el őket. Így ezen egyházaknak meg kell találniuk saját hivatásukat az új egyházi horizonton belül.²

2. A keleti katolikus egyházakat, különösen Közép- és Kelet-Európában, nagy féltékenységgel és rosszindulattal figyelték az ortodox egyházak (vö. az uniatizmus kérdése). Ezért a latin katolikusok többsége a keleti katolikus egyházakat úgy tekintette, mint az új ökumenikus dialógus akadályát.³

¹ Vö. *Servizio Informazioni Chiese Orientali, Anno 1998. Annata LIII*, Roma, marzo 2000. Különösen „Sessione Plenaria della Congregazione per le Chiese Orientali”, (29 settembre – 2 ottobre 1998), 44-62.

² „1. Különösen az ekkleziológiai horizont módosítása, amit a II. Vatikáni Zsinat megvalósított, felfokozta a katolikusok párbeszédét az ortodox egyházakkal, s ugyanakkor alaposan átfőrmálta az ekkleziológiai státútum megfogalmazásának módját, elismerve őket teljes című egyháznak, még ha nincsenek is teljes egységben a Római Szent-székekkel. Ennek bizonyítéka az »Unitatis Redintegratio«. Ennek következménye az, hogy a keleti katolikus egyházak – mivel csak őket fogták fel addig egyedüli és teljesen keleti egyháznak – abba a helyzetbe kerültek, hogy meg kell fogalmazniuk saját hivatásukat.” *Ibid.*, 48.

³ „2. A keleti katolikus egyházakat, különösen Közép- és Kelet-Európában, gyakran gyanakvással fogadták az ortodox egyházak, ha nem éppen nyílt ellenségeskedéssel, melyekhez pedig a történelem és a hagyomány oly sok eleme köti őket. Másrészt nem kevés latin katolikus, éppen az új ökumenikus perspektívák okából, az ortodox egyházak felé irányította figyelmét, megfélelvezve azoknak a keletieknek a jelenlétéről, akik már megélték a teljes katolikus közösséget. Mindkét tényező oda vezetett a keleti katolikusokat, hogy félniük kellett attól, hogy inkább úgy tekintették őket, mint az

3. Másrészt, a keleti katolikus egyházakat az ortodox egyházak mint fontos akadályt tekintették az ökumenikus párbeszéd útján. A Balamandi Dokumentum tekinthető ezen probléma legyőzőjének. De az ortodox egyházak számára ez továbbra is fontos teológiai és pszichológiai akadály.⁴

4. A kommunista üldözés után a keleti katolikus egyházaknak most ismét új vallási élete és új egyházi struktúrája van. Az egyházi javak visszaadása – különösen a régi épületeké és templomoké – egy másik gyakorlati és ugyanakkor nehéz probléma.⁵

5. Közép-Keleten, különösen a libanoni krízis és az öböl-háború után, láthatjuk a szigorú iszlám fundamentalizmus feléledését. Ez a mozzanat az oka egy erős keresztény emigrációnak, ami megbontja a keleti egyházak folytonosságát, a katolikusokat és ortodoxokat.⁶

6. Indiában, a szír-malabár egyháznak van néhány belső problémája, belső identitásukat tekintve. Az indiai latin egyházzal való súrlódásra szintén alkalmat adott az India fölötti lelkipásztori gondoskodás igénye.⁷

7. De a remény nagy jeleit is megtalálhatjuk, hiszen az európai

ökumenizmus útján való akadályt, semmint a már végbement megbékélés ajándékát.” *Ibid.*, 48.

⁴ „3. Az ortodox egyházak már csaknem egy évtizede úgy hivatkoznak a keleti katolikus egyházak létezésének és fejlődésének problémájára, mint a katolikus egyházzal való hivatalos teológiai párbeszéd újrafelvételének akadályára. A Balamandi Dokumentum, bár nem könnyű kettősséggel és olykor bántó hanggal egy végső kísérletet mutatott az ortodoxok és katolikusok közötti párbeszédre az uniatizmus témájáról. Mindazonáltal úgy látszik, hogy ortodox részről ez még nem volt elegendő.” *Ibid.*, 49.

⁵ „4. Közép- és Kelet-Európában a keleti katolikusok szinte mindenütt nagyon súlyos üldöztetéseknek voltak kitéve, mely szétzilálta az egyházi struktúrákat, rejtőzködésre kényszerítette a híveket, és a katolikus híveket nem kis számban erőszakosan az ortodox egyházakhoz csatlakoztatta, melyek gyakran a múltban a keleti katolikus egyházak javait eltulajdonította. Az istentiszteleti helyek problémája különösen súlyos Romániában, míg Ukrajnában a helyzet egy kissé javulónak tűnik.” *Ibid.*, 49.

⁶ „Közép-Keleten a súlyos politikai bizonytalanság, amely a legfájdalmasabban a libanoni krízisben és az öböl-háborúban jelentkezett, továbbá az agresszív iszlám fundamentalizmus felerősödése oda vezetett, hogy erős emigrációs folyamat kezdődött, éppen azokról a helyekről, amely a kereszténység megszületését látta. Ez olykor magát a keleti katolikus és ortodox egyházak túlélését is fenyegeti.” *Ibid.*, 49.

⁷ „6. Indiában a szír-malabár egyház jelentős belső megosztottsággal szembesül, amely különböző tényezőkből származik, s főleg a saját identitásról való felfogásra irányul. Továbbá igényli a jogot saját híveinek lelkipásztori ellátására Indiának azokon a helyein is, amelyek nem alkotják a *territorium proprium*-ot, és a világ más tájain is. Ez egyes helyeken nem kis súrlódásokat okozott a latin egyházzal.” *Ibid.*, 49.

keleti katolikus egyházak növekednek saját belső keresztény életükben és egyházi struktúrájuk rekonstrukciójában. Libanonban volt egy speciális püspöki szinódus, azt ezt követő „Remény Libanonért” elnevezésű apostoli buzdítással. Az indiai szír-malabár és a szír-malankár egyházakban a hivatások száma egyre emelkedett. Elolvashatjuk az „Egyház Ázsiában” című fontos zsinat utáni apostoli buzdítást, amiben elfogadták és bevezették a vallások közötti párbeszédet.⁸ „Saját egyházaitokból és a Luivi Teológiai Akadémiáról újul meg életetek.”

II. Ökumenikus dokumentumok

Ezen új teológiai és egyházi helyzet az ökumenikus érzék különleges fejlődésének és a katolikus egyház teológiai dokumentumainak köszönhető, másrészt pedig, a katolikus-ortodox párbeszéd elvi alapjainak.

Itt most hosszú lenne leírni minden dokumentum történetét, amely a katolikus egyházban az ökumenikus mozgalom alapját képezi. De ezek ismerete nélkül lehetetlen megérteni a katolikus egyházak utolsó évtizedekre esett különleges változását.

Szeretném felsorolni eme legfontosabb dokumentumokat:

1. A II. Vatikáni Zsinat

- Lumen Gentium: Dogmatika konstitúció az egyházról (1964. november 21.)
- Unitatis Redintegratio: Dekrétum az ökumenizmusról (1964. november 21.)

⁸ „7. Eme nem jelentéktelen nehézségek mellett feltűntek a remény vigasztaló jelei: az európai keleti katolikus egyházak lassú, de folyamatos felemelkedése, melyek visszaállítják struktúrájukat, és egyre növekvő számban nyerik vissza híveiket; egyesek kísérelte a keleti katolikusok közül, hogy komolyan és mélyen meggondolják evangelizációra irányuló küldetésüket, amint azt legújabban megmutatta a libanoni püspök szinódusainak speciális összejövedele, melynek tapasztalatait összefoglalták a „Remény Libanonért” elnevezésű zsinat utáni apostoli buzdításban, amely konkrét és világos találkozási pont arra, hogy átgondolják a keleti katolikusok jelenlétét a Közép-Keleten; a vallások közötti párbeszéd felerősödése; a szír-malabár és a szír-malankár egyház dicséretes missziós és apostoli buzgóssága Indiában, a szerzetesi és a szent rendekre való hivatások rendkívül bőséges számával; a papság, a szerzetesek és a nem kis számú erre érzékeny világiak között a vágy megjelenése, hogy mélységében tanulmányozzák a gyökereiket a keresztény tanúságtétel érdekében, mely egyszerre hűséges és nyitott a párbeszédre és az idők igényeire.” *Ibid.*, 49.

- Orientalium Ecclesiarum: Dekrétum a keleti katolikus egyházakról (1964. november 21.)
- Dignitatis Humanae: Deklaráció a vallásszabadságról (1965. december 7.)
- 2. A Keleti Egyházak Kánonjogi Kódexe (1990. október 18.)
- 3. Direktórium az ökumenizmus normái és alapelvei szabályozására (1993. március 25.)
- 4. A pasztorális munkára elkötelezettek ökumenikus dimenziói (1995)
- 5. Körlevelek:
 - Tertio Millenio Adveniente (1994. nov. 10.)
 - Orientale Lumen (1995. márc. 2.)
 - Ut unum sint (1995. május 25.)
- 6. Párbeszéddek
 - Balamand: VII. plenáris ülés (1993. jún. 17-24): „Az uniatizmus, a múlt egységének eljárása, a teljes közösség jelenkori keresése”.

III. Teológiai alapelvek az „uniatizmus problémájának” tisztázása érdekében

A keleti katolikus egyházak – különösen az ukrán görög katolikus egyház – helyzetének tisztázása érdekében figyelembe kell vennünk saját lelkiismeretüket és szerepüket az ökumenikus párbeszédben, szólnunk kell továbbá az „uniatizmus” szóról és az ezen eljárással kapcsolatos problémákról. Végül a teológiai alapelvekről, amelyek megmagyarázzák a keleti katolikus egyházak jelen helyzetét.

1. Az „uniatizmus” szó meghatározása

Nem szeretnék hosszan foglalkozni ennek a valóságnak a történetével és az „unitus” szó használatával. Elegendő legyen itt bemutatni Farrugia atya új, tömör teológiai szótárában található cikkét:

„Unitusok: Ezt a nevet a ruténokra alkalmazták, akik az 1595-96-os Breszti szinóduson elfogadták a Rómával való közösséget. A terminust, amit később a Rómával közösségben lévő többi keleti keresztényre is kiterjesztettek, pejoratív értelem-

ben használták, és ezért a keleti katolikusok szorgalmazták ennek kicserélését. Az ortodoxok gyakran úgy tekintik ezen katolikusokat, mint az egyetlen egyházhoz vezető úton – amit Krisztus akar – akadályt képező hűtlen botladozókat: inkább a hamis prozelitizmus példái, mint az igazi ökumenizmusé. A keleti ortodoxokkal folytatott hivatalos teológiai párbeszédben jelen van a Rómával közösségben lévő bizánci rítusú keleti katolikusok albizottsága, mely meg akarja ismerni a prozelitizmus ezen kérdését és az uniatizmust. A keleti katolikusok teljes részt vállalnak ebben a párbeszédből.⁹

Mgr. Fortino rámutat, hogy:

„Sem a II. Vatikáni Zsinat, sem pedig a katolikus-ortodox párbeszéd általános dokumentumai nem alkalmazzák a melléknévi unitus szót a keleti katolikus egyházak megnevezésére. Azért használják ezt a terminust, hogy megmagyarázzák a konkrét eljárást, a speciális stratégiát, a sajátos teológiai látásmódot, ami átalakítható egy ideológiává, egy nagyon komplex mozgalom szintézisévé. Ez a történelmi és szociológiai implikációk teljes terminusa...

A Vegyesbizottság meghatározta ezen terminus értelmét, ki-mondva, hogy az „uniatizmus terminus” rámutat arra a hibára, hogy az egyház egysége elkülönít az ortodox egyházaktól néhány közösséget vagy hívőt, figyelmen kívül hagyva azt a tényt – nyomon követve az ekkleziológiát –, hogy az ortodox egyház testvéregyház, s így a kegyelem és megváltás értelmét kínálja minden kétség nélkül.

Ebben a leírásban vannak olyan szempontok, amelyek nincsenek alátámasztva.¹⁰

⁹ O'COLLINS, G., – FARRUGIA, E. G., *A Concise Dictionary of Theology. Revised and Expanded Edition*, New York 2000, 279. Vö. az uniatizmusról szóló hosszú cikket: FARRUGIA, E. G., *Dizionario Enciclopedico dell'Oriente Cristiano*, Roma 2000, 791, bőséges új bibliográfiával.

¹⁰ MONTES, A. G., *Las Iglesias Orientales*, Madrid 2000. Erre válaszol FORTINO, E., *La cuestión del „uniatismo” y su solución*, 565-592.

2. Teológiai alapelvek a keleti katolikus egyházak jelen állapotához

Ismeretes az a hosszú út, ami a katolikus-ortodox párbeszédben már megtettek.¹¹ Nem léphetünk át mindezen dokumentumokon és a már meglévő teológiai folyamaton. Mgr. Fortino-t követve, három alapvető elvet mutathatunk be a 1993-as balamandi szövegből:

a/ A lelkiismeret sérthetetlen szabadsága és egyetemes kötelesség követni a saját lelkiismeret parancsát (n.15)¹²

Eme megállapítás megfelel a lelkiismeret szabadsága általános elveinek a vallásszabadságról szóló nyilatkozat (*Dignitatis Humanae*, 4) s az ökumenizmusról szóló dekrétum (*Unitatis Redintegratio*, 4) alapján.

A lelkiismereti szabadság valósága igazolja annak a személyes döntését, aki közösségben kíván lenni a katolikus egyházzal – vagy az ortodox egyházzal. A lelkiismeret szabadsága bírálja azt is, hogy minden közösséget erőszakkal az ortodox egyházba integráltak, hogy visszatérítsék őket régi hűségükhöz, mint ahogy ez 1946-1948 között Ukrajna, Szlovákia és Románia esetében meg is történt.

b/ A keleti katolikus egyházak pasztorális munkája és létezése rendjének felismerése a katolikusok és ortodoxok által

A Balamandi Nyilatkozat 3. pontja azt állítja:

„A keleti katolikus egyházakat tekintve világos, hogy mint a katolikus közösség részei, joguk van azért élni és munkálkodni, hogy válaszoljanak híveik lelki szükségleteire.”

¹¹ SALACHAS, D., *Il dialogo teologico ufficiale tra la Chiesa cattolico-romana e la Chiesa ortodossa. Iter e documentazione*, (Quaderni di Odigos), Bari 1994. A balamandi szöveg: 188-194.

¹² A személyek elidegeníthetetlen szabadságának talaján állva a lelkiismeret igényeit követni egyetemes kötelesség. Az egység érdekében tett erőfeszítésben, nem azt jelenti, hogy a személyek egyik egyházból a másikba való áttérítésén kell próbálkoznunk az üdvösségük biztosítása érdekében. Azt jelenti, hogy együttesen kell megvalósítani Krisztusnak az övéire irányuló akaratát és Istennek az egyháza számára adott jelét, az egyházak közötti közös kereséssel, a hit tartalmára és annak következményeire irányuló teljes összhangban.

A következtetések világosak:

Szükséges ezért, hogy ezen egyházak mind helyi, mind pedig egyetemes szinten integráltak legyenek, az emberszeretet párbeszédében, a kölcsönös tiszteletben és a visszakapott bizalomban, és szükséges, hogy teológiai párbeszédre lépjenek mindezek gyakorlati bevonásával (n. 13).

c/ Az uniatizmus, a múlt eljárása!

Freisingben (1990. június) kimondták, hogy elutasítjuk az uniatizmust mint eljárást az egység keresésében, mert ezen eljárás két egyházunk általános hagyományaival ellentétes (n. 6b).¹³

A Balamandi Dokumentumban ugyanezen gondolatot találhatjuk meg, mélyebb értelemben:

„Abban a formában, amiben a katolikusok és ortodoxok vannak most, tekintettel az egyház misztériumával lévő kapcsolatokra, és önmagukat mint testvéregházakat felfedezve, a „misszionárius apostolkodás” formájának leírása előtt az „uniatizmus” névvel illették őket, amit nem lehetett elfogadni sem mint követendő eljárást, sem pedig mint egyházunk egységkeresésének modelljét” (n. 12).¹⁴

Sőt, a Balamandi Dokumentumban az „uniatizmus” kifejezést arra használják, hogy leírjon egy konkrét eljárást, keresve az egység helyreállítását, és nem szándékozik leírni vagy bemutatni ezen egység eredményét.

d/ Teológiai alap

Az alapelvek ekkleziológiai alapját már azelőtt elnevezték, hogy a két egyház kölcsönösen elismerte volna egymást testvéregháznak. A Balamandi Dokumentum 13. pontja megállapítja:

„A két részből az ismerhető fel, hogy amit Krisztus bízott egyházára – az apostoli hit megvallása, az azonos szentségek-

¹³ SALACHAS, D., *Op. cit.*, 147.

¹⁴ *Ibid.*, 189.

ben való részesedés, különösen az Eucharisztia szentségének papság általi ünneplése, az apostoli jogfolytonosság – egyiket sem tekinthetjük saját egyházunk kizárólagos tulajdonának”.¹⁵

Az ebből az általános megállapításból vett következtetések világosak:

1. „Ilyen kontextusban evidens, hogy bármelyik újrakereszteltet ki kell rekeszteni” (13).
2. Ezen okból a katolikus és ortodox egyház kölcsönösen elismerte egymást mint testvéregházat. Egymás iránti felelősségük fenntartani Isten egyházát az isteni tervhez való hűségben, különös tekintettel az egységre (14).

Ugyanakkor ezek többet jelentenek ezen mély teológiai következtetéseknél. A Balamandi Dokumentum megmutat néhány gyakorlati következményt is a katolikus-ortodox párbeszéd útján, utalva a keleti katolikus egyházakra:

„A keleti katolikus egyházak vissza akarták állítani a teljes közösséget a Római Szentszékkal és hűségesek, engedelmesek és köteleességtudók akarnak lenni azon közösséghez, amihez tartoznak. Alapelvként fogadják el, hogy szabályozzák saját magatartásukat az ortodox egyházak felé, ugyanúgy, ahogy a II. Vatikáni Zsinat lefektette ezen alapelveket és amiket a pápák – akik kiemelték gyakorlati fontosságukat bizonyos dokumentumokban, amiket aztán ki is hirdettek – életbe is léptettek. Szükséges, hogy ezen egyházak integrálódjanak – akár helyi, akár egyetemes szinten – a szeretet párbeszédébe, kölcsönös tiszteletben és új, kölcsönös bizalommal. Ugyanakkor az is szükséges, hogy ezen egyházak részt vállaljanak a teológiai párbeszédben mindezek gyakorlati következményeivel együtt.”¹⁶

A pasztorális következtetések távoliak és feltételezik a béke új ekkleziológiai atmoszférájának valóságát, a kölcsönös megértést és a

¹⁵ *Ibid.*, 190.

¹⁶ *Ibid.*, 190.

kölcsönös együttműködést. Ezt döntötte és fogadta el a Balamandi híres találkozó.

IV. A „speciális munus unitatem¹⁷ inter omnes Ecclesias Orientales fovendi” (CCEO 903)

A keleti katolikus egyházak részére kidolgozott törvények kódexe – CCEO (Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium) organizálja a saját jogú keleti katolikus egyházakat mint egyházakat, és ez ad nekik speciális feladatot az ökumenikus mozgalom és párbeszéd irányába. Ez a fontos szöveg a következő:

„Ad Ecclesias orientales catholicas speciale pertinet munus unitatem inter omnes Ecclesias orientales fovendi precibus imprimis, vitae exemplo, religiosa erga antiquas traditiones Ecclesiarum orientalium fidelitate, mutua et meliore cognitione, collaboratione ac fraterna rerum animorumque aestimatione” (CCEO 903).

Ez a kánon majdnem szó szerint megismétli A katolikus keleti egyházak dekrétumának (*Orientalium Ecclesiarum*) 24-es pontját:

„A római Apostoli Székkel közösségben élő keleti egyházak sajátos feladata, hogy ápolják az összes keresztények, főleg a keletiek egységét, az ökumenizmusról szóló zsinati határozat elvei szerint: elsősorban imádsággal, példás élettel, az ősi keleti hagyományokhoz ragaszkodó kegyeletes hűséggel, egymás kölcsönös és jobb megismerésével, együttműködéssel, egymás ügyeinek és lelkületének testvéri nagyrabecsülésével” (OE 24).

A 903. kánon – amit 25 évvel később hirdettek ki – nem szól az ökumenizmusról szóló dekrétumban foglalt alapelvek követésén való munkálkodás sürgetéséről. Sőt. Ez a feltétel túl evidens számunkra a jelen helyzetben.

¹⁷ CECCARELLI MOROLLI, D., *Il Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium e l'Ecu-
menismo. Aspetti Ecumenici della Legislazione Canonica Orientale*, (Quaderni di
„Oriente Cristiano”, Studi 9, Palermo 1998. Can. 903, főleg a 72-75. lapokon.

A másik különbség, hogy a CCEO 903. kánonja hangsúlyt helyez: a „munus unitatem inter omnes Ecclesias Orientales fovendi”-re. Az ökumenikus munkában az egész egyháznak részt kell vennie, de a keleti katolikus egyházak jobban felkészültek, hogy hangsúlyozzák ebben az ökumenikus munkában az ortodox egyházakkal való kapcsolatot. Ez fontos pont és komolyan kell venni valamennyi következményével együtt.

A speciális feladat nagyszerű eljárást feltételez az egyház életében, minden személyre és a keleti egyház egészére vonatkoztatva, mert arról beszélünk, hogy:

- „precibus imprimis,
- vitae exemplo,
- religiosa erga antiqua traditiones Ecclesiarum orientalium fidelitate,
- mutua et meliore cognitione,
- collaboratione
- ac fraterna rerum animorumque aestimatione” (CCEO 903).

Az imák, a keresztény élet példája, a régi keleti hagyományokhoz való hűség, a jobb és kölcsönös ismeret, az együttműködés és a testvéri megbecsülés... mindezen javaslatok mély keresztény hitet feltételeznek és az egyházi nagylelkűséget, a történelmi és nehéz múlttal és a jelen, valós nehézségekkel szemben. Az ökumenikus út mindig nagyon nehéz. Türelmesnek, szerénynek, nagylelkűnek kell lennünk... de ugyanakkor telve önbizalommal és reménnyel. A Szentlélek mozgatja az ökumenikus mozgalmat! Így valós privilégiumunk van az élet ezen erőivel való együttműködésre, ezen erővel alkotva jövőnket.

Mgrs. Fortino két okot ad – egy negatívát és egy pozitívát – magyarázva miért a keleti egyháznak rendelkeznek speciális feladattal.

1. A negatív ok

A negatív ok kapcsolatban van a múltban létezett „latinizálás” erős folyamatával. A Római Kúria megalkotta a *praestantia latini ritus* alapelvét – amelyet XIV. Benedek pápa fogalmazott meg a *Etsi* lelkipásztori konstitúcióban (1742).

Így azt mondhatjuk, hogy a latinizációt mint a valós és igaz „katolicizmus” feltételének tekintették. Ez elismerte, hogy lehetetlen hitele-

sen katolikusnak vagy hitelesen keletinek lenni.¹⁸

De a II. Vatikáni Zsinatnak az volt az új meggyőződése, hogy a keleti katolikus egyházaknak teljesen keletinek kell lenni:

„A keleti egyházak intézményeit, liturgiáját, egyházi hagyományait és keresztény életének fegyelmi rendjét nagyra becsüli a katolikus egyház... Ez a szent és ökumenikus zsinat szíven viseli tehát a keleti egyházaknak, az említett hagyományok élő tanúinak ügyét. Kívánja, hogy viruljanak, és új apostoli erővel teljesítsék a reájuk bízott feladatot.”¹⁹

A II: Vatikáni Zsinat után új fényben látjuk az egyházat. Végül, az új Keleti Kódex kihirdetésével tisztázódott, hogy a keleti katolikus egyházak alapvető közösségben vannak az egy, szent, katolikus egyházzal.

2. A pozitív ok

A keleti katolikus egyházak sajátos feladatát megerősítő pozitív ok az ökumenikus mozgalomban történelmi tény. Ezen egyházak ugyanazt a keleti hagyományt mutatják fel, mint ami az ortodox egyházban él. Így ezen keleti hagyományhoz való hűség valós ökumenikus közeledés az ortodox egyházakat tekintve.

Az *Orientalium Ecclesiarum* 24. pontja teljesen világosan követi ezen ökumenikus feladatot, és ezzel ökumenikus felelősséget ad a keleti egyháznak.

„A római Apostoli Székkal közösségben élő keleti egyházak sajátos feladata, hogy ápolják az összes keresztények, főleg a keletiek egységét, az ökumenizmusról szóló zsinati határozat elvei szerint: elsősorban imádsággal, példás élettel, az ősi keleti hagyományokhoz ragaszkodó kegyeletes hűséggel, egymás kölcsönös és jobb megismerésével, együttműködéssel, egymás ügyeinek és lelkületének testvéri nagyrabecsülésével”²⁰

¹⁸ *Ibid.*, 587.

¹⁹ *Orientalium Ecclesiarum*, 1.

²⁰ Már szóltunk ennek a szövegnek a Keleti Kódex 903. kánonjába való integrációjáról.

V. Személyes vélemény a keleti katolikus egyházak ökumenikus szerepéről

Megemlítettem, hogy mindezen tényezők és ezen dokumentumok ismertetése után kifejtem személyes véleményemet is. Úgy gondolom, hogy mindaz, amit mondok, teológiaiilag jól megalapozott. Talán a megkövetelt egyházi gyakorlat nem egyszerű. De tudjuk, hogy az ökumenikus gyakorlat nehéz út, nagy türelmet és szívünk alapvető megtérését feltételezi.

Az általam fontosnak tartott pontok:

1. A keleti katolikus egyházak létezése valóságos ökumenikus kihívás, mert ezekben az egyházakban megtalálhatjuk azon ekkleziológiai elemeket, amelyek segítik a valódi ökumenikus párbeszédet és a valódi ökumenikus életet.
2. Ezen elemek lényegében:
 - a/ A pápai primátus elfogadása és jóváhagyása, mint a valódi koinónia és a különböző egyházak valós egységének kifejezése.
 - b/ A „liturgikus rítusok” és az „egyházi hagyományok” jelenléte, amelyek „tiszteletreméltó ősiségük által különböztethetők meg”, amely az „az apostoloktól az egyházatyákon keresztül jutott el hozzánk, és az egyetemes egyház Istentől kinyilatkoztatott, osztatlan örökségének része” (OE 1).
3. A keleti katolikus egyházak életében és egyházi struktúráiban (patriarkátus, episzkopátus), a keresztyén egység már létező modelljét látom.
4. Ez a modell Krisztus misztikus testének a valóságára épül, „akiket ugyanaz a hit, ugyanazok a szentségek és ugyanaz a kormányzat formál szerves egységgé a Szentlélekben” (OE 2).
5. Az egység modellje a különböző egyházak egyenlőségére és különbözőségük elfogadására épül: „A egyházak tehát egyenrangúak, úgyhogy a rítus címén egyikük sem előzi meg a többit, ugyanazok a és kötelességeik abban is, ami

az evangéliumnak – a római pápa irányítása alatt – az egész világon való hirdetésére (Mk 16,15) vonatkozik” (OE 3).

6. Végül, azt mondhatjuk, hogy a különböző keleti katolikus egyházak ökumenikus szerepe alapvetően keleti sajátosságai megőrzésében (hagyomány, rítus, teológia és egyházfegyelem) és keresztény életük vitalitásának megőrzésében áll.

Az ökumenizmus a teljességet jelenti, amely felöleli a keresztény örökség teljességét: a múltat, a jelent és a jövőt. Ezért a teljességért mindig imádkoznunk kell. Nekünk – latinoknak – mindig tanulnunk kell a keleti egyházaktól, és mindannyiunknak – Keletnek és Nyugatnak – imádkoznunk és dolgoznunk kell Krisztus egyházának teljességéért.

Fordította: Riczuné Vadász Csilla

OROSZ ATANÁZ

AZ ISTENKÉPISÉG ÉS HASONLÓSÁG GÖRÖG ÉRTELMEZÉSE

TARTALOM: 1. Az istenképiség és hasonlóság a Bibliában; 2. Platón és öröksége Alexandriai Philónnál; 3. A szír-kisázsiai bibliaértelmezés; 4. Az alexandriai keresztény iskola vezetői és teológusai; 5. Az „újalexandriai” és kappadókiai teológia; 6. A kora-keresztény bibliamagyarázat további nyomai az ötödik-hatodik századból; 7. Szent Maximosz hitvalló: a szeretetben Istenhez hasonlító ember

A görög imádságok közül a legfennköltebb megszólításokkal azok kezdődnek, amelyeket ez a két görög szó vezet be: ☩✠✠ (szó szerint: „Te, aki örökké vagy”).¹ A Mózesnek adott kinyilatkoztatásnak ezen szavaival szólítaná meg Istent a keresztelő pap is annak az imának az elején, amelyet magyarul a kezdő szavak megfelelő fordítása híján csak így vezet be: „Uralkodó Urunk, ki az embert képedre és hasonlatosságodra teremtetted...” Szent Liturgiánkban a kis bemenet utáni megszólításnak ugyanez az első témája: „Szent Isten..., ki az embert képedre és hasonlatosságodra teremtetted...”. Aztán az „Aki vagy” megszólítással kezdődik Nagy Szent Bazil Liturgiájának anaforája is, amely a Krisztus által bemutatott alakra alapozza a dicső kegyelmi állapotot: „a szent Szűztől megtestesülvén kivetközött isteni fönségéből, s szolgálai alakot vevén föl, testileg a mi alázatosságunkhoz lett hasonló, hogy minket is hasonlókká tegyen a saját dicsősége képéhez”. A temetési szertartásban pedig így imádkozhatunk az Úrhoz: „Képe vagyok a te kimondhatatlan dicsőségednek, habár a vétkek égető sebeit viselem...” Életünk legfontosabb műve tehát éppen Istennek a remekműve, az ő belénk helyezett képe, melyet a kegyelmi életben kell Jézus Krisztus hasonlóságára ékesíteni. Ezért váltak a Teremtés könyvének elején szereplő kijelentések az

¹ Ezek a Kiv 3,14-ből, illetve Jel 1,5-ből idézett szavak a Jahve név tipikusan görög fordítását képezik: A Létező. Ezt a formulát írják Krisztus ikonjain is az Üdvözítő feje köré, jelezve, hogy benne a kinyilatkoztatás Istene testesült meg. Az itt következő oldalak témáját is kiválóan összefoglalja a ☩✠✠ mint istenképiségünk ősmintája.

Ha a Ter 1,26 két kifejezését pusztán a papi teremtés-elbeszélésen belül szemlélnénk, akkor fölöslegesnek éreznénk a kép és hasonlóság merev szétválasztását, hiszen a két héber szó² pontosan fordított sorrendben, mégis ugyanezzel a jelentéssel tér vissza a Ter 5,1-3-ban (*d^emut- celem*). Az 1,26 két kifejezését szó szerint talán úgy lehetne fordítani: „képmásunkra a mi hasonlóságunkként”. A sok-sok keleti mítosz által leterhelt *celem* (= kép, árnykép) kifejezést pontosítja a hasonlóságra utaló, de itt csaknem szinonim *d^emut*. A biblikusok már évszázadok óta mindent elkövetnek, hogy ennek a két fogalomnak a pontos tartalmát meghatározzák, s a kép többi előfordulási helyét is figyelembe véve³ ultaltak már az isteni dicsőségnek és az ember lelki- és testalkatának csaknem minden szempontjára, az értelmességtől a nemiségig. A sokféle találgatás még ma sem fejeződött be, ezért legegyszerűbb abban beletörődnünk, hogy magának az Ősképnek, Istennek a meghatározatlansága tükröződik az ember istenképiségének definiálhatatlanságában.⁴ Ha a Biblia egészében olvassuk a kezdő szavakat, nem vethetjük el eleve az egyházatyák distinkciós exegézisét, s nem tekinthetjük a *d^emut* szót pusztán a kép-fogalmat bizonyosfajta hasonlatosságra enyhítő szinonimának⁵

Ez utóbbi egyébként már a Ter 9,6 szerint is olyan szoros kapcsolatot fejez ki Isten és az ember között, hogy aki embervért ontana, az szinte Istent illetné vagy sértené ez által a gyilkos aktus által. Mindent

³ Pl. Zsolt 8,6k és Sir 17,2-3

⁴ BALTHASAR, H. U. von, *Theodramatik* II,1, Einsiedeln 1976, 292.

⁵ A ♦♣♠♣♠ szó szerinti jelentésében egybevehetőségre is utal, s ez teszi használhatóvá a fogalmat Ter 5,3-ban (érdekes módon éppen az *idea* szóval fordította ezt a LXX). Egyébként éppen ennek az itt már fordítva előforduló szórendnek alapján következtettek arra sokan, hogy ez a kifejezés pusztán *hendiadüoin*.

A Biblia Kr. e. III. században készült görög fordítása új jelentésárnyalatokkal bővítette a két fogalmat.⁶ A Hetvenes fordításban a Ter 1,26 két kifejezését ugyanaz a előljárószó vezeti be, s a kép mellett a jelent meg, amelynek már Platónnál is aktív, dinamikus jelentéstartalma volt.⁷ Itt mindenesetre már világosan különbözik egymástól a két fogalom, s a etikai követelményt is foglalhat magában. De ezt majd a görög környezetben élő biblíamagyarázók fogják bebizonyítani. A Bölcsesség könyve az Istenhez tartozó örök Bölcsességre vonatkoztatta az örök Képmásnak és teremtető Modellnek fenntartott dicsőséget és összes előjogot.⁸

Az újszövetségi kinyilatkoztatásban – főként Szent Pál damaszkuszi fény-élménye után – hamarosan ugyanezekkel a kifejezésekkel találkozunk.

A vallásos zsidóság alapvetően sohasem vonta kétségbe az istenképiség meglétét az emberiségben. Szent Pál és apostoltársai azonban már tanúskodhattak arról is, hogy számukra felragyogott az „Isten képmásának, Jézus Krisztusnak dicsőségéről” szóló evangélium”.⁹ A „láthatatlan Isten képmása”¹⁰ azért nyit meg új korszakot az üdvörténetben, mert ő maga a teremtes örök elve, s egyben „látható Képmásként” az elsőszülött lett a holtak közül. Ő az első, földi Ádámmal szemben

6

„

⁷ „Hasonlóvá válni Istenhez” (*Theait.* 176b).

[illegible]

⁹ 2Kor 4,4:

¹⁰ Kol 1,15: □⊗×_{Mer}♦■M†&◻=◆◇□M□⊗◆◇⊗
 ⊕□□⊖⊙◆◇×_M♦◆◇♦□&□×□⊖∞×&†✱•●Ⓞ
 □⊛†Mer ◯⊔• Mer&†✱•□∞⊖□⊖■⊔Mer
 ◆†⊗×□□⊖□□†⊗×&⊕=Mer□◆∞×ℵ∞×

Az ószövetségi kinyilatkoztatástól merőben különbözött a görög filozófiának az emberről kialakított tanítása. Mégis mivel ez utóbbi hatott az egyházatyákra, ezeket a bölcseleket is figyelembe kell vennünk. Általánosságban megállapítható, hogy az istenképiség és hasonulás gondolatát itt alapvetően meghatározta a test és lélek szembeállítása. Az ember igazi lényét az istenséggel rokonságban lévő szellem alkotja. Ennélfogva az ember életcélja nem lehet más, mint hogy az anyagi világ viszontagságai közül fölszabadítva mennyei hazájába juttassa vissza lelkét. A tapasztalat azonban arra tanította meg a filozófusokat, hogy a teljes (test-lélek) ember önerejéből sohasem juthat el Istennek a szintjére.

¹⁴ Ef 5,1: ♠♥♦♣◻◆✕■○⊗∞◆☾= ◆◻◆ ◻♣◻◆✕📄◆☺✂
◆♣◆&■☹☹er♣☹◻◆☹👉

Platón ráeszmélt, hogy csak akkor lehet „józan eszű és mértékletes”, ha „minden dolog mértékévé” az istenséget teszi meg, s a hozzá való hasonulás reményében „az isten nyomdokain halad”. Az „isteni rokonság” emlékképei támasztják alá meggyőződését, hogy csakis „az isteni és rendezett dolgokkal való állandó érintkezés folytán” válhat „igazi teljes emberré”. Az Istenhez hasonulás életeszményének történetében Platónról a *Theaitétosz 176ab* szakasz vált klasszikussá. A szöveg szerint a rossz folyton az emberek világában bujkál. „Ezért innét meg kell próbálnunk mielőbb elmenekülni amoda. A menekülés pedig abban áll, hogy amennyire tudunk, váljunk hasonlókká Istenhez: hozzá hasonlók viszont akkor lehetünk, ha józan ésszel igazságosakká és szentéletűekké válunk...”

A szövegben a „menekülés” nem más, mint a rossztól szabadulni kívánó filozófus törekvése az isteni példakép felé. Platón hangsúlyozza: Az isteni tulajdonságokat mintázó ember nem tagadja meg, hanem éppen ellenkezőleg, beteljesíti emberségét. A feladat teljesítése közben mindvégig hű marad józan eszéhez.

Platón az embert sehol sem tekintette Isten képmásának. Az ideák tökéletes világa egyedül a kozmosznak, a „látható isteninek”¹⁵ ösképe. Az ideák megvalósulására ebben a világban lehet rácsodálkozni, de ez a rendezett világ még mindig csak árnyképe az eszményi létformának.

Az ember számára tehát az Istenhez hasonulás alapja az isteniekkel való rokonság: „nem földi, hanem égi ivadékok vagyunk”. Az isteni eredet mindenkinben meglévő adottságra utal, míg a „hasonlóság” megvalósítandó feladatként jelentkezik az egyes ember számára.

A görög anyanyelvű Alexandriai Philón „mózesi filozófiájában” még sok helyütt a platóni kozmológia szerint értelmezte a Bibliát. A teremtkor létrejött érzéki világ akkora ellentétben áll az érzékfölötti szellemekkel, hogy legfőljebb utánzása lehet az isteni képmásnak,¹⁶ az ember pedig még ideális, azaz test nélküli formájában (mennyei ember) sem magának a Teremtőnek, hanem az ő Igéjének képe. Az Isten képére alkotott emberi lélek Philón szerint épp szellemiségében emelkedik a szükségszerűségek fölé, s így szabad akaratlansággal lesz képes Istenhez hasonlítani a tőle elindított életút befejeztekor.

¹⁵ *Timaios* 92c.

¹⁶ *De opificio mundi* 25, I,7,17 kk. Az ember pedig a Képmás, az örök „Logosz képmása” lett, aki egyúttal „kezdet, eredet, elv” is, vö. *De leg. alleg.* I,13 és 43.

sének utánzója legyek!”²² Antiochia püspöke nem akart vértanúságával feltűnni a világ előtt: „Akkor leszek igazán Jézus Krisztus tanítványa, amikor testemet se látja majd a világ”.²³ Istenhez tehát az hasonlíthat, aki Fiát vértanúi hűséggel követi mindhalálig.

Ezt a keresztyén hasonulás-igényt alapozza meg a teremtéstörténet magyarázatában Szent Theophilosz, Antiochiai Szent Ignác püspök ötödik utódja. Szerinte Ádám gyermekként jött e világra, mert Isten az engedelmissége révén akarta őt fokról fokra tökéletesíteni. Az ember önmagában „közbülső lény: se nem egészen halandó, se nem egészen halhatatlan”, hanem szabadsága folytán mindkettőt befogadhatja. Ha engedelmisségben tökéletesedik, „istenivé nyilvánítva s örök életet nyervén még a mennybe is feljuthat”, ellenkező esetben viszont egyenest „a halálba rohanhat”. Isten szeretete azonban ekkor sem hagyja el: a büntetéssel, a kiűzetéssel is újabb esélyt ad neki a halhatatlanságra, átis-tenülésre, az új meghívás elfogadására.²⁴

Ez a józan bibliaértelmezés teljesen eltorzult a gnosztikusok antropológiájában, ahol a „kép” egyedulalma olykor még a Biblia általuk idézett szövegéből is kiszorította a „hasonlóság”-ot. Az igazi Kép, az égi Anthróposz hasonmásainak körén kívül a nem gnosztikusokon legfőljebb árnyyszerű képmás nyomai fedezhetők föl. Valentinosz rendszere egyenesen az Ószövetséget támadva értelmezte a Ter 1,26 két kifejezését.²⁵ Isten képére teremtett lénynak tekinthető ugyan minden anyagi ember; a maga hasonlatosságára azonban csak az isteni lélekkel fölruházott és szellemi állapotra hívatott gnosztikusokat alkotta Isten.

A keresztyén válasz Szent Iréneusz „eretnekségek elleni” (= *Adv. Haer.*) művében tisztázódott. A Kis-Ázsiából származott lyoni püspök az istenképiséget a testre is vonatkoztatta, s exegézisét a „sárból gyúrt” embernél kezdte. Mivel az ember sohasem pusztán test, az élet leheletével ékeskedve bármikor megkaphatja a Fiú és Lélek ajándéka-ként a hasonlóságot is. A teremtéskor Ádám még gyermeki tökéletlenséggel „kép”-viselte Istent: az emberiség igazi eszményképe végső soron nem más, mint a föltámadott Krisztus. Az Isten képére létrejött ember kezdettől fogva a megtestesült Ige testiségét hordozza: ez pedig már eleve a történelmi fejlődésre készíti.²⁶ A lélekkel együttműködve kell

²² Róm 6,3

²³ Róm 4,2

²⁴ *Autolükoszhoz*, 2,24-27. f., (ÓÍ 8), 480-482.

²⁵ *Exc. Th.* 50,1 és 50,54.

²⁶ *Adv. Haer.* V,6,1; IV,38,1-4; V,16,2.

kibontakoztatnia a megdicsőült Igének, a Föltámadottnak hasonlatosságát. Ennek a kibontakozásnak helye az átistenítő Lélek működési tere, az Egyház: feje pedig az „új Ádám”, aki azért lett olyanná, amilyenek mi vagyunk, „hogyan végtére bennünket is olyanná tegyen, amilyen ő maga”.²⁷

4. Az alexandriai keresztény iskola vezetői és teológusai

Szent Kelemen életművében az Istenhez hasonulás egyértelműen keresztény életesménnyé lett. Az alexandriai katekéta sokszor hivatkozik ugyan szerényen Platónra a „hasonlatosság” végcéljának bemutatásakor, az ingyenes isteni kegyelem horizontjával mégis messze fölülmúlja az emberi fáradozások elégségességét hangsúlyozó ókori meszt.²⁸ Az isteni pedagógia által irányított történelem középpontjának ugyanis magát az emberiség *Pedagógusát*, a megtestesült Igét tekinti. Ennek a kulcsnak alkalmazásával nyomban föltárl az emberiség legmélyebb titka. Az ember csak akkor hasonlíthat Istenre, ha mindenben követi az Atya tökéletes képmását, az Igét; azaz megkeresztelkedve a Lélek erejéből azonosul Jézus Krisztussal.²⁹ Mert az Istenhez hasonulás szerint végső soron nem más, mint „tökéletes istengyermekségünk helyreállítása a Fiú jóvoltából”.³⁰

A keresztényeknek fokról fokra az Ige társaságához („bennünlakásához”³¹) kell hozzászokniuk. A megtisztulás, szemlélődés, istentisztelet és tudás ősi eszméi mellett Lk 6,27, Mt 5,45 és Mt 18,22 alapján ezt szolgálják a tipikus keresztény erények: a megbocsátás, a türelem, szeretet; egyszóval „az Úr életmódjának megvalósítása, ami egyúttal enyészhetetlenségünk fényes példája”.³² Krisztus szerepe annyira központi az Isten hasonlatosságának elnyerésében, hogy Kelemen nemegyszer magára „az Atya dicsőségének Modelljére”³³ vonatkoztatja a hasonulás követelményét. Hiszen „az Atyának képmására és hasonlatosságára egyedül Jézus lett valódi, jóságos és igaz Fiú”.³⁴ A következtetés egyértelmű:

²⁷ *Adv. Haer.* V, Proem.

²⁸ BERNARD, J., *Die Apologetische Methode bei Klemens von Alexandrien*, Leipzig 1968, 69.

²⁹ *Paidagógosz* (= *Paid.*), I,99,1; I,4,1-2; I,27,1

³⁰ *Strom.* II,134,2. Kelemen itt egy sztoikus gondolatot alakít át bibliai utalásokkal kereszténnyé.

³¹ *Paid.* II,81,4 és III,33,3.

³² *Paid.* I,98,3. Vö. *Strom.* I,52,3.

³³ *Strom.* V,94,5; VII,16,6; VII,13,2; *Paid.* I,4,2.

³⁴ *Paid.* I,97,2.

„Teljesítsük hát az Atya akarát, hallgassunk szavára, s alakítsuk ki magunkban Üdvözítőnk üdvösségszerző életformáját: mert általa leszünk istenivé.” Így bontakozik ki a Krisztus-követés aszketikájából az átistenülés misztikája. Ahogyan Homérosz tanítványai költőkké, Platón tanítványai pedig filozófusokká válnak, úgy az Úrnak engedelmeskedő keresztény a Mester képének megfelelően „testben járó isten” lesz³⁵ – vallja Kelemen. Mert „a mi Nevelőnk maga is hasonló az ő Atyjához: Istenhez..., s számunkra ő a szeplőtelen Képmás”,³⁶ tehát az Atya képére és hasonlóságára alkotott ember nem közvetlenül az Atyának, hanem csak a tőle született Képmásnak, a Fiúnak a mintázására törekedhet. Szent Kelemen szembeállítja a kezdetet a beteljesedéssel, a Krisztus nélkülieket az isteni Pedagógus követőivel: s ezért – egyes keresztény elődökre hivatkozva – éles különbséget érez a kép és a hasonlóság jelentése között. Az elveszíthetetlen istenképiséget már teremtesekor megkapta minden ember, a bűn miatt elveszített hasonlóságot azonban ki-ki Krisztus követésekor nyerheti vissza. Az Ige megtestesülése óta a tökéletességre törekvő keresztény a történelmileg is helyreállított eszményképpel, Jézussal azonosulhat. Ezért imádkozik műve befejező szavaival az összes keresztény Pedagógusához Szent Kelemen: „Irgalmazz gyermekeidnek, Nevelőnk, s add meg, hogy mi, akik tanításodat követjük, képed hasonlatosságát is betölthessük!”³⁷

Órigenész az istenképiségről szóló tanításában Szent Kelemen és Philón meglátásait platonikus alapon hangolta össze. A teremtő Ige láthatatlan mivoltából következtetett arra, hogy nemcsak az Isten képére alkotott eszményi ember (Ter 1,26-27), hanem a „föld sarából gyúrt” evilági ember is csak szellemiségében tükrözheti az isteni mintát.³⁸ Amikor Órigenész a testben élő ember kezdeti tökéletességéből következtet a hasonlóság elnyerésének követelményére, gondolatai mögött néhol még a platóni világszemlélet hiányosságai kísértének. Ennek ellenére az istenkép dinamikus szemlélete rendkívüli mértékben gazdagította a reá hivatkozó későbbi keresztény teológiát. A minden emberben adott isteni „kép” elsősorban lehetőség, képesség, melyet egyedül Krisztus követésének útján valósíthat meg az ember. Ám a keresztények nem önerőből, erkölcsi erőfeszítésekkel teljesítik be istenképiségüket, hiszen a hasonlóság végső soron eszkatologikus cél. Isten utánzása emberi oldalról az

³⁵ *Strom.* VII,101,4.

³⁶ *Paid.* I,4,1-2.

³⁷ *Paid.* III,101,1.

³⁸ *De princ.* IV,4,10. Az utalás a második bibliai teremtés-elbeszélésre vonatkozik.

isteni jóság követését jelenti, de ennek a folyamatnak kegyelmi előfeltétele magától az emberré lett Istentől ered. Egyedül istengyermeksége révén juthat el a képet beteljesítő hasonlóságra a megkeresztelt ember, ezt pedig Isten Fia tette lehetővé, aki történelmi konkrét megtestesülése után most az erényekben előrehaladó hívő lelkében újra meg újra testet ölt.³⁹ Ő ugyanis a Szentlélek erejével az istengyermekség létformájában állandósítja a kegyelmet. Így kapcsolja az alexandriai teológiai iskola az Ige misztikus megtestesülésének eszményét az istenképiség bibliai eszményéhez.

5. Az „újalexandriai” és kappadókiai teológia

Meglepő fordulat következett be a Ter 1,26 értelmezésében az alexandriai iskola negyedik századi örököseinél: a kép és hasonlóság szétválasztásának kiküszöbölése. Sem a három nagy kappadókiai teológus, sem Alexandria két szent „pápája” (Atanáz és Kürillosz) nem eleve-níti föl a harmadik századi elődök „szétválasztó” jellegű exegézisét. Nem emlegetik tovább az istenképiség elveszíthetlenségét, s nem állítják szembe a „kép” adományával a „hasonulás” aszketikus követelményét. Az ontológiai adottság és etikai követelmény éles megkülönböztetése helyett inkább a görög képfogalomban eleve adott dinamizmust használják föl a teremtet és megváltott ember kettős helyzetének érzékeltetésére.

Ennek az álláspontnak első tipikus képviselője Szent Atanáz, aki (e téren) olyan gyökeresen szakított elődei felfogásával, hogy az istenképiséget elveszíthetőnek tartja. Nyomban első nagy művének kezdetén így vázolja föl a témát: „A mindenséget létrehozó és uraló Isten... saját képére alkotta az emberi nemet tulajdon Igéje, a mi Üdvözítőnk, Jézus Krisztus által. Az embert a hozzá való hasonlóság által felruházta a létezők szemléletével és felfogásával, tulajdon örökkévalóságának eszméjével és tudásával is megajándékozta, hogy amíg megmarad olyannak, amilyenek teremtette, az Istenre vonatkozó felfogástól sose pártoljon el, ne szakítsa meg kapcsolatát a szentekkel, hanem... közvetlenül társalogjon Istennel, és... boldog életet éljen. Mivel semmi sem akadályozza az istenségről való tudását, saját tisztasága közvetítésével állandóan szemlé-

³⁹ *Hom. in Lev.* 12,7.

li az Atya képét, az Isten-Igét, akinek képére lett.”⁴⁰ Alexandria fiatal érseke szerint az Istenhez való hasonlóság az embernek olyan kiváltsága volt, melynek lényege a zavartalan közösség Istennel és a szentekkel. Másik korai műve szerint a tereméstörténet központi kinyilatkoztatása az istenképiségre és főként az átistenülés lehetőségére vonatkozik. A megtestesülés fő okaként is a bűn egyetemes uralmát hangsúlyozta, valamint azt, hogy „más nem változtathatta a romlandót romolhatatlanná, mint maga az Üdvözítő, aki kezdetben a semmiből alkotott mindent, és más nem állíthatta helyre ismét az emberben azt, ami az ő képére lett teremtvé, mint az Atya képe maga”.⁴¹ Igazából Isten az embert nem képeként állította a világba, hanem saját képére teremtette őt: az ember tehát legfőljebb csak részesedik az örök Képmásban, aki maga is az Atyával egylényegű személy.⁴² A teremtő Igében (Logoszban) részesedő, de bűnei folytán tőle elhajló embernek nem lehet más életcélja, mint hogy a megtestesült Igében helyreállított képet állhatatosan megtartsa, azaz hogy olyan maradjon, amilyen az eredeti tervben volt. Az alexandriai hitvalló nyilván kevésbé lelkesedik az önmagukat Istenhez hasonlító ariánusok tökéletesedési eszményéért... Az Istenhez „hasonulás” dinamikus értelmezése helyett szívesebben beszél a hasonlatosság statikus adományáról.⁴³ A hasonlításról inkább a bűnbeesés jut eszébe, mikor a nagyravágyó ember olyanná akart lenni, mint Isten. A nagyravágyásnál vagy az édenkerti nosztalgianál Szent Atanáz sokkal fontosabbnak tartja az Atyával egylényegű Igében már egyszer s mindenkorra föltárult Képet. Az eredeti bűn óta nincs ennél biztosabb támpont a megváltásra. A végtelen tökéletesedés hellén életeszményét a kappadókiai atyák a Teremtő ingyenes ajándékának és a Krisztusban újra elnyert istenképiségnek hangsúlyozásával ellensúlyozzák. A kép és hasonlatosság egyaránt kegyelmi állapot, mely részesedést jelent Istenben. Ezért az átistenülés kifejtésekor is kézenfekvő számukra a konkrét állapotra utaló „formálódás”.

Nagy Szent Bazil a kereszténység legszebb definícióinak sorá-

⁴⁰ *Beszéd a hellének ellen* 2, (ÓI 13), 36.

⁴¹ *Az Ige emberré válásáról*, 20. *Ibid.*, 118.

⁴² Vö. SCHÖNBORN, Chr., *Krisztus ikonja*, Budapest 1997, 71: „Athanasziosz alapgon dolata... az ősképpével egylényegű képmás, amelyben az őskép csorbítatlanul van jelen, nem jelentené-e azt, hogy... a Názáreti Jézus emberléte is ennek az azonos lényegű képmásnak lenne az emberi nyelvre való lefordítása?”

⁴³ A hasonlatosság alapja egyedül a megtestesült Ige, aki „magában összekapcsolt bennünket” (C. *Arian*, 2,74).

ban azt vallja, hogy „Isten gyermekei alakuljanak Isten képmására, az embereknek megadott kegyelem mértéke szerint”. S ennek a platóni bölcsességtől sem mentes meghatározásnak bibliai igazolásaként a Galatákhoz írt levél 4. fejezetét idézi: „amíg Krisztus ki nem alakul bennetek”.⁴⁴ Ennek megfelelően a legmagasztosabb lelki célkitűzésként ezt írta le: „a legvégső azok közül, amelyekre vágyódunk: az istenivé válás”.⁴⁵ Az átistenülés Nazianzi Szent Gergelynél is Krisztushoz-formálódást jelent, hiszen Krisztus az, „aki a szép Ősminta lenyomata..., a változhatatlan Képmás”, s ő az, aki magára vállalta az én testemet, hogy megmentse a képmást, és halhatatlanná tegye a testet”.⁴⁶ Sőt a Hippolütoszra, Órigenészre és Olümposzi Methodioszra visszamenő ősi kegyelemtani szimbólumot föllevenítve Teológus Gergely az újra meg újra közénk érkező Ige befogadását Krisztus újbóli megszülésének tekinti: „Asszonyok, tegyétek magatokévá a szüzi életet, hogy anyja lehessetek Krisztusnak!”⁴⁷

Nüsszai Szent Gergelynél is az „istenszülés misztikáját” alakítja ki a személyes misztikus élmény. Szerinte az Isten képére létrejött lélek mint hintó hordozza az Isten Igéjét, aki palotájának tekinti a keresztények szívét. Szent Gergely számára a platóni szépségeszmény teljesül be Krisztus alakján, hiszen az ő képmásának kezdeti gyönyörűségét elvesztő embert „a láthatatlan Isten Képmása... újból az őstípus szépségének mintájára formálja, hogy ismét olyanná legyen, amilyen kezdetben volt”.⁴⁸

Ez az idézet rávilágít arra, milyen központi szerepet tölt be az egyházatyánál a paradicsomi állapot szépsége. „Az ember teremtése” című írásában részletes elemzés olvasható a Ter 1,26-ról, s ennek értelmében az ember az őskép szépségét az erényben és szabadságban részesedve tükrözi. Persze „a kép nem pusztán a természet valamely részében van meg, ahogyan a szépség sem a létező valamely egyedi sajátosságában található, hanem a kép mivolta egyenlőképp kiterjed az egész emberi nemre”.⁴⁹ Ez az egyetemesség az új szempont nála: az istenképiség itt

⁴⁴ *Életszabályok III: Evangéliumi Etika*, Nyíregyháza 1995, 155. Vö. Zsoltármagyarázatok, Nyíregyháza 1999, 148: „hogy Krisztus újra kialakulhasson benne”.

⁴⁵ *Könyve a Szentlélekről*, 9,23.

⁴⁶ Or. 38,13, in Vanyó, L. (szerk.), *Az egyházatyák beszédei Krisztus-ünnepekre*, I. Budapest 1995, 27-28.

⁴⁷ Or. 38,1, *ibid.*, 15.

⁴⁸ *De perf.*, in PG 46,269 D. Krisztus követői ünnepi menetben „viszik magukkal az isteni képmás hasonlatosságát”; ... s ez „az erény kirajzolódása folytán formálja ki bennünk Krisztust”.

⁴⁹ PG 44,185 BC.

előre kijelöli Krisztus titokzatos testének végidőbeli teljességét; ugyanakkor viszont a „hasonlatosságról” nem tesz említést a szövegmagyarázat. Ahol Szent Gergely az istenképiségtől függetlenül beszél a hasonlóságról, ott önálló filozófiai-teológiai tételként tárgyalja ezt. A paradicsomi ősszállapot bibliai kifejezései mellett előkerülnek itt az újplatonikus hagyomány, nevezetesen Plótinosz⁵⁰ szakkifejezései is. Az Istenhez hasonulás (□☉○□✠❖♦✠✂Ⓢ) dinamikus szemlélete főként a nüsszai püspök prédikációiban kerül előtérbe. Erkölcsi célzatú homiliáiban Szent Gergely Krisztus követésére szólít föl. Mert az isteni lényeg sok szempontból teljesen hasonlíthatatlan az emberhez: az Ige önként vállalt alázatát viszont bárki követhetné.⁵¹ Ezért kötődik a boldogság újszövetségi ígérete a szegénységhez, az irgalmassághoz, a békeasszerzéshez. Egyedül Isten jóságának követői juthatnak el a tökéletességre, az isten-gyermekségre.⁵² Mert az irgalom kedves Isten előtt, úgyhogy akikben ez megvan, azt istenivé teszi, s a Jóságos utánzására alakítja, hogy képe legyen az első szeplőtelen és minden értelmet felülhaladó Lénynek.”⁵³ Így esik egybe végső soron az átistenítő hasonulás az istenképiséggel. A két fogalom Szent Gergelynél egyugyanazon tökéletességi állapotot jelzi, mert a hasonlóság nála egyre statikusabb értelmet kapott, a „kép” viszont belső dinamikájánál fogva törekszik arra, hogy megvalósuljon, kibontakozzon. Mindenesetre a nagy tekintélyű kappadókiai atyák szemlélete így évszázadokra kiszorította a teológiából a „kép és hasonlatosság” hagyományos megkülönböztetését.

6. A kora-keresztény biblíamagyarázat további nyomai az ötödik-hatodik századból

Alexandriai Szent Cirill kiemelkedő jelentőségű volt a képteo-

⁵⁰ Az újplatonikusok tanítómestere rendkívüli eleganciával vitte tökélyre az istenképesség spiritualizálását. Rendszerében az anyagi-érzéki valóság már az istenség homályos képének sem tekinthető. Az igazi „képmás” a szellem, mely a sokféleségbe is kiáradó „Egy” természetes tükörképe. Ezért lehet a lélek természeténél fogva isteni valóság, mely az anyagvilágba süllyedve is szüntelenül sóvárog a hasonlóság visszaszerzése után.

⁵¹ Krisztus tulajdonságai közül „amelyeket elérhetjük, azokat utánózzuk, amit viszont utánzásra nem érhet el a természetünk, azokat tiszteljük s imádjuk” (*De perf.*, in PG 46,256 C).

⁵² PG 44, 1289 BC és 1980 D.

⁵³ PG 44, 464 D.

lógia kialakítása és további alakulása szempontjából.⁵⁴ Számára a megtestesülés misztériuma éppen azt jelentette, hogy Isten dicsősége Krisztus emberi arcán ragyogott föl: „Isten ugyanis, aki azt mondta: A sötétségből támadjon világosság, a mi szívünket is megvilágosította, hogy Isten dicsőségének ismerete (Jézus) Krisztus arcán felragyogjon nekünk. – Figyeld meg, hogyan ragyog föl Krisztus arcán az Atyaisten isteni és kimondhatatlan dicsőségének fénye. Mert az egyszülött Fiú saját magában mutatja meg az Atya dicsőségét, az után is, hogy emberré vált.”⁵⁵

Az alexandriai pátriárkát valószínűleg a Szentírás allegorikus értelmezésének (órigénizmus) túlzásai fordíthatták a hagyományos exegézis ellen: Isten és ember viszonyát csakis az istenképiséggel értelmezi, mely a bűn következtében sem szűnt meg teljesen.⁵⁶ Krisztus teste már nemcsak elméleti lehetőség a dolgok világában arra, hogy ezen analógia segítségével fölemelkedjünk a Teremtő-Logoszhoz, hanem ez a test bizonyos értelemben már „Isten teste”, mert az Ige tökéletesen azonosult a testtel. „Meg kellett menteni azt, ami bennünk a leginkább fenyegetett volt, és vissza kellett fordítani a romolhatatlanságba a Vele való egyesülés révén, aki természete szerint az élet... Ennélfogva a testnek, amely így a sajátja lett, részesülnie kellett az ő halhatatlanságában.”⁵⁷ Alexandriai Szent Cirillnél egyébként ebben a képben csúcsosodott a görög kegyelemtan: „Bensőnkben Krisztus alakul ki akkor, ha a Szentlélek isteni átalakulást kezdeményez bennünk, mégpedig a megszentelődés és igaz élet folytán. Ekkor ugyanis az Atyaisten lényének karaktere tündöklök föl bennünk, mert megszentelődésünk során a Szentlélek Krisztushoz formál bennünket.”⁵⁸ Kürillosz a Szentlélek művét is hozzákapcsolja az istenfiúság elnyeréséhez, Krisztus bennünk való misztikus kialakulásához: „Ha hitünket megtartjuk, és szentek maradunk, akkor Krisztus alakul ki bennünk, s tulajdon gondolatainkkal szellemi módon az ő sajátos karaktereit ragyogtatjuk föl”.⁵⁹

⁵⁴ Vö. SCHÖNBORN, *op. cit.*, 73. Jelentősége természetesen kiemelkedő volt az ikon teológiájának kialakítása szempontjából is, hiszen eszerint aki Jézust hitben látja, az magát Istent látja.

⁵⁵ PG 75,1329.

⁵⁶ Az allegorikus értelmezésekkel szemben még tartózkodóbb álláspontot vallott Antiochiában Mopszvesztiai Theodorosz és Küroszi Theodorétosz.

⁵⁷ PG 73, 160BC, idézi SCHÖNBORN, *op. cit.*, 74.

⁵⁸ *Izajás-kommentár* IV,2.

⁵⁹ *De dogm. sol.* 3. A karakter szó azért is fontos, mert a lényegazonosság révén „a Fiú az Atya lenyomata” (*kharaktér*), aki „saját magában mutatja meg az Atyát” (PG 73,53 C és 180 C). Vö. SCHÖNBORN, *op. cit.*, 71.

Érdemes még feltárni azt az egy-két nyomot, illetve előjelet az aszketikus irodalomban, melyek a látszólag már eltűnt korábbi szemléletmód folytonos fennmaradására utalnak. A legkorábbi és legfontosabb nyom „Az ember teremtéséről” szóló két homília, mely tévesen Nüsszai Szent Gergely művei között maradt ránk. A Ter 1,26 hagyományos értelmezését elevenítik föl ezek a prédikációk, melyek Szent Gergely szemléletétől eltérően éles különbséget tesznek a minden emberben meglévő istenképiség és az igazi keresztények életében megvalósuló hasonlóság között. Bár a homiliák névtelenül Nagy Szent Bazil írásai közé is bekeveredtek, számos kutató azon a nézeten van, hogy a szerző szemlélete mindenképp túlságosan elüt a kappadókiai atyáktól.⁶⁰

Az első prédikációban fölvetődik a kérdés: vajon miért teremtette Isten csupán saját képére (Ter. 1,27) az embert, ha teremtői tervében a „hasonlóság” is benne volt (1,26)? A teremtői szándék és a tényleges teremtés különbözőségére a következő magyarázat adható: Istenképiségünk már a teremtéskor belerajzolódott alkatunkba (elsősorban a lélek és a „logikus” (= a Logoszt mintázó) gondolkodás révén, a hasonlóságot viszont a szabad választással kell kibontakoztatni. Egyéni döntésükön múlik az, hogy „beteljesítjük-e önmagunkban” azt, amire Isten képessé tett minden embert. Mert „ő képességet adott a hasonulásra, s ezáltal ránk hagyta, hogy magunk legyünk építőmesterei az Istenhez hasonulásnak”.⁶¹

Az istenképiség révén mindenki „a Logosz bőségében” részesedik: s az emberi lélek értelmessége elsősorban a szenvedélyek fölötti uralomban nyilvánul meg. De „hogyan lehetünk az ő hasonlóságára?” – „Az evangéliumok által” – hangzik a válasz. „A hasonlóságra keresztény mivoltommal jutok el”.⁶² Mert „a kereszténység: hasonulás Istenhez, az emberi természet lehetőségeinek mértékében”.⁶³ Ennek alapja pedig a Krisztusba-öltözködés, a keresztség.

A krisztusi élet alapkövetelménye itt is a hegyi beszéd fölhívása: „Legyetek tökéletesek, amint a mennyei Atyátok tökéletes!” (Mt 5,48). Ennek útja csakis a jóság, megbocsátás és szeretet lehet: „Látod-e,

⁶⁰ A *Sources Chrétiennes* sorozat 160. köteteként jelent meg a kritikai kiadás *Sur l'origine de l'homme* címmel, amelynek bevezetésében Smets, A. jelentős érveket sorakoztatott föl Nagy Szent Bazil szerzősége mellett is. Mindenesetre Fedwick, P. J. a *Spuria* közé sorolja.

⁶¹ PG 44, 272-273.

⁶² PG 44, 273 D.

⁶³ PG 44,273 D.

miként alapozza meg számunkra az Úr a hasonlóságot? Hogy fölkelti napját gonoszokra és jókra, s esőt ad igazaknak és bűnösöknek... Ha tehát ellenségednek szívből megbocsátanál, te akkor lehetnél hasonló Istenhez. Hogyha magad is olyan lennél az ellened vétkező testvéredhez, mint amilyen Isten tehozzád, bűnöshöz, akkor embertársad iránti könyörületed folytán hasonlóvá válhatnál Istenhez.”⁶⁴

Evagriosz nemegyszer órigenista ízű aszketikus írásait („Kephalaia” = Fejezetek) Phótiké püspökének, Szent Diadokhosznak „*Fejezetei*” szűrték át és közvetítették az utókor felé: „Mi, emberek, mindnyájan Isten képe szerint létezőnk, a hasonlóság viszont csupán azoké, akik önnön szabadságukat sok-sok szeretettel Isten szolgálatába állították. Mert pontosan amikor nem vagyunk a magunkéi, akkor hasonlítunk ahhoz, aki szeretete révén kiengesztelt bennünket önmagával” – hangzik a hagyományos megkülönböztetés az istenképiség és hasonlóság között.⁶⁵ Ezt világítja meg Diadokhosz a keresztség értelmezésével a 78. „Fejezet”-ben. Véleménye szerint a keresztségi fürdőben elnyert Szentlélek semmilyen formában nem tűri meg maga mellett a gonzságot: „Hogyha a szent keresztségben az isteni malaszt valami végtelen gyöngédséggel rátapad az istenképiség vonásaira a hasonulás zálogaként, ugyan hol lenne még helye a gonosz személyének, mikor »semmi köze a világosságnak a sötétséghez« (2Kor 6,14)?”⁶⁶

Diadokhosz művészileg kimunkált képeiben Nüsszai Szent Gergely teológiai esztétikája elevenedik föl. A keresztség kettős hatását szerinte úgy lehetne szemléltetni, „hogy a kegyelem elkezd a képre a hasonlatosságot festeni”. Amint a portréfestők az alak egyszínű megrajzolása után minden újabb színnel tökéletesebbé teszik a hasonlóságot, úgy „a hasonlóság szépségeire sóvárgó” keresztyényekben is minden újabb erény tökéletesíti az eredeti képet. „A hasonlóság teljességét azonban csak a megvilágosodásból foghatjuk fel”. „Mert amíg az elme az isteni fény jóvoltából tökéletesen el nem nyeri a hasonlatosságot, még ha már-már az összes erényt eléri is, a tökéletes szeretetnek akkor sem részese”. Az erények sokszínű csokrát Isten kegyelméből a „pneumatikus szeretetnek” kell beragyognia ahhoz, hogy a műalkotás a megszólalásig hasonlítson a mintához. Mert „ha heves szerelemmel találjuk gyönyörűségünket Isten erényében, akkor bennünk nemcsak napról napra megújul

⁶⁴ PG 44,273 B és 276 C.

⁶⁵ DIADOQUE de Photice: *Oeuvres spirituelles*, in SC 5bis, 86,11-14.

⁶⁶ *Ibid.*, 136,11-14.

a belső ember a szeretet ízlelgetése során”, hanem „el is jut a teljességre ennek tökéletességében”.⁶⁷

Ez a Krisztus életpéldájában felragyogott minta adja majd meg a keresztény életeszmeny alaphangját Klimakosz Szent Jánosnál is. A „Paradicsomba vezető lajtorja” legfelső fokán az aszkéta a szeretetben találkozhat Istennel. Mert „mivoltára nézve a szeretet hasonulás Istenhez – már amennyire ez halandók számára elérhető –, megvalósulására nézve pedig a lélek mámore”.⁶⁸ „A keresztény az, aki – amennyire csak emberi-legh lehetséges – tettel, szóval, gondolattal Krisztust utánozza”.⁶⁹

7. Szent Maximosz hitvalló: a szeretetben Istenhez hasonlító ember

A hetedik században Szent Maximosz életművében jutott tökélyre az az ősi görög szemlélet, mely szerint Krisztus követői a szeretetben épp az Istenhez hasonlással tudják beteljesíteni a minden emberben eleve adott istenképiséget. A Nikaia előtti teológusok distinkciója így elevenedett föl a hitvallónak Nazianzi Szent Gergely kétértelmű helyeihez írt kommentárjában: „Isten jósága folytán az ember ... értelmes szellemi lelket kapott, mégpedig Alkotója képmására. Heves vágyódásának megfelelően tehát minduntalan tudatosítania kell a tőle telhető legteljesebb istenszeretetet, hogy Istenhez hasonulva elnyerhesse az átistenülést.”⁷⁰ Bár a szöveg elején az ember „testből és lélekből álló teremtményként” szerepel, a test sorsáról nem sok szó esik, az átistenülés itt inkább csak „értelmes szellemi lélek” végcéljaként szerepel. Az Úr imádságához fűzött magyarázat a következőképpen fejt ki ugyanezt a távlatot: „Mivel az értelem természeténél fogva Isten képmásának nagyszerűségével van felruházva, ezért a lelket arra ösztönzi, hogy saját jószántából Isten hasonlóságára formálódjék, és a mindenség Istenében és Atyjában lényegében önnállósulva létező nagy Országának, vagyis a Szentléleknek tündöklő lakhelyévé legyen”.⁷¹

⁶⁷ 89. fej. *Ibid.*, 149,10-150,20.

⁶⁸ PG 88, 1156 B.

⁶⁹ PG 88, 633 B.

⁷⁰ *Magyarázat a Teológus Szent Gergelynek 14. beszédéhez* (= Amb. 7), in PG 91, 1068-1101.

⁷¹ *Az Úr imádságáról* (Tömör magyarázat a Miatyánkról Krisztus egyik barátja számára), in

A Teológus Szent Gergely szövegéhez János apát számára írt kommentár pedig így folytatja az imént idézett teremtés-teológiai meg-alapozást: „Isten gyermekei, teste, tagjai, Isten részei s ehhez hasonlók vagyunk, s joggal is hívnak minket így az isteni szándék végcéljára való ráutaltságunk alapján. Ilyen teremtmény lett tehát az ember, s ilyen cél-ból jött létre. Ám ösatyja személyében a rendelkezésére bocsátott lehető-séget rosszra használta fel... Így önként idegenítette el magát az isteni és boldog célkitűzéstől, mert ahelyett, hogy kegyelemből Istenné lett volna, szabad választással inkább por akart lenni.”

A bűnbeesésnek a tragédiáját azonban helyrehozta a láthatatlan Isten Képmása, a megtestesült Ige, aki földi életével számunkra is mintát adott az erényes életre: „Minden olyan ember tehát, aki az erényben határozott készségre tett szert, kétségtelenül részesedik Istenben, az erények lényegében, minthogy önszántából becsülettel művelgette a természetében rejlő jószág csiráját..., amennyiben az eredetnek megfelelő akarattal és szabad döntéssel serényen végzi be a dicséretre méltó és tévedhetetlenül feléje tartó futást. Aki ezt befutja, az isteni lesz, Istenből nyervén az isteni létmódot, mivel természetes istenképisége szépségét szabad elhatározásból erényei révén az Istenhez hasonulássá bontakoz-tatja ki, mégpedig a saját eredetéhez való... odatartozása folytán.”

Ennek beteljesedését úgy mutatja be a Hitvalló, „mint mikor a képmás visszatér az eredeti mintához, s egy pecsétnyom pontosságával illeszkedik az Ősképhez. Az ilyen lény már nem sodródik, s nem is sod-ródhat másfelé, vagyis pontosabban és helyesebben mondvá nem is akarhat már másfelé menni, hiszen az isteni hatástól elragadtatva, sőt az átistenülés során istenné válva egyre inkább kedvét leli az önkívületi állapotban, mellyel kilép a természetszerűleg benne rejlő dolgok és gon-dolatok világából...”

A teológiáról és Isten Fiának testben végbevitt üdvözítő művéről
c. művének kezdetén pedig a szentéletű szerzetes a liturgikus életre és a teológiára alkalmazva fejti ki életeszményét: „Aki elméjét az isteni szemlélődés sugaraival ragyogtatta be, értelmét istenes himnuszokkal a Teremtő szüntelen magasztalásához szoktatta, és érzékelését szintiszta elképzelésekkel szentelte meg, annak valóban sikerült az istenképiség természetes szépségét az Istenhez hasonulás szabadon választott jószágával ékesítenie”.⁷²

PG 90,879-880.

⁷² I,13 (PG 90, 1089).

Nem ez a Hitvalló utolsó szava ebben a témában, de jól jellemzi az általa összefoglalt korábbi patrisztikus exegézist. Hiszen „akik az isteni szavakat misztikus módon veszik szemügyre, ...azok szerint Isten azért teremtette saját képére az embert, hogy szabad elhatározással Lélekben is mindenképp megszülessék, s az isteni parancs megtartása által az ehhez járuló hasonlatosságra is eljusson: hogy ugyanaz az ember természeténél fogva Isten teremtménye, kegyelemből pedig Isten fia, sőt a Lélek által egyenesen isten legyen”.⁷³ Itt egyre világosabb az Istenhez hasonulás pneumatológiai szempontja és a Jn evangéliumban hangsúlyozott újjászületés. Egyébként is „Isten ezért teremtett mindent..., hogy az újjászületettek úgy lehessenek istenné, ahogyan ő emberré lett, és a szenvedélyeket magából kivető ember ugyanannyira elérheti az istenséget, amennyire Isten Igéje az üdvösség rendje szerint önszántából kiüresítette magát tiszta dicsőségéből, s valóban emberré lett”.⁷⁴ Maximosz hitvalló elmékedéseiben folyton visszatér az „annyira-amennyire” típusú mondat-szerkesztés. Amit a korábbi egyházatyák még célhatározói mellékmondat-tal fogalmaztak meg: „Isten emberré lett, hogy mi átistenüljünk”, azt ő így még nyomatékosabban hangsúlyozza. Mert a megtestesülés során az Ige által fölvelt ember épp annyira megdicsőülhet, mint amennyire Teremtője megalázta magát. Ezt a megdicsőülést persze ki-ki csak annyira érheti el, amennyire a kenózis krisztusi útját követve „természetes istenképisége szépségét szabad elhatározásból erényei révén az Istenhez hasonulássá bontakoztatja ki”, hiszen a megtestesült Ige eleven életpélda is, amelyet kinek-kinek gyakorlati cselekvésében is meg kell szívlelnie. „Aki Istennek az ő örök létezéséről alkotott eszméjét tiszteletben tartja, s cselekvését ehhez igazítja, az... kegyelemből már maga is Isten lesz, ugyanakkor viszont Isten hozzája ereszkedve érette ember lesz. Ily módon jut kifejezésre a kölcsönös szeretet ereje, mely az embert Istenné átisteníti istenszeretete révén, Istent pedig emberré alakítja emberszeretete révén, s e csodaszép kölcsönhatás folytán végül is Istent az ember átistenüléséért emberré, az embert pedig az Isten emberrélevése folytán istenivé teszi. Mert az isteni Ige és Isten mindenkor és mindenhol működésbe akarja hozni megtestesülése misztériumát.”⁷⁵ Fizikailag tehát elég volt egyszer helyreállítani az emberi természet istenképiségét, de az Istenhez hasonulás személyes megvalósítását mindenkiben az eljövendő

⁷³ Amb. 42 (János apáthoz, Nazianzi Sz. Gergely kétértelmű helyeihez), PG 91,1345 CD.

⁷⁴ *Az Úr imádságáról*, in PG 90,877 A.

⁷⁵ *Magyarázat a Teológus Szent Gergelynek 14. beszédéhez* = Amb. 7, in PG 91,1081.

Üdvözítő újabb, misztikus „világra jövele” teszi lehetővé. S a tökéletes eljövétel éppen ez a második, melynek során Isten Igéje azok életmódjában ölt testet, akik az örök Szeretet személyes mintázásán fáradoznak.

Ebből vonja le az Úr imádságához fűzött kommentár még „a meghívás kegyelme által Istenhez hasonlóvá lett lélekre” vonatkozó erkölcsi következtetéseket, majd pedig hozzáteszi: „S ennek alapján Krisztus önszántából misztikus módon folyton megszületik, azokban testet öltve, akik üdvözítését elfogadják. Tehát saját szűz anyjává teszi az őt így megszüülő lelket, mivel abban már nincsenek meg az elmúlásnak és keletkezésnek alávetett természet ismertetőjegyei.”⁷⁶ Isten szeretete teszi lehetővé ezt „a minden más titoknál is titokzatosabb” misztériumot: „Maga Isten szeretetből lett emberré, hogy ...nekünk embereknek önmagát adja át mint az erény modelljét illetve az ő és mások iránti szeretet és jószándék eleven képét”.⁷⁷ „Isten leereszkedett szeretetből hozzánk, s egészen olyan lett, mint mi, hogy megújítsa a szeretet erejét”⁷⁸ – írja leveleiben a Hitvalló, aki ezt a krisztusi szeretet-ikont meg is élte. „A szeretet misztériuma az, ami bennünket emberekből istenivé tesz; ... egyedül a szeretet nyilváníthatja az embert a Teremtő képmására alkotott lénynek”.⁷⁹ Ezért az ellenségeknek is megbocsátó szeretetet tartja Szent Maximosz az istenképiség beteljesítésének és a hasonlóság átistenülésre vezető útjának: „meg tud bocsátani az ellene vétkezőknek is: hiszen meggyőződése szerint azt a jót, amire ő vágyakozva törekszik, már senki sem tudja tőle elvenni, minthogy az természeténél fogva eltulajdoníthatatlan. Az ilyen ember – ha szabad ezt mondani – saját magát állítja oda példaként Isten színe elé, s az Utánozhatatlannak mondja, hogy őt utánozza így: »Bocsásd meg vétkeinket, miképpen mi is megbocsátunk az ellenünk vétkezőknek«”.⁸⁰ A mindenkirező jóságos Isten utánzásának ezt a merész képét hasonlóképpen fogalmazza meg a Hitvalló a Thalassziosz apát kérdéseire adott válaszainak⁸¹ és liturgiagyagyarázatának keretében is: „Ha ugyanis az Ige megmutatta, hogy Isten rászorul a jó cselekedetre, mert azt mondta: 'Amit e legkisebbek közül eggyel is tettetek, velem tettétek', akkor Isten, aki ezt mondta, annál inkább megmutatja, hogy aki képes rá, hogy jót tegyen és meg is teszi, az valóban kegyelem és részesedés szerint Isten, mivel helyes utánzással

⁷⁶ Az Úr imádságáról, in PG 90,889 C.

⁷⁷ Ep. 44, in PG 91,644 B.

⁷⁸ Ep. 2, in PG 91,397 BC.

⁷⁹ PG 393 C és 396 C.

⁸⁰ Az Úr imádságáról, in PG 90,899.

⁸¹ Thal. 63 és 65, in PG 90,769.

magáévá tette Isten jótekonyságának működését és sajátságát. És ha Isten szegény, mert Isten hozzánk történt leereszkedésében értünk szegénnyé tette magát, mindegyikünk szenvedéseit együttérzőleg magára vette, és mindegyikünk szenvedésének arányában jóságából kifolyólag titokzatos módon egészen a világ végéig örökké szenved, akkor természetes, hogy még jogosabban lesz Isten az, aki Istent utánozva, emberszeretetből, Istenhez illő módon maga gyógyítja meg a szenvedők szenvedéseit, és megmutatja, hogy érzelmét illetően az üdvözítő gondviselés aránya szerint ugyanolyan hatalma van, mint Istennek.”⁸²

Aki az ellenségszeretet kihívásaira keresztény módon válaszol, az van a legjobb úton a megdicsőült Krisztus hasonlósága felé: „Reménységünk által az Ige készsége tesz bennünket az igazságok őstípusának befogadására..., hogy Krisztus eleven ikonjaivá legyünk, mégpedig nem is csak az ő hasonmásaiként, hanem kegyelemből vele azonosultan”.⁸³

A teremtéskor kapott legjobb képesség tehát a „Krisztus eleven ikonjaivá” váló keresztényekben valósulhat meg leginkább, mégpedig az egyház keretében, ahol a kölcsönös segítségnyújtással juthatnak el a tökéletességre a szeretet hiteles művészei. „Sokan és sokat beszéltek már sok mindent a szeretetről, amit csak akkor találsz meg, ha Krisztus tanítványai-ban keresed, mert csakis nekik volt az igaz Szeretet a szeretet tanítója, amiről ezt mondta az Apostol: »Lehet prófétáló tehetségem, ismerhetem az összes titkokat és mind a tudományokat, hitemmel elmozdíthatom a hegyeket, ha szeretet nincs bennem, mit sem érek«. Aki eljutott a szeretetre, magát Istent nyerte el, mivel az Isten szeretet.”⁸⁴

⁸² Amb. 21 (János apáthoz, Nazianzi Sz. Gergely kétértelmű helyeiről), in PG 91,1253.

⁸³ Amb. 21 (János apáthoz, Nazianzi Sz. Gergely kétértelmű helyeiről), PG 91,1253.

⁸⁴ *Fejezetek a szeretetről* (Budapest, 1998) IV, 100 (122-123. old.).

IVANCSÓ ISTVÁN

KÉT MÁRIAPÓCSI IMÁDSÁGUNK

TARTALOM: 1. Előzetes; 2. Az első imádság és dokumentálása; 3. A második imádság és dokumentálása; 4. Az imádságok további megjelenítései; 5. Idegen nyelvű változatok; 6. Összegzés

1. Előzetes

A régi szentképek rendezése közben előbukkant néhány olyan, amelynek hátlapjára a máriapócsi könnyező Szűzanyához szóló imádságot nyomtattak. Valójában két, egymástól nem sokban különböző imádságról van szó, s mindkettő kedves elsősorban magyar görög katolikus híveink számára, sőt a nem magyar anyanyelvűeknek is, mert többször és több nyelven is kinyomtatták őket. Kezdetben püspöki jóváhagyást is kértek az imák szövegéhez – és éppen ez segít a történetük kikutatásában és megjelenéseik dokumentálásában –, az utóbbi években azonban már a jóváhagyás nem szerepel rajtuk.

Mivel püspöki approbációval ellátott imaszövegekről van szó – a későbbi, illet fel nem tüntető képek változatlan szöveget közölnek –, s mivel nyomtatásban is megjelentek, beleillenek liturgikus kiadványaink sorozatába.¹

A két imádság sokban hasonlít egymásra, de hogy nem csupán „lekcio variánsokról” van, hanem ténylegesen két imáról, azt az engedélyeztetése, illetve jóváhagyásának kérése igazolja a püspöki levéltárban fennmaradt dokumentumokban.

¹ Az utóbbi időben két egymást követő, s így összetartozó gyűjtemény publikálása történt meg: IVANCSÓ, I., „A magyar görögkatolikuság liturgikus könyveinek anyanyelvi fordításai és kiadványai”, in Timkó, I. (szerk.), *A Hajdúdorogi Bizánci Katolikus Egyházmegye Jubileumi Emlékkönyve 1912-1987*, Nyíregyháza 1987, 158-181; IVANCSÓ, I., „Újabb liturgikus kiadványaink”, in *Athanasiana* 4 (1997) 19-36. A harmadik gyűjtemény még publikálatlan. A következőkben a *gyűjtemény* elnevezéssel rövidítjük. – Továbbá ide sorolható még: IVANCSÓ, I., *Szinopszis a magyar nyelvű bizánci liturgia emlékeiről (1690-1999)*, (Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola Liturgikus Tanszék 4), Nyíregyháza 1999.

2. Az első imádság és dokumentálása

Az első olyan szentkép, mely az első máriapócsi imádságot viseli a hátlapján, 1936-ból származik,² illetve Miklósy István megyéspüspök (1914-1937) ekkor adott a kinyomtatására jóváhagyást. Az imádság címet is kapott, a kép tetején olvasható felirat szerint: „Ima a máriapócsi csodatevő Szűzanyához”. A szövege után pedig a jóváhagyást, valamint a kiadót tüntették fel: „507-936. Jóváhagyom: István püspök. Máriapócsi Monostor kiadása”. A legelsőként előkerült változatnak levéltári dokumentációja nem található.³

Néhány év elteltével azonban – 1940-ben – ismét kinyomtatták az imádságot. A helyzet pedig éppen fordított, mert ebből a változatból még egyetlen példány sincs a birtokunkban, így a gyűjteménybe sem kerülhetett be. Viszont a dokumentálás ezzel kezdődhet. Ugyanis az imádságra jóváhagyást kért – a másik imával együtt⁴ – Sándor Jozafát máriapócsi szerzetes Dudás Miklós megyéspüspöktől (1939-1972).

„Alulírott, azon alázatos kérelemmel járulok Nagyméltóságodhoz, kegyeskedjék az alatt leírt imaszövegeket főpásztori jóváhagyással ellátni, hogy azt a máriapócsi kisképeken terjeszthessük.

Ima

a máriapócsi csodatevő Szűzanyához.

Könnyező Szűzanyám, bűnösök menedéke, könnyeidre kérek, eszközöld ki Jézusnál bűneim bocsánatát; nyerd meg számomra és enyéimre szent Fiad áldását. Enyhítsd szenvedéseinket, gyógyítsd betegségeinket, vigasztald szomorúságunkat, segíts az erényes életre, vezess végül a boldog mennyországba. Ámen.

Ó könnyező Szűz, ó drága Istenanya, emlékezzél meg rólam Jézusnál most és halálom óráján. Ámen.”⁵

² A 3. gyűjteményben: 30. szám.

³ Csupán a *Görög Katolikus Püspöki Levéltár* (a továbbiakban a *GKPL* rövidítéssel jelezzük) 1936-os iktatókönyvében olvasható a bejegyzés, hogy „P. Dudás a máriapócsi kegyképről szöveggel ellátott lenyomat jóváhagyását kéri. – Jóváhagyatott. – Február 22-én.”

⁴ Lásd a 18. jegyzetet.

⁵ A 773/1940. számú irat, 1940. február 26-ról, in *GKPL*, 162. doboz, 1. csomó.

Aztán folytatódik a levél a második imádság szövegével, s végül a kérelem megismétlésével zárul.

Az 1940. február 28-án a püspökségre érkezett kérelmet Bányay Jenő kanonok, nagyprépost véleményezésre továbbította: „Melles Géza kanonok úrhoz véleményes nyilatkozatra”.⁶ Ő pedig március 2-án támogatólag nyilatkozott: „A benti imák szövege hittudományi szempontból, alakilag is kifogástalan. Kinyomatása engedélyezhető.”⁷

Még ugyanaznap visszaérkezett az irat Bányay Jenőhöz, aki a véleményezés alapján jóváhagyta a kérelmet.⁸

A kinyomtatásra szóló engedélyt tehát nem a megyéspüspök adta meg – bár az eredeti iratot hozzá intézték –, hanem a püspöki általános helynök, s nem is a kérelmezőnek, hanem Jöcsák Máté tartományfőnöknek címezve. Ezt igazolja a levéltárban fennmaradt levél másolata:

„P. Sándor Jozafát OSBM. azzal a kéréssel fordult hozzám, hogy a máriapócsi csodatévő Szűzanyához szerkesztett két imaszöveget jóváhagyjam, s azoknak kisképeken való terjesztését engedélyezzem.

Minthogy a bemutatott imaszövegek hittudományi szempontból kifogástalanok, kinyomatásukat s azok terjesztését engedélyezem.”⁹

Valami oknál fogva sürgős lehetett az engedély megszerzése, mert az irat indorzájára, legalulra, kézírással még a következő szöveg is odakerült: „A kéziratot Fr. Regős Dénes vitte. 1940. III/2. Sürgős.”¹⁰

A levélben kérelmezett és aztán jóváhagyott imádság szövegében a nyomtatott változathoz képest egy apró eltérés található: a „vezess végül a boldog mennyországba” mellékmondatból az „a” névelő hiányzik a szentképen, tehát csak ennyi szerepel: „vezess végül boldog mennyországba”.¹¹

Az imádság újbóli megjelentetéséről, illetve szentképen való kinyomtatásáról csaknem egy évtized múltán értesülünk. Egy 1949-ben megjelent szentképen találkozhatunk vele.¹² A cím itt is ugyanaz, mint az előbbi két alkalommal: „Ima a máriapócsi csodatévő Szűzanyához”. Az engedélyezi szám mellett azonban nem a püspök neve lett feltüntetve; a

⁶ Kézírtas indorzálás, *ibid.*

⁷ „Vélemény a 773. számhoz”, a 793/1940. számú irat, 1940. március 2-ről, in *GKPL*, 162. doboz, 1. csomó.

⁸ Az indorzálás: „Érk. márc. 2. Vélemény szerint. Márc. 2.” – *Ibid.*

⁹ A 793/1940. számú irat, 1940. március 2-ről, in *GKPL*, 162. doboz, 1. csomó.

¹⁰ *Ibid.*

¹¹ Ez a következő, az 1949-ben kinyomtatott szentképen is így van.

¹² A 3. *gyűjteményben*: 31. szám.

kiadó viszont ugyanaz maradt: „2289/1949. sz. Egyházmegyei jóváhagyással. Máriapócsi Monostor kiadása.” – Erről sem maradt dokumentum a levéltárban.¹³

Ennek az imának a szövegében ismét egy apró eltérés található a levélbeli, valamint az előző, nyomtatott szövegtől: a „vigasztald szomorúságunkat” részlet helyett a „vigasztalj szomorúságunkban” olvasható itt. – Valószínűsíthető az oka is. A második imánál ugyanezt a kifejezést ki kellett javítani az engedélyezési irat alapján, s mivel egyazon levélben szerepelt a két szöveg, ennél az imánál is figyelembe vették a nyomtatáskor, bár nem volt előírva.¹⁴

3. A második imádság és dokumentálása

A „pócsi Máriához” szóló második imádság 1936-ban tűnik fel először egy szentképen.¹⁵ A címe, valamint a jóváhagyási száma ennek is ugyanaz, mint az előzőnek, de a szövege más, eltér attól: „Ima a máriapócsi csodatevő Szűz Máriához. Nr. 507/1936. Jóváhagyom. István hajdudorogi püspök.” Hiányzik továbbá a kiadó megjelölése, ami az első imádságnál a „Máriapócsi Monostor” volt.

A püspöki levéltárban erről sem maradt fenn dokumentáció, mint a legelsőről.¹⁶

A következő, 1940-es kiadású szentkép, illetve imaszöveg azonban előkerült, s így a gyűjteménybe is bekerülhetett.¹⁷ „Ima a máriapócsi csodatevő Szűz Máriához. Nr. 793/1940. Egyházm. jóváhagyási sz.” Mivel egy és ugyanazon levélben kérte a jóváhagyását Sándor Jozafát máriapócsi szerzetes Dudás Miklós megyéspüspöktől, mint az elsőt, így dokumentálása elvégezhető a levéltár alapján.

„Alulírott, azon alázatos kérelemmel járulok Nagyméltóságodhoz, kegyeskedjék az alatt leírt imaszövegeket főpásztori jóváhagyással ellátni, hogy azt a máriapócsi kisképeken terjeszthessük.

[...]

¹³ Csupán az 1949-es iktatókönyvben olvasható a bejegyzés, hogy a „Szt. Bazil Rendi tartományfőnök a máriapócsi csodatevő Szűzanyához intézett ima (kép hátlapjára nyomva) jóváhagyása. – Jóváhagyom. – Augusztus 3-án.”

¹⁴ Lásd a 7. és 8. jegyzetet.

¹⁵ A 3. gyűjteményben: 33. szám.

¹⁶ Lásd a 3. jegyzetet.

¹⁷ A 3. gyűjteményben: 46. szám.

Ima

a máriapócsi csodatevő Szűz Máriához.

Könnyező Szűzanyám, alázattal menekülök erős oltamad alá, légy bajaimban Jézusnál közbenjáróm és biztos menedékem. Könnyeidre kérlek, eszközöld ki bűneim bocsánatát, nyerd meg számomra és enyéimre szent Fiad áldását. Enyhítsd szenvedéseinket, gyógyítsd betegségeinket, vigasztald szomorúságunkat, segíts az erényes életre és vezess végül a mennybe, hogy ott Veled és szent Fiaddal örökre örvendhessek. Ámen.

Ó könnyező Szűz, ó drága Istenanya, emlékezzél meg rólam és halálom óráján. Ámen.¹⁸

Mivel ennek a második imádságnak a jóváhagyását is ugyanabban az iratban kérte Sándor Jozafát, az engedélyezés folyamata is – természetesen – ugyanaz volt, mint az előzőé: Bányay kanonok intézkedése,¹⁹ valamint Melles kanonok véleményezése erre az imára is ugyanúgy érvényesült, mint az előzőre.²⁰

A jóváhagyást közlő levélben viszont a püspöki általános helynök – míg az előző imaszöveghez nem fűzött javításra irányuló megjegyzést – itt azt az utasítást adta, hogy két helyen korrigálni kell az imádság szövegét:

„P. Sándor Jozafát OSBM. azzal a kéréssel fordult hozzám, hogy a máriapócsi csodatevő Szűzanyához szerkesztett két imaszöveget jóváhagyjam, s azoknak kisképeken való terjesztését engedélyezzem.

Minthogy a bemutatott imaszövegek hittudományi szempontból kifogástalanok, kinyomatásukat s azok terjesztését engedélyezem.

A II. imaszövegben »vigasztald szomorúságunkat« helyett »vigasztalj meg szomorúságunkban« írandó, s ugyanezen ima végén »emlékezzél meg rólam most és halálom óráján«.²¹

Az előírt korrigálás ténylegesen megtörtént, mert az imádság szövege a kijavított módon jelent meg a szentképen.

Ezt az imádságot – eddigi ismereteink szerint – nem nyomtatták

¹⁸ A 773/1940. számú irat, 1940. február 26-ról, in *GKPL*, 162. doboz, 1. csomó. – Az indorzálás: „Érk. febr. 28. Melles Géza kanonok úrhoz véleményes nyilatkozatra. Febr. 28.”

¹⁹ A 773/1940. számú irat, 1940. február 26-ról, in *GKPL*, 162. doboz, 1. csomó.

²⁰ Lásd az 5. jegyzetet.

²¹ A 793/1940. számú irat, 1940. március 2-ről, in *GKPL*, 162. doboz, 1. csomó.

ki többé, legalábbis nem bukkant elő sem olyan szentkép, amelyen rajta lenne, sem olyan imakönyv, amelyik tartalmazná.

4. Az imádságok további megjelentetései

Az első imádságot kinyomtatták annak a kis ismertető füzetnek a harmadik kiadásában is (1941-ben), amely a kegyhely történetét és a búcsú leírását tartalmazza.²² Még itt is a „vigasztald szomorúságunkat” és a „vezess végül boldog mennyországba” kifejezések olvashatók.

Az ima népszerűségét és öröndetes elterjedését mutatja, hogy ugyanezt Amerikában is kinyomtatták magyar nyelven az eredeti pócsi kegyképet ábrázoló szentkép hátuljára: „A Máriapócsi kegyhelynél tett látogatás öröndetes emlékére, 1981. augusztus 16.”²³ Az a részlet itt kimaradt az ima szövegéből, hogy „gyógyítsd betegségeinket”. Ennek oka lehet nyomdatechnikai is, mivel a hiányzó rész előtti sor feltűnően ritkán lett szedve.

Ugyancsak magyarul nyomtatták ki²⁴ Bécsben az imát azon a szentképen, amely az ott őrzött eredeti kegykép reprodukcióját tartalmazza.²⁵ A hátlapon a kegykép története olvasható, alatta pedig az imádság. Itt címet nem visel, szövege pedig olyan, mint az amerikai magyar képé, vagyis hiányzik a „gyógyítsd betegségeinket” részlet. Magán viseli a külföldi nyomtatás jegyét egy helytelen elválasztás révén.

²² *Máriapócs. A kegyhely történetének rövid ismertetése*, Máriapócs ³1941, 23. – Az első két kiadásból még nem került elő példány. A levéltári dokumentumok azonban igazolják a megjelenésüket. Az első kiadásról (1921) Bányay Jenő cenzori véleménye maradt fenn a levéltárban: „Előterjesztés a »Máriapócs« című mű kinyomatásának engedélyezésére vonatkozólag”, az 1962/1921. számú irat, 1921. augusztus 4-ről, in *GKPL*, 72. doboz, 2. csomó. – Az indorzálas: „Érk. aug. 4. A kinyomatásra az engedély megadatik. Aug. 4.” A második kiadást (1937) pedig Jöcsák Máté monostorfőnök kérelmezte: Az 1518/1937. számú irat, 1937. június 19-ről, in *GKPL*, 147. doboz, 1. csomó. – Az indorzálas: „Érk. jún. 19. A cenzúrabizottságnak. Jún. 19.” Két vélemény alapján történt az engedélyezés: Iktatószám nélküli irat, 1937. június 28-ról, in *GKPL*, 147. doboz, 1. csomó; illetve: „Előterjesztés a 1518-937. számhoz”, az 1627/1937. számú irat, 1937. július 2-ről, in *GKPL*, 147. doboz, 1. csomó. – Az indorzálas: „Érk. júl. 3. Előterjesztés szerint. Júl. 3.”

²³ Püspöki jóváhagyás nem található az imádság mellett. Viszont – mint ismertes – a zarándoklatot püspökök vezették (vö. PIRIGYI, I., „A Hajdúdorogi Egyházmegye története”, in Timkó *op. cit.*, 42-43.), s a képeket is ők osztogatták, így hiteleseknek kell őket tekinteni.

²⁴ Német nyelvű változatát lásd alább.

²⁵ A szentkép alján olvasható: „Máriapócsi kegykép a Szent István-Dómban, Bécsben. Wien Stephansdom, Maria Pöcs”.

Örvendetes tényként könyvelhető el, hogy az első ima „Záró imádság”-ként bekerült az anonim szerzőségű máriapócsi Akathisztoszba is.²⁶

Az, hogy a második imádságból eddig nem került elő további kiadás, még nem zárja ki a létezését.

5. Idegen nyelvű változatok

Nem sokkal az első (1936-os) jóváhagyást tartalmazó szentkép imaszövegének kiadása után megjelent az ukrán nyelvű változata is az első imának. Sztojka Sándor munkácsi püspök (1932-1943) hagyta jóvá 1940-ben. Ennek a kis kiadványnak érdekessége, hogy a képet tartalmazó oldalon magyar nyelvű a felirat: „A máriapócsi csodatevő kegykép”,²⁷ s hátlapján olvasható magának az imának az ukrán szövege. Alatta pedig a püspöki jóváhagyás száma: 1237/1940. Végül pedig: „Александр епископ”.

МОЛИТВА

къ мари́повчанской чудотворной
Пречистой Дѣвѣ

Прослезивша Дѣво Мати, при́бѣжище грѣшниковъ,
прошу Тя на Твои слезы, изпроси у Исуса прощение
грѣховъ моихъ; взыскай для мене и моихъ благосло-
вление Сына Твоего. Утоли наши стра́санія, изцѣли
болѣзни, утѣши дкорбы, допомо́зи въ честному животу
и приведи насъ въ радости Царствія небеснаго. Амѣнь.

О прослезивша Дѣво, о милостива Мати Божя,
помяни мя у Исуса нынѣ и въ часъ смерти моей. Амѣнь.

Ugyanezt a szöveget jelentette meg Bacsóka Pál máriapócsi paróchus, általános helynök a rendszerváltás utáni időben, újabb szentképen.²⁸ Ez a változat azonban nem tartalmaz püspöki jóváhagyást.

Az ukrán nyelvű változattal egyidőben német és román imaszöveggel ellátott szentképeket is nyomtattak. Ezeken azonban az imádság Jézus Krisztushoz szól. Viszont az utolsó rész, a „pócsi Máriához” szóló

²⁶ Ivancsó, I. (kiad.), „Üdvözlégy, Mária, Pócsnak ékes csillaga!” A máriapócsi Istenszü-lő akathisztoszának bemutatása és szövege, Nyíregyháza 1999, 68.

²⁷ Ugyanilyen magyar feliratos szentkép közli egyébként az ima magyar szövegét is.

²⁸ Erről azonban levéltári adatok nem maradtak fenn.

könyörgés ugyanúgy megtalálható ezeken a szentképeken is, mint az előzőkön.

A német szöveg:

O weinende Jungfrau, o teuerste Gottesgebärerin, gedanke unser bei Jesus jetzt und in unser Todesstunde. Amen.

A román szöveg:

O Pururea Fecioară, o Nascatoare de Dumnezeu, roagă-te pentru noi, acum și în ceasul mortii noastre. Amen.

6. Összegzés

A „pócsi Máriához” szóló, illetve őt köszöntő szertartások²⁹ mellett ez a két imádság is mutatja, hogy a magyar görög katolikus nép mennyire kötődik az Istenszülőhöz. Bár az elnyomatás évtizedei alatt nem jelenhettek meg nyomtatásban, a rendszerváltás után szinte azonnal folytatódott a szentképeken való kiadásuk, legalábbis az első imáé. Sőt, Bacsóka Pál helynök – máriapócsi paróchus korában – egyszerre három nyelven is kiadta az imádságot, igaz, annak német és román változatában csak az utolsó rész egyezik azzal a könyörgéssel, amellyel mind a két eredeti változat zárul.

Régi görög katolikus sajtónkban (elsősorban a *Görögkatholikus Szemle* című újságunkban) gyakran lehet találkozni – legtöbbször kritika formájában – olyan tudósításokkal, hogy kedves kegyhelyünkön, Máriapócsan, különféle obskurus imafüzeteket terjesztenek.³⁰ A kor viszonya-

²⁹ Ehhez lásd IVANCSÓ, I., „A »Pócsi Mária« szertartásai”, in *Athanasiana* 3 (1996) 43-60; illetve az előző jegyzetet.

³⁰ A legutóbbi időben került néhány ilyen elő. Palincsár János Máriapócsan adta ki az *Igen szép ének a szent olvasóról* című nyolc lapos füzetet, amit Fohn Adolf könyvnyomdájában készítettek, Nyírbátorban. Évszám nem található rajta. – Boldizsár Endre kegyserész Hajdúdorogon jelentette meg a *Mária segítség* című, szintén nyolc lapon füzetét, amit Katona Ferenc könyvnyomdájában nyomtak, Hajdúnánáson. Ezen sincs évszám. Viszont a címlapon olvasható, hogy „Az egyház által jóváhagyott könyvekből”; ez egyben azt is jelenti, hogy külön nem kapott jóváhagyást a mű. – Ugyancsak Boldizsár Endre hajdúdorogi kegyserész jelentetett meg egy másik füzetet is: *Üdvözlégy Mária* címmel. Ugyanott nyomtatták, mint az előzőt. A címlapra pedig előbb fel-

inak megfelelően az „egyházi ponyvairodalom” területére sorolták ezeket. S valóban, sok ilyen imafüzet, illetve imádság létezett. Éppen ezért volt öröndetes, hogy a magyar nyelvű görög katolikus liturgia kutatása és a liturgikus nyomtatványok gyűjtése és dokumentálása közben két olyan imádság is előkerült, amelyek a „pócsi Máriához” szólnak, s – ami számunkra a legfontosabb – püspöki jóváhagyást kaptak.

A Máriapócscon letelepedett szerzetes atyák egyrészt a népi vallásosság igényének akartak eleget tenni 1936-ban, másrészt azt a helyes irányban megtartani. Ugyanis mindkét imádság, bár a csodatevő „pócsi Máriához” szól, az Istenszülő közbenjárását kéri szent Fiánál. Az imádságok elterjedtek és közkedvelté váltak. Ezt igazolja későbbi, többszöri kiadásuk is (az első 1940-ben, 1941-ben, 1949-ben és 1981-ben, az 1989-es rendszerváltás után pedig már követhetetlen, hogy mikor és hány alkalommal; a másodiké 1940-ben), valamint az, hogy több nyelvre (ukrán, német, román) lefordították őket.

A két ima megjelenése, jóváhagyásának kérelmezése, dokumentálhatósága igazolja, hogy az egyház igyekezett felügyeletet gyakorolni a vallásosság népi megnyilvánulásai fölött is. Tehát gondot fordított arra, ne legyen eltévelyedés a kultusz illetén megnyilvánulásaiban, még a különösen kedves „pócsi Mária” tiszteletében sem.

A bizánci egyház – így a mi görög katolikus egyházunk is – kiemelt tiszteletet nyilvánítt Szűz Mária felé. Ezt a tiszteletet – mint ismeretes – teológiai szinten *hüperduliának* nevezzük, mivel nagyobb tisztelet, mint amit a szenteknek adunk meg. Semmiképpen nem *imádás* azonban, ami egyedül csak Istent illeti meg. Mária üdvtörténeti szerepéből fakad az ő kimagasló tisztelete: rajta keresztül és őbenne testesült meg a második isteni személy, Jézus Krisztus. Népi vallásosságunkban is ezért fordulnak feléje a hívek oly nagy szeretettel. Ennek kifejezése a két imádság is.

került: „A legújabb jóváhagyott búcsújáró énekek”. Majd pedig ugyanúgy, mint az előzőre: „Az egyház által jóváhagyott könyvekből”. – Boldizsár Endre hajdúdorogi kegyserész egy harmadik füzetet is kiadott. Ennek címe pontos átírásban: *Irgalmaz szenvedő Jézusom. Az örök boldogság elnyerésére*. Az előzőekhez hasonlóan szerepel a címlapon: „Az egyház által jóváhagyott könyvekből”. – Gárdos Mihály Máriapócscon állította össze az *Arany Miatyánk buzgó keresztény búcsújáró hívek lelki használatára* című négylapos füzetét. Második kiadása van meg, amit Nyírbátorban Blau A. könyvnyomdájában nyomtak. – Kiss János is készített egy imádságos füzetet Kóztajban, *Beköszöntő ének foglyainkért*. Ezen ugyan szerepel a felirat, hogy „Az egyházmegyei hatóság jóváhagyásával összeállította” a szerző, de nem jelzi, hogy milyen számú engedéllyel.

Mint közzismert, nem csak a jelenlegi Magyarországnak, hanem a Kárpát-medence görög katolikusainak is egyik legjelentősebb lelki központja a máriapócsi kegyhely. Három csodás könnyezés tette azzá. Először 1696-ban ontott könnyeket – hivatalos egyházi és állami kivizsgálások alapján is hitelesítve – az egyszerű, fára festett Istenszülő-ikon. Miután az eredeti ikon a bécsi Stephansdom-ba került, a pócsi templomban elhelyezett másolata még kétszer könnyezett (1715-ben, majd 1905-ben). Számtalan testi és lelki gyógyulás igazolja a kegyhely jelentőségét. A magyar görög katolikus egyház úgy tekint a „pócsi Máriára”, hogy a történelmi viharokban ő őrizte meg híveit a hitükben, ő segítette a görög katolikus egyház fejlődését, ő mentette meg a közelmúltban működésének betiltásától is.

A két imádság történetét, engedélyezésének folyamatát jól lehet dokumentálni a levéltári források alapján, legalábbis a rendszerváltásig. Részletes tanulmányunk szól róluk. Igaz, a görög katolikus egyház egyik hivatalos szertartásának sem voltak eddig részei, de a legújabban előbukkant „máriapócsi akathisztosz” – melynek engedélyeztetése folyamatban van – záró imádságaként mégis szerepel az egyik.

Mivel az imádságok püspöki jóváhagyást kaptak, görög katolikus egyházunk liturgikus kincsének részét képezik, nem az „egyházi ponyvairódalom” termékei közé tartoznak. Remény van arra is, hogy még újabb kiadások kerülnek elő belőlük.

SOLTÉSZ JÁNOS

A FOGYATÉKOS SZEMÉLYI LÉT MÉLTÓSÁGA ÉS HATÁSA

Az emberi fejlődést, emberi életet érő károsodásokkal, fogyatékoságokkal a különböző korok emberei sokat küszködtek. Az emberi élet ilyen eltéréseire nagyon különbözőképpen és időről időre szélsőségesen reagáltak. „A fogyatékos emberek talányt jelentenek a társadalomnak szemében. Pusztán létük is számtalan megválaszolatlanul tűnő kérdést vet fel. Nehéz meglátni életük értelmét. Mivel akarataikat és értelmüket nem képesek kifejleszteni, életük gyakran meddőnek és haszontalannak tűnik. Jól szervezett, bonyolult szerkezetű társadalmunk csupán gazdasági tehernek tekinti őket. Jelenlétük zavaró mások számára” – írja *Jean Vanier*.¹ A károsodott, fogyatékos ember csupán létével előidézhetett segítséget, támogatást, de talán gyakrabban kizárást, elutasítást, leértékelést, egészen a „megsemmisítésig”, az elpusztításig.

Az ilyen nézetek ma is lappanganak az emberi köztudatban, az elfojtott, vagy félig kimondott előítéletekben, megkérdőjelezésekben. Megjelenhetnek a jószándékú emberek magatartásában is.

A háttérben az emberről alkotott tudatos, vagy gyakrabban tudattalan, vagy reflektálatlan, de mégis megjelenő ítéletelemek, nézetek, illetve *emberképek* húzódnak meg.

Az emberről nem könnyű általános képet alkotni, sőt arra, hogy saját lényegét megértse sem tud teljes választ adni, „mivel az önmagáról kialakított ismeret, s önmaga megértése egyben értetlenség is, azért kell folyvást kérdeznie tulajdonképpen lényege után”.²

A filozófiai gondolkodás lényegében az emberről való gondolkodás, amit az antropológiai szempont határoz meg. *M. Buber* arra utal, „hogy a történelemben az antropológiai kérdés mindig akkor tör felszínre elemi erővel, amikor az ember elveszti láb alól a talajt, s amikor a maga világa és a világban való sajátos helye kérdésessé válik”.³

¹ VANIER, J., *Férfinak és nőnek teremtettem*, Budapest 1993, 18.

² BOLBERITZ, P., *Isten, ember, vallás*, Budapest 1984, 182.

³ BOLBERITZ, *op. cit.*, 194. – ahol a szerző Buber idézi.

A fogyatékossgal élő emberek helye a világban soha nem volt megnyugtatóan megoldott, az emberek nem is tudtak e kérdésre megfelelő választ adni. Körülbelül másfél, két évszázada foglalkoznak vele közelebbről is. Kezdetben a felvilágosodás hatására, valamiféle testi gyógyítástól vártak megoldást. Ténylegesen testi, fejlődési károsodások hozzák létre javarészt ezt az állapotot és így értelemszerű a gyógypedagógia kialakulása, kapcsolódása a gyógyító ember munkájához. Amint „az ember a betegség által félelemmel járó válsághelyzetbe kerül, amelyből önerőből képtelen kitörni”,⁴ úgy a *károsodott ember helyzete*, sőt környezetének helyzete is *válsághelyzet*, melynek feloldására nem ritkán külső segítségre van szüksége.

U. Haebler könyveiben, tanulmányaiban visszatérően igényli, hogy a mai emberképnek el kell ismernie a következő alapvető értékeket:⁵

Minden emberi élet – beleértve a legsúlyosabban értelmileg akadályozottakat is – sérthetlenségét és védelmét.

Minden emberi élet egyenlő méltóságát.

*Minden emberi élet számára egyenlő jogok biztosítását és vé-
gül,*

*Minden embertől született lény személynek tekintését. Ez legin-
kább azt a jogot tartalmazza, hogy minden körülmények
között tiszteltben tartsák, elismerjék és szeressék Öt!*⁶

J. Jensen⁷ „a gyengék életének jogairól és értelméről” című tanulmányának téziseiben kiemeli, hogy illúzió „a tökéletes emberi létforma”, a gyengék, akadályozottak is az emberi közösség tagjai, még a munkaképtelenek sem zárhatók ki.

Azokban az állásfoglalásokban, melyek a *keresztény emberkép-
ből* erednek, kiemelten szerepelnek az *élet sérthetlenségére* való utalá-
sok, éppen azokkal a nézetekkel szemben, amelyek a súlyosan károsodottak életének elismerését bizonyos feltételekkel hozzák összefüggésbe (tudniillik „védelemre érdemes”, ha bizonyos feltételeknek megfelel,

⁴ FERENCZ, A., „Emberség, emberkép”, in *Vigilia* 59/5 (1994) 346-351.

⁵ Például HAEBERLIN, U., *Das Menschenbild für die Heilpädagogik*, Bern-Stuttgart 1985.

⁶ FRANKEL, E., „A Hit és Fény bemutatása”, in I. „Kézénfogva” Nemzetközi Ökumenikus Konferencia és Találkozó: Egy más terhet hordozzátok, Balatonkenese – Pan-nonhalma, 1996, 33. A továbbiakban a mű rövidítése: ETH.

⁷ Jensen-re hivatkozik HATOS, GY., *Az értelmi akadályozottsággal élő emberek: nevelésük életük*, (Főiskolai tankönyv), 1996, 35.

hogy a mások, a család, a szülők „boldogságát nem veszélyezteti”). Ezek a nézetek újra meg újra felmerülnek.

Az „egyenlő méltóság” elfogadása az értelmi akadályozottsággal élő emberek esetében különösen nehéz és bizonytalanságot hordoz, főként következményei miatt. Nehéz elfogadni ugyanis, hogy a mindennapi, megszokott és részben örökölt tapasztalatok, vélekedések ellenére egyenlő méltósága van a gyengének, a kevésbé értelmesnek, a csúnyának éppen úgy, mint az erősnek, az okosnak, a szépnek.

Az egyenlő méltóság, az *emberi személy méltósága* filozófiai antropológiai értelemben *a minden embernél meglévő közös, fő és elvezhíthetetlen személy-jellemzőben van.*⁸ Ez az elvi alap. A személy egyfajta minősítés, amely kizár mindenféle összehasonlítást. Az ember értelemmel rendelkező különös lény a kozmoszban. Értelmének titokzatos megismerő képessége az alany, a tárgy és a megismerés folyamatának oly minősített harmóniáját, magas szintjét hozza létre, hogy ennek már pusztán lehetőségénél fogva is sajátosan egyedi lény, ember, személy. Személylété kölcsönzi neki a különleges, és elveszithetetlen Emberméltóságot. S mit mondhatunk abban az esetben, ha „szellemi tehetsége” csak nagyon szűkös? Nos, ember-létét akkor sem vonhatjuk kétségbe. A *Portmann* arra hivatkozik, hogy az ember biológiai felépítése, magatartása, életfázisainak jellege arra enged következtetni, hogy az ember már biológiai szempontból is magasabb rendű, sajátosan emberre jellemző tevékenységre van specializálva.⁹

Más oldalról közelítve: az embert sajátos *cselekvési motívumai* is jellemzik, mint például az „önaktualizálás”. *Maslow és Rogers* nyomán írja *Pálhegyi*: „Csupa olyan motívumról van szó, amelyek nem feltételezik a magas teljesítőképességet, sem az intelligenciát, sem a motorikus ügyességet, sem az érzékszervek hibátlan működését. Eszerint a sérült állapot önmagában nem foszt meg az ontogenetikus emberré válás lehetőségeitől: a mély szinten álló halmozottan fogyatékos is ember, hiszen emberi motívumai vannak.”¹⁰ *A súlyos károsodásból eredő nagyfokú funkcionális akadályozottság az embermivoltot és ezzel a mël-*

⁸ A perszonalisták szerint a személy a valóság szíve és célja. A „dolgok világa” a személyt szolgáló eszköz csupán. Vö. NYÍRI, T., *A filozófiai gondolkodás fejlődése*, Budapest 1973, 545. Ugyanitt idézi a szerző M. Buber megállapítását: „a dologi világ nélkül nem élhet az ember, viszont aki csak ezzel él, nem ember” BUBER, M., *Das dialogische Prinzip*, Heidelberg 1965, 38.

⁹ BOLBERITZ, *op. cit.*, 210.

¹⁰ PÁLHEGYI, F., *Az emberképek gyógypedagógiai konklúziói*, 1993, 221-228.

tósághoz való jogot nem kérdőjelezheti meg.

Az emberi személy *méltóságának* kérdése, hogy miért kell tisztelni és szeretni, mi az őbenne, ami legitimálhatja az iránta való tiszteletet és szolgálatot, filozófiailag úgy válaszolható meg, hogy a személy önérték, önmagában van értelme és értéke.¹¹ Az *önérték* azt jelenti, hogy a személyt a legalapvetőbb szinten nem képességei, nem szorgalma, nem teljesítményei, sőt még csak nem is a társai fölötti hatalma minősíti. Legalapvetőbb jogai nem abból következnek, amit csinál, vagy amit eddig elért, hanem abból, hogy létezik.¹² Ezt fejezi ki a keresztény tanítás is a *perszonalitás-elvének* alkalmazásával.

A fenti gondolatmenetet teológiai szempontból teljessé teszi az *istenképiség* fogalma. Az ember Isten képmása, s ezt az egész emberre vonatkoztatjuk. Két oldala van: a teremtésből eredő természetes és a megváltáshoz kapcsolódó természetfeletti istenképiség. Témánkban csak a természetes istenképiségről tárgyalunk, melynek három alapeleme van: történetiség, testiség és szellemiség.¹³

A *történetiség* a jelen összefüggésben kevésbé lényeges, mert a változó lét dimenziója minden létezőre érvényes a fogyatékoság keletkezésétől, lététől vagy nemlététől függetlenül, s bennünket most elsősorban azok az esetek foglalkoztatnak, melyek tények, a halálig tartanak, állandó s talán egyre súlyosbodó terhet jelentve viselőiknek, környezetüknek.

A *testiség* már lényegesebb vonás. Konkrétan hordozza és mutatja a fogyatékoságot, s mindenki számára nyilvánvalóvá teszi. Épp ez a nyilvánvalóság válik kritikussá, ha az illető felfogja, hogy ő lényegesen más, mint a többiek, s nem tudja elfogadni. Ugyanez a probléma áll elő, ha a közvetlen vagy a távolabbi környezetet zavarja, mert szégyellik, nem tudják megérteni, feldolgozni. Ennek ellenére a kérdés valójában nem bonyolult, hisz az emberi testiség az istenképmasság eleme, értékét az egészség illetve fogyatékoság nem növeli és nem csökkenti, az istenképiség tényét alapvetően nem befolyásolja.

A *szellemiség* istenképiségünk kiemelten fontos jellemzője, melynek két oldalát alkotja az értelem és az akarat működése. Ha szellemi képességeinkhez hozzávesszük a vegetatív és az érzékelő képességeket is, akkor jutunk el a teljes emberi lélek fogalmához. Tehát szelle-

¹¹ NYÍRI, T., „A gyermek antropológiája”, in *Vigilia* 49/9 (1984) 651-660.

¹² TOMKA, M., „A keresztény társadalmi tanítás fejlődése”, in Horányi, Ö. (szerk.), *A ker. társ. Tanítás*, Budapest-Pécs 9-30.

¹³ Vö. BÖCKLE, F., *A morálteológia alapfogalmai*, Bécs 1975, 18-23.

miségünk nem automatikusan azonos az emberi lélek fogalmával, mert a lélek tágabb, melybe a szellemiség beletartozik.¹⁴ Ezután tehetjük fel a kérdést, hogy az értelmi fogyatékossgal – esetleg súlyosan – rendelkező emberek, akik értelmüket és akaratukat nem tudják használni, vajon embernek tekinthetők-e? Válaszunk egyértelműen igen, hisz emberi lénynek születtek, van testük és lelkük, s mivel az emberi lélek nem korlátozódik csupán az értelem és az akarat aktív működésére, mindenképpen Isten képmásai is. Igaz, hozzá kell tennünk, hogy emberi lényként megszületni és teljes emberré válni nem automatikus dolog, hanem folyamat eredménye. Ha a folyamatba gátló tényező lép be genetikailag, betegség révén vagy bármi más okból, ez eredményezheti az aktuálisan teljes emberség megvalósulásának konkrét akadályát. Például egy agyi defektus azt eredményezheti, hogy a lehetőség szerint minden emberi lényben meglévő értelem és akarat bizonyos embereknél nem tud teljessé válni,¹⁵ s ezért szellemi fogyatékosok lesznek. Azonban ennek ellenére természetesen emberi lények, Isten képmásai, személyek, akik által és akik életében az isteni kegyelem működésének különleges területe, misztériuma nyilvánul meg, evilági és túlvilági vonatkozásban egyaránt. Az ember, csak azért, mert ember, már pusztán testi folyamatait tekintve is más, mint az állat. Ugyanis abban a lényben, mely állatként megfogant, s majd a világra jön, nincs meg az emberré levés szemernyi lehetősége sem, míg az emberi lényben élete első pillanatától kezdve benne van a teljes emberség is.

„Az ember” akár egészséges, akár fogyatékos, mindig Isten képmása. Leszükíteni csupán egészséges emberre – ráadásul fizikai értelemben – feltétlenül téves vágány. A Biblia nem szolgáltat alapot a leszükítéshez. A filozófiai elemzések, mint láthattuk, ugyanehhez az eredményhez vezetnek.

Az ember teológiai vonalon tovább haladva választ keres a fogyatékossgnak, mint betegségnek az eredetére is.

Jézus korában a zsidók között az a felfogás uralkodott, hogy minden betegség a bűn következménye. Egy-egy betegség kapcsán a tanítványok is kíváncsiak arra, hogy ki követhette el a bűnt. Például a vakon született esetében: a szülei-e, vagy esetleg maga a gyermek lett bűnös? Ha a gyermek a bűnös, vajon még az anyaméhben lett bűnös, vagy a születés pillanatában csatlakozott-e a bűnhöz, vagy esetleg a bűn

¹⁴ Vö. TURAY, A., *Istent kereső filozófusok*, Budapest 1990, 103-105.

¹⁵ Vö. ANZENBACHER, A., *Bevezetés a filozófiába*, Budapest 1993, 145-146.

őhozzá? Szóval a szokásos zsidó spekuláció egyik jellemző kérdése ez is. Nem kell tagadnunk, hogy mindnyájan hajlamosak vagyunk ilyen teológiai spekulációkra, és remek, szellemes, hosszantartó vitákat tudunk ezekről folytatni. Tanú erre kétezer esztendő egyháztörténelme is.

Jézus válasza a tanítványoknak magában rejtí a történet válszának nagy üzenetét: „Felelt Jézus: sem ez nem vétkezett, sem szülei, hanem azért született vakon, hogy nyilvánvalókká legyenek benne Isten cselekedetei”.¹⁶

Mai módon így fogalmazhatnánk meg ennek a jézusi válasznak a summáját: *Nincs értelmetlen élet!* Lehet, hogy valaki azért van a világon, hogy az emberi szereteten, segítségen, jóakaraton keresztül felragyogjon rajta valóban az Isten dicsősége. Következésképpen nem az elméleti „miért”, hanem a „mi célból” kérdés a fontos. S ha valaki közülünk azon küszködik, hogy értelmetlennek érzi az életét, gondolkozzék el azon, amit ma is így fogalmazhatunk meg: „nincs értelmetlen élet”. De hadd tegyük hozzá: csak meg nem értett élet van.¹⁷

A fogyatékos lét egyik lényeges hatása lehet a szeretet *gyengédségének* előhívása az emberekből.

A gyengédség nem érzelgösség, nem hivalkodó érzelemnyilvánítás, hanem erőltetés nélküli kedvesség, szelídség, amely azt sugározza a másik ember felé, hogy fontosnak tartjuk és értékeljük őt. Nem gyengeség, hanem hanghordozásunk és gesztusaink által közvetített, bátorító erő, mely tekintetünkben, testtartásunkban, figyelmes mozdulatainkban nyilvánul meg. A gyengédség nem akar erőszakosan rátelepedni a másikra; szelíd és alázatos. Nem parancsolgat. Tiszteletben tartja a másik személyt, nem akarja alattomosan befolyásolni. Képes meghallgatni; érintése új erővel tölti el a másik ember testét-lelkét. Élettel és szabadsággal ajándékozza meg. Visszaadja az elveszített életkedvet. A gyengédség olyan, mint az az édesanya, aki fürdetés közben tudtára adja, megsúgja gyermekének, hogy milyen gyönyörű. Olyan, mint az ápolónővér, aki óvatosan érinti, kötözi a sebet, hogy az a beteg számára a lehető legkevesebb fájdalommal járjon. A gyengédség nem zárja ki a szakértelemet és a határozottságot. Épp ellenkezőleg: az ügyesség és a határozottság nélkülözhetetlen, ha például etetésről vagy fürdetésről van szó. Úgy helyes, ha a szakértelemhez gyengédség és együttérzés társul.

Azt szokták mondani, hogy a gyengéknek szükségük van az

¹⁶ Jn 9,1-41

¹⁷ GYÖKÖSSY, E., *János evangéliuma*, Nyíregyháza 1998. 132.

erősekre. Ez természetes. A lelki egység, a belső gyógyulás kiindulópontja viszont az a felismerés, hogy az erőseknek is szükségük van a gyengékre, mert „a gyengék nélkül az erősek sem tudnának élni. A gyengék eltávolítása a közösség halálát jelenti.”¹⁸ Az elesett emberek életre keltik, megnyitják a szívet; felébresztik a gyengédség, az együttérzés, a kedvesség és a közösség-vállalás erőit. Ez az átalakulás lelki „meghalások” sorozatával, szenvedéssel, sőt néha lázadással jár. Nem könnyű. Időt igényel, és szüntelen erőfeszítést, hogy hűségesek tudjunk maradni a szeretethez. Mégis ez az út vezet igazi emberségünk megismerése s egyúttal a mély belső szabadság élménye felé. A gyengék rejtett szépségének, belső ragyogásának felfedezése révén az erősek meglátják a saját gyengeségükben rejlő szépséget és fényt. S még valamit megsejtenek: azt, hogy a gyengeség táplálja a közösséget, s a gyengeségben maga Isten lakozik. Segítségével könnyű rátalálni a kicsinységben rejtőző Istenre, és ez mindennél felszabadítóbb élmény.¹⁹ A gyengékben szunyadhat az az erő és képesség, hogy az erőseket akár Istenhez is elvezessék.

A fogyatékos lét másik lényeges hatása, eredménye lehet a *szenvedés terhének* átértékelése, e titok reális integrálása az emberi életbe. A fogyatékos és szenvedő lét rokon lét. A szenvedő lét láttán is hasonlóak az emberi reakciók, hatása és feladata is hasonló a korábbiakban vázoltakhoz.

A szenvedőnek a közelsége az abszolúthoz, az istenihez az emberiség fejlődésének hosszú szakaszain át megriasztotta az egészségeseket. Az emberek „kitették” a szenvedőket, elkülönítették őket az egészségesek közösségétől, féltek tőlük, kerülték őket, riadtan, szinte vallásos tisztelettel távol tartották magukat tőlük. Érezték, hogy ha a beteghez közelednek, az Abszolútum közelébe kerülnek. A szenvedők „kitétele” az egészséges és a beteg közti feszültség egyik pólusa. Ellenpólusa a „vonzás”, a beteg közelébe tartó igyekezet. Aki a szenvedő közelébe kerül, ugyanakkor közel jut ahhoz a tartalomhoz, ami benne végleges, értékkel telített, maradandó és jelentős. Észreveszi a titkot, hogy minden szenvedőben Isten és Krisztus műve él tovább, és Isten egészen közel van, sőt *jelen van benne!* Eközben maga a beteg az üdvösség eszközévé válik minden hozzá jövőnek. Krisztus legbenső szellemi törvénye az,

¹⁸ E gondolat kapcsán idézi D. BONHOEFFER-t dr. Sajgó Csanád szülő az „Értelmileg sérült gyermekek és érzelmileg sérült szülei” című megszólalásában, in *ETH* 82.

¹⁹ VANIER, J., *Hazatérésünk*, Budapest 1999, 220-222.

hogy hordozzuk egymás terhét.

A „másik terhe” napról napra jobban hozzátartozik az ember útipoggyászához.²⁰ „A másik terhe” mered ránk ezernyi arcból, és segítséget nyújtó kéz, együtt hordozó váll után kiált. A másik szenvedése ugyanis legyőzésre vár, de győzelem csak annyiban lesz, amennyiben valaki magára veszi és végigviszi terhét. A feladat mindenképpen nemes és rendkívül értékes, mert a bűn elleni harc része. A teher gyakran túl nehéznek tűnik. Egy kosarat vivő asszony képe alatt a következő szöveg olvasható: „Ne könnyebb teherért imádkozunk, hanem szélesebb vállért!”²¹ A teher sohasem lehet túl nehéz, ha az ember háta mindig elég széles. Föl kell hát venni, és fölismerni a fölszólítást, amely naponta annyi gyámoltalan pillantásból száll az ember felé.

Meg lehet tapasztalni, hogy minél inkább átveszi az ember a „másik terhét”, annál jobban megfelelkezik a magáéról. Ez segít mindig és újból annak megállapítására, hogy mások nehezebb terheket hordanak, kevesebb segítséggel rendelkeznek, magányosabbak, és csekélyebb vígasszal vándorolnak nehéz mindennapjaikban, mint sokan gondolnák. Ennek átélése nagy biztatás lesz, hogy az érző személy annál vidámabb, derűsebb és kiegyensúlyozottabb legyen, minél inkább tehermentesíti mások kedélyét a kínoktól.

Azt is föl kell fedezni, hogy mi keresztények rossz sorsban is tudunk vigasztalni, mert számunkra nincs „halálos szomorúság”, sem reménytelenség. Hiszen Valaki már megtört minden szomorúságot, elvisselt minden szenvedést, hordozta az ember minden terhét, ami ezáltal minden időkre hordozhatóvá vált. Így kiderül, hogy „a másik terhe” valójában annak az Egynek, az Elsőnek a terhe, az Ő keresztjének a terhe, melynek csak egy részét teszi az ember vállára.

E teher alatt eltűnnek a magunk és a mások szenvedésének határai, mert valamennyi együtt az Úr halálát folytató, az üdvösségért tovább munkálkodó, de egyben Jézus dicsőségét is mindig újra megjelenítő tevékenységbe torkollik. Mindannyiunk terhét valaki Más hordozza a sajátjaként: ő az Első, az Élen-Hordozó – nekünk csak utána kell menni, és a kereszt végét egy kicsit megemelni. A „másik terhe”: az Ő terhe.²²

Érthető és nagyon bátorító ezek alapján az a buzdítás, amit II. János Pál pápa mond a fogyatékos gyermekekkel foglalkozó gondozók-

²⁰ GOTS, A., *Igen, Uram!*, Eisenstadt 1982. 74-75.

²¹ GOTS, *op. cit.*, 75.

²² *Op. ult. cit.*, 76.

nak, családoknak és azoknak, akik a másik terhének hordozásában különösen részt vesznek:

„Üdvözetem szól azoknak a családoknak, akik annyi szeretettel és önfeláldozással fordulnak ezekhez a gyermekekhez. Önök jobban tudják, mint bárki más, hogy fogyatékoságuk ellenére ezek a gyermekek méltók a szeretetteljes gondoskodásra és annyi szeretetet adnak viszonzásul... Egyre több a »speciális« jelzővel leírható ember, akinek fizikai vagy lelki konstitúciója, vagy a viselkedése bizonyos vonásaiban eltér attól, amit »normálisnak« nevezünk. Bármilyen értelmezést kívánnánk is adni ennek a kifejezésnek, egy biztos: a »speciális« személy emberi személyiség, aki ugyanazt az elidegeníthetetlen méltóságot birtokolja és pontosan ugyanazt a tiszteletet érdemli, mint bármely más személy. Ennek az igazságnak a megfontolása ráébreszt bennünket arra, mennyire szükséges újra hangsúlyoznunk, hogy az emberi élettel kapcsolatos értékek transzcendens természetűek. Hirdetnünk kell, hogy ezek az értékek felismerhetők minden emberi személyben és megérdemlik, hogy őszinte szeretettel támogassuk őket.

Az emberi személyiség támogatása és védelme – minden személyé és az egész személyiségé, különösen azoké, akik gyengék és gyámoltalanok – olyan feladat, amelyről a katolikus egyház Krisztus nevében nem tud és nem is akar lemondani.”²³

Az fentebbi gondolatokból már kitűnik, hogy a fogyatékos lét harmadik lényeges hatása a *közösségi* érzés felszítése, a közösségvállalás motiválása, ami a kis és a nagy közösségre egyaránt érvényes. Érdemes Dizseri Tamás gondolatából kiindulni, hogy: „A *család* – minden krízise ellenére – ma is a leghatékonyabb segítő közeg a bajba jutott ember életében”.²⁴ A családban élő sérült gyermek üzenet a nagy közösség, a társadalom számára, mert kifejezi, hogy lehet velük együtt élni. S üzenet azért is, mert valóságghűen megmutatja, hogy az emberi lény állapotától függetlenül hordozza az emberi méltóságot. A fogyatékoság megjelenése a családban mindig krízishelyzetet jelent, mozgósíthatja a család erőforrásait, vagy instabil párkapcsolat esetén béníthatja, dezorganizálhatja a családot.²⁵ A fogyatékoság mindenféleképpen plusz erőforrást igényel, lelki és fizikai értelemben egyaránt. Ezért jelenléte a családban

²³ I. „Kézénfogva” Nemzetközi Ökumenikus Konferencia és Találkozó: *Egymás terhét hordozzátok, Balatonkenese – Pannonhalma*, 1996, 125-127.

²⁴ *Op. ult. cit.*, 192.

²⁵ Vö. BAZSÓ, B., „Beszámoló a Magyarországi Református Egyház fogyatékosok közötti szolgálatáról”, in *ETH* 19.

hitvallás is, mert törekénységével rámutat Krisztus kegyelmére, s arra az erőforrásra, melyet Isten a gyengeségen keresztül nyújt az embernek. Napjaink egyik legnagyobb etikai kihívása pedig hazánkban az, hogy a fizikai erőforrásokat egy állami, társadalmi, családtámogató rendszer erősíti-e, avagy a problémát a gazdasági racionalitás kényszerzubbonyába kényszeríti. A jövő szempontjából drámai lenne, ha a nagy közösséget, társadalmat, a politika színtereit nem érintené meg az irgalmasság, az önzetlen odafordulás, az érdeknélküli melléállás attitűdje, és súlyos dráma lenne, ha a gazdaság mindenhatósága, és mindenekelőttvalósága lenne a társadalom vezető erőinek egyetlen vezérlőelve. S valóban igaz, amit Albert Schweitzer mond, hogy ami legjobban hiányzik, azok az emberek, akik a másik bajával foglalkoznak. Ez a megállapítás szinte minden korban érvényes, és buzdít közösségi összefogásra.

Összefoglalásként egyetérthetünk Dizseri Tamás véleményével: „Az ember méltósága önérték, mely hitünk szerint teremtett voltából fakad, s Isten ajándéka minden teremtmény számára. Ezt a méltóságot gyakran szakadék választja el az ember állapotától, s mi, akik segítő »szakmában« dolgozunk, tudjuk, hogy ezt a szakadékot csak az irgalom, a megbocsátás, a cselekvésre indító szeretet hidalhatja át. Az embert a méltósága, hitünk szerint, fogantatásától megilleti, s még a halálon túl is elkíséri.”²⁶ Vagyis minden körülmények között Isten képmásának, személynek, a megismételhetetlen titok hordozójának kell őt tekinteni, Vele és Erte krisztusi módon cselekedni, abban a reményben, amit Asszisi Szent Ferenc imádsága így fogalmaz meg:

»Aki ad – az kap.

Aki elfelejti önmagát – az talál.

Aki meghal – az örök életre ébred fel...«²⁷

²⁶ DIZSERI, T., „Az ember méltósága, az ember állapota”, in I. „Kézenfogva” Nemzetközi Konferencia: *Sérült ember a családban, Lillafüred 1995*, 191-192.

²⁷ *Op. ult. cit.*, 191-195.

VÉGHSEÖ TAMÁS

**PÁLOS HITHIRDETŐK KAPCSOLATAI
ÉSZAKKELET-MAGYARORSZÁG
GÖRÖG KATOLIKUSAIVAL (1642-1682)**

TARTALOM: 1. Bevezetés; 2. A pálos missziófőnökség első évtizedei; 3. Pálos misszionáriusok kapcsolatai a keletiekkel; 4. Összegzés

1. Bevezetés

Az Északkelet-Magyarországon élő keleti szertartású keresztények Rómával való egyesülésében fontos szerepet játszottak az ezen a területen apostoli misszionáriusokként működő latin szerzetesek.

Az 1622-ben alapított Sancta Congregatio de Propaganda Fide a kezdetektől fogva missziós területként kezelte a Török Hódoltságot, Erdélyt, valamint Felső-Magyarországot. A Kongregáció célterületei közé ugyanis nem csak a kereszténységet még nem ismerő távoli vidékek (a kor nyelvezete szerint: „le Indie di là”, vagyis „az ottani Indiák”) tartoztak, hanem a pogányoknak alávetett, illetve protestáns vagy ortodox uralkodók által kormányzott európai államok is („le Indie di qua”, vagyis „az itteni Indiák”). Ez utóbbi területekre a Kongregáció azzal a feladattal küldött misszionáriusokat, hogy az ott élő katolikusokat lelkipásztori ellátásban részesítsék, az eretneknek tartott protestánsokat, a kor nyelvezete szerint szakadárnak mondott keletieket, illetve a pogányoknak titulált mohamedánokat pedig megnyerjék a katolikus egyháznak. A misszionáriusok kizárólag a Kongregáció engedélyével működhettek, melyet meghatározott időtartamra kaptak. Az engedély tartalmazta továbbá a misszionáriusok jogait és kötelességeit is. Ez utóbbiak közé tartozott a misszionáriusok jelentéstételi kötelezettsége is, mely a Kongregáció számára az ellenőrzés egyik (ha nem is a legtökéletesebb) eszközt jelentette. A rendszeres misszionáriusi beszámolók továbbá a történeti kutatás számára rendkívül értékes forrásanyagot képeznek.

A misszionáriusok kiválasztásakor a Kongregáció elsősorban a szerzetespapságot részesítette előnyben. A katolikus megújulás korában

alapított rendek (jezsuiták, oratoriánusok, lazaristák, teatinusok, piaristák) eleve alkalmasak voltak a missziós munkára, míg a régebbiek (mint pl. a ferences család ágai, vagy a pálosok) a szerzetesi élet általános reformja során váltak arra alkalmasokká. A Kongregáció a „kölcsonkaptott” szerzeteseket rendenként ún. missziófőnökségekbe szervezte,¹ melyek a Kongregáció irányítása és ellenőrzése mellett – de a rendi kereteken belül – végezték munkájukat.

A Magyarországra irányított hithirdetők között az első időkben többnyire olasz ferenceseket találunk,² mivel a súlyos nehézségekkel küzdő magyar katolikus egyház képtelen volt megfelelő létszámú és képzettségű klerikust a missziókba küldeni. A hazai katolicizmus megerősödése a későbbiekben aztán lehetővé tette, hogy magyar nemzetiségű ferences, jezsuita és pálos szerzetesek is missziós munkára jelentkezhesenek. Képzésükben kezdetben fontos szerepet játszottak a jezsuita rend európai híru papnevelő intézetei (Rómában a Collegium Germanicum et Hungaricum, valamint a grazi, bécsi, olmtüzi kollégiumok), melyek akkor is jelentősek maradtak, mikor megnyitották kapuikat a hazai (elsősorban a nagyszombati) szemináriumok is. Az új típusú szemináriumi rendszerben, a Tridenti Zsinat szellemében nevelkedett és alapvetően újfajta egyháziassággal rendelkező magyar szerzetespapok rendkívül alkalmasak voltak a katolikus megújulás programjának végrehajtására, s ezen belül a missziós munkára. A katolikus egyház igazába vetett töretlen hittel vállalták a hithirdetés nem kevés veszéllyel és megpróbáltatással járó feladatát a Királyi Magyarországon, Erdélyben és a Török Hódoltságban. Elszántáguk és elkötelezettségük, valamint egyre növekvő politikai támogatottságuk a katolikus egyház erejét mutatta meg azoknak, kikhez küldetésük szólt.

Ez különösen is hatásos lehetett a katolikus egyházzal az egységet egyébként is kereső keleti szertartású keresztények esetében, akik a sok évszázados egyházi és társadalmi bizonytalanság után éppen azt a bizonyosságot keresték, melyet a tridenti reformon keresztülment és megerősödött katolikus egyház a XVII. századi Európában mindenütt nyújtani tudott. A latin misszionáriusok erdélyi és felső-magyarországi

¹ A jezsuiták ez alól kivételt képeztek, mivel a szervezett missziós munka eleve részét képezte szabályzatuknak.

² Az olasz ferencesek magyarországi működésének és a korájukori missziók kérdéskörének kiváló összefoglalását adja MOLNÁR, A., „Olasz minoriták a XVII. századi Felső-Magyarországon: A kora újkor magyarországi missziók elméleti alapvetésének és tevékenységi formáinak történetéhez”, in *Aetas* 3 (1992) 44-77.

jelenléte még akkor is ösztönzőleg hatott az unióra, ha a misszionáriusok unió-értelmezése néha alapvetően különbözött a keletiek elképzeléseitől, s egyfajta latinizáló folyamatra egyszerűsödött le. Joggal jegyzi meg Michael Lacko az ungvári unió történetét feldolgozó értekezésében,³ hogy a latin szerzetesek módszerei (vagyis latinizáló törekvéseik) inkább hátráltatták, mintsem előmozdították az uniót. Ugyanakkor elismeri, hogy jelenlétük és működésük nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a keletiek megismerjék a katolikus egyházat.⁴

Az alábbiakban kísérletet teszünk arra, hogy bemutassuk a XVII. századi felső-magyarországi misszionáriusok egyik kevésbé ismert csoportjának, a pálos missziófőnökség kapcsolatait a keleti szertartásúakkal, s ezáltal újabb adalékokat szolgáltatassunk az unió történetének kutatásához.

2. A pálos missziófőnökség első évtizedei⁵

A szerzetesi élet általános válsága a XVI. századra elérte az egyetlen magyar alapítású szerzetesrendet, a pálosokat is. A mohácsi csatavesztést követő török előrenyomulás tovább súlyosbította a rend helyzetét, mivel számos, a rend életében nagy jelentőséggel bíró kolostor került török uralom alá, s pusztult el. Míg a rendnek a XV. században 170 kolostora volt, a XVI. század második felére mindössze tíz kolostorban éltek szerzetesek. A rendi fegyelem meglazult, a rendtagok száma jelentős mértékben lecsökkent. A XVI. század végére világossá vált, hogy a rendet csak mélyreható reformok menthetik meg a teljes pusztulástól.⁶ A rend reformját Pázmány irányította, bár kezdetben ő maga sem bízott teljesen a sikerben.⁷ A Magyarországot sújtó paphiány azonban

³ LACKO, M., *Unio Užhorodensis Ruthenorum Carpathicorum cum ecclesia catholica*, Roma 1965.

⁴ *Ibid.*, 40.

⁵ A második világháború előtt Galla Ferenc egyháztörténész feldolgozta a pálos missziók XVII. századi történetét. Sajnálatos módon műve nem került kiadásra, kézírata a Magyar Országos Levéltárban található. A kéziratot ismerteti: FAZEKAS, I., „Galla Ferenc »Pálos missziók Magyarországon« című kiadatlan munkája”, in Sarbak, G. – Árvai, V. (szerk.), *Pálos rendtörténeti tanulmányok*, Csorna 1994, 219-228.

⁶ A rend XVII. századi reformját szintén Galla Ferenc dolgozta fel: GALLA, F., *A pálosrend reformálása a XVII. században*, Budapest 1941.

⁷ Az volt a véleménye, hogy könnyebb egy új rendet alapítani, mint egy régit megreformálni. Komolyan foglalkozott azzal a gondolattal, hogy egyszerűbb lenne a pálosokat egy másik renddel összevonni.

arra indította mind Pázmányt, mind pedig a Propaganda-Kongregációt,⁸ hogy felkarolják a rendi reformok ügyét. Abban bíztak ugyanis, hogy a szellemiségében és egyháziasságában megújult pálos rend képes lesz kinevelni azokat a hithirdetőket, akikre a magyarországi missziókban oly nagy szükség volt. Az események igazolták a várakozásokat. A hitterjesztés szempontjainak beépítése a rendi reformokba jótékony hatással volt annak keresztülvitelére.

A rend belső megújulásának fontos részét képezte a képzés reformja. A pálos rendfőnökök (a Propaganda támogatását élvezve) évtizedeken keresztül sikerrel küzdöttek azért, hogy a rend növendékei ún. alapítványi helyekhez juthassanak a jezsuiták híres római, bécsi, prágai és olmützi kollégiumaiban.⁹ A pálos növendékek külföldön történő nevelése döntőnek bizonyult nem csak a rendi reformok tekintetében, hanem a magyarországi pálos missziók megszervezése szempontjából is. Ők voltak ugyanis azok, akik hazaérkezve véghezvitték a rend belső megújulását, s a missziófőnökség megszervezésével – a kor elvárásainak megfelelően – a lelkipásztorkodásra tették a hangsúlyt.

A pálos missziók megszervezése *Vanoviczi János* nevéhez fűződik. Vanoviczi 1614-ben született a nyitra vármegyei Apponyban. Filozófia tanulmányait a nagyszombati jezsuita kollégiumban végezte. A pálos renddel valószínűleg a felsőelefánti kolostorban ismerkedett meg. Miután belépett a rendbe, a noviciátus letöltése után 1636 nyarán előljárói a római Collegium Germanicum et Hungaricumba küldték. 1642-ig tartózkodott Rómában,¹⁰ ahol kitűnt lelkipásztori buzgóságával és a rendi reformok iránti elkötelezettségével. Miután befejezte tanulmányait, 1642-ben misszionáriusi megbízást kért a Propaganda Kongregációtól írányító bíborosoktól, melyet – a pálosok között elsőként – meg is kapott.¹¹

⁸ A korabeli gyakorlattól eltérően a pálosok reformjával nem a Szerzetesek Kongregációja, hanem a Propaganda foglalkozott. Már ez is jelzi, hogy a Propagandát milyen elkötelezettségek vezérelték a pálosokkal kapcsolatban.

⁹ Erre jogalapot az teremtet, hogy a római *Santo Stefano Rotondo* templomot és a mellette lévő pálos kolostort a Szentszék 1579-ben az akkor alapított, s a jezsuita rendre bízott római *Magyar Kollégiumnak* adta. A pálosok kártérítés gyanánt kérték a garantált helyeket az említett kollégiumokban.

¹⁰ ACGU Hist. 1-2. *Nomina Alumnorum Collegii Germanici et Hungarici, I-II.* A magyar vonatkozású bejegyzéseket Veress Endre adta ki: VERESS, A. (ed.), *Matricula et acta alumnorum Collegii Germanici et Hungarici ex Regno Hungariae oriundorum*, vol. I. *Matricula (1559-1917)*, Budapest 1917.

¹¹ Vanoviczi kérvénye: APF SOCG Memoriali vol. 403. fol. 300. és a Kongregáció döntése: APF Acta vol. 15. fol 30v.-31.

Felhatalmazása Magyarország területére (a Hódoltságot is beleértve), hétévnyi időtartamra szólt. Mint minden más misszionárius esetében, az ő megbízatása is pontosan tartalmazta jogait és kötelességeit. Hazaérkezése után előjárói a sátorlajaujhelyi kolostorba küldték,¹² ahol azonnal hozzálatott a kolostor rendbetételéhez és a környék lelkipásztori ellátásához. Innen kiindulva vetette meg a pálos misszió alapjait, melyben 1677-ben bekövetkezett haláláig ő maga is mindvégig tevékenyen részt vett. A missziós munkába egyre több rendtársát vonta be, így 1667-ben a Kongregáció elérkezettnek látta az idő arra, hogy kezdeményezésének szilárdabb jogi kereteket adjon, s pálos missziófőnökséget hozzon létre. A missziófőnöki posztot azonban nem Vanoviczi, hanem *Borkovich Márton* rendfőnök kapta meg. Ennek oka az volt, hogy a missziófőnökségek szinte párhuzamos intézményekként működtek az egyes rendeken belül, s ez nem kevés konfliktushoz vezetett. Ezért a Kongregáció célszerűnek látta a rendfőnököt megbízni a feladattal, hogy a joghatósági vitáknak elejét vegye. Borkovich azonban kinevezése után nem sokkal megkapta a zágrábi püspökséget, ezért hozzá sem kezdett a missziófőnökség megszervezéséhez. Ekkor Vanoviczin kívül más már szóba se jöhetett, így élete utolsó tíz esztendejét missziófőnökként élhette le. Az 1670-es évek nagy rekatolizációs hullámában már számos jól képzett pálos misszionárius vett részt, akik közül kiemelkedett Vanoviczi helyettese, majd utódja *Benkovich Ágoston* (1632-1702), későbbi rendfőnök és váradi püspök. Benkovich, kinek misszionáriusi hivatása Vanoviczihez hasonlóan szintén a római Német-Magyar Kollégiumban született, 1682-ig irányította a missziók munkáját. Kettejük irányítása alatt élte a pálos missziófőnökség – ahogyan Galla Ferenc fogalmaz – az aranykorát.

Ezért mikor a pálos misszionáriusok és a keleti szertartásúak kapcsolatát vizsgáljuk, elsősorban az 1642-től 1682-ig terjedő időszakot vesszük figyelembe.

3. Pálos misszionáriusok kapcsolatai a keletiekkel

A pálos missziók történetének elsődleges forrásai a Propaganda-Kongregációnak küldött rövidebb-hosszabb jelentések.¹³ A Kongre-

¹² EKK AP vol. I. fol. 92.

¹³ A pálos misszionáriusok nagyobb terjedelmű jelentéseit – más rendekhez tartozó híthírdetők beszámolóival együtt – Tóth István György adta ki: TÓTH, I. GY. (ed.), *Relationes missionariorum de Hungaria et Transilvania 1627-1707*, Roma-Budapest 1994.

gáció előírta a misszionáriusoknak, hogy évente küldjenek írásos beszámolót munkájukról. Vanoviczi hazatérése után azonnal írt is két levelet,¹⁴ de legközelebb már csak három évvel később 1645 őszén jelentkezett egy rövid levéllel.¹⁵ Ezt ugyan a következő években több rövid beszámoló követte, nagyobb lélegzetű jelentést azonban először csak 1658 nyarán, római tartózkodása idején állított össze.¹⁶ A misszionáriusi jelentések egységesítése (és a fölösleges információk kiszűrése) érdekében a Kongregáció 1660-ban egy kilencven kérdésből álló kérdőívet állított össze,¹⁷ s attól kezdve csak a feltett kérdések alapján elkészített jelentéseket fogadta el. Így 1669 februárjában Vanoviczi arra kényszerült, hogy második nagyobb terjedelmű beszámolóját egy hét alatt kétszer is elkészítse, mivel az elsőt nem a kérdőív alapján állította össze.¹⁸ A kérdések részletessége valószínűleg inkább csak elriasztotta a misszionáriusokat a jelentéstételtől, mintsem ösztönözte volna őket. A pálosok is mindössze három ilyen jelentést készítettek: az említett 1669. februári beszámolón kívül Vanoviczi 1675 májusában is összeállított egyet,¹⁹ helyettese, Benkovich Ágoston pedig egy évvel korábban 1674-ben tette ugyanezt.²⁰ A kérdőív alapján készült jelentéseken kívül fontosak még Benkovich 1673-as²¹ és 1674-es,²² Acsády Bonifác 1669-es²³ és Wildt Gábor 1671-es²⁴ rövidebb beszámolói.

Az említett levelek és jelentések alapján számba vehetjük azokat az északkelet-magyarországi településeket, ahol az 1642-től 1682-ig terjedő időszakban pálos szerzetesek működtek és keleti szertartású keresztényekkel kapcsolatba kerülhettek.²⁵ Ezek a következők: Sátoraljaújhely, Sajólad, Tokaj, Töketerebes, Sárospatak, Ecsed, Ónod, Szepesvár, Kisvárd, Varannó, Stósz, Gölnicbánya, Hunfalva, Késmárk, Fehérgyarmat, Nagyszőlős, Abara, Pazdics, Gálszécs, Nagytoronya, Olaszliszka,

¹⁴ APF SOCG vol. 87. fol. 163. és 210rv.

¹⁵ APF SOCG vol. 93. fol. 264-264v.

¹⁶ APF SC Ungheria-Transilvania vol. 1. fol. 290-298v. Kiadva: *Relationes*, 122-135.

¹⁷ A kérdőív szövege: *Relationes*, 409-413.

¹⁸ APF SC Ungheria-Transilvania vol. 1. fol. 254-258v. és APF SC Ungheria-Transilvania vol. 1. fol. 260-266v. Kiadva: *Relationes*, 136-159.

¹⁹ APF SOCG vol. 462. fol. 396-402v. Kiadva: *Relationes*, 202-208.

²⁰ APF SOCG vol. 462. fol. 404-406v. Kiadva: *Relationes*, 191-201.

²¹ APF SOCG vol. 445. fol. 192-195v. Kiadva: *Relationes*, 183-187.

²² APF SOCG vol. 449. fol. 59rv. Kiadva: *Relationes*, 188-190.

²³ APF SOCG vol. 420. fol. 470-474v. Kiadva: *Relationes*, 160-166.

²⁴ APF SOCG vol. 434. fol. 400rv. Kiadva: *Relationes*, 174-176.

²⁵ Az északkelet-magyarországi missziókkal egyidejűleg a pálosok a Dunántúlon és Horvátországban is tevékenykedtek. Ezek ismertetésére most nem térünk ki.

Mád, Tálya, Lasztomér, Füzér, Poprád, Boldogkő, Boldogkőújfalú, Sároszsíp, Lengyelfalva, Szomolnok, Világ. Biztosan állíthatjuk, hogy a sor nem teljes, hiszen a jelentések gyakran utalnak még más, néven nem nevezett helyekre is, ahol hosszabb-rövidebb ideig pálos híthírdetők tartózkodtak. Figyelembe kell venni azt is, hogy ezek a híthírdetők gyakran tettek missziós körutakat (különösen Vanoviczi kedvelte a lelkipásztorkodásnak ezt a formáját), melyek során számos települést érintettek.

Mint fentebb említettük Vanoviczi a sátoraljaújhelyi kolostorból kiindulva kezdte meg a missziók szervezését, s vont be az évek során egyre több munkatársat. Az első levelében még csak két társát említi név nélkül, 1658-ban már négy helyen (Sátoraljaújhely, Sajólad, Tokaj és Töketerebes) hét misszionáriusról tesz említést. 1669-ben tizenöt szerzetest sorol fel név szerint, akik tizenegy településen munkálkodtak állandó jelleggel, míg 1675-ben már több mint harminc társát említi. Megállapíthatjuk tehát, hogy a pálos misszionáriusok az 1640-es évektől kezdődően állandóan jelen voltak a térségben, s jelenlétüket lehetőségeik és a rekatolizációt irányító főpapság igényei szerint az évek során egyre fokozták.

A Rómába küldött pálos jelentések először 1658-ban említik a térségben élő keletieket. Vanoviczi negyvenes években írt rövid leveleiben (1642 és 1648 között nyolc levelet intézett a Kongregációhoz) nem szerepelnek. Meglepő módon az 1646. augusztus 23-i, Sátoraljaújhelyen írt levelében²⁶ nem említi a néhány hónappal korábbi ungvári unió tényét, s nem tesz rá utalást két évvel később írott levelében sem,²⁷ melyben beszámol Rákóczi György haláláról, s úgy véli, hogy most megnyíthat az út a katolikus hit előtt. Az 1658-as hosszabb beszámolójában is csak annyi említést tesz róluk, hogy 1645-ben Rákóczi táborában egyedül látta el a pestises haldoklókat, s ott számos protestáns és keleti szertartású katonát meggyóntatott. Ugyanebben a beszámolóban jelenti, hogy visszaszerezte a Homonnai családtól a töketerebesi templomot és a rendházat, ahová azonnal két hitszónokot és egy laikus testvért helyezett, hogy térítsék a környékbeli protestánsokat és keletieket. A keletiekkel szembeni látszólagos érdektelenség (1642 és 1669 között született kilenc dokumentumban mindössze két említés) elsősorban az iratok jellegével magyarázhatók. A nyolc rövid levélben Vanoviczi mindig aktuális prob-

²⁶ APF SOCG vol. 93. fol. 263rv.

²⁷ APF SOCG vol. 96. fol. 292rv. Ebből a levélből idéz Lacko is: *op. cit.*, 36. Lacko egyébként ugyanitt tévesen jegyzi meg, hogy Vanoviczi mintegy harminc éven át pálos missziófnök volt. Ezt a tisztelet valójában csak tíz évig töltötte be.

lémákat vetett fel (az erdélyi püspök kinevezésének ügye, irregularitásba esett szerzetesek felmentése, a misszionáriusi felhatalmazás megosztása másokkal, a felhatalmazás meghosszabbítása stb.), míg az 1658-as hosszabb jelentésben elsősorban nem a misszió helyzetéről adott számadást, hanem saját maga érdemeiről. Figyelembe kell vennünk azt a tényt is, hogy a Kongregáció csak az 1660-ban összeállított kérdőívvel fogalmazta meg pontosan elvárásait a misszionáriusi beszámolókkal szemben, s először ebben szerepel (21-22. és 25. kérdés), hogy a Kongregáció információkat vár a misszió területén élő keletiekről is. Az is nyilvánvaló, hogy a pálos misszionáriusok elsősorban a protestánsok megtérítésére összpontosítottak, s mivel a keletiek hozzájuk képest egészen más helyzetben voltak, ezért sokáig nehezen is tudták őket megközelíteni. Az is nagyon valószínű, hogy a kezdeti időkben – talán elsősorban nyelvi nehézségek miatt – nehezen tudtak róluk valós információkat szerezni. Jó példa erre az a beszámoló,²⁸ melyet Vanoviczi az 1650-es évek közepe táján a Pápai Német-Magyar Kollégium rektorának küldött. Ebben, mint az intézet egykori növendéke, beszámol azokról az egykori tanuló-társakról – szám szerint huszonnyolc egykori növendékről –, akikről információval rendelkezett. A sorban harmadik helyen említi Varró István (†1647), egri kanonokot, akivel kapcsolatban megjegyzi, hogy ungvári plébánosként megtérítette a görögök pátriárkáját (hangsúlyozza, hogy ezt magától Varrótól hallotta)! Itt nyilván az 1646-os ungvári unióra céloz. A munkácsi püspök jogállásával kapcsolatban egyébként nem csak az egyszerű hithirdetők rendelkeztek téves információkkal, hanem olyan főpapok is, mint pl. Lippay György egri érsek, aki 1641 márciusában arról számolt be a Szentszéknek, hogy a rutének pátriárkája az ő két éves fáradozása eredményeként unióra kíván lépni.²⁹ Úgy tűnik tehát, hogy a pálosok részéről az 1640-es és 1650-es években elsősorban a keletiekkel kapcsolatos pontos ismeretek hiánya volt a jellemző.

Felvetődik még a kérdés, hogy Vanoviczi nem tartozott-e azon – ahogyan Lippay György primás fogalmaz 1665-ben kelt emlékiratá-

²⁸ Az irat a Pápai Német-Magyar Kollégium levéltárában, az ún. Steinhuber-hagyatékban található. Maga Steinhuber – az intézet rektora és monográfusa – a *Relatio manuscripta* nr. 172. jelzettel hivatkozik rá, de ez az irat külzetén nem fedezhető fel. A jelentésben szereplő adatokat Steinhuber beírta a Kollégium anyakönyvébe, ahonnan azokat Veress Endre a régebbi információkkal együtt kigyűjtötte és kiadta: VERESS, *op. cit.*

²⁹ HODINKA, A., *A munkácsi görög szertartású püspökség okmánytára, 1458-1715*, Ungvár 1911. 72. sz. A félreértést csak hosszas levelezés után sikerült tisztázni.

ban³⁰ – „buzgó apostoli misszionáriusok” közé, akik Jakusich Annát (Homonnai Drugeth János országbíró özvegyét) támogatva 1645 és 1648 között előmozdították az unió ügyét?³¹ Elméletileg ez lehetséges, hiszen Vanoviczi 1658-as jelentésében megemlíti, hogy a linzi békekötés után (1645. december 16.) a rendi vagyon visszaszerzésének szentelte magát, s eközben a terebesi rendház révén kapcsolatba került Jakusich Annával is, mivel azt a Homonnai család sajátította ki. A vele folytatott megbeszélések során szívélyes viszony alakult ki közöttük, olyannyira, hogy Jakusich Anna végrendeletében még egy kisebb összeget is hagyott rá.³² Elméletileg tehát elképzelhető, hogy az úrnő vallási kérdésekben is kikérte Vanoviczi véleményét. Ugyanakkor – ismerve Vanoviczi stílusát – nagyon valószínűtlen, hogy ne számolt volna be bőszégesen ilyen irányú tevékenységéről, ha csak a legkisebb mértékben is köze lett volna az unióhoz.

Jelentős változás állt be a pálosok és a keleti szertartású keresztények kapcsolatában az 1660-as években. A változás elsősorban Benkovich Ágoston nevéhez köthető, aki római tanulmányai befejezése után,³³ 1658-ban kapcsolódott be a misszió munkájába. Vanoviczi hamar felfigyelt buzgó és imádságos lelkületű rendtársára, akiről 1669-es jelentésében már mint helyetteséről ír. A renden belül is emelkedett a pályája. Előbb a terebesi, majd pedig a rend legfontosabb kolostorának számító máriavölgyi rendház előljárója lett. 1669-ben nem csak missziófőnök-, hanem rendfőnök-helyetessé is választották. Az 1675-ös rendi választókáptalan, vonakodása ellenére, rendfőnökké választotta, majd Vanoviczi halála után 1677-ben átvette a missziófőnökség irányítását is. A rend és a missziófőnökség élén végzett lelkiismeretes munkája elismeréseként a király 1682-ben váradi püspökké nevezte ki, s mivel székhelyét ekkor még nem foglalhatta el, a leleszi prépostságot is neki adományozta. Várad felszabadítása után (1692) hozzálátott a szétzilált egyházmegye újjáépítéséhez, melyen 1702-ben bekövetkezett haláláig fáradhatatlanul munkálkodott.

Benkovich – mind aktív misszionáriusként és missziófőnökként, mind pedig püspökként – nagy figyelmet szentelt Északkelet-Magyarország keleti szertartású keresztényeinek. Vanoviczival szemben meg-

³⁰ Az emlékirat szövege a bécsi nuncius jelentésében: HODINKA, *op. cit.*, 166. sz.

³¹ A „missionarius apostolicus” cím csak azokat az egyháziakat illette, akik rendelkeztek a Propaganda felhatalmazásával.

³² GALLA, F., *Pálos missziók Magyarországon*, (kézirat) 97-98.

³³ Benkovich 1653 és 1658 között volt a Pápai Német-Magyar Kollégium növendéke.

volt az az előnye, hogy beszélte a ruszin nyelvet, s ezáltal sokkal hatásosabban tudott a keletiek között működni. Ennek köszönhető az is, hogy Vanoviczi 1669-es jelentése már sokkal több információt tartalmaz a görög katolikusokról, mint a korábbiak. Beszámol arról, hogy a Homonnai családtól visszaszerzett és felújított terebesi rendházban Benkovich és két társa, Pető István és Szvetenyei Pál, iskolát működtetnek, melybe protestáns és ortodox szülők gyermekei is járnak. Őket a pálosok természetesen katolikus módon nevelik, megismertetik és megszerettetik velük a katolikus szertartást, melynek eredményeképpen a gyermekek szüleiket is visszavezetik a katolikus egyházba.³⁴ A módszer hatásosnak bizonyult, mivel Vanoviczi az 1671-es jelentésében már arról számolhatott be, hogy Terebesen jelentősen megnőtt a katolikusok száma.³⁵ Egy szintén ebben az évben összeállított listán pedig a terebesi pálosok által megtérítettek között két pap nevét is felfedezhetjük.³⁶

Vanoviczi kísérletet tett arra is, hogy a misszió munkájába – nyilván a nyelvi akadályok leküzdése érdekében – az egyesült papság képviselőit is bevonja. 1671. augusztus 20-án kelt levelében azt kéri a Kongregációtól, hogy Radovich György bazilita szerzetes számára adják meg a misszionáriusi felhatalmazást.³⁷

Az 1669-es jelentésben Vanoviczi – a kérdőív nyolcadik pontjára válaszolva – megjegyzi, hogy a Magyarországon tevékenykedő misszionáriusok számára többek között a ruszin nyelv ismerete is elengedhetetlenül szükséges. A huszonkettedik pontban felsorolja a keletiek tévedéseit, melyeket Magyarország latin szertartású püspökei és egy görög katolikus püspök irhatnának ki. A huszonharmadik kérdésre válaszolva kiemeli, hogy a szakadár keletieknek leginkább ruszin nyelven írt katolikus könyvekre, katekizmusra, rituáléra, Szentíráásra, direktóriumra és egyéb lelki irodalomra lenne szükségük. – Az egyházmegyéek helyzetét firtató kérdésekre válaszolva nem tesz említést a munkácsi püspökségről.

A munkácsi püspökségről több információt tartalmaznak Benkovich 1673-ban és 1674-ben írt jelentései. Az elsőben³⁸ beszámol

³⁴ APF SC Ungheria-Transilvania vol. 1. fol. 255v.-256r. *Relationes*, 141-142.

³⁵ APF SC Ungheria-Transilvania vol. 1. fol. 229v. *Relationes*, 170.

³⁶ APF SC Ungheria-Transilvania vol. 1. fol. 246-247v. A jelentésből idéz Lacko is: *op. cit.*, 36.

³⁷ APF Lettere vol. 57. fol. 95v.

³⁸ APF SOCG vol. 445. fol. 192v. *Relationes*, 185.

arról, hogy a katolikus hit előmozdításán leginkább Szegedy Ferenc³⁹ egri és Bársony György⁴⁰ váradi püspök munkálkodik. Őket sokban segíthetné a munkácsi püspök, de a püspöki szék már több mint négy éve betöltetlen. Pedig a környéken rengeteg keleti szertartású él (mintegy százezer), akik papjaikkal együtt (számukat kb. ötszázra teszi) könnyen hajlanának az unióra, ha lenne igazi pásztoruk.⁴¹ A második⁴² – a kérdőív alapján készített – jelentés végén (mintegy kiemelve az ügy fontosságát) ismét felveti a munkácsi püspökség betöltésének kérdését. A püspöki szék már öt éve betöltetlen⁴³ – írja. A főpásztor nélküli klérus műveletlen (alig akad olyan, aki legalább a liturgiát el tudná olvasni) és fegyelmezetlen. Az oktatás és a papnevelés ügyével senki sem foglalkozik. A püspöki szék betöltése a Rákócziakat illeti, a király pedig megerősíti a kinevezést. Benkovich szerint, ha az előbbieket jelölnének valakit, az udvar nem emelne kifogást. Az udvarnak vagy a Szentszéknek azonban meg kellene sürgetnie a dolgot. A jelöltnek mindenképpen ismernie kell a ruszin nyelvet. Ha az udvarban vagy Rómában nem akad ilyen jelölt, akkor a lengyel nunciuson keresztül a kijevei egyesült metropolitát kellene megkérni, hogy ajánljon valakit. A püspökség jövedelme ugyan csekély, de a pozsonyi káptalanban őrzött birtokpapírok segítségével vagyónát vissza lehetne szerezni azoktól, akik jelenleg birtokolják. Ez és a papságtól évente befolyó (nem lebecsülendő) jövedelem elég kell, hogy legyen a püspökség fenntartására.⁴⁴

A fentiekből kiderül, hogy Benkovich alaposan ismerte a görög katolikusok helyzetét és problémáit, s igyekezett azokat orvosolni is. Többen feltételezik róla, hogy hivatalból, Szegedy Ferenc egri püspök rítus-vikáriusaként is foglalkozott a görög katolikusokkal. Erről elsőként Pongrácz Ignác tesz róla említést 1732-ben.⁴⁵ Valószínűleg őt használja

³⁹ Szegedy Ferenc Lénárt előbb erdélyi (1662-1663), majd váci (1663-1669), végül pedig egri püspök (1669-1675).

⁴⁰ Bársony György váradi (1663-1675), majd egri püspök (1676-1678).

⁴¹ A munkácsi egyházmegyében Parthén Péter püspök halála (1665) után mintegy huszonnégy éven át (De Camelis 1689-es kinevezéséig) zűrzavaros állapotok uralkodtak. A jelentés megírásakor a püspöki székre ketten is pályáztak: Volosinovszki Józsefet a király, Malachovszky Jánost pedig Báthori Zsófia támogatta. Az egyházmegye a jelek szerint valójában mégis pásztor nélkül maradt.

⁴² APF SOCG vol. 462. fol. 406v. *Relationes*, 199.

⁴³ Nem világos, hogy miért 1669-től számítja az üresedést.

⁴⁴ A Kongregáció bíborosi tanácsa csak évekkel később 1677. február 15-én (más beszámolókkal együtt) tárgyalta meg a jelentést. Határoztak arról, hogy a Kongregáció levélben buzdítja Báthori Zsófiát az ügy rendezésére: APF Acta vol. 47. fol. 40-44.

⁴⁵ PONGRÁTZ, I., *Triumphus Sancti Pauli*, Posonii 1732.

forrásként Nicolaus Benger pálos rendtörténész 1743-ban megjelent munkájában.⁴⁶ A váradi egyházmegye történetét 1776-ban feldolgozó Gánóczy Antal mindkettőjükre hivatkozva állítja, hogy Benkovich rítus-vikárius volt, bár lábjegyzetben megjegyzi, hogy Pongrácz némileg ellentmond önmagának.⁴⁷ Bunyitay Vince szintén tényként közli, hogy „Szegedy Ferenc egri püspök egyházmegyéjének keleti részeiben a katolikus oroszok helynökévé nevezte ki”.⁴⁸ Valószínűleg őt követi a jelentéseket közreadó Tóth István György is.⁴⁹ A görög katolikusok történetével foglalkozó irodalom (Hodinka, Lacko és Pirigyi⁵⁰) ugyanakkor nem tesz róla említést.

Benkovich rítus-vikáriusi kinevezésének több forrás is ellentmondani látszik. Az említett misszionáriusi jelentésekben nem találunk rá utalást. Pedig ha Benkovich rendelkezett volna ilyen megbízatással, azt vagy ő, vagy Vanoviczi biztosan a Kongregáció bíborosainak tudomására hozta volna. A püspöki kinevezése alkalmából 1682 tavaszán lefolytatott kánoni vizsgálat jegyzőkönyve sem tartalmaz erre vonatkozó utalást, pedig – amint azt látni fogjuk – a beidézett tanúk mindegyike jól emlékezett Benkovich munkásságára a görög katolikusok között. Neve nem szerepel az egri egyházmegye tisztségviselőit közlő művekben sem.⁵¹

A Benkovich rítus-vikáriusi megbízatásával kapcsolatos feltételezések alapja valószínűleg az, hogy – mint említettük – 1669-től 1675-ig rendfőnök-helyettesként vett részt a rend kormányzásában, s következésképpen jelentéseit és leveleit is „vicarius generalis”-ként írta alá. Mivel közismerten jó kapcsolatban állt Szegedy Ferenc egri püspökkel, s mindenki inkább a görög katolikusok között végzett munkájáról ismerte,

⁴⁶ BENDER, N., *Annalium Eremitae-Coenobiticorum ordinis Fratrum Eremitarum S. Pauli primi Eremitae volumen secundum* (1663-1727), Posonii 1743, 134.

⁴⁷ GÁNÓCZY, A., *Episcopi varadiensis fide diplomatum concinnati opera et studio*, Viennae 1776, 350.

⁴⁸ BUNYITAY, V., *A váradi püspökök a száműzetés és az újjraalapítás korában (1566-1780)*, (Málnási, Ö. szerk.), Debrecen 1935, 145. Sajnos, sem Bunyitay, sem pedig a kötetet gondozó Málnási Ödön nem tesz említést arról, hogy kitől vették át a Benkovich rítus-helynökségére vonatkozó utalást. Valószínű azonban, hogy Gánóczyra hagyatkoztak.

⁴⁹ *Relationes*, 9., 29., 183., 201.

⁵⁰ PIRIGYI, I., *A magyarországi görög katolikusok története*, Nyíregyháza 1990, 2. köt.

⁵¹ TÜRK, FR., *Egri suffraganeusok, püspöki helyettesek*, (Adatok az egri egyházmegye történelméhez III), Eger 1891. és NOVÁKY, J., *Memoria dignitatum, et canonicorum cathedralis ecclesiae Agriensis*, (Adatok az egri egyházmegye történelméhez IV), Eger 1908. Az Egri Érseki Levéltár, sajnos, nagyon kevés iratot őriz ebből a korból.

ezért könnyen születhetett az a feltételezés, hogy kinevezett rítus-vikárius volt. Gánóczy Pongráczot idézve meg is jegyzi, hogy egyszer azt állítja, hogy 1669 és 1675 között volt rendfőnök-helyettes és rítus-vikárius, máskor pedig arról ír, hogy még korábban, terebesi házfőnök korában, tehát 1669 előtt volt az egri püspök helynöke.⁵² Szegedy Ferenc viszont 1669 és 1675 között állt a püspökség élén.

Véleményünk szerint tehát a Benkovich rítus-vikáriusi megbízásával kapcsolatos feltételezés félreértésen alapul. Ez természetesen semmit sem von le érdemeiből, sőt túlzás nélkül kijelenthetjük, hogy ha jogi értelemben nem is, de ténylegesen rítus-helynökként működött.

A görög katolikusok között végzett munkájáról újabb részleteket tudhatunk meg annak a kánoni vizsgálatnak (processus informális) a jegyzőkönyvéből,⁵³ melyre Benkovich püspöki kinevezésének alkalmából 1682 március első napjaiban került sor a bécsi nuncius palotájában. A királyi kinevezés kézhezvétele után ugyanis a kinevezett püspököknek jelentkezniük kellett a bécsi nunciussnál, aki tanúk beidézésével vizsgálatot folytatott a jelölt személyével kapcsolatban. A vizsgálat eredménye döntött arról, hogy a jelölt megkapja-e a pápai megerősítést, vagy sem, illetve, hogy van-e szüksége valamilyen felmentésre. Benkovich processzusát Francesco Buonvisi bíboros végezte. Tanúnak Gribóczy Mihály és Sámbar Mátyás jezsuitákat, valamint Turkovics Mátyás és Branich György pálosokat idézték be. A jelölt korábbi munkásságával illetve alkalmasságával kapcsolatos kérdésekre válaszolva Sámbar, Turkovics és Branich kitér a görög katolikusok között végzett munkájára is. Sámbar úgy véli, hogy Benkovich mindenképpen alkalmas a püspöki méltóságra, mivel számos szakadárt megtérített.⁵⁴ Turkovich szerint a váradi püspökségre nála alkalmasabb személyt nem is lehetne találni, mivel ott és annak környékén nagyon sok ruszin él, akikkel Benkovich jól tud bánni, mivel beszéli a nyelvüket. Korábban közülük nagyon sokat megtérített: erről híres a környéken és a pálos rendben.⁵⁵ Branich György ugyanezt megismétli, s hozzáteszi: Benkovich nagy népszerűségnek örvend az egyesültek között, mivel többször kiállt a jogaik mellett, s nem engedte, hogy papjaikat jobbagyként dolgoztassák.⁵⁶

⁵² GÁNÓCZY, *op. cit.*, 350.

⁵³ ASV Fondo Concistoriale – Processus vol 81. fol. 651-664v.

⁵⁴ ASV Fondo Concistoriale – Processus vol 81. fol. 655v-656r.

⁵⁵ ASV Fondo Concistoriale – Processus vol 81. fol. 660r.

⁵⁶ ASV Fondo Concistoriale – Processus vol 81. fol. 661rv. Branich úgy tudja, hogy Benkovich az esztergomi érsek megbízásából tevékenykedett a ruszinok között.

Arra a kérdésre tehát, hogy miért találja alkalmasnak a jelöltet a püspöki méltóságra, a beidézett négy tanú közül három a görög katolikusok között végzett munkáját emelte ki. Ebből kitűnik, hogy az unió ügyének szolgálata a XVII. század végi Magyarországon olyan érdem volt, mely az egyházi előmenetelben döntő érvnek bizonyulhatott.

4. Összegzés

Áttekintettük az Északkelet-Magyarországon működő pálos misszionáriusok és a keleti szertartásuk kapcsolatait. Figyelmünket az 1642 és 1682 közötti időszakra, a pálos missziók Vanoviczi János és Benkovich Ágoston nevével fémjelzett aranykorára összpontosítottuk. Láthattuk, hogy az első két évtizedben a pálosok jelentéseikben kevés figyelmet szenteltek a görög katolikusoknak. A század hatvanas-hetvenes éveiben készített beszámolóikban már több utalást találunk a keletiekre, s ennek okát a Kongregáció kifejezett érdeklődésében és a ruszinul jól beszélő Benkovich Ágoston megjelenésében látjuk.

A pálos szerzetesek kezdeti unió-értelmezésére ékes példa a terebesi iskola működtetése, melyben az 1669-es jelentés alapján egyértelmű latinizáló törekvéseket fedezhetünk fel. Ugyanakkor nem vethetjük el az unió-értelmezés fejlődésének lehetőségét sem. Nagyon valószínűtlen ugyanis, hogy a szertartásához közismerten ragaszkodó egyesült papság körében Benkovich népszerűsége⁵⁷ tehetett volna szert, amennyiben a hetvenes-nyolcvanas években is a terebesi iskolában alkalmazott módszereket alkalmazta volna. Sokkal valószínűbb, hogy idővel a pálosok is felismerték: az unió megerősítésnek és terjedésének legfontosabb előfeltétele az egyesült papság jogainak érvényesítése. Erre utal Branich György vallomása Benkovich processzusában, s ezt bizonyítja Benkovich későbbi – 1682 és 1702 közötti – püspöki működése is.⁵⁸

⁵⁷ Lásd az idézett tanúvallomásokat Benkovich püspöki processzusában.

⁵⁸ Benkovich püspökként is szívén viselte a görög katolikusok ügyét. 1689-ben a leleszi prépostságban tartózkodó váradi püspökként ő vezette be a Rómából érkező De Camilist a munkácsi püspökségbe. Az egyházmegyét nem ismerő püspököknek mindvégig segítségére volt. 1692-től haláláig pedig a váradi egyházmegye újjáépítésén munkálkodva szívégyének tartotta a birtokaira betelepülő románok unióját.

Rövidítések

ACGU	Archivio del Collegio Germanico ed Ungarico
APF	Archivio della Sacra Congregazione de Propaganda Fide
ASV	Archivio Secreto Vaticano
EKK AP	Egyetemi Könyvtár Kézirattára - Acta Paulinorum
<i>Relationes</i>	TÓTH, I. GY. (ed.), <i>Relationes missionariorum de Hungaria et Transilvania 1627-1707</i> , Roma-Budapest 1994.
SC	Scritture riferite nei Congressi
SOCC	Scritture Originali riferite nelle Congregazioni Generali

OBBÁGY LÁSZLÓ

SZÖNYEGEN A KATEKÉZIS

A szőnyeg mintáját szövi: Alexandriai Kelemen¹

TARTALOM: Helyzetkép; 1. Inkulturáció; 2. A keresztény irodalom ismerete; 3. Imaélet; 4. Egyházszervezet; 5. Erkölcsi kérdések; 6. Személyesség; Tanulságok; Záró megjegyzés

Szinte közhely a megállapítás: ha egyházunk katekézise meg akar felelni korunk kihívásainak s valóban meg akarja szólítani a ma emberét, e törekvésehez új utakat kell keresnie. Az *új* azonban az egyház életében a *régi* újrafelfedezését is jelentheti. Talán meglepő az állítás, de bízom benne, hogy írásom végén az olvasó is egyetért velem: a patrisztika világában, jelesen Alexandriai Kelemen életében és munkásságában egészen korszerű, modern, mai kateketikai mintát fedezhetünk fel.²

Titus Flavius Clemens (†215 előtt), akit az ókeresztény irodalom Alexandriai Kelemen néven ismer, és aki a Kr. u. II-III. század fordulóján tevékenykedett az észak-afrikai nagyvárosban,³ tulajdonképpen nem tölt be meghatározó szerepet a katekézis történetében.⁴ Ha

¹ A tanulmány – rövidített formában – előadásként elhangzott *A katekézis mai kihívásai és lehetőségei* című papi rekollekción, Nyíregyházán, 2000. november 16-án.

² Mivel tanulmányunk nem patrisztikai, hanem kateketikai megközelítésben tárgyal Alexandriai Kelemenről, az eredeti szövegeket mellőzzük, és a szövegrészletekben, valamint Kelemen tanításának foglalatok tekintetében mérvadónak tekintjük Vanyó L. és Söveges D. fordításait, illetve vélekedéseit, kiegészítve a továbbiakban idézett szerzők megállapításaival.

³ B. Altaner szerint Kelemen valószínűleg Aténben született, és mindössze néhány évet töltött Alexandriában. Septimius Severus üldözése miatt 202-ben vagy 203-ban Kis-Ázsiába vándorolt és ott is halt meg. Vö. ALTANER, B., *Patrologie*, Freiburg 1938, 115. – Septimius Severus katekumeneket sújtó üldözési rendeletéről Vanyó L. is szól, de ő ezt az üldözési hullámot 204/205-re teszi, és nem hozza kapcsolatba Kelemennel. Szerinte Kelemen egy-két évtizedet tölthetett Alexandriában. Vö. VANYÓ, L., *Az ókeresztény egyház és irodalma*, (Ókeresztény Írók 1), Budapest 1980, 370. 384.

⁴ Sem J. Jungmann klasszikusnak számító *Katechetik* című munkája, sem egyéb kateketikai szakkönyvek katekézis-történettel foglalkozó részei nem említik Alexandriai Kelemen nevét – aktualitásának felfedezése azonban annál inkább feladatunk. (Kivételt

azonban figyelmesen szembesülünk Kelemen korával és tevékenységével, tanulságos és követhető mintát találunk mai katekézisünk számára.

Helyzetkép

Alexandriában született meg a Kr. e. III. században az Ószövetség görög fordítása, a Szeptuaginta, és minden bizonnyal itt keletkezett a Biblia néhány késői bölcsességi könyve is. Philó munkássága szintén jelentős mozzanat volt itt az I. században. A Kr. u. II-III. század fordulóján azonban már egy más világ köszön ránk a városban.

Alexandria közel egymillió nagyságrendű metropolisz, geopolitikailag meghatározó jelentőségű, nyüzsgő kereskedelmi-gazdasági centrum. A hellenista görög műveltség fellegvára: hatalmas könyvtárak szolgálják elsősorban a filozófia, a filológia, a különböző természettudományok virágzását. Magániskolák egész sorának pezsgő szellemi vetélkedése, pogány templomok sokasága, izgalmas, színes élet jellemzi a várost.

Igen erős a gnóosztikus hatás. A keresztény katekumenek ebben a helyzetben szinte „alternatíva előtt álltak: választhattak a szellemes, finom, csiszolt nyelven prédikált herezis, vagy a szürke, sokszor kissé unalmas, laposan előadott ortodoxia között. Kelemen azt tűzte ki célul, hogy legyőzi ezt az alternatívát az ortodoxia javára.”⁵

A XX-XXI. század fordulójának helyzetképét nem szükséges részleteiben felvázolnunk ahhoz, hogy a figyelmes olvasó ráérezzen a

képez Tarjányi Z. könyve, aki idézi az Ágoston kapcsán ismertté vált, de Kelemenről származó mondást: a katekézis célja, „ut audiendo credant, credendo sperent, sperando ament.” Vö. TARJÁNYI, Z., *Kateketika*, Budapest 1998, I. köt., 25. – Kelemen fennmaradt művei a *Protreptikosz* (Intelem a görögökhöz), a *Paidagogosz* (A nevelő) és a *Sztrómateisz* (Szőnyegek). Egy beszédét ismerjük még *Melyik gazdag üdvözlő?* címmel, valamint két *Krisztus-himnuszát* és néhány egyéb töredékét (*Kivonatok Theodotoszból; Kivonatok a prófétákból; Vázlatok*). Ezen kívül Euszebiosz *Egyháztörténete* jelent még forrás értéket Kelemen tevékenységét illetően: EUSZEBIOSZ *Egyháztörténete*, (Ókeresztény Írók 4), Budapest 1983.

⁵ VANYÓ, op. cit., 384. – Kelemen műveltségét, gondolkodását meghatározta, hogy mielőtt Alexandriában letelepedett volna, sokat utazott Itáliában, Görögországban, Szíciában, Szíriában, Palesztinában. Nagy hatással volt rá Alexandriában Pantenosz, akiről az a hír járta, hogy megfordult Indiában is, és mielőtt megtért volna, sztoikus filozófus volt. „Kelemen Pantenosz legfőbb érdemét abban jelölte meg, hogy tehetsége mellett mindig hűséges maradt az apostoli hagyományhoz, ami egyáltalán nem volt szokványos jelenség a korabeli Alexandriában.” Op. ult. cit. – Vö. SÖVEGES, D., *Fejezetek a lelkiség történetéből*, Pannonhalma 1993, 15-17.

hasonlóságra.⁶ Ma nemcsak jónéhány városunkról, de valójában hazánk egészéről elmondható az alexandriai jellemzés: geopolitikailag meghatározó jelentőségű, nyüzsgő kereskedelmi-gazdasági centrum lettünk; információözon, felbomlóban lévő hagyományok, szétesett értékrend, multikulturális környezet, új gnosztikus mozgalmak, vallási szinkretizmus jellemzi világunkat. Nem egyszer halljuk a hangzatos szavakat: kereszténység utáni korban élünk. Mindezt figyelembe véve tényként kell elfogadnunk: Magyarország, a mai magyar társadalom a kereszténység számára sok szempontból valóban missziós terület. A katekézis célja Kelemen nyomán ma is megfogalmazható így: legyőzni a szellemes, finom, csiszolt nyelven, valamint médiával, pénzzel, hatalommal manipuláló herezist.

Tisztában vagyunk azzal, hogy az ortodoxia szürkén, kissé unalmasan, laposan előadva is ortodoxia. Jézus tanításának előadásmódja és az egyház két évezredes tapasztalata ugyanakkor azt bizonyítja: igenis szükséges, hogy a katekézis érdekesen és érthetően, csiszoltan, a kort és a kor emberét ismerve, ma pedig a szekularizált világ kihívásait is figyelembe véve igyekezzék közvetíteni az evangélium üzenetét.

A *hogyan* kérdésére keresünk indítástokat Kelemen kateketikai munkásságában.

1. Inkulturáció

Az inkulturáció fogalmával jobbra a II. Vatikáni Zsinatot követő ébredés kapcsán találkoztunk. A fogalom tartalmát tekintve azonban nyugodt szívvel állíthatjuk, hogy Alexandriai Kelemen tevékenységében tökéletesen megjelenik az a szempont, amit az evangelizáció és a katekézis területén az egyház az inkulturáció fogalmával igyekszik kifejezni.

Kelemen kíválónan ismeri a pogány irodalmat. Műveiben 360 pogány szerzőt idéz.⁷ Különösen a filozófusokat és még inkább a költő-

⁶ Kiváló helyzetképet ad korunkról a *KÁD (A katekézis általános direktóriuma)*, szerk. A Klérus Kongregációja, Budapest 1998. /*Directorium Generale pro Catechesi*, Libreria Editrice Vaticana 1997/) „A világ szántóföldje – Az egyház a világ szántóföldjén – Az evangélium magvának vetése” című fejezeteiben, valamint az *MKD (Magyar Kateketikai Direktórium)*, szerk. A Magyar Katolikus Püspöki Kar Országos Hitoktatási Bizottsága, Budapest 2000) „A magyar szántóföld – Örökségünk – Mai helyzetünk – A hitátadás közege” című fejezeteiben.

⁷ „Ez a szám még abban az esetben is a pogány irodalom óriási ismeretéről tanúskodik, ha feltételezzük, hogy Kelemen nem mindig első kézből vette az idézeteket, hanem florilégiumokból.” VANYÓ, *op. cit.*, 385.

ket idézi szívesen, ha egy-egy verssor megfelel elgondolásának és színesíti előadásmódját. A teológia fogalmakkal kísérli meg kifejezni azt, ami felülmúlja a nyelv lehetőségeit. Kelemen észreveszi és kihasználja, hogy a vallás és a költészet nyelve között milyen mély rokonság van.

Használja és írásaiba építi a pogány irodalmat és filozófiát, miközben meg is vívja szellemi harcát velük.⁸ Az „igazi gnósziszt” akarja továbbadni, amelyet meggyőződése szerint az apostoli hagyomány tartalmaz. Hit és tudás viszonyában nem ellentétet, hanem termékeny feszültséget lát: két különböző út, de ugyanahhoz a célhoz vezet mindkettő. Összeveti a szentírási kijelentéseket a filozófusok nézeteivel. Bírálja kora filozófiai áramlatait,⁹ a klasszikus görög filozófiát ugyanakkor tanúul hívja a kereszténység mellett. A klasszikus kor bölcselőiben szövetségeseket talál mind a szkeptikusok, mind a gnósztikusok ellenében, és így a klasszikus görög filozófia legjobb hagyományait építi be írásaiba.¹⁰

A filozófiai tanulmányok ugyanakkor nem jelentik a végső célt, a tanulás befejezését. Kelemen keresztény iskolájában a filozófia is az előkészítő tanulmányok közé tartozik. Minden részlettanulmány a Szentírás jobb megértését szolgálja.¹¹

⁸ Polemizál a babonával, a mítoszokkal, a beavatási szertartások némelyikének durva erotikájával, a bálványimádással, és kimutatja a filozófiai isteneszme és a gyakorlatban meglévő kultuszformák összeegyeztethetlenségét. (Vö. *op. ult. cit.*, 386.)

⁹ Mindenekelőtt a szkepticizmust kritizálja, amely csak a tagadás és kételkedés racionalitását ismeri el, s amely Kelemen szerint végletesen kritikus és terméketlen filozófiai áramlat. A szkepticizmus ugyanis azzal, hogy a logikai ítélet felfüggesztését egyetemes tétel rangjára emeli, a kételkedést teszi meg elvvé, s vélemény rangjára degradálja mindazt, ami addig tudománynak számított, amit az iskolákban tanítottak. Kelemen ezzel szemben a szkepticizmus princípiumát vonta kétségbe. Ha a szkepszis mindent kétségbe von és megkérdőjelez – érvel az alexandriai író –, miért ne lehetne magát a szkepszt kétségbe vonni és megkérdőjelezni? (Vö. VANYÓ, *op. cit.*, 390-392.)

¹⁰ A filozófia igénybe vételét azzal igazolja, hogy a görög filozófiát az isteni gondviselés művének tartja, s beállítja az üdvtörténet keretébe. Isten a zsidóknak adta a törvényt – mondja –, a görögöknek pedig a filozófiát. A kereszténység mindkettőnek örököse. Nemcsak a törvény „nevelőnk Krisztusra”, hanem a filozófia is. (Vö. *op. ult. cit.*, 393.)

¹¹ Iskolájának módszerét a Kelemen nyomában járó Órigenész a hellén tanítási módszer továbbfejlesztésének tekintette, nem tagadva a folytonosságot iskolája és a kor nem keresztény iskoláinak gyakorlata között. Ahogyan a filozófusok szerint a grammatika, a geometria, a retorika, az asztronómia a pogány iskolákban „a filozófusok szolgálai” számítanak, úgy mindezek együtt a keresztény iskolában „a teológusok szolgálai”. A filozófia exodosz: átmenet, kimenet a pogányságból. A filozófiának a keresztény paideiában betöltött szerepének szemléltetésére Órigenész bibliai képet használ: a ki-

Mitológiai motívumokat is felhasznál: Krisztus az igazi Arion, aki „lantjával” maga köré gyűjti övéit; Krisztus az igazi Orpheusz, aki „énekével” kihozza az alvilágból az elesett embert; a kereszt az árboc, amelyhez a keresztény Odüsszeuszként odakötözi magát „a szirének”, a kísértések ellenében.¹²

Alexandriai Kelemen az inkulturáció talaján állva, kora műveltségébe ágyazva szól a keresztény hitről.¹³ Írásai újra és újra meglepnek közvetlenségükkel, a korproblémák iránti érzékenységükkel. Így tud Kelemen érdeklődést kelteni a kívülállók körében is. Katekézise megszólítja kora emberét.

2. A keresztény irodalom ismerete

Kelemen természetesen nemcsak a pogány irodalomban jártas. Tisztában van azzal, hogy a keresztény hit kiindulópontja Isten Szava. Az Ó- és az Újszövetségben egyaránt otthonos. Tudja – és bántja –, hogy a művelt görögök nem szívesen olvassák sem a görög szövegében nem eléggé választékos Szeptuagintát, sem a szintén a népnyelv színvonalán íródott Újszövetséget; mégis – vagy épp ezért – mindent megtesz a Szentírás megismertetése, megszerettetése érdekében.¹⁴

Jól ismeri és idézi a korábbi keresztény iratokat: a Didakhét, a különböző apokrif írásokat, az apostoli atyáktól fennmaradt leveleket, homíliákat. Röviden: keresztény műveltsége is imponáló; az evangélium üzenetével megszólított ember Kelemen katekézisében elmélyült tartalmat, apostoli hagyományra épülő tanítást kap.

vonulás előtt az izraeliták pogány környezetben éltek Egyiptomban, ahogyan a keresztények is pogány környezetben élnek; ahogyan az izraeliták a szövetség sátrának ékesítésére használták fel az egyiptomiak aranyát, úgy állítják a keresztények vallásuk szolgálatába az emberiség legdrágább kincsét, a filozófiát.

¹² A mitológiai motívum felhasználásával kapcsolatban meg kell jegyeznünk, hogy bár „a mítoszköltés jogosságát Kelemen annyiban elismeri, amennyiben az ember vágyainak kivételéről van szó, de a konkrét mitológiák és kultuszformák objektív tartalmát tagadja. A mítosz csak kifejezi az ember vágyait, de nem elégíti ki igényeit. Az ember igényeit csak Krisztosz-Logosz elégítheti ki.” *Op. ult. cit.*, 386.

¹³ Van, aki – pl. Harnack – azzal vádolja Kelemen, hogy vele kezdődött a kereszténység hellenizálása. Kelemen azonban mindvégig megmarad a bibliai alapokon, így a szerzők többsége egyetért abban, hogy fogalmazhatunk így: a kereszténység inkulturálását kezdi meg Kelemen a hellenista, művelt világba. Vö. SÖVEGES, *op. cit.*, 16.

¹⁴ A hegyi beszédet – a művelt görög olvasók számára – még az újpithagóreus gnómák nyelvezetére is megkísérli lefordítani, ezt a próbálkozását azonban a patológusok eltérően értékelik.

3. Imaélet

Bármily fontos mozzanatokra figyeltünk eddig, igazán hitelesnek akkor érezzük Kelemen „kifelé” irányuló tevékenységét, ha belső életére is vetünk egy pillantást, hiszen a katekéta személyi hitele lehetetlen lelki élet, imaélet nélkül.

Kelemen nem imaszövegeket tanít s az ima módja sem elsődleges; sokkal inkább az imádság lelkülete sugárzik tanácsaiból. „Minden dolgodról adj számot Krisztusnak, és lelked sűrűn forduljon Istenhez, elméd támaszkodjon Krisztus erejére, amelyben mint kikötőben az isteni Megváltó fényében megpihensz minden beszédteől és cselekedettől. Naponta többször oszd meg gondolataidat az emberekkel, leggyakrabban azonban Istennel, mind éjjel, mind nappal! Az álom se akadályozzon meg téged abban, hogy Istenhez imádkozz és őt magasztald... Állandó, szüntelen örömöd legyen Krisztus!”¹⁵

Alexandriai Kelemen imával kapcsolatban adott tanácsai (állandó ima, kezdőknek reggel-este stb.) nem légüres térből jönnek. Életeleme az ima. Imádságában igazi belső vallásosság, „jeremiási lelkiség” fedezhető fel. Helyesli a szavak nélküli imát is. „Az ima – írja – beszélgetés Istennel. Talán csak suttogunk, szánkat ki sem nyitva, magunkban beszélünk, bensőleg azonban kiáltunk...”¹⁶ Ez a valódi belső vallásosság járja át két fennmaradt, lelkiségében és költőiségében egyaránt figyelemre méltó imáját, a minden bizonnyal tanítás előtti imádságként ismeretes Krisztus-himnuszát is.¹⁷

Az imagesztusok között dicséri a kitárt kart, az „orante” testtartást, mondván: ez tűnik a legalkalmasabbnak arra, hogy „a test által kifejezze a lélek mozgását és Isten utáni vágyakozását.”¹⁸ Még egy, ma ismeretlen, de rokonszenves, kifejező imagesztust említ: lábujjhegyen Isten felé nyújtózni...¹⁹

Kelemen azt írja a valódi gnósztikusról: ő tudja, hogy az igazi,

¹⁵ ALEXANDRIAI KELEMEN, „Intő beszéd a kitartásra, avagy az újonnan megkereszteltekhez Kelem útmutatásai”, in VANYÓ, L. *„Legyetek tökéletesek” Tanulmányok a keresztény aszkézis történetéhez a szerzetesség kialakulásáig*, Budapest 1991, 224-225.

¹⁶ Strm VII,7,39,6; GCS III,30,15-18. Idézi *op. ult. cit.*, 111.

¹⁷ ALEXANDRIAI KELEMEN, „Himnusz Krisztushoz; Krisztushoz, a Tanítóhoz”, in Vanyó, L. (szerk.), *Apostoli atyák*, (Ókeresztény Írók 3), Budapest 1980, 11-15.

¹⁸ Kelemen idézi VÁRNAGY, A., *Liturgika*, Abaliget 1993, 236.

¹⁹ Vö. SÖVEGES, *op. cit.*, 49.

szellemi megismerést a tisztaszívűek kapják, akik olyan alázatosan járulnak Isten elé, mint a gyermek atyjához; nem a büntetéstől félnek, nem a jutalmazásra gondolnak reménykedve, hanem a jó önzetlen szeretete irányítja cselekedeteiket. Isten színelátásáról misztikus mélységű gondolatokat fogalmaz meg: a megváltottak egyesülnek Istennel, találkoznak vele, ahogyan Izrael népe találkozott vele a szövetség sátrában, vagy ahogyan Mózes találkozott vele a Sínai hegyen a homályban és sötétségben.²⁰ Kelemen elmélyült gondolatai a későbbi teológiai fejlődés során a misztikus teológia kiindulásául szolgáltak.

4. Egyházszertetet

Ha Kelemen egyházhűsége megkérdőjelezhető volna, a gnosztikusok táborában találnánk. Ő azonban olcsó népszerűség helyett tehetséget elkötelezetten az egyházban őrzött tradíció, az igaz hit szolgálatába állította. Egyértelmű volt számára, hogy a Jézus Krisztussal való találkozás autentikus helye az egyház, amelyben maga Krisztus él tovább, és amelyben az ő üdvözítő műve folytatódik. „Ahogy akarata egyetlen cselekedet, amit világnak hívunk, úgy szándéka az emberek üdvössége, és azt egyháznak hívjuk.”²¹

Egyházszertetete és egyházhűsége ellenére Kelemen bizony összeütközésbe került saját keresztény környezetével. Nem kétséges, hogy célkitűzése és módszere a keresztény hit védelmét szolgálta, módszere mégis az alexandriai keresztények előtt szorult igazolásra. Sokan nem értették meg ugyanis a nyitás szükségességét; elutasították a filozófia tanulmányozását, hallani sem akartak a pogány vallás, a pogány irodalom megismeréséről. – Kelemen nem élezi ki a vitát, de felvállalja a nyitás útját. Tudatosan oldja a görcsöket, igyekszik oszlatni a gyanúsítgatást és az ellenszenvet.

5. Erkölcsi kérdések

„A keresztény és a görög gondolkodás között az erkölcs terén alakult ki leghamarabb szintézis.”²² Alexandriai Kelemen pedagógiai

²⁰ Vö. VANYÓ, *op. cit.*, 395.

²¹ Paed 1,6. A szövegrészlet egyháztani és szentségtani megközelítésben is remek teológiai megfogalmazás; nem véletlen, hogy idézi a KEK is. (*A Katolikus Egyház Katekizmusa*, Budapest 1994, 760.)

²² NYÍRI, T., *A filozófiai gondolkodás története*, Budapest ⁴1993, 125.

elvei is ezt a szintézist tükrözik. Nevelése – az igazi Pedagógosz, Krisztus mintájára – életmódot formál. Nem elégszik meg az elméleti igazságok átadásával, illetve befogadásával; megköveteli az életvitel megváltoztatását. A metanoia kifejezést ugyanakkor általános értelemben is használja. Ha az életmód átalakítása elég mély, akkor elérheti a metanoia a keresztény megtérés fokát is. A keresztény élet Alexandriai Kelemen szerint „állandó tökéletesedést kíván, állandó metanoiát, életátgondolást, megtérést igényel, és folytonos lelki többéválást jelent, melynek során az emberben mindinkább kirajzolódnak az istenképmás vonásai.”²³ Kelemen nem veti el az antik pedagógiai tapasztalatokat, de bizonyos abban, hogy a keresztény nevelés elvei vannak igazán összhangban a teremtéssel, s ezek felelnek meg legjobban a teremtmény természetének; a keresztény nevelés elvei azért kreatívak, mert részesei az isteni, teremtő Bölcsességnek.²⁴

A gnosztikus etika csaknem anarchiává túlozta a szabadságot. Kelemen szerint egyetlen etikai rendszer sem lehet meg szabályok nélkül. Amint megteszi filozófiájában, pedagógiai alapon is komolyan vitázik a szkepticizmussal, amely legitimálhatóvá tesz minden véleményt, de le is ront minden nézetet; s ha minden viszonylagos, lehetetlen a nevelés.

Fontos mozzanata Kelemen tanításának a szexualitás, a házasság, a világ, az anyag értékelése. Véleménye mindebben – szemben a gnosztikus áramlatok testellenes, világmegvető nézeteivel s ugyanakkor a szexuális szabadosság mellett érvelőkkel is – józan, kiegyensúlyozott. Elveti a tételt, mely szerint „a szexuális élet, a családi élet összeegyeztethetetlen lenne a magasabb rendű, szellemi élettel. Kifejezi tiszteletét azok iránt, akik nőtlen állapotra érzik hivatottnak magukat, de nem ad helyt a feltételezésnek, hogy a házasság alacsonyabb rendű állapotba kényszerítené az embert.”²⁵ Sőt, a házasságot a mennyei élet elővételezésének mondja!²⁶ A házaseletet jelentős fenntartásokkal szabályozza ugyan,²⁷ de szavai mögött mindenütt átüt a házasság értékelése.²⁸

²³ SZÁNTÓ, K., *A katolikus egyház története*, Budapest 1983, I. köt., 110.

²⁴ Vö. LAGARDE, C. et J., *La foi des commencements. Catéchèse patristique et pédagogie moderne*, Paris 1987, 42. 89.

²⁵ VANYÓ, *op. cit.*, 396.

²⁶ Str VI,12,100,3 és 13; 105,2, in GCS II, 482. 485. Idézi VANYÓ, „*Legyetek tökéletesek*”, 107.

²⁷ „Akiknek meg szabad házasodniuk, azoknak nevelőre van szükségük. Ő majd megtanítja nekik, hogy ne végezzék a természet titkos rítusait nappal; ne közösjenek például, amikor kijöttek a templomból vagy az agoráról; hajnalban, mint a kakasok, az imádság, az olvasás vagy a nappali hasznos tennivalók idején; este pedig, a vacsora és a

Lelkesen ecseteli Kelemen a világ javait, szépségét, arra tanítva növendékeit, hogy hálás lélekkel fogadják mindazt, amit a teremtet világ kínál, de mindig tartsanak mértéket az élvezetekben. Aszkézist tehát megenged, a világ lenézését semmiképpen.

A mértékletességet hangsúlyozza a szegénység – gazdagság kérdésében is. A *Melyik gazdag üdvözl?* című írása mutatja, hogy a szegénység-gazdagság problematikája kora egyik igencsak időszerű kérdése.²⁹ A szegény társadalmi rétegekhez tartozó keresztények körében könnyen kialakult az a nézet, hogy mivel a gazdagok az üldözések hatására könnyen hittagadókká váltak, kár is megtérítésükre törekedni, mert úgysem maradnak állhatatosak.³⁰ Akadtak, akiknek tudatában a *gazdag* és *bűnös* fogalmak összemosódtak. E felfogás ellen emelte fel a szavát Kelemen. Bár éles gúnnyal, igen kemény szavakkal szól az értelmetlen fényűzésről,³¹ fontos megkülönböztetést tesz: a gazdagság nem bűn, ahogy a szépség vagy az egészség sem az. A vagyonhoz való ragaszkodás azonban súlyos akadály a Krisztus követésének. De illet egy semmivel nem rendelkező koldus is elkövethe! Biztassuk a gazdagokat, hogy tegyenek jót a vagyonukkal. Az üdvösség isteni adomány, amely döntést kíván az embertől; ezt a döntési lehetőséget nem lehet megvonni

kapott javakért mondott hálaadás után illik megpihenni.” Paed II,96,2. Idézi HAMMAN, A., *Így éltek az első keresztények*, Budapest 1987, 215.

²⁸ Ezért megítélésünk szerint önmagát minősítő és humort nélkülöző H. Marrou épés megjegyzése, aki az idézett kelemen szabályokon mosolyog és megkérdezi: végül is mikor engedi meg az alexandriai moralista az ölelkezést? Vö. *op. ult. cit.*

²⁹ Érthető is, hogy az ókor egyik leggazdagabb városában magániskolát fenntartó Kelemennek foglalkoznia kellett ezzel a témával, hiszen a mindennapi életvezetés fonákosságain túl a keresztényüldözések tették újra és újra időszerűvé a szegénység és gazdagság kérdését. A vagyonos ember hamarabb elbukott; jobban meggondolta, feláldozza-e vagyonát, családja jövőjét hitének megvallásáért. Kelemennek minden bizonnyal voltak fiatal, gazdag családokból származó tanítványai, ezért is indul ki az evangéliumi gazdag ifjú történetéből a kérdés fejtegetésénél (vö. Mt 19,16-22).

³⁰ Vö. BABEL, B. – KRÁNITZ, M. – CSORDÁS, E. – VANYÓ, L., *A keresztény spiritualitás története és a lelki élet teológiai alapjai*, (Seminarium Centrale Budapestinense 3), Budapest 1994, 22.

³¹ „Jobban vág a kés, ha a nyele ezüstszögekkel van kiverve, vagy elefántcsontból van? Ha a kézműsöd edény agyag, akkor nem lehet benne kezét mosni? Jobb világosságot ad a mécses, ha nem a fazekas műve, hanem az ötvös? ... Az Úr egyszerű tálból evett, és tanítványait a fűre ültette... és amikor a szamaritai nőtől inni kért, jó volt az agyagedény is... Bolondok azok, akiknek a vizelet számára is ezüstedényre van szükségük. És azok az asszonyok, akik gazdagok – de értelem nélküliek, amikor az ürülék számára aranyedényt használnak. Az lenne a helyes, ha egész életükben az aranyat a bélsárhoz méltónak ítélnék.” A szövegeket idézi SÖVEGES, *op. cit.*, 17.

senkitől azért, mert gazdag és vagyona van. A gazdag üdvössége azon múlik, helyesen vagy helytelenül él-e az adott javakkal. Üdvözülhet, ha magatartását az igazságosság erénye vezeti, ha a szegények szenvedéseinek enyhítésére törekszik, s a szegényekből, akikkel jót tett, a béke seregét állítja hadrendbe. Velük így az eget ostromolja.³²

6. Személyesség

A gazdag ifjú történetéből kiinduló katekézis jelzés értékű abban a tekintetben is, hogy látszik: Kelemen személyesen ismeri katekumenjeit, saját szituációjukban akarja megszólítani őket, és személyes problémáikban akar segítségükre lenni.

A kelemen katekézis személyességének megvilágítására igazán szemléletes példa az a János apostolról szóló történet, amelyet Eusebiosz nyomán ismert meg ugyan a patrisztikus irodalom, de amely eredetileg Kelemen tollából származik.³³ A történet szerint János apostol a püspökre bízta az egyik fiatal katekument, de a püspök csak a keresztségig felügyeli és gondolja a fiatalembert, arra hivatkozva, hogy megadta neki a tökéletes védelmet, az Úr pecsétjét. Csakhogy „a túl korán szabadjára bocsátott fiút megrontották a vele egykorúak... Letért a helyes útról, mint a fékevesztett és szilaj paripa, mely zabláját harapdálja, és tovább rohant a pusztulás szakadéka felé. Amikor teljesen elvesztette az Istenben lehetséges üdvösség reményét... rablóbandát alapított, melynek rögtön vezérévé is lett.”³⁴ Amikor János értesült az ifjú „haláláról”,³⁵ elindult a bandita után; az felfegyverkezve várta, de – megismerve az

³² Mai erkölcszociológiai terminológiánkkal úgy fogalmaznánk: Alexandriai Kelemen a „szándék-etika” felől közelíti a kérdést. Az erkölcsi megítélés szempontjából a gazdagság szerinte olyan, mint egy szerszám, amely önmagában se nem rossz, se nem jó, minden attól függ, hogyan használjuk. Az anyagiakkal való hívő „foglalkozás” alfája és ómegája az ajándékozás készsége. – A fentieket figyelembe véve az a véleményünk, hogy Kelemen felelős és kiegyensúlyozott gondolkodását egyoldalúan, helytelenül interpretálja és elferdíti J. L. González, amikor azt írja: „Úgy tűnik, Alexandriai Kelemen annyira kitágította a tú fokát, hogy most már a teve (a gazdag) is átfért rajta” (GONZÁLEZ, J. L., *Faith and wealth. A history of early christian ideas on the origin, significance and use of money*, San Francisco 1990). Ezt a véleményt maga Kelemen cáfolja, hiszen egyéb írásai némelyikében maga is beszél a teljes szegénység követelményéről is. (Vö. STEIDLE, B., „Die Armut in der frühen Kirche und im alten Mönchtum”, in *Erbe und Auftrag* 41, 1965, 463.)

³³ EUSEBIOSZ, *op. cit.* 23, 118-121. (Vö. Clemens, Alex. *Quis dives salvetur* 42,1-19.)

³⁴ *Op. ult. cit.*, 119.

³⁵ „Isten számára meghalt” – mondja az apostolnak a püspök. *Op. ult. cit.*, 120.

apostolt – szégyenében futásnak eredt. „János azonban koráról elfelejtkezve, minden erejét megfeszítve üldözte, és így kiáltozott: »Miért menekülsz, gyermekem, atyád elől, aki fegyvertelen, agg? Könyörülj rajtam, gyermekem, ne félj: még van reményed rá, hogy élj! Én adok számodról Krisztusnak; ha kell, önként elviselem érted a halált, amint az Úr is elviselte azt értünk; lelkemet adom érted cserébe! Állj meg, hidd el: Krisztus küldött engem!« Az ifjú e szavak hallatára először megállt, lesütötte a szemét, aztán eldobta fegyvereit, és remegve keserves sírásra fakadt. Átölelte a hozzá lépő aggastyánt, sírásával kért tőle – amennyire csak tudott – bocsánatot, és könnyeivel másodszor is megkeresztelkedett, jobbát pedig elrejtette. János biztosította róla, és esküvel erősítette meg, hogy az Üdvözítő megbocsátott neki, majd térden állva könyörgött, és megcsókolta (az ifjú) jobbkezét, ezzel mutatva meg, hogy megtisztult a bűnbánat által. Aztán elvezette a templomba, és túlradó imádkozással könyörgött érte, szüntelen böjtöléssel küzdött vele együtt, és szavainak sokféle bilincseléssel megbűvölte értelmét. Azt mondják, nem távozott el addig, amíg az egyházhoz nem kapcsolta őt.”³⁶

Ismeri és szereti Kelemen a gondjaira bízott fiataalt. Írásainak friss hangneme, szinte élőbeszédre emlékeztető eleveensége is erről árulkodik. Paidagogosza tulajdonképpen gyakorlati útmutatást ad a keresztény tanulónak ahhoz, hogyan mozogjon a nagyváros fényűző világában. Szó sincs szélsőséges aszkézisről, minden élvezet elutasításáról, de mértéktartásról igen. Korántsem mellékes, hogy derűje is átüt írásain. Szintúgy lényeges, hogy nem előírásokat, direktívákat ad, hanem ötleteket, gondolatokat, bízva abban, hogy szeretettel megfogalmazott tanácsai a fiataalt továbbgondolásra serkentik.

Tanulságok

Szeretnénk elkerülni a túlzottan leegyszerűsítő párhuzamokat. Ha azonban korunk embere megszólítását tartjuk szemünk előtt, csak úgy tolulnak eléink az aktualizálás – akár közösségi lelkiismeretvizsgálatra is készítő – szempontjai. A főtebbi pontok tartalmával összhangban, különösebb kritikai hangsúly nélkül igyekszünk fölvetni néhány kérdést ezek közül.

Vajon ismerjük-e, értékeljük-e korunk szellemi áramlatait, kultúrájának kincseit? Otthonosak vagyunk-e irodalomban, művészetben,

³⁶ *Op. ult. cit.*

természettudományokban, hogy e területek talaján is érthető legyen az üzenetünk? Keressük-e, fölfedezzük-e a közös nyelvet? Szerepel-e az inkulturáció fogalma katekézisünk gyakorlati szótárában?

Ismerjük-e, szeretjük-e, közvetítjük-e megfelelő odaadással Isten szavát? Próbáljuk-e érthetővé tenni különböző műveltségi szinteken? Törekszünk-e keresztény műveltségünk színvonalának emelésére a szellemileg igényes rétegek megszólításához?

Belső vallásosságból forrásozik-e evangelizáló, missziós tevékenységünk? Szólunk-e Hozzá, mielőtt Róla szólánánk? Valóban istendicsőítés-e imádságunk, liturgiánk? Leborulnak-e a templomainkba belépők, mondván: köztetek van az Isten?

Bizonyosság-e számunkra Krisztus és az egyház elválaszthatatlan összetartozása? Ugyanakkor: nem zárkozunk-e e bizonyosság ürügyén a templom falai közé, a liturgia elefántcsonttornyába; nem burkolódzunk-e intézményeink bürokráciájának kódébe, nem rejtőzünk-e hivatalaink íróasztalai mögé? Nem gyanús-e egyházunkban a dialógus fogalma, a nyitottság, a megszólítás érdekében új utakat keresők készsége?

Keressük-e a szintézist „pogány világunkkal” az erkölcsi kérdések területén? Segítőkészségünket vagy rosszsallásunkat érzékeltetjük-e korunk erkölcsi válsága láttán? Tudjuk-e erőszakosság nélkül jelezni, hogy keresztény pedagógiai elveink az egész társadalom javát szolgálnák, s a pedagógustársadalomban való jelenlétünk mindnyájunk gazdagodását eredményezné? Kiegyensúlyozott, az egyház tanítását, ugyanakkor a kor problémái iránti érzékenységet tükröző erkölcsi felfogás érvényesül-e katekézisünkben, hittankönyveinkben?

Tudjuk-e óvni és erősíteni az Isten szeretetéből forrásozó személyességet az egyházban? Személytelen világunk közepette a személyes szeretetről szólnak-e egyházi közösségeink? Érezzük-e a személyre szóló felelősséget katekézisünkben a ránk bízottak iránt? Segítjük-e keresztény tanulóink eligazodását a nagyváros fényűző világában, a nagyvilág összezavarodott értékrendjének kavalkádjában?

Minden további aktualizálás legyen az olvasó feladata.

Záró megjegyzés

Szönyegszéli tűnődéseink³⁷ véletlenül sem azt akarják szolgálni,

³⁷ A „szönyegszéli” megjegyzés – akárcsak tanulmányunk címe: *Szönyegen a katekézis* – Alexandriai Kelemen *Sztrómateisz* (*Szönyege*k) című munkájára utal és újólaz az aktualitás felfedezésére szeretné ráirányítani a figyelmet.

hogy katekézisünk napi problémáit a szönyeg alá söpörjük. Sokkal inkább azt, hogy amikor újraszöjünk a katekézis szönyegének mintáit, merjük fölhasználni a patrisztika gazdagító, útmutató tapasztalatát.

Ha végiggondoljuk a II. Vatikáni Zsinat utáni katekézis elvárásait, illetve a kateketikai szemléletváltás jellemzőit,³⁸ azt kell mondanunk: a laikus katekéta³⁹ Alexandriai Kelemen szemlélete maradéktalanul megfelel a korunk kateketikai irányultságával kapcsolatos elvárásoknak, a jelen és a jövő katekézisének. Tanuljunk tőle.

³⁸ Azaz: a katekézisnek kérügmaticusnak, antropológiai-perszonalisztikusnak (emberszabásúnak, személyesnek), közösséginek, a szekularizáció szellemét figyelembe vevőnek, neveléscentrikusnak, katekumenális jellegűnek kell lennie. Vö. TARJÁNYI, *op. cit.*, 50-53. RÉDLY, E., *Kateketika*, Budapest 1995, 18-21.

³⁹ Nem bizonyítható, de többen feltételezik, hogy élete vége felé pappá szentelték Kelemen; alexandriai kateketikai tevékenységét azonban bizonyosan laikus keresztényként, „civil hitoktatóként” végezte.

SZABÓ PÉTER

A KELETI KODIFIKÁCIÓ TÖRTÉNETE (I.) A kezdetektől a II. Vatikáni Zsinatig

TARTALOM: Bevezetés; I. Előzetes terminológiai megjegyzés (a „Codex” és „kodifikáció” jelentéstartalmának specifikálódása); II. A keleti fegyelmi rend írásba foglalásának folyamata az egyházszakadás stabilizálódásának koráig; III. A modern kodifikáció első fázisa és annak közvetlen előzményei (1858-1959); 1. A keleti katolikusok fegyelmi rendjének alakulása és értékelése az I. Vatikánumig; 2. Szemléletváltás a keleti jog megítélésében: XIII. Leó pápasága; 3. Az 1917-es *CIC* kihirdetésének folyamánai (1917-1927); 4. Az első modern keleti Codex kialakítása és hatályba léptetése (1927-1959); 5. A kihirdetési folyamat és félbeszakadása; Értékelés

Bevezetés

II. János Pál pápa éppen tíz esztendővel ezelőtt, 1990. október 18-án, a „*Sacri canones*” kezdetű apostoli rendelkezéssel hirdette ki a Keleti Kódexet.¹ Azon egyházakban, ahol a törvénykönyv az adott közösség anyanyelvén is hozzáférhető, a mostani évforduló már mérlegvonásra is alkalmat nyújt. Ennek keretében az vizsgálható, hogy a *CCEO* hatályba lépése hogyan hatott az érintett egyházra: a törvénykönyv mennyire vált elfogadottá, illetve milyen mértékben mozdítja elő az adott egyház küldetésének hatékonyabb megvalósítását.

A magyar görög katolikus egyház azonban egyelőre a *CCEO* hatálya alá tartozó közösségek azon immár egyre zsugorodó csoportja közé tartozik, ahol a keleti törvénykönyv nemzeti nyelvű fordításának kiadását még nem sikerült elérni. Ennek következtében nálunk egyelőre a Codex hatását vizsgáló mérlegvonás sem lehetséges. A *CCEO* kihirdetésének eseményére ezért az alábbiakban a hatásmérleg megvonása helyett, a jog írásos rögzítésére irányuló történeti folyamat rövid bemutatásával szeretnénk emlékezni.

¹ IOANNES PAULUS II, const. ap. „*Sacri canones*”, 18. X. 1990, in AAS 82 (1990) 1033-1044; IOANNES PAULUS II, „*Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium*”, in AAS 82 (1990) 1061-1353.

* * *

A keleti kodifikáció munkálatait végző pápai bizottság (PCCICOR) egykori titkára – követve a korábbi kodifikációk prominens résztvevőinek gyakorlatát – több tanulmányt is szentelt a keleti kodifikáció történeti háttérbe állításának, a CCEO által hozott minőségi változások és új perspektívák bemutatásának.² I. Žužek idézett munkáiban elsősorban a modern keleti kodifikáció s az antik keleti gyűjtemények közötti szoros *kontinuitás* kimutatására való törekvés figyelhető meg. Eszerint a zsinat utáni keleti kodifikáció összességében (vagy legalábbis lényegi pontjaiban) az antik fegyelmi rendhez történő lényegi *viisszatérés*ként értékelhető.

E vitathatatlan tény bemutatása és hangsúlyozása mellett azonban a lényegi differenciák fókuszba állítása sem maradhat el. Ezek figyelembe vételével az antik jogi gyűjteményeket csak igen tág értelemben illelhetjük a „Codex” megnevezéssel. A keleti törvénykönyv szerkesztési munkálatait éppen a tradícióval való *kontinuitás* és az új elemek (mindezekelőtt a minőségileg új rendezőelvek) kényes egyensúlyának megteremtésére irányuló fokozott erőfeszítések jellemezték. A fent említett történelmi folyamat leírásának keretében jelen munkánk elé ezért két közelebbi célt tűzünk. Egyrészt a kodifikáció mint jogtörténeti jelenség egyes fázisainak jelzésszerű bemutatását, másrészt a modern kodifikáció

² ŽUŽEK, I., „Common Canons and Ecclesial Experience in the Oriental Catholic Churches”, in *Incontro fra canonici d'Oriente e d'Occidente. Atti del Congresso Internazionale*, R. Coppola (a cura di), Bari [1994], vol. I, 21-56; ID., „Incidenza del «Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium» nella storia moderna della Chiesa universale”, in *PONTIFICIUM CONSILIIUM DE LEGUM TEXTIBUS INTERPRETANDIS, Ius in vita et in missione ecclesiae. Acta Simposii Internationalis Iuris Canonici occurrente X anniversario promulgationis Codicis Iuris Canonici, diebus 19-24 aprilis 1993 in Civitate Vaticana celebrati*, Città del Vaticano 1994, 677-735. A két latin kodifikáció vonatkozásában született hasonló perspektívájú írásokhoz lásd pl. GASPARRI, P., „Storia della codificazione del diritto canonico per la Chiesa latina”, in *Acta Congressus Iuridici Internationalis VII saeculo a Decretalibus Gregorii IX et XIV a Codice Iustiniano promulgatis, Romae 12-17 novembris 1934*, vol. IV, Romae, 1937, 3-10; LARA, C., „Le maintien de la codification pour le Code latin de 1983”, in *Transversalités* 58 (1996 avril-juin) 193-213; KUTTNER, S., „Il Codice di diritto canonico nella storia”, in [Pontificia Commissione per la Revisione del Codice di diritto canonico], *Commemorazione del cinquantesimo anniversario della promulgazione del CIC [celebrata all'augusta presenza del Santo Padre Paolo VI, il 27 maggio 1967]*, Città del Vaticano [1967], 17-39.

elkerülhetetlen hozadékaként megjelenő, a régi és új jog viszonya közötti dilemmára, a *PCCICOR* által kialakított állásfoglalás rövid összegzését.

I. Előzetes terminológiai megjegyzés (a „Codex” és „kodifikáció” jelentéstartalmának specifikálódása)

A „kodifikáció” és a „kódex” kifejezés, mint ismeretes, meglehetősen tág jelentéstartalmú. Ezért erősen vitatott, hogy a keleti egyházak törvénygyűjteményei esetében e megjelölés melyik periódustól alkalmazható már teljes bizonyossággal. A *CCEO* elkészítésének (II. Vatikáni Zsinat utáni) végső szakasza 1972-ben indult. Nyilvánvalóan szerves részét képezik azonban ennek a munkának a zsinatot megelőző kodifikáció által kidolgozott – bár csak részben kihirdetett – kódex-részek, valamint a harmincas évektől lezajló átfogó forrásgyűjtés is. A hiteles keleti jellegre vonatkozó fenntartásoktól eltekintve, a tágabb értelemben vett (részleges) kodifikáció fogalma alá sorolhatóak az egyesült egyházak XVIII-XIX. századbeli zsinatai által alkotott joggyűjtemények is. Tekintettel pedig arra, hogy a legújabb kodifikáció bázisát a Trulluszi Zsinat (692) 2. kánonjában hivatalosan jóváhagyott forrásanyag képezi, a keleti kodifikáció történelmi keretbe helyezése szükségszerűen az I. évezred jogalkotására nyúlik vissza. Ugyanakkor, mint az az alábbi rövid elemzésből remélhetőleg majd kitűnik, a „Codex” megjelölést a természetjogi iskola kodifikációra vonatkozó téziseinek elterjedése előtt született gyűjteményekre ma aligha indokolt alkalmazni.

* * *

Mint említettük, a „Codex” mint joggyűjtemény-típus *egyértelmű* behatárolása meglehetősen bonyolult feladat. A kifejezést ugyanis egyaránt alkalmazza a római jogász és az újkori jogtörténész, holott a két kor gyűjteményei lényegi differenciákat mutatnak. Fegyelmi normákat közreadó kódexek az antik kortól ismeretesek. A kifejezéssel az évszázadok során azonban egymástól jelentősen eltérő karakterű gyűjteményeket is jelöltek. A „codex” eredeti, legáltalánosabb jelentésében *külső* megjelenésre utalt. Szemben a tekerccsel („volumen”), *könyv* alakú, a gerincén egybefűzött és lapozással olvasható írott szöveget jelölt. A kifejezés azonban már a római korban specifikálódik. Egyes fontos tárgyú, ezért rendezett megőrzést kívánó dokumentumokat – például csá-

szári rendeleteket – kezdenek codex (azaz fűzött lapokból álló könyv) alakba rendezni. A magángyűjtemények mellett pedig még ugyanezen időszakban megjelennek a hivatalosak is. Ezekben már nemcsak a felhasznált elsődleges jogforrások, hanem maga az egyetlen és egységes gyűjtemény is hatósági tekintéllyel bír (*Codex Theodosianus*, *Codex Iustinianus*). Ezen antik császári joggyűjteményeknél tehát a kódex elnevezés már egy külön törvényhozói intézkedéssel kihirdetett, viszonylag egységes, koherens joganyagot jelöl, melyből a felhasznált korábbi törvénszövegek között fellelt következetlenségeket, ellentmondásokat jelentős mértékben kiküszöbölték.³

Ugyanakkor – annak ellenére, hogy az antik joggyűjtemények is az absztrakciónak és rendszerezésnek egy figyelemre méltó szintjére jutottak – azok a természetjogi iskola által kidolgozott alapelveken nyugvó, újkori kodifikációk jogtechnikai színvonalához mégsem hasonlíthatóak. Az említett szellemtörténeti irányzat képviselői a jog radikális újrarendezésének teoretikus alapelveiként egymással részben ellentétes részben komplementer elveket hangsúlyoztak. Ezek közül csak jelzészerűen érintünk néhány meghatározó elvet.⁴ Egyrészt a jog antikvitásból levezetett értékének helyébe a jog törvényhozó akarattól függő változékonyságának hangsúlyozása kerül, mely az új jogi normát abszolutizálja a régivel szemben („lex posterior derogat priori”). Másik meghatározó teória a jog egzakt tudomány jellegének hangsúlyozása. Ez a korábbi kazuisztikus, konfúz jogforrástömeg töredezettségét egy axiomatikus-deduktív módszerrel igyekszik kiküszöbölni. A kiindulópontként felvett vitathatatlan alapigazságokból (axiómák) logikai levezetések láncolatán keresztül, lépésről lépésre bármely partikuláris kázusra norma képezhető (*Leibnitz*). Így elvileg lehetővé válik az addig töredezett és inkoherens joganyagnak egy virtuálisan komplett, rövid kódexbe foglalása.

A különbözőféle kompilációk és a kodifikáció közti – az előbbi teóriákhoz világosan kötődő – minőségi átmenet az a pont lehetett, amelyről *H. Coing* az alábbiakat írja. A kontinentális jogászok gondolkodás-

³ Vö. TARELLO, G., „Codice (teoria generale)”, in *Enciclopedia giuridica*, vol. VI, Milano 1988, 1.

⁴ A modern kodifikáció elméleti alapjainak összegzéséhez lásd pl. CAVANNA, A., *Storia del diritto moderno in Europa. Le fonti e il pensiero giuridico I*, Milano 1979, 338. köv.; TARELLO, „Codice”, 2-4; valamint SZABÓ, P., „A CCEO mint a keleti egyházak első „Kódexe” (?). Megjegyzés néhány keleti kollektív jogtechnikai arculatához”, in Szabó, B. – Sáy, P. (szerk.), *Dum spiro doceo. Ünnepi kiadvány Huszti Vilmos 85. születésnapjára*, Miskolc 2000, 293-311.

módjában az újkor első századaiban jelentős változás állt be. Míg a középkori jogász szöveghelyekkel dolgozott, addig a későbbiekben az egyes szöveghelyekből *alapelveket* képeztek, s ezeket alkalmazták azután a jogesetek megoldására. A római jog tárgyalása során elvonatkoztatással kialakított jogelvekhez képest a kiindulópontként szolgáló antik szöveghelyek lábjegyzetben megadott „forrásokká” váltak. Ez az *alapelvek alapján való gondolkodás* a modern kodifikáció belső előfeltétele.⁵ Noha valamelyes időeltolódással, ezen eszmék majd a kánonjog rendszerére is döntő hatást gyakorolnak.⁶

Meglehetősen könnyen belátható, hogy az antik kánonjogi gyűjteményekben az imént idézett princípiumok alapján történő gondolkodásnak nyoma sincs. Ennek elvi alapjai is hiányoztak, hiszen – mint majd látjuk – az antik normák feltétlen abrogálhatóságának tétele az egyházjogban csak a XII. századtól kezd meggyökeresedni. Így nem meglepő, hogy a mai kánonjogi szakirodalom világosan különböztet egyrészt a *compilatio* (*collectio*), másrészt a *codex* fogalma között. A joganyag absztrakciós foka és elrendezési módja miatt az 1917 előtt született kánonjogi normagyűjteményeket ma kivétel nélkül kompilációknak tekintjük. Azok ugyanis olyan egymás mellé gyűjtött dokumentumokat tartalmaznak, melyek jórészt megőrzik eredeti történeti kontextusukat. Bár esetenként utólagos harmonizációs törekvések nyomán bizonyos fokú koherencia jellemezheti őket,⁷ bennük az elsődleges megismerési jogforrások többnyire eredeti formájukban szerepelnek. A zsinati kánonok (és nem kevésbé a latin jogra jellemző pápai ügylevelek) változatlan szövegezéssel, olykor az eredeti szituáció leírásával, esetleg dátummal és a kiadó hatóság megnevezésével jelennek meg, egyes esetekben pedig nem is szoros értelemben vett fegyelmi rendelkezéseket, hanem például dogmatikai meghatározásokat, morális és liturgikus előírásokat hoznak. Ezzel az olykor végtelenen heterogén joganyaggal szemben a ma kódexnek titulált egyházi normagyűjteményekben jogi elvonat-

⁵ COING, H., *A jogfilozófia alapjai*, Budapest 1996, 232.

⁶ Lásd pl. REDAELLI, C., „L'adozione del principio della codificazione: significato ecclesiologico soprattutto in riferimento alla ricezione”, in Legrand, H. – Manzanares, J. – García y García, A. (a cura di), *Recezione e comunione tra le Chiese. Atti del Colloquio internazionale di Salamanca (8-14 aprile 1996)*, Bologna 1998, 275-302. (Megjegyezhető, hogy a modern kodifikáció kritériumainak az antik civiljogi gyűjtemények sem felelnek meg; vö. SZABÓ, „A CCEO”, 295-296.)

⁷ A keleti jogforrások harmonizációja szempontjából kiemelkedő jelentőségű volt például a Graciánusz kortársaként tevékenykedő Theodor Balsamon munkássága; vö. STEVENS, G., *De Theodoro Balsamone*, Romae 1969.

koztatás következetes végigvitele révén kialakított, rövid, csak rendelkező részeket hozó, logikusan elrendezett jogszabályok rendszerével találkozunk.⁸

II. A keleti fegyelmi rend írásba foglalásának folyamata az egyházszakadás stabilizálódásának koráig

Az egyházfegyelmi rend írásba foglalásának folyamata először Keleten indult meg. Az első fegyelmi normákat (is) tartalmazó íratok, az apostolok koráig visszanyúló, szokásjog formájában megőrzött és kifejlesztett magatartásformákat rögzítettek, de igen korán megjelentek a birodalmi egyház korában majd kulcsszerephez jutó zsinati jogszabályok (kánonok) és azok gyűjteményei is.

Az egyik első, egyházi hatóság által kiadott normákat tartalmazó gyűjtemény a *Szűntagma Kanonón* 341 és 382 között keletkezett, zsinati kánonokat időrendben felsorakoztató gyűjtemény. Ugyancsak igen jelentős az 550 táján Joannész Szkolasztikósz által összeállított *Szűnagógé kanonón ekklésziasztikón*. Ez utóbbi gyűjtemény egyes titulusain belül már téma szerint rendezve hozta a vonatkozó fegyelmi rendelkezéseket, ami révén a kánonjogi gyűjtemények is – jóllehet még igen kezdetleges formában – megtették az első lépéseket a szisztematikus rendszer irányába. A keleti kánonjogi kodifikáció következő lényeges határpontja a 692-es év, amikor is a Trullloszi Zsinat 2. kánonja rögzíti a közös keleti fegyelmi rendbe tartozó „szent kánonok” listáját. A maig legjelentősebb keleti kánonjogi gyűjtemény a XIV címből álló nomokanon. Ennek egy verzióját a 920-as konstantinápolyi zsinat a bizánci egyház „hivatalos” gyűjteményévé nyilvánította.

E gyűjtemények, bár a szó tágabb értelmében nem egyszer reájuk is alkalmazzák a „Codex” megnevezést, jogtechnikai arculatuk tekintetében igen messze állnak a modern kodifikációs elvek alapján kidolgozott kódexektől. Így például esetükben a szisztematizálás még igen kez-

⁸ CORIDEN, J. A., *An Introduction to Canon Law*, New York – Mahwah 1986, 26-27; STAFFA, D., „Codex Iuris Canonci”, in *Enciclopedia cattolica*, vol. III, 1917. Megjegyezhető, hogy a kompiláció és kodifikáció közti világos és egyértelmű különböztetés (valójában a két fogalom *szembeállítás*a) a modern kodifikáció kora előtt nem volt fellelhető. Így pl. a IV. toledói zsinat aktái említést tesznek a *Codex Ecclesiae Hispanae* című gyűjteményről, illetve a dionisio-hadriana féle gyűjteményt *Codex Canonum* néven is számon tartották. (A civil jogi szóhasználat fejlődéséhez lásd: TARELLO, „Codice”, 1-2.)

detleges, pusztán praktikus szempontokon nyugvó, ám esetükben még szó sincs egy olyan modern értelemben vett *normaképzésről*, amilyenre a fenti Coing-i idézet utal. Emellett ezen gyűjtemények lényegileg eltérő értékszemléleten alapultak. Az antik felfogás szerint az egyházi normák tekintélyét alapvetően befolyásolta régiségük, az abrogáció („lex posterior derogat priori” elv) alkalmazása szinte példa nélküli. Mindez az azonos kérdésre vonatkozó, egymással olykor feszültségben levő szabályok halmozódásához és rétegződéséhez vezetett. Bár egyes tekintélyes szerzők már a Kalkhedoni Zsinat 1. kánonja által emlegetett fegyelmi rendről is úgy beszélnek mint „Kalkhedoni Kódexről”, e szóhasználat ma pontatlannak tűnik. Az imént említett zsinati szöveg ugyanis nem a korábbi joganyag konkrét gyűjteményének (*collectio*) megerősítéséről beszél, hanem kifejezetten csak elsődleges megismerési jogforrásokról (kánonokról) beszél.⁹ Márpedig, mint mondtuk, a „Codex” mai jelentésében jellegzetesen másodlagos megismerési jogforrásgyűjtemény, mégha igaz is, hogy a modern kódexek esetében e kifejezés – az egyszerű kihirdetési aktusból fakadó kánonok közötti szimultaneitás miatt – valamelyest relativizálódik is. Ezért a Kalkhedoni Zsinat *idejének* kompilációja, amire a zsinat 1. kánonja utal, maga akkor sem egyetemes zsinat által kihirdetett vagy ratifikált kódex, ha egyébként a kánonok tekintetében a zsinati atyák szándéka valóban a formális jóváhagyás lett volna.

A Trulllosszi, majd az azt kiegészítő II. Nikaiai Zsinat idejére valóban rögzítést nyert a fegyelmi normáknak az a köre (756. kánon¹⁰), melyek egyetemes érvényűek voltak. E megállapítás azonban nem egyenértékű azzal, hogy e periódusnak a legfőbb hatáság által közvetlenül kihirdetett Codexe is lett volna, tudniillik, hogy egy konkrét gyűjtemény formális szempontból mint olyan nyert volna kihirdetést. Ugyan a XIV címből álló nomokánon gyűjteményt a 920-as konstantinápolyi zsinat állásfoglalása nyomán hivatalos jellegűnek mondjuk, ám a kánonoknak az a zsinat sem adott új, sajátos jogerőt. A szent kánonok ereje azon esetben is eredeti kihirdetőjük, illetve a Trulllosszi Zsinat 2. és a II. Nikaiai Zsinatok 1. kánonjának tekintélyén nyugodott. A 920-as deklaráció tehát lényegét tekintve nem kihirdetés abban az értelemben hogy a kánonok tekintélye és kötelező ereje ezen cselekményen nyugodna. Csak arról van szó, hogy – a *Corpus iuris canonici* 1582-es verziójának köz-

⁹ Cicognani szerint a Kalkhedoni Zsinat 1. kánonjának szándéka nem egy konkrét gyűjtemény formális megerősítése volt, hanem csak a gyűjtemény létét és Keleten történő általános használatát bizonyítja; CICOGNANI, A., *Canon Law*, Philadelphia ²1935.

¹⁰ Lásd: ŽUŽEK, „Incidenza”, 683.

zétételéhez hasonlóan – a zsinat deklarációja hatóságilag *elismert*, letisztázott, hiteles verziónak a szent kánonok azon gyűjteményét ismerte el, melyet a XIV címből álló nomokánon ott jelen levő verziója tartalmazott.

* * *

A keleti kánonjogtörténet következő szakasza (1054 után) gyökeres változást hoz. A II. Niceai Zsinat által megerősített kánonokat nem tekintik többé „szentnek”, sőt hatályban lévőknek sem (!), hanem legfeljebb – mint „skizmatikus” örökséget, gyakran gyanúval kezelt – jogforrásoknak.¹¹ A XVI. sz. végétől az uniós folyamat révén létrejött „görög katolikus” egyházakban nyoma sem fedezhető fel egy közös „keleti kódex”, illetve az első egyetemes zsinatok által hozott fegyelmi rendelkezések hatályossága tudatának. Az így keletkező „kánoni űr” kitöltésére szinódusi határozatok révén törekedtek, minimális sikerrel.¹² A fentebb illusztrált korszak és ezzel összefüggésben a *Hitterjesztési Kongregáció* keleti szinódusok felett gyakorolt akkori közvetlen felügyeleti joga érthetően nem kedvezett hitelesen keleti jogrend kialakításának.

Megjegyzendő, hogy az első évezred kánoni tradíciójának elutasításában – úgy tűnik – döntő szerep tulajdonítható a latin ekkleziológiai szemlélet „kétszintessé” válásának,¹³ ami az egyetemes egyház latin rítussal való téves azonosításával függött össze. (Ez utóbbi nem meglepő, figyelembevéve azt, hogy a Tridenti Zsinat koráig az italoalbán, maronita és az épp hogy unióra lépett káld egyház képviselőitében, a keleti egyesültek jelenléte a katolikus egyházban elhanyagolható.) A keleti rítusok másodrangúságáról alkotott hivatalos vélemény¹⁴ nyilvánvalóan az ezen tradíció által képviselt fegyelmi rendet sem hagyhatta érintetlenül.

¹¹ ŽUŽEK, „Incidenza”, 685.

¹² Az újkori keleti katolikus zsinatok ezirányú értékeléséről lásd: ŽUŽEK, „Common Canons”, 28. köv.

¹³ Ezen egyházképről lásd pl. NEDUNGATT, G., „Autonomy, Autocephaly and the Problem of Jurisdiction Today”, in *Kanon V* (1981) 22–24.

¹⁴ Ebben a homogén egyházképben a latin rítus nemcsak elsőbbséget élvez (vö. *Ritus enim Latinus propter suam praestantiam, eo quod sit ritus ritus Sanctae Romanae Ecclesiae... supra Graecum ritum praevallet*, BENEDICTUS XIV, „Etsi pastorales” II, n. 13, 1742. V. 26, in *Acta et Decreta Sacrorum Conciliorum Recentiorum . Collectio Lacensis*, II, Freiburg 1876, 510), hanem minden, ami nem ennek megfelelő, csak a görögöknek tett „engedmény”, szokásaik elnézése (vö. uo., IX. n. 1).

III. A modern kodifikáció első fázisa és annak közvetlen előzményei (1858-1959)

1. A keleti katolikusok fegyelmi rendjének alakulása és értékelése az I. Vatikánumig

A bizánci kánonjogi források tanulmányozása Nyugaton már a humanizmus és a reformáció korában megindult.¹⁵ E folyamat azonban kezdetben jobbra csak a már felhalmozott joganyag lajstromozására és kiadására szorítkozott. A keleti források publikációján túllépő, a jogszabályok jelentősebb rendezését felvállaló kodifikációs tevékenységre csak jóval később került sor. A keleti kodifikáció kezdeteit különböző időpontokhoz szokták kötni.

A XVIII. században mind a Szentszék, mind keleti főpapok részéről megfogalmazódott a keleti egyházak fegyelmi rendelkezéseit tartalmazó gyűjtemény összeállításának igénye. A Hitterjesztési Kongregáció már 1715-től belső használatra szánt külön kötetbe gyűjtette a számára fontos bullákat és dokumentumokat, ezzel megalapozva a későbbi Bulláriumokat.¹⁶ Egyes szerzők a keleti kodifikáció távolabbi kiindulópontjaként a pápai joganyag ezen összegyűjtésére irányuló munkálatokat tekintik, amely keretében számos keletieket érintő anyag is rendszerezésre került.¹⁷ E gyűjtemények azonban – amint arra már *Cicognani* utal – nem kifejezetten keleti jellegűek voltak, bennük keletiekre és latinokra vonatkozó dokumentumok keveredtek, ráadásul gyakran a gyűjteménybeli szövegek minősége is kívánnivalót hagyott maga után.¹⁸ A CCEO előszavával összhangban ezért a modern keleti kodifi-

¹⁵ Korábbi forráskiadványok listájához lásd pl. MILASCH, N., *Das Kirchenrecht der morgenländischen Kirche*, Mostar ²1905, 46. §, 200-204; KOROLEVSKIJ, C., „Introduzione generale alla disciplina bizantina. Collezioni generali di disciplina bizantina”, in *Fonti*, fasc. VIII, 171-186.

¹⁶ Vö. *Bullarium pontificium S. C. de Propaganda Fide*, Romae 1839-1840; *Collectanea S. C. de Propaganda Fide*, Romae ²1907; *Juris pontificii de Propaganda Fide... cura et studio Raphaelis de Martinis*, Romae 1888; S. GIAMIL, *Genuinae relationes inter sedem apostolicam et chaldaeorum Ecclesiam*, Romae 1902; ANAISSI, *Bullarium Maronitarum*, Romae 1911.

¹⁷ Ilyen értelemben pl. BUCCI, O., „Il Codice di diritto canonico orientale nella storia della Chiesa”, in *Apollinaris* 55 (1982) 380.

¹⁸ CICOGNANI, A. G., „Prefazione sull’opera della codificazione canonica orientale”, in *Fonti*, fasc. 1, Roma 1931, IV.

káció kiindulópontjának indokoltabb J. B. Pitra IX. Piusz pápa megbízásából elkészített forráskiadványát tekinteni. A későbbi bíboros az 1850-es évektől behatóan tanulmányozta a keleti jogforrásokat. Ezek, s egy Rhallis által publikált hasonló témájú mű recenziója (*Des canons et des collections canoniques de l'Église grecque*) nyomán a római kúriában is felfigyeltek tevékenységére és Rómába rendelték. 1858. augusztus 1-jén pápai kihallgatás keretében megbízták a szétszórt keleti jogforrások rendszerezett összegyűjtésével és kiadásával. E munka eredményeként készült el „A görögök egyházjogának története és dokumentumai” című kétkötetes mű.¹⁹ Jóllehet Pitra e művét a későbbiek során nem elhanyagolható kritikák érték,²⁰ a Monumenta elvitathatatlan értéke, hogy a korábbi forrásgyűjteményekkel szemben ez a keleti kánonjog forrásainak már kritikai apparátussal ellátott kiadását adja.

IX. Piusz pápának azonban nem ez volt az egyetlen intézkedése, mely a keleti kodifikáció irányába hatott. Mint ismeretes, 1862-ben a Hitterjesztési Kongregáción belül egy keleti rítusú ügyekért felelős külön bíborosi csoportot hozott létre. E csoporton belül a pápa által kinevezett állandó funkcionáriusként külön bíboros előadó feladata volt, hogy igazgassa azokat a tanulmányokat, amelyek a keleti egyház kánonjainak összegyűjtéséhez szükségesek, illetve biztosítsa a keleti bibliafordítások, hittankönyvek és fegyelemre vonatkozó kiadványok felülvizsgálatát.²¹

Éppencsak elkezdődtek a keleti kánonjoggal kapcsolatos ezen munkálatok, amikor néhány keleti katolikus püspök, akiket ugyancsak felkértek, hogy az I. Vatikáni Zsinaton tárgyalandó témákra tegyenek javaslatokat, úgy nyilatkoztak, hogy magának a zsinatnak a keleti kánonjog revízióját is meg kellene tárgyalnia. Közöttük Papp-Szilágyi József nagyváradai román görög katolikus püspök, nemcsak az egyházfegyelem különböző fejezeteinek a helyreállítását sürgette, hanem szinte egy teljes

¹⁹ PITRA, J. B., *Iuris ecclesiastici Graecorum historia et monumenta*, vol. I-II, Romae 1864-1868.

²⁰ Pl. KOROLEVSKIJ, C., „Introduzione generale alla disciplina bizantina. Collezioni generali di disciplina bizantina”, in *Studi storici... Fonti*, I, VIII, Città del Vaticano 1932, 183. (Korolevskij a bizánci gyűjtemények nyugaton kiadott verziói közül legjobbnak BEVERIDGE, W., *Synodikon...* című munkáját [Oxford 1672] tekinti, míg összességében legjobbnak a RHALLI-POTLI-féle *Syntagmát* [Athén 1852-1859.])

²¹ *Acta Pii IX*, III, Romae 1864, 410; vö. CCEO Praefatio, in AAS 82 (1990) 1047, valamilyen BROGI, M., *La Congregazione per le Chiese orientali*, in Bonet, P. – Gullo, C. (a cura di), *La Curia Romana nella Cost. Ap. «Pastor Bonus»* (Studi Giuridici 21), Città del Vaticano 1990, 240; RE, N. del, *La Curia Romana*, Roma 1970, 425-428.

kódex tartalmát is felvázolta.²²

Az illetékes zsinati előkészítő bizottság (*Commissio super missionibus et Ecclesiis ritus orientalis*) elismerte, hogy a keleti egyházaknak igen nagy szükséges van egy kánonjogi törvénykönyvre, azaz egy nagy tekintélyű, teljes, valamennyi nemzet számára közös és korszerű kódexre. E véleményétől azonban az előkészítő bizottság – elsősorban a jeruzsálemi latin pátriákra *Giuseppe Valerga* hatására – visszakozott, s azt hangsúlyozta, hogy az egyházfegyelemnek az egész egyetemes egyházban egységesnek kell lennie.²³ E tézis a keleti főpapok részéről érthető kritikát váltott ki.²⁴ Így – bár nem hiányoztak az önálló keleti fegyelmi rend kodifikálását szorgalmazó indítványok – a zsinat előkészítése során végül egy latin mintát követő, az egyház valamennyi rítusa számára kialakítandó egységes fegyelmi rend elve vált dominánssá. A zsinat azonban már nem tudott a kérdéssel érdemben foglalkozni. Ezért végső soron nyitott kérdés maradt, hogy a keleti egyházaknak a latinnal közös kódexük lesz-e, esetleg a keleti egyházaknak együtt adnak-e ki külön kódexet vagy minden egyes egyház maga készíti el a pápa által jóváhagyandó saját törvénykönyvét.

Az I. Vatikánum ugyan nem tudott túllépni a rítus pusztán *liturgikus* értelemben történő felfogásán, a keleti kodifikáció szempontjából mégis jelentős határkönek számít. Egyrészt ezen időponttól az a latin kodifikációval párhuzamosan állandó napirenden volt. Másrészt a civil jogalkotás hatásaként ezen időtől vált mind határozottabban kirajzolódó általános nézetté, hogy az egyháznak is az államok jogrendjében már bevettnek számító *modern* kodifikációra van szüksége.²⁵

A jogforrások hatálya és hierarchiája körüli rendkívüli zűrzavar – ami a kor modern módszereit felhasználó jogalkotásra való áttérés

²² Mansi 49, 198.

²³ Mansi, 50, 41; W. BASSETT, *The Determination of Rite* (Analecta Gregoriana 157, sectio B, n. 21), Roma 1967, 63; vö. S. MANNA, *Chiesa latina e Chiese orientali all'epoca del Patriarca Giuseppe Valerga*, Napoli 1972, 46-47.

²⁴ CCEO Praefatio, Mansi 50, 515-516. Az I. Vatikánum vonatkozó eseményeinek összefoglalásához lásd: BASSETT, *The Determination*, 62. köv.; ŽUŽEK, „Incidenza”, 723-725. A Jeruzsálemi Pátriárkátus restaurálásának, illetve G. Valerga kinevezésének történeti hátteréhez lásd: GEFAELL, P., „Ristabilimento del Patriarcato Latino di Gerusalemme (1847) e la vicenda del rappresentante diplomatico della Santa Sede presso la Porta Ottomana”, in *Il diritto ecclesiastico* 111 (2000) 1, 196-217.

²⁵ Az első a modern (absztrakciót alkalmazó) kodifikáció kritériumainak megfelelő kódex elkészítésére tett konkrét javaslat 1870-ből belga püspököktől származott, vö. STAFFA, „Codex”, 1913.

kényszerét mind latin, mind keleti tekintetben érezte – szinte valamennyi keleti katolikus egyház jellemzője volt.²⁶ E közösségek korabeli fegyelmi rendje – eredetét tekintve – igen heterogén jellegű volt. A palletta az antik kánonok gyűjteményeitől, az Apostoli Szentszék által kibocsátott jogszabályokon, a Szentszék által megerősített és meg nem erősített részleges zsinatokon, a jogszokáson, pátriárkai jogon, egyházi ügyekben kiadott civil hatósági rendelkezéseken keresztül a szerzetesjogig terjedet.²⁷ Ugyanakkor a hatályos jog megállapításának rendkívüli nehézsége nemcsak a források igen nagy száma és szétszórt jellege (ismeretének hiánya) miatt ütközött rendkívüli nehézségbe. Míg bizonyos témakörök egyáltalán nem voltak szabályozva, másokra vonatkozóan számos nem azonos rangú és korú rendelkezés is létezett. Ezeknek nemcsak hierarchiája, hanem – a későbbi esetleges eltörlés, módosítás, gyakori privilégiumok, ellentétes jogszokás stb. révén – hatálya is esetenként, külön volt vizsgálандó.²⁸ Egy közös – vagy akár az egyes egyházak számára külön szerkesztett és kihirdetett – modern kódex ezzel szemben könnyen kezelhető és egyértelmű, hiteles, szisztematikus, önellenmondásoktól és felesleges ismétlésektől mentes, a nem jogi karakterű elemeket minimálisra szorító, kompakt normarend alternatíváját kínálta.

2. Szemléletváltás a keleti jog megítélésében: XIII. Leó pápa-sága

Az I. Vatikánun, mint mondtuk, elvileg az univerzális fegyelmi azonosság szükségessége mellett tette le a voksát. A Zsinat után mégis azt tűnt a legcélravezetőbbnek, hogy a jogalkotás külön-külön, az egyes keleti katolikus egyházak („rítusok”) részleges zsinatainak keretében

²⁶ Kivételnek a maronita egyház tekinthető, amely 1736-os Libanon-hegyi zsinatának „in forma specifica” történő pápai megerősítése révén, az egyház legfőbb hatóságának tekintélyével felruházott, saját, a kor jogtechnikai színvonalának megfelelően kialakított zsinati normagyűjteménnyel bírt (A szöveg latin nyelvű kiadásához lásd: *Synodus provincialis a. 1736 in Monte Libano celebrata*, in *Collectio Lacensis*, Freiburg 1876, II, 75-502. Igaz e jogbiztonság komoly onákja, hogy e zsinat a *ius decretalium* és a trienti jog adaptációját eredményezte. Ezzel pedig a maronita egyház identitásának egyik fontos elemét veszítette el.

²⁷ BUCCI, „Il Codice”, 378-379; vö. még: COUSSA, A., „De codificatione canonica orientale”, in *Acta congressus iuridici internationalis, Romae 12-17 Novembris 1934*, Roma 1936, vol. IV, 493-532; 496-525.

²⁸ E heterogén jogforrásanyag rövid értékeléséhez lásd: Coussa, A. – Korolevskij, C., „Codificazione canonica orientale”, in *Nuovissimo Digesto Italiano*, Azara, A. – Eule, E. (a cura di), vol. III., Torino 1959, 412-414.

ben valósuljon meg. Az így kialakított normagyűjtemények az érintett egyházak fegyelmi rendjének fő fejezeteit szinte teljes egészében újr szabályozták.²⁹ E zsinatok egyébként már egy új pontifikátus történeti háttérben zajlanak, amelyet XIII. Leó keletiek iránt mutakozó különleges felelősségtudata határoz meg.³⁰ Ezen elkötelezettségnek kiemelkedő megnyilvánulása az 1894-ben kiadott *Orientalium dignitas* kezdetű pápai enciklika.³¹ E dokumentum a keletiek törvényes fegyelmi önállósághoz való jogának elismerése révén, bár indirekt módon, ám mégis kétségtelenül és egyértelműen szakít a latin rítus felsőbbségének (*ritus praestantia*) korábbi tézisével.³²

A Szentszék részéről megmutakozó e szemléletváltás így elvileg már lehetővé tette volna az I. Vatikánumon, mint láttuk, végülis még elvitatott, autentikus keleti fegyelmi rend bevezetését. A részleges zsinatok keretében zajló említett kodifikáció azonban – egyetlen kivételtől eltekintve – mégis a keleti közösségek fegyelmi rendjének további latinizációjához vezetett! Ezen – részleges zsinatok keretében kialakított – jogszabályrendek áttekintéséből összességében ugyanis nemcsak az derül ki, hogy a Szentszék által egyházanként jóváhagyott normarendek

²⁹ Alba-Iulia 1872, 1882, 1900 (román), Sciarfense 1888 (szír), Lemberg 1891 („rutén”), Alexandria 1898 (kopt), Roma 1911 (örmény).

³⁰ XIII. Leó pápának a keleti katolikusokkal kapcsolatos szemléletváltásához lásd: ŽUŽEK, „Incidenza”, 692. köv. (Jóllehet IX. Piusz pápa több ponton is lépéseket tett a keleti egyházak helyzetének javítására [vö. Pitra megbízása vagy keleti szekció elkönyölése a Hitterjesztési Kongregációban], némely dokumentumában a *ritus praestantia* elvének igen erős megnyilatkozásával találkozhatunk; vö. ŽUŽEK, „Incidenza”, 696-697). A keletiekre vonatkozó leói, új egyházpolitika részletes bemutatásához lásd: ESPOSITO, R. F., *Leone XIII e l'Oriente Cristiano*, Roma 1960.

³¹ LEO XIII, „Orientalium dignitas, De disciplina Orientalium conservanda et tuenda, 30. XI. 1894”, in ASS 27 (1894-95). A dokumentum méltatásához lásd: *Orientalium dignitas. A XIII. Leó pápa által kiadott „Kelet méltósága” kezdetű apostoli levél centenáriuma alkalmából tartott szimpózium anyaga*, 1994. november 2-4, Orosz, L. (szerk.), Nyíregyháza 1995.

³² *Quoniam igitur haec rei liturgicae disciplinaeque orientalis iure probata varietas, praeter ceteras laudes, in tantum decus utilitatemque Ecclesiae convertitur, eo non minus pertineant muneris Nostris partes oportet, recte ut sit consultum, ne quid incommodi imprudenter obrepat ab occidentalibus Evangelii administris...* (kiemelés általunk). A „ritus praestantia” XIV. Benedek által deklarált elve a latin rítust, mint a római egyház saját rítusát a keletiek rítusainál értékesebbnek tekintette, s ezen alaptezésből kiindulva a rítusközi fegyelmi szabályokban keletieket súlytó asszimetriákat fogantatosított. A keleti-latin viszony szentszéki megítélésében ezen alapállítás – a fentebb említett korábbi pozitív kezdeményezések ellenére is – mint mondtuk egészen XIII. Leó pápaságáig meghatározó maradt; vö. 30. jegyzet.

miatt a keleti egyházak egyetemes zsinatok által jóváhagyott közös fegyelmi örökségének tudata tovább gyengült, hanem az is, hogy e zsinati kánonok oly mértékben álltak a „*ius decretalium*” és a trienti jog hatása alatt, hogy általuk – paradox módon – éppen az I. Vatikánum által szorgalmazott uniformitás irányába történt jelentős elmozdulás.³³ E meglepő tény csak részben magyarázható a keleti egyházak többségében domináns latinizáló korszellemmel. A mélyebb ok minden bizonnyal abban keresendő, hogy e közösségek szinte egyikében sem volt olyan, többirányú felkészültséggel rendelkező szakapparátus, ami egy tartalmilag autentikus, önálló keleti kodifikáció kimunkálásának elemi feltétele lett volna.³⁴

3. Az 1917-es CIC kihirdetésének folyamánai (1917-1927)

A *Codex iuris canonici* 1917-es kihirdetése újra középpontba állította a keleti kánonjog rendezetlen állapotát. Az újabb lemaradás mérséklése érdekében XV. Benedek pápa még ugyanezen évben két jelentős intézkedést hozott. Egyrészt önálló dikasztrétiummá nyilvánította a Keleti Egyház Kongregációját, mely elődje – mint mondtuk – 1862-től működött a Hitterjesztési Kongregáció szekciójaként.³⁵ Másrészt még ugyanezen év októberében létrehozta a Pápai Keleti Intézetet (*Pontificio Istituto Orientale*), hogy „felébressze a katolikus Kelet ősi virágzásának reményét”.³⁶ Az Intézet alapító dokumentuma külön előírta a Kelet összes keresztény népei kánonjogának kutatását és oktatását.³⁷

³³ ŽUŽEK, „Incidenza”, 688.

³⁴ Talán nem véletlen, hogy e részleges fegyelmi szabályozásra éppen azon egyházakban került sor, akik már korábban is erősen a latin jog hatása alá kerültek. A fentebb említett egyetlen kivétel a román görög katolikus egyház volt. Itt a Vatikáni Zsinat eredménytelensége után azonnal hozzáláttak a fegyelmi rend rendszerezéséhez. Az 1872-es Gyulafehérvári (illetve az azt követő két további román) részleges zsinat a keleti katolikus egyházak történetében az egyedüli olyan, a Szentszék által megerősített újkori szinaxis, amely kimutathatóan a II. Nikaiai Zsinat által hitelesített „szent kánonokat” tekintette az általa kibocsájtott fegyelmi szabályozás bázisának; vö. ŽUŽEK, „Common Canons”, 32. köv.

³⁵ A Kongregáció történetéhez lásd pl. DZIOB, M., *The Sacred Congregation for the Oriental Church* (Canon Law Studies), Washington 1945; *La Sacra Congregazione per le Chiese Orientali nel Cinquantesimo della fondazione 1917-1967*, Città del Vaticano 1969.

³⁶ BENEDICTUS XV, mp. „Orientis cattolici”, 15. X. 1917, vö. CCEO Praefatio, in *Enchiridion Vaticanum* 12, 38.

³⁷ A keleti kánonjog ezen intézményben folyó oktatásának történetéhez lásd: PRADER, J.,

Az új latin kódex sikere nyomán egyes keleti egyházak vezetői úgy vélték, hogy annak bevezetése számukra is kedvező lenne.³⁸ Mint-hogy e törekvések a saját fegyelmi tradíció szinte teljeskörű mellőzésének veszélyét hordozták magukban, a Keleti Kongregáció tevékenységének első éveiben kibocsátott responzumai újra az egyházankénti szinodális kodifikációra buzdítottak. Lassan azonban kezdett mind általánosabbá válni az a meggyőződés, hogy a keleti katolikus egyházak számára egy közös kódex kiadása lenne a legmegfelelőbb. Ezen új álláspont kialakulásában több tényező is közrejátszott. Egyrészt a részleges kodifikáció céltévesztettségének fokozatos felismerése, valamint a szakember hiány sorolható ezen okok közé. Talán ennél is döntőbb volt azonban – a rítusonkénti párhuzamos forrásgyűjtés eredményeiből fakadóan – annak tudatosulása, hogy a keleti egyházaknak az első évezredben is közös, az egyház legfőbb hatósága (egyetemes zsinatok) által hozott vagy szentesített egységes fegyelmi rend alatt működtek. Ez egyértelművé tette, hogy egy ilyen, azaz újra a legfőbb hatóság által kihirdetendő közös keleti kódex nem ellentétes a keleti egyházak fegyelmi hagyományaival. Mint az az említett párhuzamos forrásgyűjtés eredményeként kiviláglott, valamennyi keleti egyház jogforrásainak meghatározó rétegét ugyanazok a „szent kánonok” képezik.

4. Az első modern keleti Codex kialakítása és hatályba léptetése (1927-1959)

XI. Piusz pápa ezen meggyőződés jegyében indította el az első modern kodifikációt. A Keleti Kongregáció bíboros titkárának 1927. augusztus 3-án adott audencia eredményeként a pápa a keleti kodifikációt sürgős feladatnak nyilvánította, s irányításáról személyesen kívánt gondoskodni.

1) A tényleges munka azonban – közelebről nem tisztázott

„Il Pontificio Istituto Orientale e il diritto canonico delle Chiese Orientali”, in Taft, R. – Dugan, J. (eds.), *Il 75° anniversario del Pontificio Istituto Orientale. Atti delle celebrazioni giubilarie 15-17 ottobre 1992*, (Orientalia Christiana Analecta 244), Roma 1994, 181-195.

³⁸ A CIC bevezetésének engedélyezését többek között a hajdúdorogi püspök is kérelmezte a Szentszéktől. Noha erre kitérő választ kapott, az 1926. évi I. körlevélben – úgy tűnik megfelelő jogalap nélkül – azt közölte, hogy a Codex 1918. május 19-e óta a hajdúdorogi egyházmegye számára is kötelező (n. 2187/1925); vö. HOLLÓS J., *A keleti kánonjog*, III. szemeszter, Nyíregyháza 1995, 100 (kézirat).

okok miatt – csak 1929-ben vette kezdetét.³⁹ Több előzetes lépés után XI. Piusz a keleti kodifikáció előkészítésére egy – négy bíborost magában foglaló – Bizottságot hozott létre, mely feladata – mint azt neve is jelzi – a keleti kánonjogi kodifikációra vonatkozó *előkészítő tanulmányok* folytatása lett (*Commissio Cardinalitia pro Studiis Praeparatoriis Codificationis Orientalis*).⁴⁰ Az 1917-es kodifikációban is döntő szerepet játszó Gasparri vezetése alatt álló ezen szerv mellé két szakértői testületet is létesítettek. A keleti *delegátusokét* a szorosabban vett kodifikáció munkálataiban való közreműködésre, míg a *konzultorokét* a keleti kodifikáció forrásainak összegyűjtésére.⁴¹

A sémák kialakítása a következő munkarend szerint folyt.⁴² A Bizottság elnöke egy bizonyos számú kánont jelölt ki minden egyes delegátusnak, amelyről adott időn belül *tanulmányt* kellett készíteniük. Mindegyiknek jeleznie kellett az adott kérdésre vonatkozó saját forrásait, saját egyházuk szükségleteit, továbbá episzkopátusuk elvárásait. Ezen

³⁹ Az első keleti kodifikáció történetének bemutatásához lásd: CICOGNANI, „Prefazione”, I-XIV; UA., „De Codificatione Canonica Orientali”, in *Apollinaris* 5 (1932) 86-95; COUSSA, „De codificatione”, 493-532; GIANNINI, A., „Sulla codificazione del diritto canonico orientale”, in *Il Diritto Ecclesiastico* 58 (1947) 193-204; COUSSA – KOROLEVSKIJ, „Codificazione”, 410-415; [COUSSA, A.], „Codificazione canonica orientale”, in *Oriente cattolico, cenni storici e statistiche*, Città del Vaticano 1962, 35-61; FALTIN, D., „La codificazione del diritto canonico orientale”, in *La Sacra Congregazione per le Chiese Orientali nel cinquantesimo della fondazione 1917-1967*, Roma 1969, 121-137; UA., *Codex Iuris Canonici Orientalis*, in *Dictionarium morale et canonicum*, P. Palazzini (ed.), vol. I, Romae 1962, 719-722; METZ, R., „La première codification du droit des Églises orientales catholiques (1927-1958)”, in Bras, G. Le (Hrsg.), *Histoire du Droit et des Institutions de l'Église en Occident* 16), Paris 1981, 272-281; UA., „La première tentative de codifier le droit des Églises orientales au XXe siècle (1927-1958)”, in *Mélanges offerts à Jean Dauvillier*, Toulouse 1979, 531-546; BUCCI, „Il Codice”, 370-448 (370-401).

⁴⁰ Tagjai Pietro Gasparri (elnök), Luigi Sincero, Bonaventura Cerretti és Francesco Eherle bíborosok voltak, míg titkára Amleto Cicognani; vö. AAS 21 (1929) 669.

⁴¹ A jelentősebb keleti katolikus egyházak által delegált személyek testülete 14, más-más rítushoz tartozó áldozópapból állt (listájukhoz lásd: COUSSA, „Codificazione”, 38). A magyar görög katolikus egyházat – tekintettel arra, hogy rituális önállósága még nem nyert hivatalos elismerést – ekkor a kodifikációban még senki sem képviselte. Jóllehet Papp Györgyöt Miklósy püspök megbízta egyházi jogforrásainak a kodifikáció számára történő összegyűjtésével, s a kanonista ennek nyomán Sincero bíboros, a kodifikációs előkészítő bizottság akkori elnökének engedélyével kutathatott a római levéltárakban, a magyar források hivatalos kiadására mégsem került sor; vö. SZABÓ, P. – SZOKIRA, J., „Papp György kánonjogi munkássága”, in *Athanasiana* 9 (1999) 83-84.

⁴² COUSSA – KOROLEVSKIJ, „Codificazione”, 415.

tizennégy egységből álló tanulmányokból a latin konzultorok egyike összehasonlító *szövegtervezeteket* készített, a szövegben vagy jegyzetekben közölve az egyes delegátusok által javasolt variánsokat. Az így kialakított tervezetet kinyomtatták, s általános ülés keretében a titkár által történő felolvasásukat követően vitára bocsátották, s a delegátusok javaslatai alapján *javították*, vagy megjegyzéseiket jegyzetbe tették, episzkopátusuk véleményének kikérése céljából. Néhány hónap múlva esedékes újabb olvasat után a tervezetett a jegyzetekkel újra nyomtatták és *megküldték* a keleti pátriárkáknak és egyéb érintett ordináriusoknak, valamint néhány egyetemnek. Egy latin konzultár ezután egyetlen *sémába rendezte*, minden egyes kánon után, a püspökök véleményeit és megjegyzéseit. Ezt követően a tervezetet a Bizottság (bíboros) tagjai *felülvizsgálatának* vetették alá, majd azokat maga a *pápa vizsgálta* át és hagyta jóvá. A keleti delegátusok 1929 decemberében kezdődött munkája, mely száznyolcvanhárom általános ülést eredményezett, megfeszített munka révén hat év elteltével, 1935 júniusára sikeresen befejeződött. Közben az összegyűjtött forrásanyagok publikálása is jelentősen előrehaladt.

2) Az 1935. június 7-ei kihallgatáson a pápa az előkészítő helyett új Bizottság felállításáról döntött, melynek feladata abban állt, hogy a püspököknek az említett sémákra vonatkozó észrevételeit gondosan mérlegelve *megszerkessze* a törvénykönyv kánonjainak szövegét és magát a kódexet, illetve folytassa a források publikációját (*Pontificia Commissio ad Redigendum «Codicem iuris canonici orientalis»*).⁴³ Kezdetben e szerv csupán négy bíboros tagból állt (Luigi Sincero, Eugenio Pacelli, Giulio Serafini, Pietro Fumasoni-Biondi), de még ugyanazon évben jelentősen bővült. A II. Vatikáni Zsinat után pedig valamennyi keleti katolikus pátriárka is hivatalból tagja lett. Elnöke 1936-ig Sincero, majd Massimi bíboros lett, végül pedig 1954-től 1971-ig Agagianian örmény pátriárka, majd bíboros lett. Titkárként bíborosi kinevezéséig Acacius Coussa tevékenykedett.⁴⁴ A Bizottság mellé egy tizenhárom konzultorból álló tanácsadói testületet is kijelöltek. Ezeket a keleti rítusok képviselői közül választották, hogy a kódex mind formailag, mind tartalmilag valóban megfeleljen az egyes rítusok jogos igényeinek.⁴⁵ E

⁴³ A bizottság összetételéről és illetékességéről szóló közleményhez lásd: AAS 27 (1935) 306-308.

⁴⁴ Acacius Coussa első keleti kodifikációban játszott melkita kanonista szerepének bemutatásához lásd: *Le Cardinal Acace Coussa. Memorial publié par le soins de l'Ordre basilien alépin*, Beyrouth 1964, 100-103, 229-245.

⁴⁵ Névsorukhoz lásd: AAS 27 (1935) 308.

testület 1939. november 3-ig hetvennyolc ülést tartott.

A Szerkesztőbizottság az alábbi rendben dolgozott.⁴⁶ Egy latin konzultor minden egyes kánon után a rítusok alfabetikus sorrendjében *beiktatta* a keleti püspököktől érkezett *észrevételeket*, azokat saját megjegyzéseivel kiegészítve. Az így kialakult, meglehetősen komplex anyagot egy szűkkörű, négy-hat tagból álló konzultori csoportra bízta (*Consulta speciale*), amelynek a feladata egyrészt a korábbi delegátusok által készített verzióknak a püspököktől érkezett észrevételek fényében történő áttekintése volt, másrészt *javaslattétel* a kánonok szövegére, forrásokkal alátámasztva azokat. A munkát huszonegy részre osztották. Lásan, ahogy a „Consulta speciale” egy-egy résszel elkészült, kialakították a Bizottság (bíboros) tagjai számára a plenáris ülésekhez szükséges köteteket. Valójában két kötetet is küldtek a bíboros tagoknak. Az egyik a „Consulta speciale” javaslatait tartalmazta, a másik a keleti delegátusok szövegtervezeteit és a keleti püspökök ahhoz fűzött észrevételeit. Az első *plenáris ülés* 1935 decemberében zajlott, az utolsó (42.) 1942 júliusában. A plenáris ülés jegyzőkönyvét a titkár állította össze, amit ki is nyomtattak, majd a pápának referált róla. A kánonok szövegét a pápa rendelkezéseinek megfelelően *átdolgozták*, majd nyomtatásban megküldték a plenária bíborosainak, hozzácsatolva magának a plenáriának a jegyző által írásba foglalt jegyzőkönyvét.

3) E lépések után már csak egy nagy munkafázis maradt hátra, tudniillik a kódex *egészének megszerkesztése*: a kánonok elrendezése és megfelelő harmonizálása, kiküszöbölendő az esetleges ellentmondásokat, joghézagokat, következtelenségeket és felesleges ismétléseket. Erre a munkára 1942. október 2-án a Szerkesztőbizottság Titkársága lett felkérve, amely koordináló feladatot az egy három főből álló Tanács révén teljesített. (Ennek tagjai Acacius Coussa titkár mellett Arcadio Larraona és Emilio Herman voltak.) Mindhárman saját *tanulmányt* készítettek az ekkorra már egyetlen kötetbe szerkesztett Codex valamennyi szövegtervezetéről, saját megjegyzésekkel látva el azokat. Egy későbbi ülésen ezeket a személyes tanulmányokat összevetették, s azok alapján módosításokra tettek javaslatokat. Ez az aprólékos pontosító munkafázis hetvenegy ülés keretében 1944. február 23 és november 24 között zajlott. Ezt követően az egyes részek újra egy szakértői csoport *felülvizsgálatán* estek át. A 2666 kánonból álló teljes szövegtervezet ezután a Szerkesztőbizottság újabb (bíborosi) *plenáris ülése* tárgyalta, az 1945 áprili-

⁴⁶ COUSSA, „Codificazione”, 42-46.

sa és 1948 januárja között tartott tizenkilenc összejeövetelen újabb javításokat eszközölve. Ez utóbbi plenáris ülésorozat eredményei nyomtatásban is megjelentek, méghozzá három kötetbe foglalva: az első a „hivatalból adott észrevételeket” tartalmazta, a második a *CICO* teljes szövegét, míg a harmadik a tanulmányokat tartalmazta. A kész szöveget 1948 januárjában terjesztették kihirdetésre a pápa elé.

5. A kihirdetési folyamat és félbeszakadása

Noha, mint az a mondottakból kitűnik, legalábbias 1948-ra a Keleti Kódex (*CICO*) teljes egészében készen állt, közelebbről máig sem tisztázott okok miatt⁴⁷ úgy döntöttek, hogy annak kihirdetésére csak *részletekben* kerüljön sor. A kódex egyes részei így *motu proprio* módjára kiadott pápai levelek formájában jelent meg. Elsőként 1949 elején a házasságjog (*CICO* séma XIII. cím), majd 1950-ben az egyházi eljárásjogról szóló rész nyert kihirdetést (XXI. cím). Ezeket 1952-ben a szerzetesjogról, vagyonjogról és a kánonjogi terminológiáról szóló részek (XIV., XIX., XXIV. címek) kihirdetése követte. Végül, öt évvel később (!) a személyi jog témakörébe sorolható részek (azaz a keleti rítusokról szóló II., a személyekről szóló III., a klerikusokról szóló IV. és V., valamint a világiakról szóló XVII. címek) nyertek kihirdetést.⁴⁸ Eszerint az 1945-ös séma 2666 kánonjának mintegy háromötöd része került kihirdetésre, míg 1095 kánon a Kodifikációs Bizottság levéltárában maradt.⁴⁹

⁴⁷ Az egységes kihirdetés mellőzésének magyarázatára O. Bucci két lehetséges okot említ. A részletekben történő kihirdetésnek eszerint egyrészt oka lehetett, hogy XII. Piusz úgy vélhette, a keletiek számára ismeretlen a (modernkori értelemben vett) Codex, míg *motu proprio*k formájában pápák már korábban is bocsátott ki számukra jogszabályokat. Másrészt – mivel a Közel-Keleten ezen kódexet az államjog is recipiálta – bizonyos részek, például a házasságjog vagy a perjog, jelentős gyakorlati súlya azonnali kihirdetést sürgetett. Ezzel szemben más részek – azon tényből adódóan, hogy az éppen csak függetlenné váló Közel-keleti államokban e normák, éppen következetes recepciójuk miatt, az állami szuverenitás bizonyos korlátozását is jelentették – kihirdetése fokozatosságot tanácsolt; vö. BUCCI, „Il Codice”, 404-405, 410-411.

⁴⁸ PIUS XII, m.p. „Crebrae allatae”, 22. II. 1949, in AAS 41 (1949) 89-119 (a házasságjogról); ID., m.p. „Sollicitudinem nostram”, 6. I. 1950, in AAS 42 (1950) 5-120 (az eljárásjogról); ID., m.p. „Postquam Apostolicis”, 9. II. 1952, in AAS 44 (1952) 65-150 (a szerzetesjogról, a vagyonjogról, a kánonjogi terminológiáról); ID., m.p. „Cleri sanctitati”, 2. VI. 1957, in AAS 49 (1957) 433-600 (a rítusokról és személyekről).

⁴⁹ A *Codex Iuris Canonici Orientalis* 2666 kánonjából ki nem hirdetett (1095 kánonból álló) részhez lásd: ŽUŽEK, I., „Les textes non publiés du Code de droit canon oriental”, in *Nuntia* 1 (1975) 23-31.

A kihirdetés folyamata azonban – mint ismeretes – a II. Vatikáni Zsinat összehívásának bejelentése miatt félbeszakadt. A pápa ugyanis az egyetemes egyház fegyelmi rendjének felülvizsgálatát is feladatként tűzte maga elé, méghozzá éppen az új egyetemes zsinat által meghatározandó irányelvek alapján. Annak elkerülése céljából tehát, hogy olyan jogszabályokat hiressenek ki, melyek már kiadásuk pillanatában is elavultak, a SCICO többi részének kihirdetésére sosem került sor.

Az összefoglaló névvel – nézetünk szerint nem egészen indokoltan⁵⁰ – „Codex iuris canonici orientalis” néven is emlegetett 4 motu proprio anyagát a szakirodalom viszonylag bőségesen tárgyalta. Az így kialakított közös keleti jog lényegi sajátosságainak rövid bemutatásához több bibliográfiai listával kiegészített, hasznosan forgatható összefoglaló született.⁵¹

Értékelés

Az első keleti kodifikáció eredményeként – noha csak egy része nyert kihirdetést – a keleti katolikus egyházak esetében is kialakult egy olyan modern kódex, ami – mint az a jogi reformokat követő periódusokban általában megfigyelhető – elvileg az érintett egyházak dinamikus fejlődésére adott reményt. Ugyanakkor ezen kodifikációból, bár az autentikus keleti jellegre való törekvés kifejezett szándéka volt, e vonatkozásban – különösen az alkotmányjog terén – nem hiányoztak disszonáns hangok sem. Néhány ponton –mint azt majd tanulmányunk folytatásában bemutatjuk – csak az 1972-ben meginduló kódexrevízió nyomán kialakuló CCEO ad majd megfelelő megoldást.⁵²

(folytatjuk)

⁵⁰ SZABÓ, „A CCEO”, 293-311.

⁵¹ COUSSA, „Codificazione”, 47-55; POSPISHIL, V., „Oriental Codes (Canon Law)”, in *New Catholic Encyclopedia*, 10, Washington 1967, 763-767.

⁵² A II. Vatikáni Zsinat (OE 2 és 9) alapján az alkotmányjog területén bevezetett, ilyen lényegi változtatás például a keleti rítusok teológiai karakterének („Ekklezia” jellegének) elismerése vagy a pátriárkai egyház püspöki székeinek egyszerű választás (*electio simplex*) formájában való betöltésére történő visszatérés. E kulcsfontosságú változtatások elemzéséhez lásd korábbi írásainkat: SZABÓ, P., „A püspökválasztást érintő szabályozás módosulásai a keleti katolikus egyházjogban”, in *Athanasiana* 4 (1997) 83-94; UA., „A «sajátjogú egyházak» ekkleziológiai értéke a decr. «Orientalium Ecclesiarum» és a Keleti Kódex (CCEO) tükrében”, in *Studia Wesprensiensia* 1 (1999) 2, 93-107.

AZ IKONFESTÉSZET KÉZIKÖNYVE

III. rész

Hogyan ábrázolják az Úr ünnepeit és Krisztus különböző tetteit és csodáit a Szent Evangélium szerint

1. *Az Istenszülő örömhírvétele* – Házak, és Szűz Mária állva, lábai előtt egy zsámoly, fejét egy kissé meghajtva. Jobb kezével orsóra tekert selyemfonalat tart, bal kezét pedig az angyal felé nyújtja ki. Előtte áll Gábrriel arkangyal, aki jobbjaival megáldja, baljában pedig botot tart. A magasban, a ház fölött az ég, a Szentlélek pedig fénysugár formájában száll le belőle Szűz Mária fejére (Lk 1,26-38).

2. *József, aki az áldott állapotban lévő Istenszülőt szemléli* – Házak, és az elragadtatásba esett Szűz Mária, s előtte József, aki egyik kezét egy boton nyugatja, a másikat pedig Mária felé kinyújtva tartva, zavarodott tekintettel nézi őt (Mt 1,18-25).

3. *Az Istenszülő és Erzsébet találkozása* – Házak, és belül az Istenszülő és Erzsébet átöleli egymást, s kissé távolabb József és Zakariás, akik egymással beszélgetnek, mögöttük pedig egy rövid ruhájú kisgyermek, aki vállán botot tart, s a botra függesztve egy kosarat. Alul, a ház alatt egy jászol, és egy hozzá kötött szamár eszik a jászolból (Lk 1,40-44).

4. *A napkeleti bölcsek kérdezősködése* – Egy királyi palota, és középen Heródes király egy teremben trónuson ülve, előtte a három napkeleti bölcse, feléje nyújtott kézzel. Kívül pedig zsidók, írástudók és farizeusok, akik egymással beszélgetnek (Mt 2,1-2).

5. *Krisztus születése* – Egy barlang s benne jobbra az Istenszülő térdelve, aki a bepólyált Krisztust jászolba helyezi, balra pedig a térdelő

József, aki kezét a mellén keresztbe teszi; a jászol mögött egy ökör és egy szamár, miközben Krisztusra néznek; József és Mária mögött pásztorok, bottal a kezükben, akik csodálkozva tekintenek Krisztusra. A barlangon kívül bárányok és pásztorok, egyikük furulyázik, a többi pedig félelemmel tekint fölfelé; fölöttük egy angyal megáldja őket. A másik részen pedig a lovon ülő, királyi ruhában lévő bölcsek, amint közösen a csillagra mutatnak. A barlang fölött, felhők között angyalok serege, egy feliratot tartva, ezekkel a szavakkal: „Dicsőség a magasságban Istennek, és a földön békeesség a jóakarató embereknek”. Legfölül középen a csillag, amelynek egy nagy sugara egészen Krisztus fejéig ér (Lk 2,6-14).

6. *A bölcsek hódolata* – Egy ház, és a zsámfolyon ülő Szűz Mária, aki az áldást adó gyermek Jézust tartja. Előtte a három napkeleti bölcs, akik ajándékokat hoznak aranyozott ládikákban. Az első öreg, hosszú szakállal, fedetlen fővel, térdelve nézi Krisztust, egyik kezével az ajándékot tartva, másikkal a koronáját; a másik első szakállával, a harmadik pedig szakálltalanul, egymásra néznek, és Krisztusra mutatnak. Szűz Mária mögött József, aki csodálkozva áll. A házon kívül egy fiatalember, aki három lovat tart kötőféken, s távolabb a hegyeken ismét a három napkeleti bölcs, lovaikon ülve, akik visszatérnek földjükre, és egy angyal mutatja előttük az utat (Mt 2,10-12).

7. *A megtisztulás* – Egy templom és baldachin, a baldachin alatt egy asztal, rajta arany tömjénezővel, a szent Simeon, aki befogadta az Uristent, a gyermek Krisztust tartva a karjában, aki áldást ad, az asztal másik oldalán az Istenszülő, aki feléje nyújtja a kezét; mögötte József, aki ruhájában két galambot tart; mellette Anna prófétaasszony, aki Krisztusra mutat, s feliratot tart a kezében ezekkel a szavakkal: „Ez a Gyermek teremtette az eget és a földet” (Lk 2,22-38).

8. *József az Istenszülővel Egyiptomba menekül* – Hegyek, és Szűz Mária a Gyermekkel, egy számaron ülve, hátranéz Józsefre, aki egy botot tart a vállán a köntösével, és egy fiatalember, aki kötélén vezeti a szamarat, egy kosarat visz, és hátranéz Szűz Máriára. Előttük egy erőd, és bálványok, amelyek lehullanak a falairól (Mt 2,13-14).

9. *A gyermekgyilkosság* – Egy erőd, és a trónuson ülő Heródes, oldalain két katonával s előrébb sok más katona lobogókkal. Távolabb egy város is a hegyeken, s benne asszonyok, akik gyermekeket tartanak,

mások menekülnek, ismét mások, akik maguk mögé rejtik gyermeküket s kezükkel feltartóztatják a katonákat, hogy ne öljék meg őket. Mások ülnek, és halott gyermeküket siratják. Más katonák, akik kitépik az anyai kezekből a gyermekeket, mások átszúrják őket, ismét mások, akik feldarabolják, s megint mások, akik lefejezik őket. Legyilkolt gyermekek nagy sokasága, akik a földön fekszenek, egyesek pólyában, mások más ruhában. De Erzsébet, karjai között tartva a gyermek Előkövetet, hátránézve menekül, mögötte egy katona, aki karddal üldözi őt, miközben egy kő, mint egy nagy hegy, széthasad előtte (Mt 2,16-18).

10. *A tizenkét éves Jézus, a bölcsek között ülve* – Egy templom, és benne a trónon ülő Krisztus, aki egyik kezével egy feltekercselt írást tart, a másikat kiterjesztve tartja, s mindkét oldalán ülő írástudók és farizeusok, aki zavarodottan tekintenek egymásra. A trón mögött pedig József és az Istenszülő, aki Krisztusra mutat (Lk 2,46).

11. *Krisztus a Jordánhoz jön megkeresztelkedni* – Hegyek, és a lábuknál a Jordán folyó, s az ide érkező Krisztus és az Előkövet, aki bemutatja őt a népnek, egy feliraton mondva: „Íme, az Isten Báránya, aki elveszi a világ bűneit; ő az, akiről szóltam”. S ismét Krisztus a Jordán partján állva, előtte pedig az Előkövet, aki mondja neki egy feliraton: „Nekem szükséges tőled megkeresztelkedned, s te jössz énhozzám?” Krisztus megáldja őt, ezt mondva neki egy feliraton: „Hagyd ezt most, próféta! Ugyanis így kell beteljesednie minden igazságnak!” (Mt 3,13-15; Mk 1,9; Jn 1,29).

12. *Krisztus megkeresztelkedése* – Krisztus meztelenül áll a Jordánban; az Előkövet a folyó partján, Krisztus jobb oldalán, fölfelé tekintve, jobb kezét Krisztus fejére téve, balját pedig magasra tartja; fölöttük az ég, s belőle a Szentlélek sugár formájában Krisztus fejére ereszkedik; a sugárban pedig ezek a szavak olvashatók: „Ez az én szeretett Fiam, akiben kedvem telik”; balra angyalok, akik tiszteletteljes hódolattal állnak, szárnyuk ki van bontva a ruhájuk alatt; az Előkövet alatt a Jordán-folyóban egy meztelen öreg ember, aki oldalt áll, s félelemmel tekint hátra Krisztusra, korsót tartva, amelyből vizet önt; Krisztus körül pedig halak (Mt 3,16-17; Mk 1,9-11; Lk 3,21).

13. *Az Ördög megkísérti Krisztust* – Egy puszta, fákkal, és az álló Krisztus, előtte pedig az Ördög a köveket mutatja neki és mondja:

„Ha Isten Fia vagy, mondd, hogy ezek a kövek kenyérré váljanak!” Krisztus pedig ezt mondja egy feliraton: „Nem csak kenyérral él az ember”. Távolabb egy templom, s a templom csúcsán újból Krisztus, előtte az Ördög, aki ezt mondja neki: „Ha Isten Fia vagy, vesd le magad!” Krisztus pedig ezt mondja egy feliraton: „Ne kísértsd a te Uradat, Istenedet!” És még távolabb egy magas hegy, s azon Krisztus, és előtte az Ördög, aki megmutatja neki a világ minden országát, és ezt mondja: „Mindezeket neked adom, ha leborulva imádsz engem”. Krisztus pedig ezt mondja egy feliraton: „Távozz tőlem, sátán! Meg van írva ugyanis: Uradat, Istened imádd!” A hegy lábainál város és erődök, s asztalnál ülő királyok, körülöttük lobogókat tartó katonák. Még távolabb ismét Krisztus, angyalokkal körülvéve, egyesek térdre borulnak, mások legyezőket tartanak fölötte. Az Ördög pedig menekül és hátrafelé néz (Mt 4,1-11; Mk 1,13; Lk 4,1-13).

14. *Az Előkövet meghirdeti Krisztust a tanítványoknak* – Az Előkövet, aki Krisztust mutatja Jánosnak és Andrásnak. Távolabb ismét András, aki Pétert vezeti, és Fülöp, aki Natánaelt vezeti Krisztus elé (Jn 1,35-52).

15. *Krisztus, aki tanítványait halfogásra hívja* – A tenger, és közepében két bárka. Az egyikben Krisztus és az előtte térdelő Péter, aztán András, aki a hálót vonja. A másik bárkában pedig János és Jakab az apjukkal, akik ugyanazt a hálót vonják, amelyet András a másik bárkából, középen pedig halak nagy sokasága, melyek megtöltik a hálót (Mt 4,19-22; Mk 1,16-20; Lk 5,1-10).

16. *Krisztus, aki a vizet borrá változtatja* – Egy asztal, és körülötte ülő írástudók és farizeusok, a legtekintélyesebb egy poharat tart, megzavarodva. Közöttük a vőlegény körszakállal, félíg öszen, a menyasszony pedig mellette, mindketten virágkoszorút viselnek a fejükön. Mögöttük egy fiatalember kancsót hoz, és bort tölt a poharakba, az asztal alatt pedig hat kőkorsó és két fiatalember, akik tömlőkkel vizet töltenek beléjük. Krisztus az asztal végén ülve megáldja azokat, Szűz Mária és József mellette, az apostolok pedig mögötte (Jn 2,1-10).

17. *Krisztust kérdezi Nikodémus* – Az ülő Krisztus, mögötte pedig az apostolok; Nikodémus előtte ülve kérdezőti őt (Jn 3,1 stb).

18. *Krisztus, aki a samariai asszonnyal beszélget* – Krisztus egy kővön ül, mögötte pedig a csodálkozó apostolok. Előtte egy kút, s a kút szájához közel egy asszony, aki baljában vödört tart, jobbját pedig Krisztus felé nyújtja, előtte pedig egy korsó és Krisztus, aki megáldja azt (Jn 4,7 stb).

19. *Krisztus, aki meggyógyítja a királyi tisztviselő fiát* – Egy erőd, és az áldást adó Krisztus, mögötte az apostolok, előtte pedig egy fejfedős és gazdag ruhájú férfi, aki kérleli őt. A férfi mögött három katoná, akik őt nézik, és hátra mutatnak egy nagy palotára, melynek bensejében egy ágy, azon pedig egy fiatalember, aki az övét fogja (Jn 4,46-53).

20. *Krisztus, aki felolvas a zsinagógában* – Egy templom, és a közepén álló Krisztus, két kezében egy könyvet tartva, ezeket a szavakat olvassa: „Az Úr Lelke rajtam, aki felkent engem, hogy örömhírt vigyek a szegényeknek”. Mellette egy fiatalember, aki kinyújtja a kezét, hogy átvegye a könyvet, körülötte pedig írástudók és farizeusok, akik ülnek, és egymásnak mutatják, és sok más ember, akik csodálattal nézik őt (Lk 4,15-29; Mk 1,21 stb).

21. *Krisztus, aki meggyógyítja az ördögtől megszállottat a zsinagógában* – Egy templom, benne Krisztus és az apostolok, előtte pedig egy ember, aki remegve fekszik a földön s a száján keresztül egy ördög távozik belőle. Körül csodálkozó írástudók, farizeusok és más emberek (Lk 4,33-36; Mk 4,23-27).

22. *Krisztus, aki meggyógyítja a leprást* – Egy hegy, és a lábainál Krisztus az apostolokkal, és előtte egy mezítelen, sebekkel teli férfi térdel. Krisztus a kezét a leprás ember fejére teszi, akinek testéről mintegy halpikkelyek hullanak (Mk 1,40-42; Mt 8,2-4; Lk 5,12-14).

23. *Krisztus, aki meggyógyítja a százados szolgáját* – Krisztus az apostolokkal, és egy ember, aki katonai ruhát viselve előtte térdel. Távolabb egy palota és egy fiatal ember felkél az ágyából, körülötte pedig férfiak és nők. Közben egy férfi, a százados mellett állva, a palotát mutatja neki (Lk 7,2-10).

24. *Krisztus, aki feltámasztja az özvegyasszony fiát* – Egy erőd, és annak kapuja előtt emberek nagy tömege, középettük négy férfi, amint

a földre tesznek egy ágyat. Az ágyon, halotti leplekbe csavarva egy fiatalember egy kissé felemelkedve, aki Krisztust nézi. Krisztus pedig egyik kezével az ágyat érinti, a másikkal megáldja a fiatalembert. Mögötte az apostolok, lábánál egy asszony, aki sír és haját tépi a fején (Lk 7,12-15).

25. *Krisztus, aki meggyógyítja Péter anyósát* – Egy ház, és Péter öreg anyósa, aki egy ágyon fekszik, s Krisztus, aki kézen fogja őt, mögötte pedig az apostolok (Mt 8,14-15; Mk 1,29-31; Lk 4,38-39).

26. *Krisztus, aki a sok beteg között meggyógyít valakit* – Az álló Krisztus áldást ad, mögötte az apostolok, előtte pedig sok beteg ember. Egyesek ágyon fekszenek, mások mankóra támaszkodnak, egyeseket mások tartanak: vakokat, sántákat, bénákat (Lk 5,40-41; Mt 15,30-31; Mk 1,32-34).

27. *Krisztus, aki lecsendesíti a szelet és a tengert* – A háborgó tenger, és a közepén hanyódó bárka, s a tatjában alvó Krisztus, Péter és János feléje fordulnak, félelemmel nyújtják irányába a kezüket, András, aki a bárka kormányát tartja, Fülöp és Tamás, akik eloldják az oldalköteleteket. Ismét Krisztus a bárka közepén, aki kiterjeszti kezét a szél irányába, s lecsendesíti azt. Fölül pedig a felhőkön a szelek a vitorlákat fújják (Mt 8,23-27; Mk 4,36-43; Lk 8,22-25).

28. *Krisztus, aki meggyógyítja az ördögtől megszállottakat, és az ördögöket a sertésekbe küldi* – Egy erdő, és azon kívül hegyek és sok sír, s két ördögtől megszállott jön elő a sírokból, egyik kezükkel a földre támaszkodva, a másikat pedig Krisztus felé tartva. Krisztus pedig az apostolokkal állva, megáldja őket, s az ördögök nagy serege, előbújva a szájukból, az ott oldalt legelő sertések irányába menekülnek. Egyesek meglovagolják őket, mások beléjük bújnak a szájukon keresztül. A sertések pedig a meredélyről a tengerbe vetik magukat, és a pásztorok az erdő felé futnak, hátrafelé nézve (Mt 8,28-33; Mk 5,2-17; Lk 8,26-36).

29. *Krisztus, aki meggyógyítja az inaszakadtat a házban* – Házak, és Krisztus ülve az apostolaival s farizeusokkal, és nagy tömeg. Krisztus fölött a házban két férfi, akik egy előtte függő ágyat tartanak, az ágyon pedig egy kissé felemelkedő ember. Távolabb a tömeg közepén ismét ugyanez az ember, aki vállán tartja az ágyat és gyalogol (Mt 9,1-8; Mk 2,3-12; Lk 5,17-26).

30. *Krisztus, aki meghívja Mátét* – Krisztus, aki az apostolokkal áll, és előtte Máté térdel, mögötte pedig egy ház ládákkal, papírokkal, egy tintatartó és fölöttük egy mérleg (Mt 9,9; Mk 2,14; Lk 5,27).

31. *Krisztus, aki a nyilvános bűnösökkel eszik* – Házak, és egy asztal, s az ülő Krisztus és emberek, egyesek fejfedővel, mások turbánnal, ismét mások fedetlen fővel. Máté, két asszonnyal, ételeket hoz, és egy fiatalember, poharat tartva, keveri azt. Az apostolok a házon kívül s a farizeusok, akik egymással beszélgetnek, és Krisztusra mutatnak (Mt 9,10; Mk 2,05; Lk 5,29).

32. *Krisztus, aki meggyógyítja a vérfolyásos asszonyt* – Krisztus, aki áll és arcát hátrafordítja az apostolok felé, s egy térdelő nő, aki köntöse szegélyét tartja és föltekint rá. Ő pedig megáldja. Körül a nép nagy tömege (Mt 9,20-22; Mk 5,25-34; Lk 8,43-48).

33. *Krisztus, aki feltámasztja Jairus leányát* – Egy ház, és egy arany ágyon kiterített fiatal lány, és Krisztus, előtte állva, jobbjával megáldja, baljával pedig kézen fogja őt. Krisztus mögött Péter, Jakab és János. Az ágy egyik oldalán egy öreg ember, aki leplet és kendőt visel a fején, az ágy másik oldalán pedig a felesége, aki sír. A házon kívül hatalmas tömeg (Mt 9,18-19.23-25; Mk 5,22-24.35-43; Lk 8,41-42.49-56).

34. *Krisztus, aki meggyógyít két vakot* – Krisztus, és mögötte az apostolok, előtte pedig két vak botokkal, és Krisztus kezét a szemükhöz közelíti (Mt 20,30-34).

35. *Krisztus, aki meggyógyítja az ördögtől megszállott süketet* – Krisztus az apostolokkal, és előtte egy ember s egy ördög, amely a száján keresztül távozik. Krisztus a süket fülére teszi a kezét, s írástudók, farizeusok és tömeg körülötte (Mt 9,32-34; Lk 11,14).

36. *Krisztust a tanítványok az Előkövetről kérdezik* – Krisztus tíz tanítványával, aki áldást ad, és egy feliratot is tart ezekkel a szavakkal: „Mondjátok meg Jánosnak amit hallottok és láttok!” Előtte pedig vakok, sánták, leprások és ördögtől megszállottak, s a szájukon keresztül távozó ördögök. Krisztussal szemben János és András, akik feliratot tartanak ezekkel a szavakkal: „Te vagy az, akit Isten küldött, vagy mást várunk?” (Mt 11,2-6; Lk 7,19-23).

37. *Krisztus a vetések között járva, a tanítványok kalászsokat tépdesnek* – Egy erőd, és rajta kívül egy kalászos búzamező, és az apostolok. Egyesek tépdesik, mások morzsolják, ismét mások eszik a kalászsokat, s a mező végében Krisztus, egy feliratot tartva ezt mondja: „Nem tudjátok, mit tett Dávid, amikor éhségtől szenvedett?” Az erőd kapuja előtt farizeusok, akik feléje néznek, az egyik pedig egy feliratot tart, amely ezt mondja: „Mit tesztek? Nem szabad ezt tenni szombaton!” (Mt 12,1; Lk 6,18; Mk 2,23-38).

38. *Krisztus, aki meggyógyítja az elszáradt kezű embert* – Egy templom, és annak közepén az áldást adó Krisztus a tanítványaival s egy emberrel előtte, aki egyik kezével a másikat, az elszáradtat mutatja Krisztusnak, mögötte pedig zsidók (Mt 12,10-13; Mk 3,1-5; Lk 6,6-10).

39. *Krisztus, aki meggyógyítja az ördögtől megszállott süket-némát* – Az áldó Krisztus az apostolokkal, és előtte egy vak, aki egyik kezével egy botot tart, a másikkal pedig a fülét fogja, s szájából egy ördög megy ki (Mt 12,22).

40. *Krisztust keresi az Anyja és testvérei* – Egy ház, és közepén Krisztus az apostolokkal, aki prédikál, és az ajtón kívül Szűz Mária és Isten testvére, Jakab, valamint a testvére, Simeon, továbbá két férfi és két nő, s Krisztus mellett egy ember kívül, aki mutatja neki Szűz Máriát (Mt 12,46; Lk 8,19; Mk 3,31).

41. *Krisztus, aki meggyógyítja a bénát a fürdőben* – Egy fürdő, öt boltív alatt és egy angyal, aki kezét a fürdő vizébe mártja. Jobbra Krisztus az apostolokkal, aki áldást ad, előtte pedig egy körszakállas ember, térdig és könyékig érő ruhában, s vállán egy ágyat hord takarókkal. Mellette másik betegek, akik ágyakon fekszenek (Jn 5,2-9).

42. *Krisztus, aki megáldja az öt kenyeret* – Hegyek, és egy gyermek, aki egy kosarat hoz öt kenyérrel és két hallal. Az egyenesen álló Krisztus az ég felé nézve, jobbával megáldja, baljával pedig megérinti a kosarat. Mellette Fülöp és András s emberek nagy tömege öt különböző helyen ülve. Másik három apostol (egy kissé meghajolva), akik vállukra emelik a kenyeres kosarakat, majd ismét másik három, akik a kenyeres kosarakból szedegetik a kenyeret és osztják az előttük ülő embereknek. Újból mások, akik kosarakat visznek, és ők is osztogatják a

kenyeret az embereknek (Mt 14,15-21; Mk 6,34-44; Lk 9,11-17; Jn 6,5-14).

43. *Krisztus, aki a tengeren jár* – A tenger, félelmetes és viharos hullámokkal s egy bárka a közepén, benne pedig az aggódó apostolok. Rajta kívül Péter, a tengerben térdig elmerülve, kinyújtja a kezét, Krisztus pedig, a hullámokon járva, kézen fogja őt (Mt 14,25-33; Mk 6,47-51; Jn 6,16-21).

44. *Krisztus, aki sok beteget meggyógyít, köntöse szegélyének érintésére* – Az áldó Krisztus az apostolokkal, és körülötte sok beteg, különböző betegségekkel, miközben ruhája szegélyét érintik (Mt 14,36; Mk 6,56).

45. *Krisztus, aki a kánaáni asszony lányát meggyógyítja* – Az áldó Krisztus az apostolokkal, és egy nő, aki lábaihoz veti magát, s egy kissé távolabb, az asszony mögött egy ágyon kiterített fiatal lány, akinek szájából egy ördög megy ki (Mt 15,22-28; Mk 7,25-30).

46. *Krisztus, aki meggyógyítja a dadogó embert* – Úgy, mint a süket meggyógyításánál (Mk 7,32-35).

47. *Krisztus, aki megáldja a hét kenyeret* – A hét kenyér egy kosárban, és kevés halacska, Krisztus pedig, az égre tekintve, megáldja azokat, s az apostolok szétosztják a sokaságnak, kettenként tartva egy-egy teli kosarat, míg mások a halakat osztják (Mt 15,30-39; Mk 8,19).

48. *Krisztus, aki meggyógyítja a beteszdei vakot* – Egy erőd, és kapuján kívül Krisztus, s előtte egy vak, aki botot tart. Jobbját ráteszi a szemére, s körül az apostolok és más emberek (Mk 8,22-26).

49. *Úrszínváltás* – Egy hegy három orommal; a középsőn áll Krisztus, fehér ruhában, áldást adva. Körülötte fénysugarak; a jobboldali csúcson Mózes, a kőtáblákat tartva, a baloldalin Illés próféta: mindketten imádságos testhelyzetben vannak, és Krisztust szemlélik. Krisztus alatt Péter, Jakab és János, amint a földre estek, s szinte önkívületben néznek fölfele. Hátral a hegy egy része, melyre Krisztus három apostolával megy fölfele, s mutatja nekik a hegy csúcsát; a hegy egy másik részén ismét az apostolok, amint félelemmel jönnek lefele, hátra tekintve, s mögöttük

ismét Krisztus, aki megáldja őket (Mt 17,1-8; Mk 9,2-8; Lk 9,28-36).

50. *Krisztus, aki meggyógyítja egy nemes ember holdkóros fiát* – Az apostolokkal álló Krisztus, és lábai előtt egy láncokkal megkötözött fiatalember, aki halottként fekszik a hátán, sok habbal a szájában, egy ördög pedig a száján keresztül távozik, s térdelő apja, Krisztus felé tárt kezekkel (Mt 17,14-18; Mk 9,17-29; Lk 9,37-42).

51. *Krisztus Péterrel, aki megfizeti a templomadót* – Egy part, és a mezítlábas Péter, csupasz kezekkel egy sziklán ül, egyenes horgászbót tartva kezében, s egy hal a botra akadva. Aztán Krisztus és Péter, aki átadja a pénzt a katonának (Mt 17,24).

52. *Krisztus, aki megáldja a kisgyermeket* – Az ülő Krisztus egyik kezével egy kisgyermeket tart maga előtt, a másikkal megáldva őt, s mutatja az apostoloknak, ezt mondva: „Aki olyan kicsi lesz, mint ez a gyermek, az lesz a legnagyobb a mennyek országában”. Az apostolok pedig csodálkozva néznek egymásra (Mt 18,2-6; Mk 9,36-37).

53. *Krisztust kérdegeti a törvénytudó* – Az ülő Krisztus, és a mögötte álló tanítványok. Az öreg törvénytudó pedig, akinek fejét kendő burkolja, kezében csukott könyvet tart, és Krisztus előtt állva, kérdegeti őt (Lk 10,25).

54. *Krisztust vendégül látja Márta* – Egy ház, és benne Krisztus egy zsámolyon ülve, s mögötte az apostolok. Mária pedig a közelében ülve, áhítattal nézi őt. Krisztussal szemben egy megterített asztal, és Márta, egy letakart tálat és más ételeket téve rá, Krisztusra néz (Lk 10,38-42).

55. *Krisztus, aki meggyógyítja a meggörnyedt asszonyt* – Egy templom, és egy nagyon meggörnyedt asszony, aki egy botra támaszkodik, és Krisztus, aki előtte áll és egyik kezét a fejére teszi, a másikat pedig a farizeusok felé nyújtja, őket nézve. A zsinagóga elöljárója pedig, Krisztus felé nyújtva kezét, arcát a tömeg felé fordítja, és az apostolok, akik csodálkozva állnak Krisztus mögött (Lk 13,10 stb).

56. *Krisztus, aki meggyógyítja a vízkórost* – Egy ház, és benne Krisztus az apostolokkal, és előtte a csupán alsónadrágban lévő vízkó-

ros, teljesen felpuffadtan, aki két botra támaszkodik, és Krisztust nézi. Ő pedig megáldja, s körül a zsidók tömege (Lk 14,2-4).

57. *Krisztus, aki meggyógyítja a tíz leprást* – Egy erőd, és Krisztus az apostolokkal, és előtte a tíz meztelen leprás, akik csak nadrágot viselnek, és testüket teljesen elborítják a sebek, s Krisztus, aki megáldja őket (Lk 17,12-19).

58. *Krisztus, aki megáldja a gyermekeket* – Az ülő Krisztus, és asszonyok, akik eléje hozzák a gyermekeket, s az apostolok visszatartják őket, de Krisztus megáldja őket (Mt 19,13-15; Mk 10,13-16).

59. *Krisztust kérdezi a gazdag ifjú* – Házak, és az ülő Krisztus, mögötte az apostolok, előtte pedig a térdelő gazdag ifjú, aki hódolattal kérdezi őt (Mt 19,16-23; Mk 10,17-25; Lk 18,18 stb).

60. *Krisztus, aki Zebedeus fiait tanítja* – Az álló Krisztus, előtte pedig Jakab és János, feléje nyújtott kézzel, mellettük térdelve az anyjuk, Krisztus felé fordított kezekkel és szemekkel. Ő pedig egyik kezét kitarja, a másikkal egy feliratot tart, amely ezt mondja: „Nem tudjátok, mit kértek”. A többi apostol mögötte állva, méltatlankodva néz Jakabra és Jánosra (Mt 20,20-28; Mk 10,35-45).

61. *Krisztus, Jerikóba menve, meggyógyít egy vakot* – Egy erőd, és Krisztus, aki a kapun kívül áll. Mögötte az apostolok, előtte pedig egy vak, aki botot tart, és Krisztus megáldja őt (Mk 10,46-52; Lk 18,35-43).

62. *Krisztus, aki meghívja Zakeust* – Egy város, és sok nép, középen egy fügefa, s rajta egy kis ember, félig kopaszon, aki rövid és szűk ruhát visel, feje kendőbe van burkolva, és Krisztust nézi. Ő pedig az apostolokkal, alulról fölnézve, egyik kezével megáldja őt, a másikkal pedig egy feliratot tart, mely ezt mondja: „Zakeus, szállj le hamar, ma” (Lk 19,1-10).

63. *Krisztus, kimenve Jerikóból, meggyógyít egy vakot* – Úgy, mint előbb, csupán a vak arcvonásai változnak (Mk 10,46-52).

64. *Krisztus, aki megszabadítja a házasságtörő asszonyt* – Egy templom, s az ülő Krisztus a földre ír, és ezt mondja: „Aki közöletek bűn

nélkül való, az vesse rá az első követ”. Mögötte az apostolok, előtte pedig az asszony, aki egyedül áll, mellén összetett kezekkel, s írástudók és farizeusok, akik elfutnak, hátrafelé tekintve (Jn 8,3-11).

65. *Krisztust megkövezik a zsidók* – Krisztus, aki tanít, és mellette az apostolok, s körülötte zsidók, akik köveket fognak (Jn 8,59).

66. *Krisztus meggyógyítja a vakonszületettet* – Egy utca Jeruzsálem városán belül, és egy vak fiatalember, aki botra támaszkodik, s vállára egy zsák van akasztva, lábujjai pedig kilátszanak a sarujából. Krisztus előtte áll, egyik kezével a fejét érinti, a másikkal pedig sarat ken a szemére, s az apostolok Krisztus mögött. Távolabb egy fürdő vízzel, és a vak mossa a szemeit (Jn 9,1-41).

67. *Krisztust újból megkövezik* – Úgy, mint előbb, a 65. szám alatt (Jn 10,31 stb).

68. *Lázár feltámasztása* – Egy hegy, két csúccsal. Hátral egy éppen csak látható erődítmény, és zsidók, akik sírva jönnek ki a kapuján, félig láthatóan a hegyek mögött. A hegy előtt egy sír, amiről egy ember húzza el a sírkövet. Lázár egyenesen áll a sír közepén, s egy másik ember megszabadítja a halotti pólyáitól. Krisztus vele szemben áll, egyik kezével áldást adva, a másikkal felirat, ami ezt mondja: „Lázár, jöjj ki!” Krisztus mögött az apostolok, lábainál pedig Márta és Mária, akik imádják őt (Jn 11,1-44).

69. *Krisztus lábát illatszerrel keni meg Mária, Lázár nővére* – Egy ház, és benne egy asztal, s mellette ül Krisztus, az apostolok, Lázár és az apja, Simeon. Mária pedig Krisztus előtt térdelve, fejének hajával törölgeti a lábait, csókolgatva azokat. Mellette egy szűk nyakú üvegváza, és szemben Mária egy vázát tart a kezében, s csodálkozva nézi Krisztust. Az apostolok is hasonlóképpen csodálkoznak, de Júdás méltatlankodva mutatja nekik az illatszert (Jn 12,1-3).

70. *A Virágvasárnap* – Egy erődítmény, és rajta kívül egy hegy, s számárcsikón ülve Krisztus, aki áldást ad. Mögötte az apostolok, Krisztus előtt pedig a hegyen egy fa, a fán néhány gyermek ágakat vág baltával, s a földre dobják őket. Egy másik gyermek pedig, aki a fára mászik, letekint Krisztusra. A számárcsikó alatt újabb gyermekek, egye-

sek ágakat visznek, mások tolonganak, ismét mások ruhájukat terítik le, ismét mások pálmaágakat dobnak a lábaik alá. Az erődítmény kapuján kívül zsidók, férfiak és nők, akik karjukban és vállukon ágakat tartó gyermekeket visznek, míg mások az erődítmény falairól és oldalkapuiból Krisztust nézik (Mt 21,1-9; Mk 11,1-10; Lk 19,29-38; Jn 12,12-15).

71. *Krisztus, aki kiűzi a templomból a pénzváltókat és kereskedőket* – Egy templom, és benne széttört asztalok és ládák s földre szórt pénzek, emberek, akik közül egyesek ökröket, mások juhokat, ismét mások szamarakat vezetnek, újabb mások galambokat hoznak. Egyesek fejjedőt, mások kalapot, ismét mások kendőt viselnek a fejükön, és mindannyian elfutnak, s félelemmel tekintenek hátra, Krisztus pedig korbácsot tart, és haragosan követi őket, az apostolok pedig hátulról követik őt (Mt 21,12-13; Mk 11,15-17; Lk 19,45-46; Jn 2,13-16).

72. *Krisztus, aki meggyógyítja a vakokat és sántákat a templomban* – Egy templom, és benne Krisztus, s mögötte az apostolok, előtte pedig vakok és sánták, az előbbiek mankókra támaszkodnak, az utóbbiak vesszőt tartanak, Krisztus pedig megáldja őket (Mt 21,14).

73. *Krisztus, aki megátkozza a fügefát* – Egy erőd, és az erődön kívül hegyek, s egy gyümölcstelen fügefa száraz levelekkel. Krisztus nézi és feléje nyújtja a kezét, az apostolok pedig mögötte csodálkoznak (Mt 21,19; Mk 11,13-14.20).

74. *Krisztust egy másik törvénytudó kérdezteti* – Krisztus ül az apostolokkal, és előtte az írástudók és farizeusok tömege, akik egymással vitatkoznak. Egyikük pedig, aki Krisztus felé fordítja az arcát, hozzá beszél (Mt 22,35 stb).

75. *Krisztus, aki megdicséri az özvegyasszony pénzét* – Egy templom, és benne egy láda, farizeusok és előkelő emberek, akik közül az egyik egy aranypénzt dob bele, egy másik pedig sok pénzt. Közepettük egy özvegyasszony, aki két fillért dob be. Krisztus, szemben ülve, mutatja őt az apostoloknak, ezt mondva egy feliraton: „Bizony mondom nektek, ez az özvegy többet adott mindnyájuknál” (Mk 12,42-44).

76. *Krisztus fejét megkeni egy utcanő* – Egy ház, és az asztalnál ülő Krisztus, Simonnal és az apostolokkal, s egy szolgáló fiatalember.

Krisztus mögött egy utcanő, aki feje fölött egy nyitott üvegkancsót tart (Mt 26,6-13; Lk 7,37-50).

Krisztus szenvedése

77. *Júdás egyezsége* – Egy ház, és benne Annás és Kaifás trónon ülve, írástudók és farizeusok, körülöttük ülve. Előttük egy láda, s egyikük pénzt számol rajta. A láda előtt Júdás a pénz felé nyújtott kézzel, amit Annás mutat neki (Mt 26,14-15; Mk 14,10-11; Lk 22,3-5).

78. *A szent lábmosás* – Egy ház, és Péter egy zsámolyon ülve, aki egyik kezével a lábaira mutat, a másikat pedig a fejére teszi. Krisztus, köntös nélkül előtte térdelve, kötényt viselve maga előtt, Péter lábát fogja az egyik kezével, a másikat pedig feléje nyújtja. Krisztus térde előtt egy mosdótál, mellette pedig egy korsó. A többi apostol mögötte ül, egyesek beszélgetnek egymással, mások saruikat kötözik. Egy másik részen ismét az ülő Krisztus, aki felveszi a ruháját, és egyik kezét az apostolok felé nyújtja, a másikkal pedig egy feliratot tart, mely ezt mondja: „Bizony mondom nektek, közületek egy elárul engem”. Előtte az apostolok, akik félelemmel néznek, és egymás között beszélgetnek (Jn 13,5 stb).

79. *A Titkos Vacsora* – Egy ház, s benne egy asztal kenyerekkel, ételekkel teli tálakkal, egy korsó borral és egy pohár. Krisztus az asztal mellett ül az apostolokkal. A bal oldalon János, aki a keblére hajlik; jobb oldalon pedig Júdás, aki kezét a tál felé nyújtja, és Krisztus felé néz (Mt 26,20-29; Mk 14,17-25; Lk 22,15-21; Jn 13,2).

80. *Krisztus imája* – Egy kert, fákkal, és a közöttük térdelő Krisztus, felemelt kezekkel és szemekkel, miközben vér hullik a földre az arcáról cseppek formájában. Fölötte pedig, fényesség közepette, egy angyal, aki föléje terjeszti a kezét. Egy kissé Krisztus mögött Péter, Jakab és János, amint alszanak. Fölöttük ismét Krisztus, egyik kezével Péter ruháját fogja, a másikkal pedig egy feliratot tart, mely ezt mondja: „Egy órát sem tudatok virrasztani velem?” (Mt 26,36-39; Mk 14,35-36; Lk 22,39-45; Jn 17,7),

81. *Júdás árulása* – Egy kert, és középen Júdás, aki átöleli Krisztust, és megcsókolja őt. Júdás mögött Péter térdel, aki maga alá gyűr egy fiatal katonát, és levágja a fülét a kardjával. Krisztus körül katonák, egyesek kihúzott karddal, mások dárdákkal, mások fáklyákkal, és ismét mások, akik megfogják Krisztust, újból mások, akik verik őt (Mt 26,47 stb; Mk 14,43 stb; Lk 22,47 stb; Jn 18,1 stb).

82. *Krisztust elítéli Annás és Kaifás* – Egy palota, és az öreg, hosszú szakállas Annás, teljes ruházatban és hosszú, kéttornyú süvegben, aki trónon áll, s megszaggatja a ruháját. Kaifás pedig mellette (félíg ősz, hosszú szakállal) mérgesen, előtte a megkötözött Krisztus, egy szolga, aki megüti, és más katonák körülötte, akik fogva tartják. Írástudók, farizeusok és két férfi, Krisztus előtt állva, Annásnak mutatják őt (Mt 26,57; Mk 14,53; Lk 22,66; Jn 18,13).

83. *Péter háromszori tagadása* – Annás palotája alatt, amelyben Krisztust elítélték, Péter egy kövön áll, és előtte egy szolgálólány, aki feléje nyújtja a kezét, s távolabb egy tűz, két melegező katona, és ismét Péter, akit kérdegetnek. Még távolabb, a palota kapujában újból a csodálkozó Péter, kitárt kezekkel, s egy szolgálólány, aki mutatja neki Krisztust. Alatta pedig egy ablakban egy kukorékoló kakas, és távolabb ismét Péter, aki sír (Mt 26,69-75; Mk 14,66-72; Lk 22,55-62; Jn 18,25-27),

84. *Krisztust elítéli Pilátus* – Egy palota, és a fiatal, első szakállal Pilátus, aki ragyogó öltözetet visel, trónon ülve. Előtte a megkötözött és katonák által tartott Krisztus, és az írástudók és farizeusok tömege, akik Krisztust mutatják Pilátusnak (Mt 27,1-11; Mk 15,1-5; Lk 23,1-4; Jn 18,28-38).

85. *Júdás bűnbánata és önakasztása* – Egy templom, Annás és Kaifás s más írástudók és farizeusok, ülve, előttük egy láda és Júdás, állva s egy kissé meghajolva, két kezével beledobva a pénzt. De ők egyik kezüket mellükre teszik, a másikkal pedig visszatartják Júdást. A templomon kívül hegyek, és Júdás egy fára felakasztva, amely úgy meghajlik, hogy lábujjai a földre érnek (Mt 27,3-5).

86. *Krisztust elítéli Heródes* – Egy palota, és az öreg, körszakállas Heródes, trónon ülve királyi ruhában, mögötte pedig katonák, s

Krisztus előtte. Két katona, akik fehér ruhába öltöztetik, mögötte pedig a zsidók tömege (Lk 23,7-11).

87. *Pilátus kezét mossa és ítélkezik* – Egy palota, és a trónon ülő Pilátus, aki a zsidók felé néz, előtte egy ember, akik mosdótálat tart, vizeskancsóból tölt, ő pedig megmossa a kezét. Mögötte egy fiatalember, aki a fülébe beszél. Trónusa mellett egy fiatalember, akik ezeket a szavakat írja fel: „Feszítsétek keresztre, vigyétek a közös kivégzőhelyre két lator közé a Názáreti Jézust, mint aki megrontja a népet, megsérti a császárt, és hamisan vallja magát Messiásnak, amint azt igazolta eme nép véneinek tanácsa!” Előtte pedig Krisztus és az őt fogva tartó katonák, Annás és Kaifás, s más zsidók, maguk előtt tartva fiaikat, fejükre téve kezüket, Pilátus felé néznek, igazolva az ítéletét (Mt 27,24).

88. *A megostorozás* – Krisztus, hátracsavart kezekkel egy oszlophoz kötözve, sebesen, s két katona ostromozza (Jn 19,1).

89. *A kigúnyolás* – Krisztus mezítelenül, csak egy vörös tunikát visel, fején pedig töviskoronát, és egy nádszálat is tart a jobbójában. Körülötte katonák, akik kinevetik őt, egyesek térdet hajtván, mások náddal verve a fejét (Mt 27,28-31; Mk 15,16-20; Jn 19,2).

90. *Krisztust a megfeszítésre vonszolják* – Hegyek, s gyalogos és lovas katonák, akik Krisztust vonszolják, közülük egy lobogót tart. Krisztus, aki erőtlenül esik a földre, és egyik kezére támaszkodik, fölötte magasodva a körszakállas, félig ősz, rövid ruhát viselő Cirenei Simon vállára veszi a keresztet, mögötte pedig Szűz Mária, Teológus János és más asszonyok, akik sírnak, s egy katona lándzsával tartja őket vissza (Mt 27,31-32; Mk 15,20-21; Lk 23,26; Jn 19,17).

91. *Krisztust a keresztre szegezik* – Egy hegy, és azon zsidók, katonák, s közöttük egy keresztt, mely a földön fekszik. Krisztust hanyatt fektetik rá, s körülötte három katona, akik közül az egyik a kezét, a másikat a lábát köti kötéllel, és ismét más katonák, akik szöveget fognak és kalapáccsal beleverik a kezébe és lábába. Újból Krisztus a földbe szúrt kereszten, és előtte egy katona, aki egy borral telt korsót közelít a szájához, Krisztus pedig hátrafordítja az arcát, mintha nem akarna inni (Mt 27,33-34; Mk 15,22-23; Lk 23,26; Jn 19,17-30).

92. *Keresztrefeszítés* – Egy hegy, s rajta a keresztre feszített Krisztus, két oldalán pedig a keresztre feszített két lator. A jobb oldali körszakállal, félig ősz, aki ezt mondja Krisztusnak: „Emlékezzél meg rólam, Uram, mikor országodba jutsz!” A bal oldali viszont fiatal, szakálltalan, hátrafordulva mondja: „Ha te vagy Krisztus, szabadítsd meg magad és minket is!” Krisztus keresztjének felső részére egy feliratot szegeztek ezekkel a betűkkel: „INRI”. Jobb oldalt alul egy lovon ülő katona lándzsával átdöfi Krisztus jobb oldalát, s belőle vér és víz folyik ki. Mögötte az alélt Istenszülő a kenethozó asszonyokkal, akik őt támogatják. Mellette Teológus János áll fájdalommal, s az ő fejére teszi a kezét. Szent Longinus százados Krisztust nézve magasba emelten tartja a kezét, Istent dicsőíti. Balra egy másik lovas katona egy nádra tűzött szivacsot tartva Krisztus szájához közelíti azt. Mellette más katonák, írástudók, farizeusok és sok ember, akik közül egyesek egymással beszélgetnek és Krisztusra mutogatnak, mások felemelt kézzel mondják: „Másokat megszabadított, önmagát nem tudta megszabadítani”. Három ülő katona az ő ruháin osztozkodik, a középső csukott szemmel nyújtja a kezét jobbra és balra, a másik két katonáé felé. A kereszt alatt egy kis barlang, s benne Ádám koponyája és két csont, melyre Krisztus lábainak sebeiből kifolyt vére hullott (Lk 23,33-43; Mt 27,36-56; Mk 15,26-40; Jn 19,18 stb).

93. *József, aki elkéri Krisztus testét* – Egy palota, és benne a trónuson ülő Pilátus, s egy mögötte álló katona, hüvelyébe dugott kardjával. Pilátus előtt az öreg, görnyedt József, kitárt kézzel, és a százados Pilátus és József között, aki Pilátushoz beszél (Mt 27,57-58; Mk 15,42-45; Lk 23,50-52; Jn 19,38).

94. *A keresztről való levétel* – Hegyek, és az ott felállított kereszt, egy létra a kereszthez támasztva, és József, aki felmegy a létrán. A derekánál tartva Krisztust, leereszti őt, Szűz Mária pedig, aki lent áll, karjai közé fogadja, s megcsókolja az arcát. Az Istenszülő mögött a kenethozó asszonyok, Mária Magdolna pedig, megfogva balját, megcsókolja azt, és Teológus János, aki József mögött áll, jobbát csókolva. Nikodémus pedig csaknem térdelve, fogóval húzza ki a szögeket a lábából, s egy kosár van mellette. A kereszt tövében Ádám koponyája, mint a keresztrefeszítésnél (Mt 27,59; Mk 15,46; Lk 23,53; Jn 19,39-42).

95. *A temetési ének* – Egy nagy, négyszögletes szikla, rajta kiterítve egy lepel, s azon a hátán, mezítenül fekvő Krisztus. Szűz Mária fölötté térdelve, az arcát csókolja. József a lábát csókolja, a Teológus pedig a jobbját. Hátról Nikodémus a létrának támaszkodva Krisztus felé néz. Szűz Mária mellett Mária Magdolna, aki két kezét magasba emelve siránkozik, és más kenethozó asszonyok a hajukat tépik. Mögöttük a kereszt a felirattal, Krisztus alatt pedig Nikodémus kosara a szögekkel, a fogóval és a kalapáccsal, s mellettük egy másik, kétfülű vizeskorsóhoz hasonló váza.

96. *Krisztus temetése* – Egy hegy, és rajta egy sziklasír, benne Nikodémus, aki a betekert Krisztus fejét tartja, és Szűz Mária, a síron kívül átöleli és megcsókolja. József a térdénél fogja, János viszont a lábánál, egy kissé meghajolva. A síró kenethozó asszonyok, míg a kereszt a hegy mögött tűnik fel.

97. *Az őrség, amely a sirt őrzi* – Egy márvány sír, négy pecséttel lepecsételve, s körülötte alvó katonák, egyesek pajzsukon, mások térdükre görnyedve, ismét mások karjukra borulva. Szent Longinus, a százados, közöttük ülve, félelemmel telik el. A sírral szemben a síró kenethozó asszonyok ülnek, egyikük kezében egy ládika, másikukéban egy üveg váza (Mt 27,63-66).

98. *Krisztus alvilágba való leszállása* – Az alvilág, egy hegyben lévő sötét barlang formájában; tündöklő ruhába öltözött angyalok láncokkal kötözik meg Belzebubot (a sötétség fejedelmét), az ördögök közül pedig egyeseket vernek, másokat bottal üldöznek. Néhány, láncokkal megkötözött meztelen ember, amint fölfelé tekint. Sok széttört zárdarab, és az alvilág sarkából kifordított ajtószárnyai, melyeken Krisztus áll, kézenfogva jobbával Ádámot, baljával Évát. Az Előhírnök, aki Krisztus jobbán áll, és rámutat; mellette Dávid és más igaz királyok koszorúval és koronával; balján Jónás, Izajás és Jeremiás próféta, az igaz Ábel, és sokan mások, mindannyian glóriával. Körül pedig hatalmas fényár és sok angyal.

A FELTÁMADÁS UTÁNI ESEMÉNYEK

99. *Krisztus feltámadása* – Egy éppen felnyitott sír, és oldalain két angyal ül, fehér ruhába öltözöttek, s Krisztus, aki a sírkövön áll, jobbával áldást adva, baljával egy arany keresztes lobogót tartva. Alatta pedig katonák, akik közül egyesek menekülnek, mások pedig halottként fekszenek a földön. Távol a kenethozó asszonyok, akik illatszereket hoznak (Mt 28,2; Mk 16,1; Lk 24,2; Jn 20,1).

100. *A kenethozó asszonyoknak megjelenő angyal meghirdeti a feltámadást* – Nyitott sír, melynek fedőlapján egy fehér ruhába öltözött angyal ül, aki egyik kezében lándzsát tart, a másikkal pedig a sírban lévő síri leplekre és kendőre mutat. Vele szemben a kenethozó asszonyok, akik kezükben tartják a keneteket (Mt 28,1-7; Mk 16,1-7; Jn 20,11-13).

101. *A kenethozó asszonyok előtt megjelenő Krisztus ezt mondja: „Örvendjetek!”* – Krisztus egyenesen áll, és mindkét kezével áldást ad. Jobbján Szűz Mária, balján Mária Magdolna, mindketten térdelve, a lábát csókoló testhelyzetben (Mt 28,8-9).

102. *Péter és János a sírhoz érkezve, hisznek a feltámadásban* – Egy sír, és Péter, aki beléje hajlik, s kezével a halotti leplet érinti. János pedig kívül állva, csodálkozva néz befelé, s mellette a síró Mária Magdolna (Lk 24,12; Jn 20,3-7).

103. *A Magdolnának megjelenő Krisztus* – Egy sír, és a rajta ülő fehér ruhás két angyal. Krisztus pedig a sír előtt áll, egyik kezével a ruháját fogja fel, míg a másikkal egy feliratot tart, mely ezt mondja: „Mária, ne érints engem!” Az előtte térdelő Mária meg akarja érinteni a lábát (Jn 20,14-17; Mk 16,9).

104. *Krisztust Emmauszban felismeri Lukács és Kleofás, miközben megtöri a kenyeret* – Egy ház, és benne egy asztal ételekkel. Lukács és Kleofás mellette ül, s Krisztus közöttük, miközben egy kenyeret tart, és megáldja azt (Lk 24,13-31).

105. *Az apostoloknak megjelent Krisztus velük együtt eszik* – Egy ház, és benne az apostolok, s Krisztus közöttük, előtte pedig Péter, aki egy tálat tart egy fél hallal és lépes mézzel. Krisztus jobbával megáldja a tálat, baljával pedig megfogja a halat és a lépes mézet (Lk 24,32-53).

106. *Tamás próbája* – Egy ház, és benne Krisztus, aki jobbát felemelve tartja, baljával pedig félrehúzza ruháját, megmutatja átszúrt oldalát. Tamás, mellette állva, félelemmel teszi jobbkezét az oldalába, a másikkal pedig egy feliratot tart, mely ezt mondja: „Én Uram, és én Istenem”. A többi apostol körülötte állva csodálkozik (Jn 20,26-29).

107. *A Tibériás taván az apostoloknak megjelent Krisztus* – A tenger, és közepén egy hajócska, s a tíz apostol, akik a nagymennyiségű hallal telt hálót vonják, és Krisztus, a tenger partján állva, megáldja őket. A mezítelen Péter, a tengerben úszva, feléje közeledik. Krisztus mögött égő parázs, és rajta egy hal (Jn 21,1 stb).

108. *A három kérdés Péterhez* – A tenger, és egy kikötött bárka, s rajta kívül az apostolok. Az álló Krisztus, Pétert nézve, egy feliratot tart, mely ezt mondja: „Simon, Jónás fia, szeretsz engem?” Péter pedig félelemmel telten előtte térdelve mondja egy feliraton: „Uram, te mindent tudsz. Te tudod, hogy szeretlek” (Jn 21,15-17).

109. *A tanítványoknak Galilea egy hegyén megjelent Krisztus* – Egy hegy, és Krisztus, aki fölöttük áll, s mindkét kezével megáldja őket, előtte Péter és a többi apostol, feléje nyújtott kezekkel (Mt 28,16-20).

110. *Krisztus mennybemenetele* – Egy hegy sok olajfával, s rajta az apostolok, akik fölfelé tekintenek, csodálkozással emelve fel kezüket. Közöttük az Istenszülő, aki szintén fölfelé tekint. Két oldalán két fehér ruhába öltözött angyal, akik a magasban lévő Krisztust mutatják az apostoloknak, kezükben feliratot is tartva. Az egyikük felirat ezt mondja: „Galileai férfiak! Mit álltok itt égre emelt tekintettel?” A másik felirat pedig ezt mondja: „Ez a Jézus, aki töletek az égbe vétetett, úgy jön el ismét, amint szemetek láttára a mennybe ment.” Fölöttük a felhőkön ülő Krisztus, körülvéve trombitás, timpanonos és más hangszeres angyalokkal, amint a mennybe emelkedik (ApCsel 1,9-11; Mk 16,19; Lk 24,50-55).

111. *A Szentlélek leszállása* – Egy ház, s benne a körben ülő tizenkét apostol. Alattuk boltív, melynek közepén egy idős ember, aki két előrenyújtott kezén leplet tart maga előtt, s ezen a leplen tizenkét feltekert tekercs. Fején koronát visel, s fölötte ez a felirat áll: „A Világ”. A ház fölött galamb képében a Szentlélek, s körülötte sok fény. Tizenkét sugár árad ki belőle; ezek lángnyelvekként kerülnek az apostolok fejére (ApCsel 2,1 stb).

SUMMARIA

Die griechische Auslegung der Gottesebenbildlichkeit und -Ähnlichkeit (Atanáz Orosz)

Der Satz von Gn 1,26, daß Gott die Menschen nach seinem Bild geschaffen hat, findet in der griechischen Auslegung der Schöpfungsgeschichte und im patristischen Menschenverständnis ein so beharrliches Interesse, wie wohl kaum eine andere Stelle im ganzen Alten Testament. Nach geläufiger Meinung der heutigen Exegeten stellt hier der priesterliche Verfasser einfach fest, daß das letzte Geschöpf als Abbild Gottes dem Schöpfer gleicht. Obwohl nach altchristlicher Überlieferung die Gottesebenbildlichkeit hauptsächlich in geistigen Vorzügen besteht, finden neuzeitliche Exegeten das Wesen biblischen Menschenverständnisses nicht im Besitz der Intelligenz, sondern entweder in anderen Beschaffenheiten, oder im Verhältnis von Mann und Frau, oder einfach darin, daß Gott den Menschen als sein Gegenüber setzt. Im Sinne des altorientalischen Kontextes dieses Verses repräsentiert der Mensch *qua homo* den Schöpfer selbst. In der griechischen Übersetzung der Schöpfungsgeschichte schlägt sich jedenfalls eine andere Auslegung nieder. Die Übersetzer der LXX-Genesis behandeln die beiden Termine der Gottesebenbildlichkeit und -Ähnlichkeit nicht mehr als *hen dia dyoin*, sondern als verschiedene Sachverhalte. Das Diasporajudentum hat demgemäß die ursprüngliche Ebenbild-Theologie seit langem vor Christus schon uminterpretiert gelesen.

Paulus zitiert die berühmte Genesis-Stelle in 1Kor 11,7; 2Kor 4,4; Phil 2,6 und Röm 8,29 mit einer hellenisierender Tendenz. Ganz ähnlich der Logospekulation Philos, wo das Abbild Gottes der Logos selbst ist, hat Kol 1,15 Christus den Logos als Abbild des Vaters und in der selben Zeit als Urbild aller Menschen vorgestellt.

Ganz im Lichte dieser neutestamentlichen Stellen haben die Kirchenväter Gn 1,26 ausgelegt, nur verstanden sie den von jüdischer Seite oft kritisierten Plural „*Lasset uns machen...*“ fast immer als Aus-

druck der Trinität. Iräneus war der erste, der einen klaren theologischen Unterschied zwischen *imago* und *similitudo* gemacht hat. Gegenüber der völlig ungeschichtlichen Deutung von Gn 1,26 durch die Gnosis stellt diese Auslegung einen Fortschritt dar, weil er in sein heilsgeschichtliches Grundkonzept die irdisch-geschichtliche Gottesebenbildlichkeit einbezogen hat. Die großen Kateketen der alexandrinischen Schule haben ähnliche exegetischen Prinzipien angewendet und zwischen dem unverlierbaren Gottesbild und asketisch erwerblicher Ähnlichkeit einen klaren Unterschied gemacht. Diese Unterscheidung bleibt aber erst Jahrhunderte später, bei den byzantinischen Mystikern der VI-VII. Jahrhunderten nach Chr. systematisch wichtig. Inzwischen verstand die neu-alexandrinische Theologie (Hl. Athanasius, die drei Kappadokier und Kyrillos von Alexandria) die beiden verschiedenen Termine der Gottesebenbildlichkeit und -Ähnlichkeit fast ununterschiedlich, in derselben Weise: als ontologische Teilnahme an Gottes Existenz und als objektives Zeichen der Berufung aller Menschen zur Vollkommenheit. Maximus der Bekenner hat aber endlich die Unterscheidung zwischen unverlierbarem Ebenbild und zu erreichbarer Ähnlichkeit zur Grundlage aller monastischer Spiritualität und christlicher Moral ausgestaltet. Bei ihm konvergieren schöpfungstheologische und eskatologische Aspekte der menschlichen Gottesebenbildlichkeit im Menschsein Christi, das zugleich die Bestimmung des Menschen und deren volle Verwirklichung ist.

Due preghiere alla Madre di Dio di Máriapócs (István Ivancsó)

Durante l'indagine sulla liturgia greco-cattolica in lingua ungherese, la raccolta e la documentazione degli stampati liturgici, recentemente sono state ritrovate due preghiere sul rovescio di santini che recano sul diritto la copia dell'icona miracolosa di Máriapócs. Le preghiere invocano la "Santissima Madre di Dio di Pócs".

1. La venerazione della Madre di Dio – La Chiesa bizantina, come anche la greco-cattolica, riserva una venerazione speciale alla Vergine Madre. Questa venerazione viene chiamata a livello teologico *hyperdulia*, perché è più profonda di quella che destiniamo verso ai santi. Non è però, in nessun modo, *adorazione*: che esclusivamente spetta a Dio solo. Il ruolo compiuto da Maria nella storia della salvezza motiva la nostra straordinaria venerazione: attraverso di Lei e in Lei si è incarnato

la seconda Persona di Dio, Gesù Cristo. Nella nostra religiosità popolare proprio per questo ci rivolgiamo a Lei con tantissimo affetto. Le due preghiere sono la dimostrazione di questo amore.

2. L'importanza di Máriapócs – Il santuario di Máriapócs è uno dei centri spirituali più importanti non soltanto per i fedeli greco-cattolici dell'Ungheria attuale, ma anche per i fedeli di tutto il Bacino Carpatico. Il motivo: tre lacrimazioni miracolose. La prima volta nel 1696, poi nel 1715 ed infine nel 1905 – l'evento è verificato anche in base alle indagini ufficiali ecclesiali e statali – la semplice icona della Madre di Dio, dipinta su legno, lacrimò. Benché l'icona originale fosse stata trasportata nel *Stephansdom* di Vienna, la copia riportata nella chiesa di Pócs lacrimò ancora due volte. Innumerevoli sono le guarigioni corporali e spirituali che testimoniano l'importanza del santuario. I nostri fedeli considerano “Maria di Pócs” un sostegno efficace che li ha custoditi durante le tempeste storiche nella loro fede, e che ha aiutato la crescita della Chiesa greco-cattolica, salvandola, nel recente passato, dalla soppressione totale.

3. Le due preghiere – Furono i padri basiliani stabilitisi a Máriapócs a comporre le due preghiere per cui hanno chiesto l'approvazione ecclesiale da parte del vescovo. Ambedue le preghiere sono state stampate nel 1936. I padri volevano conciliare, da una parte, le pretese della religiosità popolare, dall'altra, invece, volevano mantenerla nella direzione corretta. Infatti, ambedue le preghiere – benché si rivolgano verso la “Madonna di Pócs” – chiedono la protezione della Madre di Dio presso il suo santissimo Figlio. Le preghiere si diffusero e divennero popolari, come testimoniano le loro molteplici edizioni e tradizioni in diverse lingue.

4. La sorveglianza della Chiesa – La pubblicazione, la richiesta dell'approvazione e la documentabilità delle due preghiere verificano che la Chiesa intende esercitare un controllo sulle manifestazioni della religiosità popolare. Questo significa che ha cura della sorveglianza: che non vi siano aberrazioni nelle forme delle espressioni della religiosità popolare, e nemmeno nella venerazione della “Madonna di Pócs”, per noi tanto cara.

Il presente lavoro intende documentare e presentare le due preghiere. È vero che finora non facevano parte di nessun sacro ufficio ufficiale della Chiesa greco-cattolica, ma l'inno “Akathistos di Máriapócs” – venuto alla luce improvvisamente e la cui approvazione è in corso – contiene una di esse come preghiera finale.

**Die Würde des behinderten, persönlichen Wesens
und seine Einwirkung**
(János Soltész)

Wir Menschen sind seltsame Wesen. Dauernd machen wir uns Gedanken über uns selbst. Wir sind nicht einfach da, tun unsere Arbeit, schauen auf unser Fortkommen, sind gesund oder krank. Wir fragen, wie wir auf andere wirken, warum und wozu wir da sind, wozu wir arbeiten oder krank sind. Solche Gedanken können einen Menschen froh und glücklich, aber auch unzufrieden oder krank machen. Oft genug werden wir uns selbst Problem. Die Innenwelt des Menschen ist für uns also genauso Realität wie die Außenwelt. Sie ist im Grund noch wichtiger.

Wenn wir diese Beobachtungen zusammenfassen, dann können wir sagen: Der Mensch ist kein Ding, das einfach vorhanden ist, kein Es, sondern ein Ich. Der Mensch hat in sich selbst eine Mitte, er steht in sich selbst. Deshalb ist der Mensch nie eine bloße Nummer, ein Fall, ein auswechselbares Rädchen im großen Weltplan. Jeder Mensch ist einmalig, unvertauschbar und unwiederholbar. Er darf nie bloßes Mittel zum Zweck sein, er ist Selbstzweck. Damit haben wir ein erstes Wesensmerkmal der Person entwickelt: Person ist kein Es, sondern ein Ich, das in sich selbst steht und er ist ein Selbstwert.

Wir Menschen sind auf andere Menschen angewiesen und brauchen andere Menschen. Der Mensch will angenommen, bejaht und geliebt werden. Das Ich ist also auf das Du angewiesen. Ich und Du stehen aber selbst wieder innerhalb einer grosseren Welt des Wir. Dieses Wir meint die Familie, die Freunde, die Gemeinde, den Staat, die ganze Menschheit. Der Mensch ist bei all seiner Einmaligkeit zugleich ein soziales Wesen. Sein Dasein erfüllt sich im Dasein mit anderen und für andere.

Wir sind als Menschen nie fertig, sondern stets unterwegs, ein Gang ins Offene und Unabsehbare hinein, ein tiefes Geheimnis. Wie nennen diese unendliche Offenheit und dieses sich selbst Übersteigen die Transzendenz. Sie gehört notwendig zur menschlichen Person. Einmaligkeit und Weltoffenheit unterscheidet den Menschen von allen anderen Lebewesen.

Diese Charaktere der Person gehören genauso den behinderten Personen, weil alle menschliche Personen die Abbilder des Gottes sind. Das behinderte, persönliche Wesen ist immer eine große Aufgabe für

sich selbst und für die andere Menschen. Seine Einwirkung ist das hervorgerufene Zartgefühl und gemeinschaftliche Gefühl und die umgewertete Leistung des Leides. Darauf ermuntert uns auch die Mentalität des Evangeliums: „Einer trage des anderen Last, so werdet ihr das Gesetz Christi erfüllen“ (Gal 6,2).

**Missionari paolini e cristiani orientali
nell'Ungheria Nord-orientale (1642-1682)**
(Tamás Végseő)

All'unione dei cristiani orientali dell'Ungheria Nord-orientale con Roma hanno contribuito notevolmente i missionari latini, attivi in quelle parti in base al mandato della Congregazione de Propaganda Fide.

Fin dalla sua fondazione (1622), la Congregazione considerò l'Ungheria – sia i territori occupati dai turchi, sia quelli sotto il dominio degli Asburgo – e la Transilvania “terra di missione”. Vi furono mandati dei missionari – prima italiani e bosniaci, poi in un secondo momento anche ungheresi – per andare incontro alle necessità pastorali dei cattolici e per convertire i protestanti (con l'espressione del tempo: “gli eretici”) ed i cristiani orientali (“gli scismatici”). Tra i missionari – per numero ed efficacia – spiccano i gesuiti ed i francescani, ma svolsero un ruolo altrettanto importante anche i paolini (Ordo Sancti Pauli Primi Eremitae).

La missione paolina nacque nel 1642 per iniziativa di un giovane paolino, János Vanoviczi, il quale – dopo aver terminato gli studi ed esser tornato da Roma – si mise nel servizio del rinnovamento della chiesa cattolica ungherese. Egli diresse con grande abilità la missione paolina per più di trent'anni, estendola e dandole strutture sempre più solide. Dopo la sua morte, avvenuta nel 1677, il governo della missione fu affidato ad Ágoston Benkovich (generale dell'Ordine tra 1675 e 1682, poi vescovo di Varadino tra 1682 e 1702). Sotto la direzione di Vanoviczi e Benkovich, vale a dire tra 1642 e 1682, la missione paolina conobbe la sua „epoca d'oro“.

Il nostro studio si concentra su questo periodo e cerca di individuare „i punti d'incontro“ tra i paolini e gli cristiani orientali dell'Ungheria Nord-orientale. La nostra ricerca si basa sulle relazioni scritte dai missionari paolini alla Congregazione (in parte già pubblicate) e su altre fonti archivistiche (il processo informativo di Benkovich,

conservato nell'Archivio Secreto Vaticano, una relazione di Vanoviczi nell'Archivio del Pontificio Collegio Germanico ed Ungarico, gli Acta Paulinorum della Biblioteca dell'Università Lóránd Eötvös di Budapest).

Le fonti, che ci danno notizie sui primi vent'anni della missione, parlano poco sugli orientali. La causa principale di questa lacuna dobbiamo cercarla nella natura delle medesime. Infatti, le relazioni dei missionari scritte prima del 1660 sono o racconti piuttosto personali o brevi lettere, in cui si chiede l'intervento della Congregazione in casi concreti. Solo nel 1660 pubblicò la Congregazione un questionario di novanta domande che offrì ai missionari un filo conduttore per la redazione dei resoconti. Poiché nel questionario figurano anche domande sugli orientali, le relazioni scritte negli anni sessanta e settanta contengono delle informazioni su di loro.

Del resto, dopo l'arrivo di Benkovich nella missione (egli terminò i suoi studi nel Pontificio Collegio Germanico ed Ungarico nel 1658) l'attenzione dei paolini verso gli orientali crebbe notevolmente. Egli, infatti, – in differenza a Vanoviczi – conobbe la lingua rutena e questo gli facilitò il lavoro pastorale tra di loro.

Nell'atteggiamento dei paolini verso gli orientali possiamo notare un certo cambiamento che – a nostro avviso – si deve allo stesso Benkovich. L'attività della scuola del convento di Töketerebes, nella quale i paolini educarono bambini non solo cattolici, ma anche protestanti e orientali (con la chiara intenzione di convertirli alla fede cattolica – come risulta dalla relazione del 1669 di Vanoviczi), si inserisce ancora nel processo di latinizzazione. Numerose fonti attestano però che negli anni successivi Benkovich godeva di una grande popolarità tra gli orientali ed era considerato difensore dei diritti del clero unito (lo dimostrano le testimonianze poste nel suo processo informativo). È impossibile che con il semplice metodo della latinizzazione un missionario avrebbe potuto guadagnarsi la simpatia del clero orientale, famoso per il suo attaccamento al rito orientale. È molto più probabile che i paolini abbiano capito: la chiave del rafforzamento dell'unione era la difesa dei diritti del clero unito.

Die Katechese aufs Tapet (László Obbágy)

Es ist allen klar, daß die Katechese der Kirche – wenn sie den heutigen Mensch erreichen möchte – neue Wege suchen soll. Neue Stei-

gen kann aber auch die Entdeckung der alten Werte öffnen. In dieser Abhandlung präsentiert der Verfasser die Tätigkeit und Aktualität eines Katechets der Wende zweiten und dritten Jahrhunderts; sein Name ist Klemens von Alexandrien († vor 215).

Vom reichen Schrifttum des gelehrten Alexandriners ist uns, abgesehen von einer Homilie, vollständig nur drei Schriften erhalten, der *Protreptikos* (Die Mahnrede an die Heiden), der *Paidagogos* (Der Pädagoge) und die *Strómateis* (Teppiche).

Klemens ist als der erste christliche Gelehrte anzusprechen. Er hat die Inkulturation des Christentums in die hellenistischen Welt angefangen.

Er war nicht nur mit der Heiligen Schrift und fast der gesamten vor ihm liegenden Literatur vertraut, sondern besass auch, wie die mehr als 360 verschiedenen profanen Schriftstellern entnommenen Zitate beweisen, eine ausgebreitete, auf selbständigem Studium beruhende Kenntnis der griechischen philosophischen und klassischen Literatur. Er lehrte die Offenbarung anschauen im Zusammenhang mit aller wahren Erkenntnis, namentlich mit der vorchristlichen Philosophie, und sammelte die Wahrheitselemente der Philosophie, um zu zeigen, dass sie ihre Einheit im Christentum haben und dieses ihre Verklärung und Krönung ist.

Während die Gnostiker behaupteten, daß Glaube und Wissen in absolutem Gegensatz zueinander ständen, wollte Klemens beide in ein richtiges, harmonisches Verhältnis bringen.

Klemens verpflichtet sich in der Kirche und für die Kirche. Er betet gern, er lebt inneres Leben. In den moralischen Fragen hat er eine besonnene, ausgeglichene Lehre. Er beschäftigt sich gern mit den Jungen, er begleitet sie mit einer persönlichen Liebe.

Die Welt unserer Zeit und das Leben der zeitgenössischen Stadt Alexandrien gleichen einander. Klemens konnte den Mensch seiner Epoche ansprechen...

Die Aktualität des Lebens und der Tätigkeit des Katechets des zweiten-dritten Jahrhunderts, Klemens von Alexandrien soll der Leser erkennen. Sapienti sat.

Storia della codificazione orientale (I)
Dagli inizi fino all'epoca del Concilio Vaticano II.
(Péter Szabó)

Con la costituzione apostolica „Sacri canones” papa Giovanni Paolo II ha promulgato proprio dieci anni fa, il 18 ottobre 1990, il Codice delle Chiese orientali cattoliche (*CCEO*).

Questo anniversario offre un'occasione particolare per presentare anche al lettore di lingua ungherese quell'*iter* storico lungo e divisibile in varie fasi storiche notevolmente diverse tra di loro dal punto di vista giuridico-metodologico, che ha portato alla realizzazione del primo “Codex” nel senso moderno del termine, per tutte le Chiese orientali cattoliche (*Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium* 1990).

Il presente articolo è la *prima parte* di uno studio dettagliato sull'*iter* della codificazione, il quale intende di presentare il processo della codificazione dell'ordine disciplinare orientale fino alla vigilia del Concilio Vaticano II. Dopo aver delineato il significato alquanto complesso dei termini “Codex” e “codificatio”, e menzionato le collezioni più celebri del primo millennio, l'articolo tratta in dettaglio della prima fase della codificazione orientale moderna e sul corso degli eventi che sollecitavano tale processo. Quando i lavori della codificazione ebbero inizio, la svolta realizzata da Leone XIII che aveva rivalutato il valore e la legittimità della pluralità disciplinare dentro la Chiesa cattolica, aveva già avuto luogo tempo prima. Questo fatto ha reso possibile che le Chiese orientali cattoliche avessero un proprio Codice. Il presente studio intende, in base ad alcuni notevoli autori, di dare una ricapitolazione dettagliata per il lettore sul processo, in conseguenza del quale Pio XII nell'arco di circa nove anni (1949-1957) ha promulgato quattro documenti papali *motu proprio* dati, facendo così un passo di non poca importanza sulla strada del ristabilimento di un ordine disciplinare comune a tutte le Chiese orientali cattoliche.

XERAVITS GÉZA

A „GYÜLEKEZET SZABÁLYZATÁNAK” (1Q28A) MESSIÁSKÉPE

| TARTALOM: 1. A szöveg keletkezéstörténete; 2. Az 1QSa 2,11köv.

A qumrâni első barlangból – melynek anyaga legelsőként került az 1940-es évek végén a kutatók kezébe – származik egy rövid, szabályzat jellegű szöveg (1Q28a). E mű az egyik legfontosabbnak tartott holt-tengeri tekercs, a Közösség Szabályzata (1QS) végéhez varrva helyezkedett el, írnoka – s ebből következően másolásának helye és ideje – meg-egyeznek az 1QS-ével, amit a kutatás a Kr. e. első évszázad első harmadá-
ra, 75 körülre tesz.¹ A mű elnevezése a különböző szerzőknél eléggé változó. Kiadója a „Gyülekezet szabályzata” címet adta neki, az elején található felirat alapján,² de nevezik – terjedelme okán – „Kéthasábos szövegnek” is,³ valamint igen elterjedt a kutatók között a „Messiási szabályzat” megjelölés is.⁴ Ez utóbbi az irat tartalma alapján alakult ki, lévén szemlélete az 1QS-nél első olvasatra sokkal erőteljesebben eszka-
tológikus, mi több, második hasábján három alkalommal maga a $\alpha\chi\gamma\iota\varsigma\ \text{fm}$ kifejezés is előfordul.⁵ E rövid tanulmányban ezen irat messi-

¹ Bővebb információ D. Barthélemytől a hivatalos kiadásban: BARTHÉLEMY, D. – MILIK, J. T., *Qumran Cave I*, (DJD 1), Oxford 1955, 107-108: „l’écriture et le matériau utilisés (cuir blanchi et cassant, ou parchemin très grossier) sont identiques à ceux de 1QS”.

² 1) $\text{r}\#\text{y}\ \text{td}(\ \text{l}\#\text{wkl}\ \backslash\text{rsh}\ \text{hzW}$: „És ez a szabályzata Izrael egész gyülekezetének”. Ugyanígy többek között CARMIGNAC, J., *Les textes de Qumrân. Traduits et annotés*, Paris 1963, 2: 9-27, vagy GARCÍA MARTÍNEZ, F., *The Dead Sea Scrolls Translated. The Qumran Texts in English*, Leiden 1996, 126-128.

³ Pl. AMUSZIN, I. D., *A holt-tengeri tekercsek és a qumrâni közösség*, Budapest 1986, 88-90.

⁴ „Messianic Rule” – pl. VERMES, G., *The Dead Sea Scrolls in English*, Harmondsworth 1970, 118-121; EVANS, C. A., „A Note on the «First-Born Son» of 4Q369”, in *DSD* 2 (1995) 186.

⁵ Imént idézett művében Geza Vermes három érvet is felhoz az általa használt elnevezés jogossága mellett: „(1) it was intended for ‘all the congregation in the last days’; (2) it is a Rule for a Community adapted to the requirements of the Messianic war against

ásképet kívánom bemutatni.

1. A szöveg keletkezéstörténete

A kutatás első négy évtizedében a szöveggel foglalkozó szerzők az iratot szinte egyöntetűen mint eszkatológikus kompozíciót értelmezték.⁶ Az újabb keletű tartalmi elemzés azonban az irat addig vélténél jóval bonyolultabb előtörténetét tételezi fel. Egyre biztosabbnak tűnik, hogy a mű két különböző eredetű részből került összeállításra, és eredeti állománya teljességgel nélkülözött mindenfajta eszkatológikus hangot.⁷ A kompozíciót alkotó két eredeti egység szétválasztásához nagy segítséget nyújt az első hasábon található két bevezető formula:

- {ymyh tyrx)b l)r#y td(lWkl \rsh hzW (1,1) – „És ez a szabályzat Izrael egész gyülekezetének az eljövendő napokban”,
- l)r#yb xrz)h lWkl hd(h tW)bc lWkl \rsh hzW (1,6) – „És ez a szabályzat mind a gyülekezet seregeinek, minden Izraelben születettnek”.

E második felirattól kezdve egészen a 2,11 sor közepéig egy működő közösség szervezete és szabályai kerülnek tárgyalásra, a legkisebb utalás nélkül bármiféle, a végidőt idéző témára, sőt, amint Charlotte Hempel átfogó elemzésében nemrég kimutatta, az *1QSa 1,6-2,11a* anyaga elsősorban a Damaszkuszi Irat törvényszövegeinek szemléletével mutat nagyon szoros rokonságot.⁸ Ez a rész tehát minden valószínűség

the nations; (3) it refers to the presence of... the Messiah of Israel” – *Dead Sea Scrolls*, 118. Az {ymyh tyrx) kifejezés értelmezéséhez lásd XERAVITS, G., *Szentírás-értelmezés Qumránban. Folyamatos pešerek*, Budapest 1995, xix-xx, bővebben: STEUDEL, A., „{ymyh tyrx) in the Texts from Qumran”, in *RevQ* 62 (1993) 225-246.

⁶ Az egyetlen – általam ismert – kivétel e vélemény alól DENIS, A. M., „Evolution de structures dans la secte de Qumrân”, in *Aux origines de l'Eglise* (Giblet, J. et al., eds., RechB 7), Louvain 1965, 23-49: „Il n'y a rien d'eschatologique dans ce document...” – 47.

⁷ Lásd legalaposabban HEMPEL, C., „The Earthly Essene Nucleus of 1QSa”, in *DSD* 3 (1996) 253-269.

⁸ HEMPEL, *op. cit.*, 260-269; az összekötő kapcsok 1) az „egész Izrael” terminológia, 2) a családi viszonyok feltételezése, 3) az hd („gyülekezet”) megjelölés, 4) a „HGW/Y Könyve” szerepeltetése, 5) a fizikálisan sérült személyeknek a közösségből történő kizárásának szabályozása (ez utóbbi témához lásd SHEMESH, A., „The Holy Angels

szerint igen korai eredetű, mi több, a Közösség Szabályzatánál (1QS) is régebbi keletkezésű lehet.⁹

A mű kezünkben levő formájának végső redakciója valamivel Kr. e. 75 előtt történhetett. E *terminus ante quem* paleográfiai megfontolások alapján határozható meg, hiszen – mint említettük – az 1QS tekercskomplexum másolásának végső határidejéül e dátum kínálkozik.¹⁰ A művet alkotó részek szereztetéséről ennél lényegesen kevesebbet tudunk mondani. Az 1,6-2,10 egységet egyesek pre-qumráninak vélik, egy cádokita recenzíóval a qumráni feldolgozás során; a többség azonban megelégszik egy tágabb, pusztán a paleográfiai evidenciából eredő datálással.¹¹ A fennmaradó anyagot – véleményem szerint – két részre kell osztani, így az 1,1-3 + 2,11-22 egy önálló eszmefuttatás az eszkatológikus lakomáról, míg az 1,4-5 sorok a két fő egység egyesítésekor keletkezettek. Ami a tárgyalásunk közvetlen témájául kínáló egységet (1QSa 1,1-3 + 2,11-22) illeti, ennek létrehozását csak tág határok keretei között adhatjuk meg, valamikor a Kr. e. 2. század végére és az 1. század legelejére gondolhatunk.

Eddigi megfontolásainkból az is következik, hogy a két fő rész anyagai közti szoros kapcsolatot el kell vetnünk, és az általános közösségi életszabályokat tartalmazó részt nem lehet eszkatológikus vonatkozásúnak tekintenünk.¹² Vizsgálódásunkban ezért el is tekintünk tőle.

Are in Their Council»: The Exclusion of Deformed Persons from Holy Places in Qumranic and Rabbinic Literature”, in *DSD* 4 [1997] 179-206). Megjegyzem, az 1-3. pontok az irat többi részén is előfordulnak, de jelenlétük szerkesztői tevékenység eredménye.

⁹ Vö. HEMPEL, *op. cit.*, 259, 269; hasonló, bár részleteiben eltérő pozíciót foglalt el a szöveggel kapcsolatban STEGEMANN, H., *Die Essener, Qumran, Johannes der Täufer und Jesus*, Freiburg 1994.

¹⁰ STEGEMANN, H., „Some Remarks to 1QSa, to 1QSB, and to Qumran Messianism”, in *RevQ* 65-68 (1996) 503 a mű összeállításának idejét valamivel Kr. e. 112-re teszi, messiási teológiájának általa követett értelmezése alapján: „1QSa und [sic!] 1QSB ... should have been composed prior to the death of the Teacher about 112 BCE. Both works know very well the individual figure of the Royal Messiah, but not yet a Priestly Messiah. His future chair was still occupied by the Teacher himself.”

¹¹ Előbbi véleményen STEGEMANN, *Die Essener* és HEMPEL, *op. cit.*, 269: „a piece of communal legislation that goes back to the Essene parent movement of the Qumran community”, míg utóbbi nézetet lásd CHARLESWORTH, J. H., „Rule of the Congregation”, in *The Dead Sea Scrolls. Hebrew, Aramaic, and Greek Texts with English Translations I. Rule of the Community and Related Documents* (PTSDSSP 1, Charlesworth, J. H., ed.), Tübingen 1994, 108.

¹² A kezdeti kutatás hosszasan próbált ugyanis magyarázatot találni arra, vajon hogyan kerülnek eszkatológikus kontextusba ezek a nagyon is mindennapinak tűnő szabá-

2. Az 1QSa 2,11köv.

1° A $axyI\dot{\$}fm$ kifejezés a mű második hasábján háromszor fordul elő. Ebből két alkalommal úgy maga a szó, mint a szövegössze-függés viszonylag jól rekonstruálhatóan s értelmezhetően maradt ránk, az elsónél inkább az egység kezdetének lehatárolása jelent problémát.

1) r#y td(lWk #) Wr[b }hWkh])Wby
 {ynhWkh }Wrh) [ynb Wyx]) lWkW
 {#h y#Wn) d(Wm[y)yrq]
 WdWbk ypl [#y) Wypnl l Wb#yW
 1) r#y xy[#m)Wb]y rx)W
 1) r#y ypl]) y#) r Wypnl Wb#yW
 WdWbk ypl # [y)

Bemegy [a Pap] Izrael egész gyülekezete [e]lőtt,
 És mind [az ő] fi[vérei,¹³] Áron [fia]i a papok,
 Az ünnepre [hívtak], a Név emberei,¹⁴
 És leülnek e[lőtte mindnyájan], tisztségük szerint.
 És azután be[megy]¹⁵ Izrael Fel[kentje],
 És leülnek elé [Izrael] e[zredeinek]¹⁶ fejei,

lyok, legutóbbi kifejtését lásd pl. CHARLESWORTH, *loc. cit.*: „Although the Qumranites’ eschatology was pre-messianic, their liturgy and concept of time allowed them to live proleptically as if the Messiah had already come”, a Messiás érkezése azonban mindig jövőbeni téma volt Qumránban, a Charlesworth által így leírt teológiai koncepciónak konkrét nyomát másutt nem leljük.

¹³ A kiadó olvasata τWb) („atyjai”) volt (DJD 1: 110), az 1,16 analógiájára, s természetesen nem leszámazási, hanem tekintélyi értelemben. Ehhez vö. PTSDSSP 1: 113, n. 34: „Lit. ‘fathers’ but even in BH this plural noun had developed numerous nuances, including the one chosen (‘magistrates’)”.

¹⁴ Vö. XERAVITS, *Szentírás-értelmezés Qumránban*, 7.

¹⁵ A kiadó olvasata a DJD 1: 110. oldalán $b\#] y$ („leül”) volt, a szöveg belső logikájának azonban jobban megfelel a $Wb] y$ („bemegy”) rekonstrukció, lévén a közösségnek a lakomára való bevonulásának kontextusában vagyunk, s az előző nagy csoport vezető képviselője előtt ugyanez az ige van jelen, jól olvashatóan. (A kutatók legtöbbje igen korai időktől ezt a helyreállítást tartja elfogadhatónak, lásd pl. CARMIGNAC, *Les textes*, 24; CHARLESWORTH, „Rule of the Congregation” az olvasat eredetétől a következő művet jelöli meg: LICHT, J., *The Rule Scroll – A Scroll from the Wilderness of Judaea – 1QS, 1QSa, 1QSB. Text, Introduction and Commentary*, Jerusalem 1965, ami viszont a Carmignac-féle kötetnél két évvel később látott napvilágot.)

¹⁶ 1) r#y ypl]), CARMIGNAC, *Les textes*, 25 1) r#y y+b] #t („Izrael törzsei”) rekonstruál, a töredék fotokópiája alapján magam inkább az alefet tartom elfogadha-

[mindnyájan] tisztségük szerint.¹⁷

Wdy t) #y) [xl#y l)
 }hWkh ynpl # [Wryth]W {xlh t#rb
 #]WrythW {xlh ty#r t) \rb[y)Wh])yk
 {ynpl {xlb Wdy[xl#yW
 {xlb Wydy l)r#y xy#m xl[#y r]x)W

Senki [ne nyújtsa] kezét
 a kenyér és [az újbor] elsejéhez a Pap előtt,
 mert [ő] áld[ja] meg a kenyér és az újbo[r] elsejét,
 [és nyújtja] kezét először a kenyérért.
 És utá[na nyúj]tja Izrael Felkentje a kezét a kenyérért...¹⁸

Az első textus mindjárt az eszkatológikus lakoma leírásának leg-
 elején helyezkedik el. Kezdetének kijelölésében a kutatók eltérnek egy-
 mástól, amennyiben egyesek úgy vélik, a megelőző mondat ennek a
 résznek a bevezetése, időhatározói mellékmondatként.¹⁹ Mások inkább –
 s ez tűnik a többségi véleménynek – a megelőző másfél sort egy önálló
 bevezető mondatnak tartják. Magunk az utóbbi értelmezést tartjuk elfo-
 gadhatónak. A 2. hasáb 11-12a sorai így mintegy feliratként megadják a
 következő rész témáját (a nagy eszkatológikus lakoma), továbbá azt az
 (üdv)történeti eseményt, amely ennek idejét jelzi.

A két szövegrészlet mindegyike azért érdekes számunkra, mert
 világosan tanúsítják az eszkatológikus közösség kettős vezetését. Egyfe-
 lől egy papi, másfelől egy „világi” vezető részvételét írják le a nagy
 lakomán, és – *implicite* – meghatározzák továbbá egymáshoz való viszo-
 nyukat is: a világi vezető (s a szöveg egyedül őt nevezi Felkentnek)
 egyértelműen alárendeltetik a papinak.

2° Az eszkatológikus lakoma epizódjának mindjárt a kezdetét a
 szerző a következő mondattal vezeti be (ez az előbbieken során említett
 felirat):

{#h y#n) b#[Wm hz]
 dxyh tc(l d(Wm[y)yrq]
 {t) xy#mh[t])[l)] dylWy {)

több olvasatnak.

¹⁷ 1QSa 2,12-15.

¹⁸ 1QSa 2,18-21.

¹⁹ Így BARTHÉLEMY, DJD 1: 117, CARMIGNAC, *Les textes*, 24.

[Ez ül]ése a Név embereinek,
[akik] a Közösség tanácsának ünnepségére [hívtak],
midőn nemzi [Isten] a Felkent[et] közējük.²⁰

A szövegrész értelmezése egyike a qumranológia legvitatottabb pontjainak. Egyfelől, az íráshordozó igen sérült volta ellenére, a mondat kulcskifejezésének olvasatához – dYILOY („nemzeni”) – nem fér kétség.²¹ Ugyanakkor kezdettől fogva jelen van a kutatók közt a törekvés, hogy ezt a némelyek számára sokkolónak tűnő kifejezést valami mással helyettesítsék. Egyesek a vokalizáció szintjén kísérelték meg az átértelmezést,²² mások a szó mássalhangzó-állományát tartották másként olvasandónak, Lawrence H. Schiffman pl. a d(WtY („csatlakozik, egyesül”)²³ olvasatot javasolja. Az ilyen megoldási kísérletek meglehetősen szkeptikusan viszonyulnak a kérdéses szó olvashatóságához, s éppen ezért elfogadhatatlanok. A legelterjedtebb értelmezés Józef T. Miliktől ered, aki elfogadta ugyan a dYlWY olvasatot, de azt írni hibának, a „küldeni” jelentésű YILOY elírásnak vélte. E véleményt számos kutató elfogadta, így maga a kiadó is.²⁴ Legújabban viszont Emile Puech egy eddig még fel nem merült olvasattal a problémás szó egész közvetlen szövegkörnyezetének újragondolását javasolta, a következőképp:

{t) xY#mh[)Y]#[nh] hlgty {}),
azaz „amikor megnyilvánul a Felkent [Fe]je[delem] köztük.”²⁵

²⁰ 1QSa 2,11-12.

²¹ Lásd BARTHÉLEMY, DJD 1: 117: „Après une étude par transparence aussi attentive que possible la lecture de ce mot apparaît pratiquement certaine”.

²² Így RICHARDSON, H. N., „Some notes on 1Q Sa”, in *JBL* 76 (1957) 116-117 a Nifal yiwālād olvasatot javasolja, ez azonban nem felel meg a mondat további szövegének.

²³ Idézi EVANS, C. A., „A Note on the «First-Born Son» of 4Q369”, in *DSD* 2 (1995) 186.

²⁴ Milik e véleményét írásban nem közölte, lásd BARTHÉLEMY, DJD 1: 117: „.... avec J. T. Milik que dYlWY est une faute de lecture du scribe pour YlWY primitif”, a textus fordítása eszerint: „au cas où Dieu mènerait le Messie avec eux”. Érdekes az, ahogy J. H. Charlesworth kezeli a kérdést: „Rule of the Congregation”, 117: „Milik correctly emended the text to ywlyk” (*sine argumento...!*), különösen pedig 109: „The new photographs taken in Amman do not disclose the consonants, but we seem to be able to discern xYlWY.”

²⁵ PUECH, E., „Préséance sacerdotale et Messie-Roi dans la Règle de la Congrégation (1QSa ii 11-22)”, in *RevQ* 63 (1996) 357-361; kritikája: STEGEMANN, „Some

Ez a megoldás viszont – amint H. Stegemann rámutatott – túl azon, hogy paleográfaiailag sem helytálló, meglehetősen mesterségesnek tűnik: a qumrâni szövegeken sem a *hlgth* szó, sem a *xy#mh y#nh* kifejezés nem fordul elő egyszer sem. Ugyanakkor magának Stegemannnak az olvasata sem látszik sokkal meggyőzőbbnek.²⁶

Valóban kritikusan szemlélve a kérdést ugyanakkor kitűnik, hogy a *dylwy* olvasat egyáltalán nem szolgál rá a körülötte kialakult vitára. Egyfelől a gondolat maga nem ismeretlen az ószövetségi hagyományban sem. Legyen elég csak a 2. zsoltárra hivatkozni, ahol az uralkodásra felkent királlyal kapcsolatban jelenti ki Isten direkt beszéd formájában: „Fiam vagy te, ma szültelek téged”,²⁷ ugyancsak e kérdéses ígét használva. A zsoltárverset a keresztény hagyomány a – Jézusban felismert – eszkatológikus üdvösségközvetítő személyére vonatkoztatta. Ez olyan textusok alapján nyilvánvaló, mint a verset kifejezetten idéző ApCsel 13,33, vagy Zsid 1,5-6, de a rész messianisztikus interpretációja a rabbinikus gondolkodás számára sem volt ismeretlen.²⁸

Ha elfogadjuk is továbbá a „nemzeni” olvasat szándékos voltát szövegünkben, egyáltalán nem kell test szerinti nemzésre gondolnunk,²⁹ sokkal valószínűbb az, hogy szerzőnk az üdvösségközvetítő nagyon szoros istenkapcsolatát kívánja itt bemutatni, amint az Ószövetség teszi azt, Isten atyaságát idézve a dávidi dinasztiával kapcsolatban,³⁰ vagy többes számban néhol Izrael népével, vagy a mennyei udvartartás tagjaival.³¹

A Gyülekezet Szabályzatán az eszkatológikus kor közösségének kettős vezetését figyelhetjük meg. Egy Felkentnek (*axyIšfm*) nevezett alak, és a Pap azok, akik a végső idő lakomájának főhelyeit elfoglalják. Közülük a pap az, aki elsőbbséggel bír, és ez egészében megfelel a

Remarks”, 490-492.

²⁶ {t} *xy#mh*[W]d[xy] *Wlk*)Wy {}, tehát „Midón együtt étkeznek, és a Messiás közöttük...” – STEGEMANN, „Some Remarks”, 491-492.

²⁷ *\ytdly* {Wyh yn) *ht*) *ynb*.

²⁸ Craig Evans cikkében („Note”, 188) két példát említ, egyet a babiloni a Talmudból (b*Sukka* 52a), egyet pedig a Midrásból, Ps 2,9-hez.

²⁹ Erre utal éppen a háttérben jelenlévő Ps 2,7, ami ugyancsak nem a király test szerinti nemzéséről beszél, hanem sokkal inkább adopciónak, vö. pl. DE VAUX, R., *Les institutions de l'Ancien Testament*, Paris 41982, 1: 171-173.

³⁰ Lásd pl. a Nátán-orákulumot (2Sm 7), vagy egyes korai zsoltárokat (Ps 89, 110, [132]).

³¹ Lásd még XERAVITS, G., „Az Üdvösségközvetítő születésének témája Qumránban”, in *Theologiai Szemle* 41 (1998) 336-338.

qumráni közösség egyéb iratai által is szolgáltatott képpel. Ami e szöveg jelentőségét biztosítja, az az a mód, ahogy az eszkatológikus Felkent Istenhez fűződő viszonyának mélységét bemutatja, a 2. zsoltár ilyen felhasználásának talán legkorábbi tanújelét adva.

The Messianic View of the *Rule of the Community* (1Q28a)

From Qumran cave 1 came to light a rule-type text (1Q28a). Its view is obviously eschatological than that of 1QS, moreover, in its second column we can find even the expression $\alpha\chi\gamma\iota\varsigma\text{fm}$.

During the first four decades of Qumran research scholars interpreted the text nearly unanimously as an eschatological composition. Recent research presumes, however, that the text has a rather complicated *Vorgeschichte*. It seems to be clear that the text was compiled from two originally distinct parts, and its primitive *état* lacked any eschatological voice. 1:1-3 + 2:11-22 is an independent treatise on the eschatological banquet. We can hardly date with certainty the unit that provides material for the present inquiry (1QSa 1:1-3 + 2:11-22), it seems however that it emerged some time at the turn of the 2nd and 1st centuries BC.

The word $\alpha\chi\gamma\iota\varsigma\text{fm}$ occurs three times in the second column of the work. In two of them both the word and its context have a satisfactorily readable position. These passages clearly mark the double leadership of the eschatological Community. They describe the participation in the eschatological banquet on the one hand a priestly, and on the other hand a ‘secular’ leader. Moreover, implicitly, they specify the relations between them: the ‘secular’ leader (to whom our text attributes alone the title ‘anointed one’) is subordinated to the priestly one.

At the very beginning of the description of the eschatological banquet can be found one of the most debated passages of the Qumran research, where the messiah is said to be begotten ($\delta\gamma\lambda\omega\gamma$) by God. Considering the question without any preconception, it appears that the reading $\delta\gamma\lambda\omega\gamma$ does not merit an extensive debate. The idea that God begets a person is not unfamiliar from the theology of the OT. It is sufficient to refer here e.g. to the Psalm 2. Later on the Christian tradition applied this verse to his *par excellence* eschatological mediator-of-salvation – that is Jesus. Moreover, the messianic interpretation of the passage was known also in rabbinical thinking. If we accept the reading ‘begets’ as a legitimate one in 1QSa, it is not necessary to understand it

as one referring to physical, bodily generation. It is more probable that the author wanted to emphasise the extreme closeness of the connection between God and the Messiah. Thus, he uses the vocabulary that the OT used when speaking of the divine fathership of the Davidic dynasty, or in the plural towards the people of Israel or the members of the heavenly council.

IVANCSÓ ISTVÁN

EGY RÉGI DOKUMENTUM AZ ASSZISZTÁLÁSRÓL

TARTALOM: 1. Tényállás; 2. A régi dokumentum és lényeges pontjai; 1/ A körlevél szövege; 2/ Az asszisztálásra vonatkozó részletek; 3. Összefoglalás

1. Tényállás

A magyar görög katolikus egyházban a papnövendékek oltárszolgálatára – vagy nyugati terminológiával élve: asszisztálása – *történelmileg* a beláthatatlan messzeségbe nyúlt vissza, s egyben *jogszokásnak* volt tekinthető, amíg 1993-ban püspöki rendelet be nem tiltotta.¹ A gyakorlat, illetve jogszokás dokumentálását elvégeztük.²

Biztosnak tekinthető, hogy az asszisztálás ténye alulról jövő kezdeményezésként indult és élt egyházunkban, nem pedig főhatósági, illetve püspöki rendeletre jött létre. Ugyanis voltak benne olyan elemek, amelyek egyértelműen *abusus*-ként tekintendők. Mindenekelőtt ilyen volt az *orácion* viselése,³ de az evangélium olvasása is.

Liturgikus kézirataink és könyveink közvetett bizonyítékot szolgáltatnak arra nézve, hogy mindig is volt asszisztálás az egyházunkban, mert a Szent Liturgia teljes szövege rendelkezésre állt, a diakónusi részekkel együtt, s a kispapok számára így volt miből énekelni az ekténiákat, illetve végezni az oltárszolgálat többi részét. Ugyancsak közvetett bizonyítéknak tekinthető az is, hogy a magyar görög katolikus egyházban nem alakult ki az állandó diakónátus intézménye.

Az is tény, hogy 1933-ban püspöki jóváhagyást kapott a meglévő gyakorlat. *Miklós István* megyéspüspök a Budapesten tanuló görög

¹ *Görög Katolikus Püspöki Levéltár (GKPL)*, 267/1993. számú levél, 1993. február 18-ról, illetve GKPL, 784/1993. számú levél, 1993. május 31-ről.

² Vö. IVANCSÓ, I., „Asszisztencia”, in Ivancsó, I. (szerk.), *„Egy százjal és egy szívvel” – a Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola Jubileumi Emlékkönyve (1950-2000)*, 157-164.

³ Ugyanis – mint ismeretes – az orácion a diakónus rendi jelvénye, mely felszenteltségi fokát jelzi. Vö. IVANCSÓ, I., *Görög katolikus liturgikus kislexikon*, Nyíregyháza 1996, 45.

katolikus papnövendékek által összeállított „A Szent liturgia körüli asszisztencia végzési módja” című beadványt jóváhagyta és ezzel írásban is engedélyezte az asszisztálást.⁴ – Ennek a részletes dokumentálását is elvégeztük.⁵ Négy szempontot különösen is fontosnak tartunk ezzel kapcsolatban, melyek az iratokból kiderülnek. 1) A kispapok maguk állították össze az asszisztálási rendet, mivel ilyen magyar nyelven még nem létezett. Azonban implicite benne van a szövegben, hogy más egyházmegyékben már volt ilyen. 2) Egységes gyakorlatot kívántak létrehozni, amikor saját kezdeményezésükből elkészítették és írásba foglalták az asszisztálás módját. 3) Szempontunkból a következő kitétel bizonyul a legfontosabbnak, amit a papnövendékek írtak: „az eddigi gyakorlatból elméletet csináltunk”. Ugyanis ez világosan bizonyítja azt, hogy már előtte is végezték az oltárszolgálatot. 4) Mindehhez püspöki jóváhagyást kértek, amit meg is kaptak. Tehát nem csupán egy egyénieskedő elgondolásról volt itt szó, hanem az egyházmegye meglévő gyakorlatát kívánták szentesíteni a püspök jóváhagyásával. S végül ez meg is történt.

A nyíregyházi Görög Katolikus Hittudományi Főiskola és Papnevelő Intézet megalapítása után (1950) a kispapok a nyíregyházi gyakorlatot írásba rögzítették, amint egy 1955-ös dokumentum igazolja.⁶ Ugyancsak fennmaradt egy múcsonyi asszisztálási füzet a Miskolci Apostoli Adminisztrátúra területéről, az 1980-as évek elejéről.

Az emlékezetet, a jogszokást így írásos dokumentumok is kiegészítik, s igazolják, hogy a magyar görög katolikus egyházban mindig, folyamatosan volt asszisztálás.

A gyakorlat tehát élt, mégpedig annak ellenére, hogy 1953-ban megjelent egy vatikáni liturgikus instrukció, amely világosan megtiltotta azt. Először kimondta: „Senkinek sem szabad azt a szent ruhát magára venni, amely a magasabb rend sajátja annál, amely neki van”.⁷ Majd pedig világosan leszögezte: „Nem szabad a klerikusoknak, akik a diakó-

⁴ „A Budapesti Gör. Kath. Magyar Egyházközség 705/1933. sz. irata.” – GKPL, 2216/1933. számú irat.

⁵ Vö. IVANCSÓ, I., „A magyar görög katolikus kispapok oltárszolgálat”, in *Posztbizánci Közlemények* 5 (közlésre elfogadva).

⁶ Összeállítója *Virányi György* V. éves papnövendék volt. Szíves közlésével jelezte, hogy nem is volt szükség püspöki jóváhagyásra, mert Dudás Miklós megyéspüspök napi kapcsolatban állt a kispapjaival, s liturgikus gyakorlatukat is közvetlenül ellenőrizhette.

⁷ SACRA CONGREGATIONE PRO ECCLESIA ORIENTALI, *Ordo celebrationis vesperarum, matutini et Divinae Liturgiae iuxta recensionem Ruthenorum*, Romae 1953, 10, 24. pont.

nátust nem vették fel, diakonusi tisztségben szolgálni”.⁸ – Úgy tűnik tehát, hogy a Vatikán ismerte a problémát, s ezért rendelkezett.

2. A régi dokumentum és lényeges pontjai

A legújabb időkben került elő a Hajdúdorogi Főesperesség Levéltárából⁹ egy olyan irat, amely újabb megvilágításba helyezi a görög katolikus kispapok oltárszolgálatának gyakorlatban meglévő tényét.

Pásztélyi Kovács János munkácsi püspök 1875-ben, felszentelése után két hónappal körlevélben¹⁰ fordult a papságához, bizonyos liturgikus visszaélések rendezése, illetve megszüntetése ügyében. S ezek között szerepel az asszisztálás is.

1/ A körlevél szövege

Valószínűleg súlyos lehetett a helyzet, mivel az új püspöknek a felszentelése után szinte azonnal, két hónap múlva intézkednie kellett. Körlevélének teljes szövege a következő:

*Krisztusban kedvelt fiaim,
Ntdő alesperes, s'lelkéjzek,*

Fájdalommal tapasztalván az egyházmegyei kormány részéről azt, hogy némelyek a lelkéjzek közül a vásár- és ünnepnapori reggeli és esteli istentiszteleteket, valamint a fizetés nélküli kisérti temetéseket elhanyagolják, azoknak elvégzését az éneklésre, vagy náluk történetesen levő papnövéndékekre bízzák, kik, ezen alkalmakkor bátorságot vesznek magoknak Felon, Epitrachelion egyház ruhákban is öltözködni, ily eseteknek a jövőbeni megszünttetése tekintetéből, ezen rendelettel szigorú megtartás végett következők közzétételnek:

I. Mindenik lelkész a vásár- és ünnepnapori reggeli és esteli

⁸ *Ibid.*, 11, 26. pont.

⁹ A levéltárat *Lakatos László* nyugdíjas papunk rendezi, s ő hívta fel a figyelmemet az iratra, amit ezúton is megköszönök.

¹⁰ A magyar nyelvű körlevélen lévő szám: 1798.

/:utrenya – vecsernye:/ istentiszteleteket, valamint minden temetést haladéktalanul, és pontosan ön maga elvégezni köteleztetik.

II. A papnövendékeknek Felon-epitrachelion egyházi ruhákban öltözködni, utrenya, vecsernye szentszolgálatokat, temetéseket végezni szigorúan tiltatik, az ellenkezőt tevők, valamint az azt megengedő lelkészek, a bekövetkező komolyabb eljárás súlyosb következményeit önmaguk merészségének tulajdonítják.

III. Istentiszteletek alkalmával asszisztálni csak a tonsuratus papnövendékeknek szabad.

IV. Jelen rendelet pontos megtartása fölött örködni, annak megneemtartóit az egyházmegye kormányának bejelenteni szigorú felelősség terhe alatt, a fő- és alesperesek köteleztetnek.

Egybíránt püspöki áldásom adása mellett maradtam Ungvárott, 1875. június 28-án Kedveltségteknek

Krisztusban szíves atyjok:

János püspök.¹¹

2/ Az asszisztálásra vonatkozó részletek

A körlevél – és a benne foglalt rendelkezések – egyértelműen bizonyítják az asszisztencia meglétét, vagyis hogy a papnövendékek végezték az oltárszolgálatot. Sőt, ennél több is látható belőle.

1. Mindenekelőtt ott van az a tény, hogy a kispapok reggeli és alkonyati istentiszteletet végeztek önállóan. S ez bizonyára nem csak 1875-ben volt így, hanem már jóval előtte is létezett, ha ekkorra fontossá vált az ellene való püspöki fellépés és intézkedés.

2. Ugyancsak hasonló fontossággal esik latba a temetési szertartás, amit szintén végeztek kispapok olyan esetben, amikor nem járt érte stóla a papnak. – Itt azonban inkább a hanyag vagy anyagias papokról volt szó, ugyanis a kántortanítókat ugyanúgy említi a püspök, mint a kispapokat.

3. Benne van a körlevélben egy másik – sokkal súlyosabbnak tekintendő – tény is, mégpedig az, hogy egyes kispapok epitracheliont és

¹¹ Hajdúdorogi Főesperesség Levéltára, 212/1875. számú irat., 1875. június 28-ról.

felont viseltek a temetések végzésénél.¹² Ezt – természetesen – a legszigorúbban megtiltja a püspök.

4. A legfontosabb tény – az asszisztálás szempontjából – azonban mégis az a körlevélben, hogy az asszisztálást, mint olyat, nem tiltja be a püspök, hanem csak a *tonzúrához* köti. Ez azt jelenti, hogy azok a papnövendékek, akik beöltöztek, vagyis megkapták a reverendát és felvették a tonzúrát, már végezheték az oltárszolgálatot.

Szó sem esik tehát arról, hogy ez szabálytalan, mert csak a diakónus végezhetne diakónusi funkciót. Gyakorlatban van, minden további – teológiai, szentségtani, liturgikus – reflexió nélkül, a kispapok oltárszolgálatára. S bizonyára az új püspök is már örökölte elődeitől, mert ezt aényt nem kifogásolja, csupán a másik kettőt: a szertartások önálló végzését, valamint az epitachelion és felon viselését.

3. Összefoglalás

Aényt, hogy kispapjaink oltárszolgálatára beláthatatlan messzeségekbe nyúlt vissza, az 1875-ös püspöki körlevél és a benne lévő rendelkezés is igazolja. Hogy a kispapok asszisztáltak a szertartásokon, az akkor sem volt a püspök részéről kifogásolandó dolog.¹³ Egyszerűen csak létezett a gyakorlatban, minden botrány s teológiai, szentségtani és liturgikus reflexió nélkül.

Un documento antico sull'assistenza liturgica

Nella Chiesa greco-cattolica ungherese vigeva, fino al 1993, una prassi non molto conforme alla tradizione bizantina ed alle prescrizioni liturgiche, però vitale. La sua storia risale a un lontano passato; *va oltre i limiti della memoria umana* e si può considerarla come una *consuetudine giuridica*.

Nell'Archivio dell'Arcipretura di Hajdúdorog abbiamo trovato uno scritto dell'anno 1875 che ce ne dà testimonianza: anche allora, anzi ancor prima, esisteva l'uso secondo cui i chierici servivano presso

¹² Az a kispap, aki magára vette az epitacheliont, az egyházi rendben kettős fokozatot hágott át. Ugyanis az epitachelion az áldozópap rendi jelvénye, s még a diakónus sem viselheti, hanem csak a maga rendi jelvényét, az oráront.

¹³ Mint ahogy 1933-ban sem, amikor már a hajdúdorogi egyházmegye számára hagyta jóvá Miklósy püspök az asszisztálás gyakorlatát. Vö. a 4. jegyzetet.

l'altare come (quasi) diaconi.

Nella sua lettera circolare il vescovo diocesano *Pásztélyi Kovács János* descrive alcuni aspetti liturgici. Costata che visono parroci che lasciano i chierici celebrare il mattutino e il vespro da soli. Egli, dunque, proibisce questa prassi. Il vescovo vieta, inoltre, la funzione funebre da parte di cantori o di chierici. Scrive anche che alcuni chierici indossano, durante i funerali, paramenti sacri, cioè l'epitrachelion e il felonion. Proibisce anche quest'uso.

La cosa più importante è – dal nostro punto di vista – che il vescovo non proibisce l'assistenza (il servizio liturgico) dei chierici, ma solamente la lega alla tonsura. Cioè: è lecito servire presso l'altare per coloro che abbiano già ricevuto la tonsura.

Ecco la più antica testimonianza conosciuta oggi che verifica il fatto: l'assistenza dei chierici nella nostra Chiesa greco-cattolica ungherese è sempre stata una consuetudine,, ed anzi anche in tutto il Bacino Carpatico. Esisteva semplicemente, di fatto, senza una riflessione teologica, sacramentale e liturgica.

KRÓNIKA

Szent Atanáz Díj alapítása

Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskolánk, 2000-ben, fennállásának 50. jubileumi esztendejében, fenntartója – Keresztes Szilárd megyéspüspök jóváhagyásával – *Szent Atanáz Díjat* alapított.

A Díj alapításának célja: között teremteni az Intézményben kimagasló tevékenységet tanúsított vagy tanúsító személyek iránti megbecsülés kifejezésére.

A Díj két részből áll. Egyrészt a Szent Atanáz emlékéremből, amely egyik oldalán az Intézmény védőszentje, Szent Atanáz képét ábrázolja, másik oldalán az Intézmény pecsétjének ábrája látható, és a Díjban részesülő személy nevét is tartalmazza. Másrészt, az anyagi megbecsülést kinyilvánítására, 50.000,- forintnyi összegből áll, melynek átadása készpénzben történik, az emlékéremmel egyidejűleg.

A Díj esztendőnként adományozandó, illetve adományozható általában egy, és csakis rendkívüli esetben, a döntéshozatali joggal

rendelkező oktatók egyhangú szavazata alapján, egyszerre több személynek is odaítélhető.

A Díjban részesülhet olyan személy, aki az Intézménnyel oktatói vagy hallgatói jogviszonyban állt vagy áll. Tehát lehet tényleges vagy volt oktató; tényleges vagy volt hallgató. Ezen kívül az *emlékéremben* részesül az Intézmény minden egykori, itt végzett hallgatója, aki az adott esztendőben elérte diplomája megszerzésének ötvenedik évfordulóját. Ekkor azonban *aranydiplomát* kap az emlékérem mellé, s anyagi juttatás nem jár vele.

A Díj odaítélésének módjáról az alapító okirat részletes szabályozást ad. Díjazandó aktív hallgató esetében a Hallgatói Önkormányzatot is megkérdezi az előkészítő fázisban a szavazást előkészítő Akadémiai Tanács.

Az esztendőben esedékes Díj átadására ünnepi díszgyűlés keretében kerül sor, amely kapcsolódik az akadémiai évnyitóhoz vagy évzáróhoz. Minden oktató és minden hallgató részt vesz rajta.

A Díjat a megyéspüspök – mint fenntartó – adja át. Akadé-

lyoztatása esetén az Intézmény Főigazgatója helyettesíti őt.

Jubileumi tudományos konferencia

Intézményünk a Görög Katolikus Papnevelő Intézet és Hittudományi Főiskola alapításának 50. évfordulója alkalmából „Örökség és küldetés” címmel tudományos konferenciát szervezett. A jubileumi eseményre 2000. október 2. és 3. között került sor, melyet illusztris vendégek is megtiszteltek jelenlétükkel.

A konferenciát *Keresztes Szilárd* megyéspüspök nyitotta meg, aki ötven évvel ezelőtt az első évfolyamon kezdte meg teológiai tanulmányait az Intézetben.

Az első előadást a Rómából hazaérkezett *Ternyák Csaba* érsek, a Papi Kongregáció titkára tartotta „Papság a harmadik évezredben” címmel. Őt követte *Erdő Péter* püspök, a PPKE rektora „Emberi és kulturális helyzet a kelet-európai felsőoktatásban” című előadásával.

Délután a bonni egyetem professzora, *Adriányi Gábor* tartott előadást „A magyar katolikus egyház a szocializmusban (1945-1990) címmel, majd *Szögi László* egyetemi docens, az ELTE Egyetemi Könyvtár főigazgatója „A magyar egyetemi képzés fejlődésének fő tendenciái” és *Kiss Lász-*

ló tanszékvezető, a KLTE egyetemi tanára, az Országos Kreditnácis elnöke „Tudomány és valóság”, valamint *Udvari István* tanszékvezető egyetemi tanár, a Nyíregyházi Főiskoláról „A munkácsi egyházmegye oktatásügye a XVIII. században” című előadásai következtek.

A következő négy előadás a szemináriumi nevelésről szólt, a környező országok görög katolikus egyházmegyéit is figyelembe véve. *Pirigyi István* nyugalmazott főiskolai tanárunk előadásának címe: „Papnevelésünk 1912-1950 között”, *Bendász Dániel* nagyszőlősi egyháztörténészé pedig: „Legális és illegális papképzés a munkácsi egyházmegyében”. *Bohács Béla* az eperjesi Görög Katolikus Papnevelő Intézet rektora-ként a „Papképzés az eperjesi egyházmegyében” címmel tartotta előadását, majd *Ovidiu Pop*, a nagyváradi Görög Katolikus Papnevelő Intézet rektoraként olasz nyelven szólt: „La formazione dei chierici greco-cattolici in Romania”.

A konferencia második napján Intézményünk jelenlegi és volt tanári tartották az előadásokat. Így kerültek sorra *Orosz Atanáz*, egykori rektorunk „A hivatás kritériumai Szent Atanáz »Vita Antonii« c. művében, *Hollós János*, nyugalmazott tanárunk „A Főiskola és a Papnevelő Intézet alapítása és

működése a zsinat előtt és után”, *Baán István*, miskolci egyetemi tanár, egykori tanárunk „Teológiai oktatás Bizáncban” és *Oláh Miklós* rektorunk „Papnevelésünk története” című előadásai.

Még szintén délelőtt további három előadó kapott szót. *Fodor György* tanárunk, a PPKE rektor-helyettese „A szentírástudomány oktatásának módszertana az elmúlt fél évszázadban”; *Ivancsó István* „Liturgia és szertartástan Főiskolánkon”; *Obbágy László* „Egyházunk katekézise a püspöki körlevelek tükrében” címmel fejtette ki témáját.

Délután újabb négy tanárunk tartott előadást: *Soltész János* „Erkölcssteológiai képzésünk a XX. század folyamatában”; *Kruppa Tamás* „A dogmatika oktatásának története Főiskolánkon”; *Janka Ferenc* „Oktatási szerkezet Főiskolánkon egykor és ma”; *Szabó Péter* „A Görög Katolikus Hittudományi Főiskola intézménytörténetének és intézményfejlődésének kánonjogi aspektusai” címmel.

A két utolsó előadónk a következő címet adta mondanivalójának: *Jankáné Puskás Bernadett* „A görög katolikus egyház művészetének kutatástörténete”; *Janka György* pedig „A Szent Atanáz Hittudományi Főiskola története”.

A konferencia hallgatóságának befogadására nem volt elég a díszterem; a Szeminárium nagy-

termét is igénybe kellett venni.

A jubileumot és konferenciát a Nevelésügyi Kongregáció prefektusa, *Groholevsky* püspök, és a Keleti Kongregáció prefektusa, *Achile Silvestrini* levélben köszöntötte, a Pápai Keleti Intézet rektora, *Héctor Vall SJ* pedig személyesen is megtisztelte és köszöntötte olasz nyelven.

Doktorálás

Dr. Obbágy László november 2-án sikeresen védte meg a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Teológia Karán a PhD-minősítéshez szükséges disszertációját. Címe: „...*hogy örömhírt vigyék a szegényeknek*” *Az evangélium mint a szegények örömhíre az egyház katekézisében*. Gratulálunk az eredményhez.

Lelkigyakorlat

Főiskolánk kispap hallgatói számára az idén tanárunk, dr. Soltész János vezette az évi nagy lelkigyakorlatot, mely Máriapócsra volt november 4. és 10. között.

A Magyar Tudomány Napja

Az idén negyedszer kapcsolódhattunk be az „A Magyar Tudomány Napja” országos rendezvénysorozatába, melyet megyei

szinten mindig a város felsőoktatási intézményei rendeznek. Első alkalommal történt az, hogy két részre osztották a rendezvényt. November 6-án Csengerben volt a plenáris ülés, melyen főigazgatónk, dr. Pregun István is tartott előadást „A lelkipásztor felelőssége az értelmiség szellemi-erkölcsi formálásában” címmel. November 7-én került sor a szekcióülésekre. A hittudományi szekcióba jelentkezett előadók száma minden eddiginél nagyobb volt. Az összesen tizenöt előadásból ötöt a mi tanáraink tartottak: Gánicz Endre, dr. Ivancsó István, dr. Obbágy László, dr. Sivadó Csaba és dr. Szabó Péter. A filozófiai szekcióba jelentkezett viszont dr. Janka Ferenc. – Hallgatóságunk létszáma kisebb volt az eddigieknél, de ebben közrejátszott az is, hogy a lelkigyakorlat miatt a kispapok nem vehettek részt rajta, a tanítási szünet miatt pedig a világi hallgatóink hazautaztak.

Kiigazítás

A Főiskolánk kiadványait tartalmazó *Katalógus* az 55. lapon azt írja az *A zárándok* című könyv bemutatásánál, hogy „ez az első olyan magyar nyelven nyomtatásban megjelent írás, amely a Jézus-imáról szól”. Dr. Nagymihályi Géza atya – aki Intézményünk tanára is volt – viszont már publi-

kált a Jézus-imáról a *Vigiliában*. Az „írás” helyett tehát a „könyv” szót kellett volna alkalmazni. Szíves elnézést kérünk.

Jubileumi emlékünnap

A november 2-án és 3-án tartott „Örökség és küldetés” című tudományos konferencia megrendezése után családias emlékünnapra hívta össze a Szeminárium és Főiskola azokat a papokat – feleségükkel együtt –, akik az ötven esztendő alatt itt készültek papi hivatásukra. Az egész napos emlékezésen sokan vettek részt.

Erre az alkalomra jelent meg az „Egy szájjal és egy szívvel” című jubileumi kötet is, mely szintén azoknak az írásaiból állt össze, akik kapcsolatban voltak az ötven év alatt az Intézménnyel.

Eperjesi emlékünnepe

Az eperjesi testvérintézményünk fennállásának százhuszadik évfordulóját ünnepelte kétnapos tudományos konferenciával november 28-án és 29-én. A mi képviselőtünkben Pregun István főigazgató, Oláh Miklós rektor és Ivancsó István vett részt rajta. Az utóbbi olasz nyelvű előadást is tartott „A liturgikus oktatás ötven éve Nyíregyházán” címmel. Az előadás szlovákra fordított szövegét mindenki megkapta, így nem

volt szükség a szinkrontolmácsolásra, amely lényegesen meghosszabbította volna az időt.

Egyetemi építkezés

Úgy tűnik, elmozdulás történt az új egyetemi épület megvalósítása terén. November 29-én és 30-án benépesült a várostól kapott telek.

Komlóscai emberek a papjukkal együtt láttak neki a terület bekerítésének. Nagyszerű anyagot hoztak a hegyekből, s erős tölgyfakérités védi a leendő építési területet. Fontos – és főleg a város felé – látványos mozzanat az új kerítés létrehozása: tapasztalhatják, hogy lassan elkezdődik valami az építkezés terén is.

KITEKINTÉS

PÁPAI AKADÉMIA AZ ÉLETÉRT

ŐSSEJTEK LÉTREHOZÁSA

Emberi embrionális őssejtek nyeréséhez élő emberi embriókat előállítani és/vagy felhasználni morálisan nem megengedett, mint ahogy az úgynevezett „terápiás klónozás” sem az. A politikában és a közvéleményben újabban kialakult vitáktól indítva a *Pápai Intézet az életért* elkészítette és augusztus 24-én kiadta ezt a nyilatkozatot „az emberi embrionális őssejtek tudományos és terápiás létrehozásáról és használatáról”.

Egy rövid exkurzust követően, amely tartalmazza a tudomány nyújtotta őssejtekre vonatkozó legfrissebb adatokat, valamint a biotechnológia adatait azok létrehozásáról és felhasználásáról, a dokumentum elemzi az ehhez kapcsolódó etikai problémákat, alkalmazva kiváltképpen az újabb *Evangelium vitae* (1995) és a *Donum vitae* (1987) tanítását, megjelölve a lehetséges alternatívákat: „Az immár bebizonyosodott tény, azaz a felnőtt őssejtek felhasználásának lehetősége ugyanannak a célnak az elérésére, amelyet embrionális őssejtekkel szeretnének elérni... jelzi azt a legértelmesebb és legemberibb utat, amelyen az embernek járnia kell”.

L'Osservatore Romano 2000. augusztus 25. 6.

Ennek a dokumentumnak az a célja, hogy segítséget nyújtson az embrionális őssejtek létrehozásáról és felhasználásáról folyó vitában, amely növekszik és terjed mind a tudományos és etikai irodalomban, mind a közvéleményben. Az azok hatáiról és szabályosságáról folyó vita növekvő jelentőségének következtében szükségesnek látszik egy reflexió, amely megvilágítja annak etikai vonzatait.

Az első részben nagyon röviden kifejtjük a tudomány által nyújtott, őssejtekre vonatkozó legfrissebb adatokat, valamint a biotechnoló-

gia adatait azok termeléséről és felhasználásáról. A második részben felhívjuk a figyelmet ezen új felfedezések és alkalmazások által okozott jelentősebb etikai problémákra.

Tudományos vonatkozások

Az „össejtek” általános meghatározása szerint – akkor is, ha még néhány szempont alaposabb megismerést igényel – e sejtek két jellegzetessége van: 1) a határtalan vagy hosszú önmegújulás képessége, azaz a változás nélküli hosszú újratermelődés; és 2) a korlátozott szaporodási képességgel rendelkező olyan átmeneti progenitor létrehozásának képessége, amelyekből igen differenciált sejtpopulációk származnak (ideg, izom, vér stb.). Közel 30 éve ezek a sejtek képezték a kutatás széles területét mind felnőtt szövetekben,¹ mind embrionális szövetekben és kísérleti állatok embrionális össejtjeinek in vitro tenyésztésében.² De a közvélemény figyelmét ezekre a sejtekre egy nemrég elért cél, az emberi embrionális össejtek termelése hívta fel.

Az emberi embrionális össejtek

Az emberi embrionális össejtek előállítása ma a következőket foglalja magában:³ 1) emberi embriók létrehozása és/vagy az in vitro megtermékenyítésből megmaradt vagy fagyasztott embriók felhasználása; 2) fejlődésük a kezdeti hólyagsíra állapotig; 3) az embrioblast vagy a belső sejtmassza (ICM) sejtjeinek kiemelése – olyan művelet, amely magában foglalja az embrió elpusztítását; 4) ezen sejtek tenyészetbe való elhelyezése egerek sugárkezelt fibroblast rétegén (feeder), ahol szapo-

¹ Vö. LOEFFLER, M. – POTTEN, C. S., «Stem cells and cellular pedigrees – a conceptual introduction», in POTTEN, C. S. (a cura), *Stem Cells*, London 1997, 1-27; KOOY, D. VAN DER – WELSS, S., «Why Stem Cells?», in *Science* 287 (2000) 1439-1441.

² Vö. NAKANO, T. – KODAMA, H. – HONJO, T., «Generation of lymphohematopoietic cells from embryonic stem cells in culture», in *Science* 265 (1994) 1098-1101; KELLER, G., «In vitro differentiation of embryonic stem cells», in *Current Opinion in Cell Biology* 7 (1995) 862-869; ROBERTSON, S. – KENNEDY, M. – KELLER, G., «Hematopoietic commitment during embryogenesis», in *Annals of the New York Academy of Sciences* 872 (1999) 9-16.

³ Vö. THOMSON, J. A. – ITSKOVITZ-ELDOR, J. – SHAPIRO, S. S., ET AL., «Embryonic stem cell lines derived from human blastocysts», in *Science* 282 (1998) 1145-1147; VOGEL, G., «Harnessing the power of stem cells», in *Science* 283 (1999) 1432-1434.

rodnak és egybeolvadnak az embrioidnak (Ebs, embryoid bodies) nevezett kolóniák létrejöttéig; 5) a létrehozott kolóniák sejtjeinek ismételt tenyésztetbe való helyezése, amelyek meghatározatlanul szaporodni képes sejtláncolatok képződéséhez vezetnek, úgy, hogy megőrzik az őssejtek (ES) sajátosságait hónapokon, éveken keresztül.

Mindenestre, ezek csak a kiindulási pontot képezik a differenciált sejtláncolatok, azaz olyan sejtek előállításához, amelyek különböző szöveti (izom-, ideg-, epithelialis-, vér-, csíraszövet stb.) tulajdonságokkal rendelkeznek. Az elkészítésükhöz szükséges metódusok még tanulmányozás alatt állnak,⁴ de az emberi őssejtek (ES) befecskendezése kísérleti állatokba (egér) és azok találkozásáig kondicionált helyen történő in vitro tenyésztése kimutatta, hogy képesek differenciált sejtek létrehozására, amelyek a normális fejlődés során három különböző embrionális rétegből, az endodermából (bélhámsejt), a mesodermából (porc, csont, sima- és vázizom) és az ectodermából (idegszövet, laphámiszövet) származnak.⁵

Ezek az eredmények megrázták mind a tudományos, mind a biotechnológikus világot – különösen az orvosi és gyógyszerészeti világot –, nem kevésbé a kereskedelmet és a tömegtájékoztatást. Nagynak tűntek a remények, hogy azok alkalmazásai biztosabb új utakat – amelyeket már évek óta kerestek – fognak nyitni a súlyos betegségek terápiájához.⁶ De leginkább a politikai világ rendült meg.⁷ Az amerikai Kong-

⁴ Vö. WATT, F. M. – HOGAN, B. L. M., «Out of Eden: stem cells and their niches», in *Science* 287 (2000) 1427-1430.

⁵ Vö. THOMSON, J. A. – ITSKOVITZ-ELDOR, J. – SHAPIRO, S. S., ET AL., *art. cit.*

⁶ Vö. U. S. CONGRESS, OFFICE OF TECHNOLOGY ASSESSMENT, *Neural Grafting: Repairing the Brain and Spinal Cord*, OTA-BA-462, U. S. Government Printing Office, Washington, D. C. 1990; McLAREN, A., «Stem cells: golden opportunities with ethical baggage», in *Science* 288 (2000) 1778.

⁷ Vö. MARSHALL, E., «A versatile cell line raises scientific hopes, legal questions», in *Science* 282 (1998) 1014-1015; GEARHART, J., «New potential for human embryonic stem cells», in *Science* 282 (1998) 1061-1062; MARSHALL, E., «Britain urged to expand embryo studies», in *Science* 282 (1998) 2167-2168; 73 SCIENTISTS, «Science over politics», in *Science* 283 (1999) 1849-1850; MARSHALL, E., «Ethicists back stem cell research, White House treads cautiously», in *Science* 285 (1999) 502; SHAPIRO, H. T., «Ethical dilemmas and stem cell research», in *Science* 285 (1999) 2065; VOGEL, G., «NIH sets rules for funding embryonic stem cell research», in *Science* 286 (1999) 2050; KELLER, G. – SNODGRASS, H. R., «Human embryonic stem cells: the future is now», in *Nature Medicine* 5 (1999) 151-152; ANNAS, G. J. – CAPLAN, A. – ELIAS, S., «Stem cell politics, ethics and medical progress», in *Nature Medicine* 5 (1999) 1339-1341; VOGEL, G., «Company gets rights to cloned human embryos», in *Science* 287 (2000)

resszus, amely már évek óta ellenezte, hogy szövetségi forrásokkal támogatassák azokat a kutatásokat, amelyek során emberi embriók semmisülnek meg, válaszolt többek között a *National Institutes of Health* (NIH) kérésére, tudniillik hogy forrásokat kapjanak legalább privát csoportok készítette őssejtek felhasználására. Válaszolt a szövetségi kormány által a probléma tanulmányozására létesített *National Bioethics Advisory Committee* (NBAC) javaslataira is, tudniillik, hogy adjanak állami pénzt nem csak az emberi őssejtek kutatására, hanem a tenyésztésükre is. Ezen túlmenően sürgeti, hogy véglegesen szüntessék meg az emberi embriók kutatásának szövetségi pénzforráshasználatáról szóló hatályos törvényrendeletet.

Ugyanezt a véleményt képviseli Anglia, Japán, Ausztrália.

Terápiás klónozás

Nyilvánvalónak tűnt, hogy az őssejtek terápiás használata, mint olyan, jelentős veszélyekkel jár – mint azt az egereken végzett kísérletekben megállapították –, mivel rákkeltőek. Szükséges lett volna tehát differenciált sejtek szükséglet szerinti tenyésztésére, de az előállításukhoz szükséges idő hosszúnak tűnt. De akkor is, ha ez sikerült volna, nagyon nehéz lenne biztosan állítani, hogy a fecskendőben és a terápiás berendezésben az őssejtek és a vele járó veszélyek nincsenek jelen. Sőt, utólagos kezelésekhez kellett volna folyamodniuk, hogy legyőzzék az immunológiai összeférhetetlenséget. Ezen okok miatt három „terápiás klónozás”-i eljárást javasoltak,⁸ amelyek képesek jól meghatározott genetikai információtartalmú, pluripotens emberi embrionális őssejtek elkészítésére. Ezeket a kívánt differenciálódás követi.

1. *Őssejtek és ezekből a kívánt differenciált sejtek elérése érdekében egy adott alany sejtmagjának átvitele egy sejtmag nélküli emberi petesejtbe*, amelyet a hólyagsíra állapotig tartó embrionális fejlődés és a belső massa (ICM) sejteinek felhasználása követ.

559; NORMILE, D., «Report would open up research in Japan», in *Science* 287 (2000) 949; FRANKEL, M. S., «In search of stem cell policy», in *Science* 287 (2000) 1397; PERRY, D., «Patients voices: the powerful sound in the stem cell debate», in *Science* 287 (2000) 1423; LENOIR, N., «Europe confronts the embryonic stem cell research challenge», in *Science* 287 (2000) 1425-1427; YOUNG, F. E., «A time for restraint», in *Science* 287 (2000) 1424; EDITORIAL, «Stem cells», in *Nature Medicine* 6 (2000) 231.

⁸ DAVOR, D., – GEARHART, J., «Putting stem cells to work», in *Science* 283 (1999) 1468-1470.

2. Egy adott alany sejtmagjának átvitele egy másik állat petesejtjébe. Egy esetleges sikernek – úgy gondolják – az emberi embrió fejlődéséhez kellene vezetnie, amelyet az előző esethez hasonlóan kellene felhasználni.

3. Egy adott alany sejtmagjának újraprogramozása egy összejt citoplazmájának egyesítésével. Így létrejönnek a „hybrids”, a tanulmányozás még egy lehetősége. Mindenesetre úgy tűnik, hogy ez az eljárás is igényelné az emberi embriók összejtjeinek előzetes elkészítését.

A jelenlegi helyzetben a tudományos kutatás lehetőleg az első eljárást célozza meg, de nyilvánvaló, hogy morális szempontból mindhárom felvázolt megoldás elfogadhatatlan.

Felnőtt őssejtek

Az elmúlt 30 év során a felnőtt őssejtek (ASC – *Adult Stem Cells*) tanulmányozásából világosan kiderült, hogy sok felnőtt szövetben jelen vannak őssejtek, amelyek azonban csak egy adott szövet saját sejtjeit képesek létre hozni. Tehát nem gondoltak azok újraprogramozási lehetőségére. Az utóbbi években⁹ azonban felfedeztek *pluripotens őssejteket* különböző emberi szövetekben is – a csontvelőben (HSCs), az agyban (NSCs), különböző szervek mesenchymájában (MSCs) és a köldökzsinór véreben (P/CB, *placental/Cord blood*), amelyek képesek létrehozni többféle, többségében vér-, izom- és idegsejtet. Észrevették, hogyan kell felismerni, kiválogatni, fejlődésükben fenntartani őket és hogyan kell irányítani azokat, hogy különböző típusú érett sejtekké for-

⁹ Vö. POTTEN, *Stem Cells*; ORLIC, D. – BOCK, T. A. – KANZ, L., *Hemopoietic Stem Cells: Biology and Transplantation*, Ann. N. Y. Acad. Sciences vol. 872, New York 1999; PITTENGER, M. F. – MACKAY, A. M. – BECK, S. C., ET AL., «Multilineage potential of adult human mesenchymal stem cells», in *Science* 284 (1999) 143-147; BJORNSSON, C. R. R. – RIETZE, R. L. – REYNOLDS, B. A., ET AL., «Turning brain into blood: a hematopoietic fate adopted by adult neural stem cells in vivo», in *Science* 283 (1999) 534-536; OUREDNIK, V. – OUREDNIK, J. – PARK, K. I. – SNYDER, E. Y., «Neural Stem cells – a versatile tool for cell replacement and gene therapy in the central nervous system», in *Clinical Genetics* 56 (1999) 267-278; LEMISCHKA, I., «Searching for stem cell regulatory molecules: Some general thoughts and possible approaches», in ORLIC – BOCK – KANZ, *Hemopoietic Stem Cells: Binlogy and Transplantation*, 274-288; GAGE, H. H., «Mammalian neural stem cells», in *Science* 287 (2000) 1433-1438; CLARKE, D. L. – JOHANSSON, C. B. – FRISEN, J., ET AL., «Generalized potential of adult neural stem cells», in *Science* 288 (2000) 1660-1663; VOGEL, G., «Brain cells reveal surprising versatility», in *Science* 288 (2000) 1559-1561.

málódjanak növekedésfaktorok és más szabályozó proteinek segítségével. Sőt, a kísérletek terén jelentős utat tettek meg azzal, hogy alkalmazták a géntechnika és a molekuláris biológia legfejlettebb módjait az őssejtek genetikus programjának elemzésére¹⁰ és a kívánt gének őssejtekbe vagy progenitor sejtekbe történő átültetésére, amelyek a beültetést követően képesek a beteg szövet specifikus funkcióit visszaadni.¹¹ Elég legyen megjegyezni, néhány, a lábjegyzetben idézett mű alapján, hogy az emberben a csontvelő őssejtjeinek – amelyekből képződik minden különböző vérsajtláncolat – ismertető jegye a CD34 molekula, amelyek megtisztítva képesek az egész vérpopuláció megújítására olyan betegek esetében, akik hatalmas sugár- és kímoterápiás adagokat kapnak. A vérpopuláció megújítása a felhasznált sejtmennyiséggel arányos gyorsasággal történik. Sőt, már vannak olyan elképzelések is, hogyan kell az idegi őssejtek (NSCs) fejlődését irányítani különböző proteinek felhasználásával – így a neuroregulin és az osteomorfogén protein 2 (BMP2, *Bone Morphogenetic Protein 2*) – amelyek képesek rávenni a NSCs-t, hogy neuronnokká és glia sejtekké (a fenntartás neuronális sejtjei, amelyek mielint termelnek) vagy simaizommá váljanak.

A sok idézett munkát záró elégedettség, noha óvatos, azon nagy ígérek jele, amelyeket a „felnőtt őssejtek” sok betegség hatásos terápiájaként őriznek. Így D. J. Watt és G. E. Jones megállapítják: „Mind az embrionális myoblastikus, mind a felnőtt vonal izomőssejtjei az eredeti-

¹⁰ Vö. PHILLIPS, R. L. – ERNST, R. E. – LEMISCHKA, I. R., ET AL., «The genetic program of hematopoietic stem cells», in *Science* 288 (2000) 1635-1640.

¹¹ Vö. WATT, D. J. – JONES, G. E., «Skeletal muscle stem cells: function and potential role in therapy», in POTTEN, *Stem Cells*, 75-98; NOLTA, J. A. – KOHN, D. B., «Haematopoietic stem cells for gene therapy», in POTTEN, *Stem Cells*, 447-460; REISNER, Y. – BACHAR-LUSTIG, E. – LI, H-W., ET AL., «The role of megadose CD34+ progenitor cells in the treatment of leukemia patients without a matched donor and in tolerance induction for organ transplantation», in ORLIC – BOCK – KANZ, *Hemopoietic Stem Cells: Biology and Transplantation*, 336-350; EMERY, D. W. – STAMATOYANNOPOULOS, «Stem cell gene therapy for the β -chain hemoglobinopathies», in ORLIC – BOCK – KANZ, *Hemopoietic Stem Cells: Biology and Transplantation*, 94-108; GRIFFITH, M. – OSBORNE, R. – MUNGER, R. «Functional human corneal equivalents constructed from cell lines», in *Science* 286 (1999) 2169-2172; ROY, N. S. – WANG, S. – JIANG, L., ET AL., «In vitro neurogenesis by progenitor cells isolated from the adult hippocampus», in *Nature Medicine* 6 (2000) 271-277; NOBLE, M., «Can neural stem cells be used as therapeutic vehicles in the treatment of brain tumors?», in *Nature Medicine* 6 (2000) 369-370; WEISSMAN, I. L., «Translating stem and progenitor cell biology to the clinic: barriers and opportunities», in *Science* 287 (2000) 1442-1446; SERUP, P., «Panning for pancreatic stem cells», in *Nature Genetics* 25 (2000) 134-135.

től eltérő szövethez kapcsolódó fontosabb sejtekké válhatnak és a jövő terápiájának kulcsává lehetnének az izom eredetű betegségektől eltérő esetekben is” (93. o.); J. A. Nolta és D. B. Kohn aláhúzzák: „A hematopoietikus őssejtekbe történő génátültetés felhasználásának fejlődése a klinikai kutatások megkezdéséhez vezetett. Az abból nyert információk a jövő fejlődését fogják irányítani. Végso soron a génterápia fogja lehetővé tenni genetikai és szerzett betegségek kezelését az allogén sejtek átültetésének komplikációja nélkül” (460. o.). D. L. Clarke és J. Frisén megerősítették: „Ezek a tanulmányok azt sugallják, hogy a különböző felnőtt szövetek őssejtjei sokkal hasonlóbbak lehetnek, mint azt mostanáig az emberi embrionális sejtekről gondolták. Annyira hasonlóak, hogy bizonyos esetekben nagyon hasonló repertórium származik belőlük”, és „bebizonyítják, hogy a felnőtt idegsejtek nagy fejlődési képességgel rendelkeznek és potenciálisan alkalmasak arra, hogy különböző betegségek esetén az átültetéshez szükséges sejtípusok változatosságát létrehozzák”.

Mindezek a felnőttek őssejtjeinek (ASC) terén már elért fejlődések és eredmények nem csak nagy képlékenységet mutatják, hanem teljesítményeik nagy lehetőségét is, ami valószínűleg nem különbözik az embrionális őssejtektől (ES), mivel a képlékenység nagyrészt genetikai ellenőrzéstől függ, amelyet újra lehetne programozni.

Nyilvánvaló, hogy még nem lehetséges összehasonlítani az embrionális és a felnőtt őssejtek felhasználásával elért és elérhető terápiás eredményeket. Az utóbbival kapcsolatban néhány gyógyszerészeti cég már elkezdett klinikai vizsgálatokat,¹² amelyek jó eredményeket mutatnak és komoly reményeket ébresztenek a többé-kevésbé közeli jövőben. Akkor is, ha különböző kísérleti módok pozitívnak bizonyulnak¹³ az embrionális őssejtekkel kapcsolatban, alkalmazásuk klinikai terén – pontosan a hozzájuk kapcsolódó súlyos etikai és jogi problémák miatt – komoly felülvizsgálatot és minden emberi lény méltóságával szembeni nagy felelősségérzetet követel meg.

¹² MARSHALL, E., «The business of Stem Cells», in *Science* 287 (2000) 1419-1421.

¹³ Vö. BRUSTLE, O. – JONES, K. N. – LEARISH, R. D. ET AL., «Embryonic stem cell-derived glial precursors: a source of myelinating transplants», in *Science* 285 (1999) 754-756; McDONALD, J. W. – LIU, X.-Z. – QU, Y., ET AL., «Transplanted embryonic stem cells survive, differentiate and promote recovery in injured rat spinal cord», in *Nature Medicine* 5 (1999) 1410-1412.

Etikai problémák

A dokumentum beállítottságából következően röviden megfogalmazzuk azokat a lényeges etikai problémákat, amelyeket ezen új technológiák rejtenek magukban. Leírjuk azokat a válaszokat, amelyek a fogantatásának pillanatától emberi alany figyelmes átgondolásából kiderülnek. Ez az átgondolás az egyház tanítóhivatala által megállapított és javasolt álláspontnak az alapja.

Az alapvető, *első etikai problémát* így lehetne megfogalmazni: „*Morálisan megengedett-e élő emberi embriók létrehozása és/vagy felhasználása őssejtek előállítására?*”

„*A válasz negatív*”, a következő okok miatt:

1. Teljes biológiai elemzés alapján az élő emberi embrió – az ivarsejtek egyesülését követően – jól meghatározott identitású *emberi alany*, aki attól a ponttól elkezd saját koordinált, folytonos és folyamatos fejlődését. Egyik későbbi stádiumban sem tekinthető egyszerű sejt-felhalmozódásnak.¹⁴

2. Ebből következik, hogy „*emberi egyed*”-ként *joga* van a saját életére és ezért minden beavatkozás, amely nem válik az embrió javára, ezen jogot sértő tette válik. A morális teológia mindig is azt tanította, hogy „*jus certum tertii*” esetén a probabilizmus rendszere nem alkalmazható.¹⁵

3. A hólyagsíra belső sejtmasszájának (ICM) eltávolítása, amely súlyosan és visszaállíthatatlanul sérti az emberi embriót, mivel elvágja annak fejlődését, *súlyos immorális tett* és ezért *semmiképp nem megengedett*.

¹⁴ Vö. SERRA, A. – COLOMBO, R., «Identità e statuto dell’embrione umano: il contributo della biologia», in PONTIFICIA ACADEMIA PRO VITA, *Identità e statuto dell’embrione umano*, Libreria editrice vaticana, Città del Vaticano 1998, 106-158.

¹⁵ Vö. CARRASCO DE PAULA, I., «Il rispetto dovuto all’embrione umano: prospettiva storico-dottrinale», in PONTIFICIA ACADEMIA PRO VITA, *Identità e statuto dell’embrione umano*, 9-33; LUCAS LUCAS, R., «Statuto antropologico dell’embrione umano», in PONTIFICIA ACADEMIA PRO VITA, *Identità e statuto dell’embrione umano*, 159-185; COZZOLI, M., «L’embrione umano: aspetti etico normativi», in PONTIFICIA ACADEMIA PRO VITA, *Identità e statuto dell’embrione umano*, 237-273; EUSEBI, L., «La tutela dell’embrione umano: profili giuridici», in PONTIFICIA ACADEMIA PRO VITA, *Identità e statuto dell’embrione umano*, 274-286.

4. *Semmilyen jónak tartott cél*, mint az össejtek felhasználása, amelyet nagyreményű terápiás folyamatok láttán más differenciált sejtek előállításán keresztül érhetnének el, *sem igazolhat ilyen beavatkozást*. Egy jó cél nem alakít jóvá egy önmagában rossz cselekedetet.

5. A katolikusok számára ezt az állásfoglalást megerősíti az egyház kifejezett tanítása, amely az *Evangelium vitae* enciklikában – hivatkozva a Hittani Kongregáció *Donum vitae* tanítására is – kijelenti: „Az egyház mindig is tanította és mindmáig tanítja, hogy az emberi nemzés gyümölcseinek, létezése első pillanatától kezdve garantálni kell a feltétlen tiszteletet, amelyet morálisan a testi és lelki teljességben és egységben levő emberi lénynek kell tulajdonítani: »Az emberi lényt tisztelni kell és fogantatásától kezdve személyként kezelni és attól a pillanattól kezdve el kell ismerni számára a személyi jogokat, amelyek között elsősorban a minden ártatlan emberi lény sérthetetlen élethez való jogát«”.¹⁶

A második etikai problémát így lehet megfogalmazni: „Morálisan szabad-e végrehajtani az úgynevezett »terápiás klónozást« emberi embriók termelésén és azok össejtek termelése miatt végrehajtott későbbi elpusztításán keresztül?”

„A válasz negatív”, a következő ok miatt:

Mindenféle terápiás klónozás, amely magában foglalja az emberi embriók termelését és a termelt embriók azt követő elpusztítását azzal a céllal, hogy össejtekhez jussanak, nem megengedett; mivel visszajutunk az előbb kifejtett etikai problémára, amelynek nem lehet csak negatív válasza.¹⁷

A harmadik etikai problémát így lehet megfogalmazni: „Morálisan fel szabad-e használni az esetlegesen más kutatók által szállított

¹⁶ GIOVANNI PAOLO II, lett. enc. *Evangelium vitae* sul valore e l'inviolabilità della vita umana, 25. 3. 1995, n. 60: AAS 87 (1995) 469; EV 14/2368; vö. CONGREGAZIONE PER LA DOTTRINA DELLA FEDE, istruzione *Donum vitae* sul rispetto della vita umana nascente e la dignità della procreazione, 22. 2. 1987, I, 1: AAS 80 (1988) 79; EV 10/1178.

¹⁷ Vö. *Donum vitae*, I, 6; EV 10/1194ss; COHEN, C. B. (a cura di), *Kennedy Institute of Ethics Journal* 4 (1994) (*Special Issue: Ethics and the cloning of human embryos*), 187-282; SHAPIRO, H. T., «Ethical and policy issues of human cloning», in *Science* 277 (1997) 195-196; DI PIETRO, M. L., «Dalla clonazione animale alla clonazione dell'uomo?», in *Medicina e morale* 47, 6 (1997), 1099-2005; SERRA, A. «Verso la clonazione dell'uomo? Una nuova frontiera della scienza», in *La Civiltà cattolica* 149, I/3543 (1998) 224-234; «La clonazione umana in prospettiva "sapienziale"», in *La Civiltà cattolica* 149, I/3544 (1998) 329-339.

vagy a kereskedelemben fellelhető összejteket és az azokból nyert differenciált sejteket?”

„A válasz negatív”, mivel az elsődleges cselekvő morálisan nem megengedett szándékának formális vagy nem formális megosztásán túl, a vizsgált esetben a termelő vagy szállító részéről az emberi embrió termelésében és manipulációjában szoros anyagi együttműködés létezik.

Végezetül, nyilvánvalónak tűnik az etikai probléma komolysága és súlyossága, amelyet az a szándék vezérelt, hogy kiterjesszék az emberekre az embriók termelését és/vagy felhasználását humanitárius távlatban is.

Az immár bebizonyosodott adat, azaz felnőtt összejtek felhasználásának lehetősége ugyanazon cél elérésére, amelyet embrionális összejtekkel szándékoznának elérni – akkor is, ha még sok utólagos lépésre is van szükség, mielőtt világos és végleges eredményeket látnánk – legészszerűbb és legemberibb útként jelzi azt, amelyen járni kell ezen új terület helyes és megfelelő fejlődése érdekében. Ez az új terület nyílt a kutatósokra és az ígéretes terápiás alkalmazásokra, amelyek, kétségtelenül, a szenvedő emberek jelentős részének nagy reményt jelentenek.

prof. JUAN DE DIOS VIAL CORREA,
elnök;
s.e.r. mons. ELIO SGRECCIA,
elnökhelyettes

A BLAIR KORMÁNY AJÁNLÁSAI

„A kormány elismeri, hogy az embriókat érintő kutatás bonyolult téma, amelyről a vélemények eltérnek”. De „azon kutatások tudományos és orvosi haszna alapján, amelyek során kiveszik az összejteket a fejlődés első stádiumában levő embriókból, illetve az embrionális kutatásról szóló aktuális szabályzat alapján a kormány elfogadja, hogy ilyen kutatások hivatalosak lehessenek. A Blair kormány augusztus 16-án elfogadta annak az egészségügyi főigazgató által létrehozott szakértői csoportnak a *Beszámolóját* és ezzel kapcsolatos *Ajánlásait*, amelynek célja az összejtekkel és a sejtmag helyettesítésének technikáival foglalkozó kutatás fejlődésének elemzése volt. A megtermékenyítés kezelésének főlős számú emberi embrióit felhasználó vagy újakat teremtő kutatás

céljainak bővítéséről van szó, amelyet egy 1990-es törvény, a híres Warnock Bizottság kidolgozásának gyümölcse hatalmaz fel és szabályoz. Ez a bővítés, amelyet a parlamentnek el kell fogadnia, jóváhagyja az embriók felhasználását összejtek termelése céljából és az úgynevezett „terápiás klónozás” technikát, miközben megerősíti a „reprodukciós klónozás tilalmát”.

A tudósok csoportjának beszámolója

1. Ezt a beszámolót az egészségügyi főigazgató által kinevezett szakértői csoport szerkesztette. A csoporttól azt kérték, hogy mérlegeljék az emberi embriókkal foglalkozó kutatások új területein előrelátott előnyöket, veszélyeket és alternatívákat, valamint ezen analízis fényében alkossanak véleményt, hogy a kutatás ezen új területei kapjanak-e felhatalmazást.

2. Szükséges hangsúlyozni, hogy a beszámoló a sejtkutatás aspektusait és annak távlatait veszi figyelembe és tesz javaslatot. Olyan alapkutatásról van szó, amelyet ha engedélyeznek, valószínűleg sok évvel megelőzne minden jelenlegi terápiás kezelést.

Az őssejt

3. A szakértői csoport illetékességébe tartozó tudományos kérdések közül sok vonatkozik az őssejtekre, a nem specializálódott sejtekre, amelyek még nem differenciálódtak semmilyen sajátos szövettípussá. Az őssejtkutatás alkalmazásainak sikere a következő feltételektől függ:

- az őssejteket laboratóriumban el lehet-e különíteni és tenyészteni;
- a laboratóriumban tenyésztett sejteket rá lehet-e venni, hogy specifikus sejttípusokká differenciálódjanak;
- a sajátos típusú sejtekké átalakított őssejteket fel lehet-e használni olyan betegek gyógyítására, akikben az azonos szövet beteg vagy károsult;
- ezen eljárások szerint elnyert szövet normálisan fejlődik-e vagy veszélyt jelent a beteg számára.

Az őssejtek potenciális forrásai

4. A tudósok úgy vélik, hogy az őssejteket több forrásból el le-

het érnei:

- első fejlődési stádiumban levő embriókból (hólyagesíra), amelyeket in vitro megtermékenyítés segítségével hoztak létre – vagy azokból az embriókból, amelyek már nem szükségesek a terméketlenség kezelésére (néha fölös számú embrióknak is nevezik őket), vagy azokból az embriókból, amelyeket kifejezetten a kutatás számára hoztak létre;
- első fejlődési stádiumban levő embriókból, amelyeket egy felnőtt sejt magjának egy magnélküli petesejtbe való áthelyezésével hoztak létre (olykor „klónozásnak” nevezett eljárás);
- ivarsejtekből vagy abortált magzat szerveiből;
- szüléskor a köldökzsinór vérsejtjeiből;
- néhány felnőtt szövetből (mint a csontvelő);
- felnőtt differenciált sejtiszövetéből, amelyet úgy programoztak újra, hogy őssejtként viselkedik.

5. Feltehetőleg ezek a különböző típusú őssejtek nem rendelkeznek mindannyian ugyanazokkal a biológiai sajátosságokkal vagy ugyanazzal a potenciális képességgel, hogy specifikus szövetekben fejlődjenek. Elméletileg az első fejlődési stádiumú embriókból származó őssejtek azok, amelyek a legjobb képességgel rendelkeznek, hogy a különböző típusú szövetek legnagyobb részében fejlődjenek („pluripotens”). A magzati szövetből vagy a köldökzsinór vérből nyert őssejtek, úgy tűnik, kevesebb szövettípust tudnak létrehozni. Más felnőtt szövetből is lehet őssejteket kivenni, mindenesetre azok más szövettípusokká való differenciálódási képessége ugyancsak korlátozott. A jövőben megvalósulhat a felnőtt sejtek újraprogramozása úgy, hogy azok őssejtekként viselkedjenek. Mára azonban ez feltételes marad és az újraprogramozás mechanizmusainak jobb megértését igényli.

Terápiás lehetőségek

6. Hosszabb ideig az őssejtekből származó szövetek használata jelentős kapacitással rendelkezhetne a betegségek széles körének gyógyítására a károsult vagy megbetegedett sejtek cseréjének segítségével. Az inzultint kiválasztó sejt alkalmazása a felhasználás példája lehetne cukorbetegség esetén; vagy az idegsejteké ictus vagy Parkinson kór esetén; vagy a májsejteké egy károsodott szerv gyógyításakor. A gyógyításra váró beteggel genetikusan kompatibilis őssejtekhez való jutás egyik módja lehetne a sejtmag helyettesítésének technikájával nyert sejtek alkalmazása. A szervek regenerálásának megértésében a későbbi fejlődé-

sek bővítenék a lehetséges terápiák körét.

7. A sejtmag helyettesítésének technikáját azon kívül, hogy képes olyan szervek javítására használható vagy károsult, beteg szövetek helyettesítésére alkalmas szöveteket fejleszteni, alkalmazni lehetne néhány súlyos és ritka örökletes betegség gyógyítására. Az a tény, hogy meg lehet javítani ezen technika segítségével egy asszony petesejtjeit, azt jelenti, hogy nagy valószínűséggel segítünk neki abban, hogy megváltoztatott mitochondriumokkal az ő génjeit partnerével együtt öröklő, egészséges gyereket szüljön.

A tudomány kilátásai

8. A tudósok nagy része, akik ezzel az anyaggal foglalkoznak számos megoldásra váró technikai és tudományos akadályt sejtjenek, mielőtt az összejekhez kapcsolódó technikák potenciális haszna elérhető lenne. Tehát nagyon nehéz ebben a dokumentumban az összejtkutatás fejlődéseinek ideiglenes bírálatát elkészíteni.

9. Mindenesre a kutatás már bebizonyította, hogy összejteket különböző fajtájú állatokból is ki lehet venni (és legutóbb az emberi embriókból is) magzati és felnőtt szövetekből, mint a csontvelő, a bőr és a vér. Különböző, elsősorban egereken végzett kutatások bebizonyították, hogy az összejteket rá lehet bírni, hogy sajátos sejttípusokba differenciálódjanak, és hogy az így létrehozott sejteket sikeresen át lehet ültetni. Ennek a technikának az emberen történő alkalmazása jelentős időt fog igénybe venni, látva, hogy szükséges lesz azonosítani a sejt növekedéséhez szükséges biokémiai faktorokat és az igényelt sejttípus eléréséhez szükséges sajátos kutatási feltételeket. Mára tehát a kutatás bőven bebizonyította azokat az okokat, amelyek miatt az összejteket erre a lehetőségre képesnek tartják.

10. A maghelyettesítés technikáját alkalmazva már különböző fajtájú állatok embrióit létrehozták, de nem lehet előre tudni, hogy milyen nehézségek árán lehetne ugyanazt az eljárást az emberre is alkalmazni.

11. Az összejteken és a sejtmag helyettesítésén végzett első kísérletek esetén technikai és biztonsági kérdések merültek fel. Többek között az is, hogy elégséges-e a terápiához a rendelkezésre álló fölös petesejtek száma és, normálisan tudnak-e fejlődni a sejtek és a sejtmagok helyettesítéséből létrejött szövetek és az öregedési folyamatokhoz hasonlóan normálisan viselkednek-e az összejek valamint az azokból származó

szövetek, és ezeknek a szöveteknek nagyobb hajlamuk van-e rosszindulatú daganatok keltésére, végül pedig, hogy az újraprogramozott felnőtt sejtekből nyert szövetek meg tudják-e oldani az átültetés utáni kilökődést, úgy, ahogyan azt elméletben feltételezik. Mindezekre a biztonsági problémákra a kutatásoknak később választ kellene adniuk. Ezek közül sok állatkísérleteket igényel, mielőtt emberi embriók szövetein végzett kísérletekre kerülhetne sor. Mindenestre a különböző fajtájú állatok közt fennálló különbségek azt jelzik, hogy az emberen végzett kutatás szükséges mind a tudományos feltételezések bebizonyítására, mind a biztonsági aspektusok elmélyítésére.

12. A megkérdezett tudósok legnagyobb részének az a véleménye, hogy a tudománynak még sok időre van szüksége ahhoz, hogy megteremtse a szükséges alapot az egészségért folyó küzdelem jelentős fejlődésének megvalósításához. Különösen az őssejtek differenciálódásának ismerete kezdetleges, valamint ezen folyamat ellenőrzési lehetőségének mikéntje a terápiás célhoz szükséges szövetek sajátos típusainak létrehozására vonatkozóan.

Törvényi korlátozások

13. Anglia az embriók létrehozására és felhasználására vonatkozó konszolidált szabályrendszerrel rendelkezik, mind a kutatás, mind a terápia terén. Ezt az 1990-es embriológiáról és emberi megtermékenyítésről szóló törvény tartalmazza (Human Fertilisation and Embriology Act; a továbbiakban: 1990-es törvény), amelyet az embriológiában és az emberi megtermékenyítésben illetékes Hatóság (a továbbiakban: Hatóság, szerk. megj.) léptetett érvénybe. Ez a normatíva megengedi kutatás céljából embriók létrehozását és felhasználását, ha a kutatás a törvény által meghatározott öt cél valamelyikébe tartozik és a Hatóság felhatalmazást adott rá. A kutatási terv jóváhagyásához a Hatóság esetről esetre meggyőződik arról, hogy az embrió felhasználása ténylegesen szükséges-e a kutatás céljaihoz. A kutatást csak akkor lehet végrehajtani, ha figyelembe veszik a normatívát és ha a Hatóság különleges engedélyét megkapták. Az embriókat nem szabad tizennégy napnál tovább használni (kivéve a tárolás időszakát). 1991 augusztusa és 1998 márciusa között a kutatásban 48.000 a mesterséges megtermékenyítéshez már szükségtelen embriót használtak fel és ugyanabban a periódusban e célból 118-at hoztak létre.

14. Az 1990-es törvény nem tiltja azokat a kutatásokat, amelyek

a sejtmag helyettesítésének technikájával elért embriók létrehozásával foglalkozik, feltéve, ha az a kutatás egyik céljához tartozik. Ilyen esetekben a Hatóság tartalmilag megvizsgál minden kutatási engedélykérelmet és megköveteli annak bizonyítását, hogy a sejtmag helyettesítésével előállított embriók létrehozása szükséges a kutatás céljainak megvalósításához. Máig egyetlen ilyen jellegű engedélykérelmet sem utasítottak el.

15. Jelenleg az 1990-es Törvény nem engedélyezi embriók előállítását vagy felhasználását nem örökletes betegségek tanulmányozására vagy gyógyítására irányuló kutatásokban, noha a törvényen belül található olyan lehetőség, amely előnyben részesíti a kutatási célok szabályozott bővítését (inkább, mint egy új, erre vonatkozó jogszabály létrehozását).

16. Jelenleg Angliában nem létezik olyan hatályos törvénykezés, amely szabályozná az embriókból nyert őssejtek kutatását illetve azokat a kutatásokat, amelyeknek célja, hogy nem embrionális forrásokból (mint az abortált magzat vagy felnőtt sejtek) őssejtekhez jussanak. Az eljárás szabályozása, amelyet a Polkinghorne-i Bizottság 1989-ben készített, a magzatszöveti felhasználást irányítja, míg a szakmai társaságok, a tudományos társulatok és az egészségügyi minisztérium direktívái szabályozzák átfogóbban a kutatásokat.

Etikai megfigyelések

17. Az egyik jelentős vélemény azt az etikai alapelvet vallja, amely szerint erkölcstelen és elfogadhatatlan bármely embrió felhasználása kutatás céljából, mivel az embriót fogantatása pillanatától kezdve teljes emberi státusz illetné meg. Mások ezzel ellentétben azt állítják, hogy az embrió semmilyen esetben nem igényel, se nem érdemel különös erkölcsi figyelmet. Ismét mások sajátos státuszt tulajdonítanak az embrióknak, mivel potenciálisan emberi lény. Mindenesetre fenntartják, hogy az embriót megillető tisztelet annak fejlődési fokával arányos és azt mondják, hogy ezt a tiszteletet, főleg a kezdeti stádiumokban, alkalomszerűen ellensúlyozhatja a kutatás potenciális haszna.

Az embriókutatásokra jelenleg érvényes megszorítások és ellenőrzések ezt az utolsó szempontot tükrözik. Így bizonyos fokú törvényes védelmet biztosítanak az embrióknak, de ugyanolyan fontosnak tartják a kutatás hasznát is.

18. Semmilyen új etikai kérdést nem hozott a terméketlenség kezeléséhez többé már nem szükséges, kezdeti állapotú vagy in vitro

megtermékenyítéssel szándékosan a kutatásra készített embriók kutatási célú felhasználása („főlős számú embriók”), feltéve, ha az 1990-es Törvény hatályos etikai megkötéseit tiszteletben tartják. A köztes erkölcsi állást vallók azt állítják, ha etikailag elfogadható az embriók felhasználása a törvény által jelenleg megengedett öt kutatási célra – mint azt a parlament állítja –, akkor az embriók összejtek szerzésére történő felhasználása, amelyeket potenciális gyógyításokra használnának – jelentős potenciális hasznot nyújtó felhasználás az egészség érdekében – a jelenlegi törvénykezésnek megfelelően sem vet fel alapvetően más etikai kérdéseket.

19. Mindenesetre azok a kutatások, amelyek feladatkörébe maghelyettesítéssel létrehozott embriók előállítás tartozik, sok emberben, így mind az embriókon végzett kutatásokat ellenzők, mind a köztes álláspontra helyezkedők körében aggodalmat kelt. Az is, aki elfogadja az embriókutatások jelenlegi célját, aggodalmaskodhatna az így létrehozott embriók felhasználását illetően. Úgy tekinthetik ezeket az embriókat, mint amelyeket azért hoztak létre, hogy egy cél eszközei legyenek és anyagi forrásként használhassák őket.

20. Egy alternatív vélemény szerint bármely egyed olyan saját sejtfelfőldéséből származó haszon, amelynek célja, hogy új sejtfőrrást hozzon létre egy jövőbeli terápia számára, morálisan igazolja ezeket az eljárásokat. Kétségtelen, hogy a maghelyettesítéssel létrehozott embriókutatások magukba foglalják azok tárgyként való kezelését egy cél elérése érdekében. Mindenesetre ezt az érvt alkalmazni lehet bizonyos mértékben minden olyan kutatásra, amely embriók felhasználásával foglalkozik.

A kutatások potenciális hasznát ezekkel az aggodalmakkal együtt kell mérlegelni. A sejtmag helyettesítésének terén végzett kutatások hozzájárulhatnának a terápiás célú kompatibilis szövetek termeléséhez és egyetlen eszköz lehetne arra, hogy megértsük a felnőtt sejtek újraprogramozásának mechanizmusát. Ez a haszon, ha sikerölne elérni, lényeges lenne, és a legnagyobb esélyt jelentené számtalan betegség terápiajának fejlődésében.

21. Elhangzottak aggodalmak azzal kapcsolatban is, hogy a maghelyettesítéssel létrehozott embriókon végzett kutatások engedélyezése egy „visszatérés lehetősége nélküli utat” képezne a szaporítás céljából végzett emberi klónozás felé. A szakértői csoport leszögezte, hogy a szaporítás céljából végzett klónozás felé történő akaratlan elcsúszás nem reális lehetőség, mivel a Hatóság az emberi testen kívüli embriókon

végrehajtott kutatások és a terméketlenség terápiáinak engedélyezését szigorúan ellenőrzi. Az embriók emberi testen kívüli tartásának 14 napos határa és a Hatóság egyértelmű állásfoglalása – amely szerint nem hajlandó engedélyezni maghelyettesítéssel létrehozott embriók beültetését – hatékony korlátot képez, amely képes bármilyen reproduktív klónozást megelőzni. Későbbi ellenőrzések a parlament által jóváhagyott új törvényt igényelnének.

Egy petesejt magvának átültetése

22. A mitochondriumok kicsiny szerkezetek, amelyek energiát termelnek. Minden sejt cytoplasmájában jelen vannak és egyedül az anyától öröklődnek. A mitochondriumokban található DNS a sejt energiájának termeléséhez kapcsolódó sok fontos működést szabályoz. Akkor is, ha a mag tartalmazza a DNS állomány legnagyobb részét, a mitochondriális DNS változásai a felelősek több mint 50 örökletes metabolikus betegségért. Elméletileg meg lehetne akadályozni, hogy egy gyerek károsult mitochondriumot örököljön saját anyjától, úgy, hogy az anya petesejtjének magvát belehelyezik a donor korábban magtalanított, egészséges mitochondriummal rendelkező petesejtjébe (a sejtmag helyettesítésének egyik formája). Az így kapott petesejtet az apa spermájával *in vitro* megtermékenyíthetik. Az így születendő gyermek örökölné az anya és az apa saját DNS-ét és egészséges mitochondriális DNS-t kapna a donor petesejtjéből. Kevés kutatást végeztek annak kiderítésére, hogy a mitochondriális betegségek megelőzésére a maghelyettesítés ezen formájának elméleti lehetősége alkalmas-e.

23. Egy olyan genetikai változtatás, amely megengedné egy gyermek megszületését, nem tartozna a reproduktív klónozások közé. Ezen technika segítségével született gyermek genetikailag nem lenne azonos senki mással. Ennek ellenére aggodalmak merültek fel azzal kapcsolatban, hogy a petesejt magvának átültetése az emberi génállomány megváltoztatását jelenti, amelyet a következő generáció átvehet. Sok országban ezeket a változtatásokat felfüggesztették, noha a petesejt és a sperma megváltoztatásának alapkutatását mind a nemzetközi megállapodások, mind az angol törvénykezés megengedi. Úgy tűnik, nincs semmilyen erkölcsi ellenvetés ennek az alapkutatási típusnak a végrehajtására.

Következtetések és ajánlások

24. A tudományos társaság által a szakértői csoportnak felvázolt kép szerint az őssejtek, mint a terápiás célú új szövetek forrása, a jelenleg számos gyógyíthatatlan betegség miatt károsult szövetek és szervek gyógyításában óriási potencialitással rendelkeznek. Az őssejtek nyerése céljából az állatokon és az emberi embriókon végzett kezdeti kísérletek alátámasztják ezt. Jelenleg az embriókból kivett őssejtek tűnnek a leginkább megfelelőnek arra, hogy a legtöbb szövetben fejlődni tudjanak. A tudósok véleménye szerint a távoljövőben lehetséges lesz a felnőtt sejtek újraprogramozása, hogy úgy viselkedjenek, mint az őssejtek, azaz az embrionális őssejtek teljes potenciájával rendelkezzenek. Így nem lesz szükség az embriók erkölcsileg kifogásolható létrehozására.

25. A szakértői csoport leszögezte, hogy a szenvedések megkönnyítésének és a betegségek gyógyításának nagy valószínűségét az őssejtek lehetséges forrásainak teljes skálája (beleértve az embriókat) garantálja.

26. A szakértői csoport elismerte, hogy az erkölcsi állásfoglalások megoszlanak az embrióknak, mint őssejtforrásoknak kutatási céllal történő felhasználását illetően. Egyesek azt hiszik, hogy az embrió fogantatása pillanatától emberi lény. Mások ellenben úgy vélik, hogy az első stádiumokban az embrió egyszerűen csak sejtek összessége. A köztes vélemény, amelyre jelenleg a kutatási gyakorlat épül, az embriónak, mint potenciális emberi lénynek sajátos státuszt ismer el, de elfogadja és helyesli a kezdeti stádiumban levő embriók felhasználását következetes és komoly kutatások végzésére, amelyek hasznot hozhatnak mások számára.

27. Az ilyen kutatásokat ellenzők véleményének tiszteletben tartása mellett a szakértői csoport leszögezte, hogy a megbetegedett szövetek és szervek terápiájának fejlesztésére javasolt új kutatási gyakorlatok nem hoznak alapvetően új etikai kérdéseket az 1990-es törvény által jelenleg megengedett kutatási gyakorlatokhoz képest, legalábbis amíg a terméketlenség gyógyításához többé már nem szükséges embriókról van szó. Ezen kutatás potenciális haszna igazolja embriók, fejlődésüknek ebben a korai stádiumában levő, őssejtforrásként való felhasználását.

28. A sejtmag helyettesítésével létrehozott embriókat is felhasználó kutatásokkal kapcsolatos kérdések kényessége azt eredményezte, hogy még a köztes álláspontot képviselők között is előfordulhat, hogy

nem fogadják el megfelelő alpnak ezen kutatások engedélyezésének eldöntéséhez a kutatás hasznának mérlegelését az embriók fejlődési stádiumainak különböző megítélésével szemben. Mindenesetre a tudósok azt sugalmazták, hogy ez a kutatástípus szükséges. Figyelembe véve, hogy minden alkalommal külön döntéssel, a donorok megfelelő beleegyezésével és az emberi megtermékenyítésben és embriológiában illetékes Hatóság ellenőrzése mellett világosan bebizonyosodott, hogy a maghelyettesítéssel létrehozott embriók használata szükséges. A szakértői csoport ezen kutatástípus támogatását kedvezően ítélte meg. A szakértői csoport leszögezte, hogy a felnőtt sejtek újraprogramozási mechanizmusa felfedezésének potenciális haszna, tehát a terápiákhoz szükséges kompatibilis szövetek szállításának potenciális haszna igazolja ezt az átmeneti kutatástípust, beleértve a maghelyettesítéssel előállított embriókat.

29. A szakértői csoport elismerte, hogy az 1990-es törvény nem teszi lehetővé az eltérő módon létrehozott embriók kutatásának felhasználására vonatkozó különböző szabályzatok megkülönböztetését, noha minden kutatási javaslat szabályozásának módját elég alaposan készítették, hogy a különleges etikai problémákat számon tudják tartani. Ezért Anglia nemzetközileg elismert vezető szerepet élvez a kutatások során felmerült ilyen jellegű nehéz kérdések megoldásában az emberi megtermékenyítésben és embriológiában illetékes Hatóság közvetítésével, amely a statutum szerint közvetlen felelősséggel tartozik a parlamentnek, hogy analizálja és, ha szükséges, engedélyezze a kutatási terveket külön-külön minden esetben.

30. A szakértői csoport úgy értékelte, hogy Angliában az embriókon végzett kutatások ellenőrzésének ez a megszilárdult tervezete garantálja a szükséges védelmet az embriók nem megfelelő használatával szemben. Elsősorban a Hatóságnak kell a sejtmaghelyettesítéssel történő embriók létrehozását vagy felhasználását magában foglaló kutatás engedélykérelmének vizsgálatakor meggyőződnie arról, hogy az ilyen embriók felhasználása szükségszerű (azaz hogy a terv céljait más módon nem lehet elérni, beleértve a terméketlenség terápiájára készített „fölös számú embriók” felhasználását). Ezenkívül szükséges azoknak a személyeknek a beleegyezése, akiknek petesejtjét vagy spermáját felhasználták olyan kutatásokban alkalmazott embriók létrehozására, amelyek tartalmazzák azokból összejték kivonását is.

31. A szakértői csoport kiemelte, hogy ma nem léteznek olyan eljárások, amelyekkel mind az Angliában, mind a külföldön létrehozott

embriókból kivont összejek tenyésztésének későbbi kutatásait lehetne vizsgálni. A szakértői csoport leszögezte, bár nem szükségesek kiegészítő ellenőrzések a kutatás egyes terveire vonatkozóan, miután már végrehajtották azokat az ellenőrzéseket, amelyek az összejek embriókból történő kivonására vonatkoznak, kívánatos lenne, hogy egy kinevezett csoport vizsgálja a kutatásokat és mérlegelje a fejlődést, hogy megállapítsa, a kutatás a várt hasznot hozza-e és hogy minden előre nem látható problémát nyilvánosságra hozzon.

32. A sejtmag-helyettesítés technikájának potencialitása a mitochondriumos betegségek gyógyítását vagy megelőzését illetően (a petesejt magvának átültetésén keresztül) arra vezette a szakértői csoportot, hogy az alapkutatásokat engedélyezni kell ennek a típuslehetőségnek a tanulmányozására. Noha a kutatásokból származó terápiákat a következő generációnak átadható emberi génállomány megváltoztatásának lehetne tekinteni, ez a változtatás elenyésző mértékűnek tűnik. Mielőtt megvizsgálnánk terápiás alkalmazását, alaposan szemügyre kell vennünk ennek a technikának a kivitelezhetőségét és hatásosságát, nem kevésbé germinális vonalon minden lehetséges hatás jelentőségét. Ezt az alap kutatási típust a nemzetközi megállapodások megengedik.

(Az eredeti szövegben az Ajánlások idézete következik, amelyet a kormány szakértői csoportnak adott Válasza is tartalmaz (a szerk. megj.).

A kormány válasza

1999 júniusában a kormány azt kérte az egészségügyi főigazgatótól, hogy létesítsen szakértői csoportot, amely véleményezné olyan új kutatási területek engedélyezését, amelyek mitochondriális betegségek és beteg vagy károsult szövetek és szervek esetén az ismeretek bővítése és új gyógyítási módok esetleges felfedezése céljából emberi embriókat használnak fel. Ez volt a válasz az emberi megtermékenyítésben és embriológiában illetékes Hatóság és a humán genetikai tanácsadó Bizottság 1998 decemberében publikált A tudomány és a reprodukív gyógyászat kérdései a klónozást illetően című cikkére.

A szakértők csoportjától azt kérték, hogy tegyék világossá a sejtmag helyettesítésével összefüggő összejutások fejlődését és azt, hogy ez a kutatásfajta mennyi időn belül valósulhat meg. Kérték továbbá, hogy világosan határozzák meg azokat az elemeket, amelyek ebben a

kutatásban az emberi egészség potenciális hasznát szolgálják, valamint azt, hogy vegyék számba azokat az embriókutatással kapcsolatos lehetséges alternatívákat, amelyekkel ugyanazokat a célokat el lehet érni, s végül azt, hogy vegyék számba, milyen technikai és biztonsági kérdések származhatnak belőle.

Különösen az emberi megtermékenyítésben és embriológiában illetékes Hatóság és a humán genetikai tanácsadó Bizottság jelentése javasolta, hogy az 1990-es törvény alapján olyan szabályzatot hozzanak létre, amely megengedi emberi embriók felhasználását a kutatásokban. Az egészségügyi főigazgató által létesített szakértők csoportjától azt kérték, hogy ezt a javaslatot ezen kutatások tudományos fejlődése vívmányainak és ezen fejlődésekből esetlegesen felmerülő bármilyen új etikai kérdés tükrében vegyék figyelembe.

Megköszönjük a szakértők csoportjának beszámolóját, ami ebben a nehéz helyzetben nagy segítség. Hálásak vagyunk az egészségügyi főigazgatónak és a szakértői csoport tagjainak, hogy elvállalták ennek a nehéz és kényes témának gondos és teljes vizsgálatát. A Beszámoló világos és részletes véleményt közöl az összejték lehetséges forrásainak (beleértve az emberi embriókból származókat is) teljes skáláját felhasználó kutatások potenciális hasznáról. Ezen kívül a dokumentum szól még azokról az okokról, amelyek igazolják a maghelyettesítéssel létrehozott embriók (a terápiás klónozás technikája) felhasználását ilyen kutatásokban, valamint megvitatja a kutatáskor felmerült etikai kérdéseket.

A kormány teljes egészében elfogadja a Beszámoló javaslatait és ahol szükséges törvényjavaslatokat fog beterjeszteni elfogadásra, amint azt a parlament munkamenete megengedi. Azon célok bővítésének szükséges szabályozásai, amelyek megengedik az embriók kutatásbeli felhasználását, garanciát biztosítanak, és mindkét Ház véleményének és szavazatának tárgya. A kormány szabad szavazásnak akarja azokat alávetni. A kormány kedvezően fogadja annak a lehetőségét, hogy kimerítően megvitassák az egészségügyi főigazgató által létrehozott munkacsoport Beszámolója által felvetett fontos kérdéseket.

A kormány etikailag továbbra is elfogadhatatlannak tekinti az emberi lények szabad klónozását és annak ellenére, hogy már léteznek megfelelő védelmi eszközök, amint a parlamenti munkamenet megengedi, javasolni fog egy törvényt, amely egyértelműen kinyilvánítja a maghelyettesítés technikáját felhasználó reprodukív klónozás tilalmát.

A célok bővítése, amelyek alapján az embriókat fel lehet használni a kutatásban

1. *Javaslat.* Azokat a kutatásokat, amelyek (in vitro megtermékenyítéssel vagy sejtmag helyettesítésével létrehozott) embriókat használnak fel a betegségek és az ehhez kapcsolódó sejterápiák jobb megértéséhez, engedélyezni kellene az 1990-es Törvény ellenőrzése mellett.

1. A kormány elismeri, hogy az embriókat érintő kutatás bonyolult téma, amelyről a vélemények eltérnek. Egyesek számára bármely embrió érintő kutatás elfogadhatatlan, míg mások szerint a kutatások hasznát előnyben lehet részesíteni a fejlődés első stádiumaiban lévő embrióknak kijáró tisztelettel szemben.

2. Ezen témák – amelyekkel a Warnock Bizottság a '80-as évek elején foglalkozott és amelyről nagy vita folyt mindkét Házban – következtéseinek fényében az 1990-es törvény megengedi szigorú feltételek mellett a sajátos célú, embriókon végzett kutatásokat. Azzal kapcsolatban is intézkedik, hogy lehetőség nyíljon ugyanezen feltételek mellett ezeknek a céloknak a bővítésére. Ezen feltételek mellett és a tudományos és orvosi haszon alapján, amely a fejlődés első stádiumaiban lévő embriókból összejteket kivonó kutatásokból származhat, a kormány elfogadja, hogy az ilyen bővítést engedélyezni kell olyan kutatások esetén, amelyek növelik a betegségek és rendellenességek és ezek sejtszintű terápiáját.

3. A Beszámoló elmagyarázza, hogy a sejtmag helyettesítésével létrehozott embriókat felhasználó kutatások egyedülálló potenciával rendelkeznek azon módok ismeretének hasznát illetően, amelyekkel a terápiához kompatibilis szöveteket készíthetnek, és amelyekkel a jövőben a felnőtt sejteket újra lehet programozni. A kormány elismeri, hogy az embriók létrehozása sejtmag helyettesítésével egyesek számára elfogadhatatlan lesz. Mindenesetre figyelmesen megvizsgáltuk a Beszámoló tudományos és etikai tervét és úgy döntöttünk, hogy az ilyen kutatásokat engedélyezni kell, de csak az 1990-es Törvény által előírt szigorú ellenőrzés mellett.

2. *Javaslat.* Bármely kutatás, amely a sejtmag helyettesítésével létrehozott embriókat használja fel, engedélyezéséhez szükséges, hogy a Hatóság meggyőződjön arról, hogy nem létezik más eszköz a kutatás által kitűzött cél elérésére.

3. *Javaslat.* Azoknak a személyeknek, akiknek a petesejtjét vagy spermáját felhasználják a kutatásban használt embriók létrehozására, speciális beleegyezésüket kell adniuk, amely tartalmazza, hogy az így

nyert embriókat felhasználhatják olyan kutatásokban, amelyeknek célja összejtek nyérése.

4. A kormány fenntartja, hogy a Hatóság által végrehajtott embriókutatások ellenőrzésének rendszere erős védelmi eszközt és szilárd alapot képez a kutatások céljai bővítésének szabályozására. A kormány pozitívan szemléli és támogatja ezeket a kiegészítő javaslatokat. A 2. javaslat megerősíti az 1990-es Törvény által előírt követelményeket, aminek következtében a Hatóságnak meg kell győződnie minden egyes kutatási tervvel kapcsolatban arról, hogy az embriók felhasználása szükséges-e a kutatási cél eléréséhez. Azon személyek speciális beleegyezésének kikérése, akik petesejtjét vagy spermáját felhasználják olyan embriók létrehozására, amelyeket összejtek termelésére használnak fel a kutatásban, újabb ellenőrzést és biztonsági pontot jelent, amire a kormány pozitívan tekint. A kormány azt kéri a Hatóságtól, hogy ezt a pontot a jelentős kutatások engedélyezése feltételének tekintse.

5. Az 1., 2. és 3. javaslat elfogadásakor a kormány elismeri ezen kutatás számottevő potenciáját, amikor a betegségek széles skálájának – amelyek egyes esetekben nagyon súlyosak és amelyek a népesség minden rétegét sújtják, beleértve a gyerekeket és az öregeket is – terápiás alapját képezik. A kormány tiszteli azok véleményét, akik úgy gondolják, hogy az embriókat nem szabad felhasználni a kutatásokban. Mindenesetre a kormány kijelenti, hogy az ilyen kutatások és azon terápiák haszná, amihez ezek vezethetnének, igazolja a kutatások utólagos, specifikus céljainak hozzáadását, mivel az ilyen kutatások az 1990-es törvény szigorú ellenőrzése alatt állnak.

4. *Javaslat.* Azokat a kutatásokat, amelyek magukban foglalják a sejtmag helyettesítésével nyert petesejtek emberi spermával történő megtermékenyítését a mitochondriális betegségek jobb megértésére vagy azok kezelésének fejlesztésére irányulnak, az 1990-es törvény ellenőrzéseinek alapján engedélyezni kellene.

6. A kormány elfogadja ezt a javaslatot és megjegyzi, hogy ezt azon a szabályozáson keresztül lehet elfogadni, amely szükséges az 1. javaslat végrehajtásához. A sejtmaghelyettesítés technikájának használata mitochondriális betegségben szenvedő asszony ép petesejtjének létrehozására nem reprodukív klónozás, mivel az új létrehozott petesejtet még meg kell termékenyíteni a partner spermájával. A születendő gyermek saját anyjának és apjának genetikai állományát és a donor petesejtjének mitochondriális DNS-ét örökli. Minden kutatási javaslat az 1990-es Törvény ugyanazon szigorú ellenőrzése alatt áll.

***Más javaslatok az emberi embriókon és az embrionális őssej-
teken végzett kutatásokat illetően***

5. *Javaslat.* Azon kutatások fejlődését, amelyek embrionális forrásból származó őssejtek felhasználását tartalmazzák, egy szakértői szervnek ellenőriznie kellene, hogy megállapítsa, az ilyen kutatások elérik-e a remélt hasznot és hogy azonosítsa minden felmerülő problémát.

7. A kormány elfogadja, hogy embrionális forrásokból származó őssejtek kutatásának fejlődését ellenőrizni kellene, hogy megállapítsák, az ilyen kutatások elérik-e a remélt hasznot és hogy azonosítsanak minden felmerülő problémát. A kormány kéri a Hatóságtól, hogy működjön együtt a humán genetikai Bizottsággal, hogy ezt a feladatot be tudják fejezni, és hogy időnként közöljék a munkaeredményeket a tudományos és egészségügyi kutatásokban illetékes miniszterekkel.

6. *Javaslat.* Nem lenne szabad megengedni felnőtt emberi (testi) sejtek keverését semmilyen állatfajta petesejtjeivel.

8. A kormány egyetért a Beszámoló következtetésével, amely szerint nem lenne szabad megengedni felnőtt emberi (testi) sejtek keverését semmilyen állatfajta petesejtjeivel. Ennek a Javaslatnak helyt adó törvényt javasolni fognak, amint a parlamenti munkarend azt megengedi. Eközben a kormány megkéri azokat az intézményeket, amelyek a kutatásokat finanszírozzák, hogy nyilatkozzanak arról, hogy ilyen hibridek létrehozását magában foglaló kutatások számára nem fognak pénzt és támogatást nyújtani.

7. *Javaslat.* A sejtmag helyettesítésével létrehozott embrió átültetésnek egy nő méhébe bűncselekménynek kellene maradnia.

9. A kormány számos alkalommal közzétette abszolút világos állásfoglalását a reprodukciós klónozással kapcsolatban. 1997. június 26-án az akkori egészségügyi miniszter egy parlamenti beszélgetésen válaszolva ezt mondta: „Az emberi lények szándékos klónozását etikailag elfogadhatatlannak tartjuk. Az angol törvényhozás terén nem valósulhat meg az emberi lények klónozása, akármilyen legyen is az anyag eredete és a felhasznált technika.”

Ez marad a kormány álláspontja. Az emberi megtermékenyítésben és az embriológiában illetékes Hatóság és a humán genetikai tanácsadó Bizottság úgy tartotta, hogy az Angliában jelenleg érvényben levő védelmi eszközök teljesen megfelelnek a humán reprodukciós klónozás

megültására. A sejtmag helyettesítésével létrehozott embrió átültetése egy nő méhében továbbra is bűncselekmény marad. Mindenesetre, minden kétség megszüntetésére és annak biztosítására, hogy az embriók létrehozására a sejtmag helyettesítésének technikáját használó kutatások ne vezessenek észrevétlenül a reprodukív klónozáshoz, a kormány, amint a parlamenti munkamenet megengedi, javasolni fog egy törvényt, hogy jobban megmagyarázza a humán reprodukív klónozás tilalmát.

8. *Javaslat.* Szükséges lenne periodikusan megvizsgálni, hogy új törvények segítségével szükséges-e szabályozni ezen kutatásokból nyert embrionális sejtek terápiás célú felhasználását.

10. A kormány elfogadja annak szükségességét, hogy periodikusan megvizsgálják egy új törvény létjogosultságát, amely megengedné az embriókból származó sejtek felhasználását betegségek vagy fejlődési rendellenességek kezelésére, ha a kutatások bebizonyították annak hatásosságát. A humán megtermékenyítésben és az embriológiában illetékes Hatóságtól és a humán genetikai Bizottságtól azt fogják kérni, hogy a kutatások fejlődése vizsgálatának fényében szükség van-e egy új törvényre.

9. *Javaslat.* A kutatótanácsokat bátorítani kellene, hogy tegyék közzé az őssejtkutatás programjait, és hogy vegyék figyelembe kutatási célú őssejtbankok létrehozásának lehetőségét.

11. A kormány elfogadja ezt a javaslatot és kéri, hogy a kutatótanácsok tegyék közzé az őssejtkutatás programjait, amelyek célja őssejtláncolatok nyerése minden forrásból (beleértve az embriókat is) illetve őssejtláncolatok létrehozása sejtmag helyettesítésének segítségével újraprogramozva a testi sejtmagot és az őssejtláncolatok terápiás differenciálódásának elérése.

12. Az egészségügyi miniszter megpróbálja bátorítani a kutatótanácsokat, hogy részesítsék előnyben ezt a kutatástípust a velük kötött megegyezéseken keresztül.

13. A kormány elfogadja azt a javaslatot, amely szerint a kutatótanácsnak figyelembe kell vennie a kutatási célú őssejtbankok létrehozásának lehetőségét, hogy a kutatók elkerüljék állandó szükségét őssejtláncolatok létrehozásának vagy sejtláncolatok importálásának. A kormány kéri a kutatótanácsokat, hogy ebben a szellemben járjanak el.

PAPI ÖNARCKÉPCSARNOKUNK 1.

Főiskolánk fennállásának jubileumi, ötvenedik esztendejében új rovatot indítunk a folyóiratban. Az itt végzett (vagy legalább tanulmányokat folytató) papok mutatkozhatnak be írásukkal.

A terv szerint sorban, mindenki lehetőséget fog kapni, hogy bemutassa papi munkáját és elmondja az utókor számára üzenetét, megfogalmazva papi életének vezérelveit.

Hogy teljes legyen a képünk a Főiskoláról, azokról, akik nem küldenek írást, a Semtaizmusban megjelent adatokat közöljük.

A Görög Katolikus Hittudományi Főiskolánkon tanulmányukat végző egykori növendékek közül most, előszörre az 1954-ben és 1955-ben szentelt papok mutatkoznak be.

Nem titkolt célunk ezzel az is, hogy folyóiratunk népszerűségét növelhessük a bemutatkozások által.

FIGECZKI BALÁZS

Papi életút

1929. március 1-jén születtem Arnóton Figeczki Pál és Dvorcsák Julianna egyszerű földműves szülők gyermekeként. Öten voltunk testvérek, de közülünk ketten néhány hetes korukban meghaltak. Iskolai tanulmányaimat az arnóti elemi iskolában kezdtem, öt évig voltam elemista, majd Miskolcon a Fráter György Katolikus Gimnáziumban folytattam, és nyolc évig tartó gimnáziumi tanulmányaim befejeztével 1948-ban érettségiztem. Nehéz gyermekkorunk volt, mert szüleink korán meghaltak. tíz éves koromban édesanyámat, tizenöt évesen édesapámat ragadta el a halál. A nagyszülők gyámsága alatt nevelődtünk. Érettségi után kispapnak jelentkeztem, első próbálkozásra nem sikerült felvételt nyernem.

A következő évben Dudás Miklós püspök úr felvett papnövendéknek és Budapestre küldött a Pázmány Péter Egyetemre. Itt egy évig

tanultam, 1950-ben megnyílt Nyíregyházán a gör. kat. Szeminárium, és a mi évfolyamunk másodévesként már Nyíregyházán folytatta tanulmányait. Nagyon jól éreztük magunkat Budapesten, mégis örömmel jöttünk Nyíregyházára, mert ez sajátunk lett, és a mi görög hagyományaink szerint mélyülhettünk el a szint tudományokban. 1954-ben mi voltunk az első fecskék, akik Nyíregyházán kaptunk papi diplomát. Teológiai tanulmányaim befejeztével házasságot kötöttem a selyebi gör. kat. templomban 1954. június 20-án Hornyák Ilona gör. kat. hajadonnal, aki Miskolcon 1953-ban érettségizett és gimnáziumi végzettséggel rajzolóként dolgozott a Tervező Irodán Miskolcon. 1954. július 4-én Miklós püspök Atya a miskolci Búza téri templomban szentelt pappá kettőnket: Farkas Olivért és engem. Csodálatosan nagy és szép ünnep volt. Zsúfolásig megtelt a templom hívekkel, nem csak miskolciak, de a környékről is sokan eljöttek e magasztos ünnepre. Nagyon boldogok voltunk, hogy Püspök Atya eljött ebbe a városba, ahol középiskolai tanulmányainkat végeztük, ahol már régen, a második világháború óta nem volt papszentelés. Július 11-én Arnóton volt az első Szent Liturgiám, itt is hasonlóan nagyon sokan résztvettek. Primíciás emlékképre a 116. zsoltár 12. versét írtam: „Mit adjak vissza az Úrnak mindazokért, miket nékem adott?” Különösen átéreztem e zsoltárversnek nagy jelentőségét életemnek e felejthetetlen ünnepén.

Papi működésem első állomása Berzék. Sajópetri kihelyezett segédlelkésze lettem. Alig 90 görög katolikus élt akkor Berzéken. Kesznyéttől Gesztelyig szórványban élő görög katolikusok ellátása lett a feladatom. Lakás nem volt, egy magányos asszony, aki egy szobakonyhás lakásban lakott, a szobát átadta nekünk, ő a konyhában maradt. Nagyon nehéz idők voltak. A filiákat kis kerékpárral közelítettem meg, egy vasárnap három helyen is miséztem. 1955-ben megkezdjük a lelkészi lakás építését és 1956-ben már a félígkész lakásba beköltöztünk. Sok gondot jelentett híveink részéről szertartásunk nem ismerése. Háború alatt és azt követő években a filiák ellátása elmaradt. Híveink arra hivatkoztak, hogy ők már át lettek adva a római plébánosnak. Igyekeztem a latin plébánosokkal a testvéri kapcsolatokat erősíteni, többször helyettesíteni is meghívtak, lassan megindult az élet a filiákban is. 1958 októberében Fábíánházára kaptam kinevezést segédlelkésznek.

Fábíánházán akkor a paróchus id. Mosolygó Sándor esperes úr volt. Faladatom Fábíánházán a segédlelkészi teendők ellátása, Tiborszálláson, Nagyecsedén szervező lelkész voltam, külön anyakönyvezés, pénztárnapló, már az előttem lévő Orosz Sándor (bazilita) alatt is így

volt. Fábiánháza adta a lakást a segédlelkésznek, a filiák egy része a javadalmat. Tiborszállást akkor önállóvá szerették volna tenni. Egyszerű lakásból alakított kápolnája volt, ahová minden vasárnap és ünnepnap jártam Szent Liturgiát végezni. Hetenként egyszer hittanórára is. Köves úton a távolság 13 km. Akkor már volt motorkerékpárom, de télen, és amikor a motor hibás volt nagyon sokszor kerékpáron, vagy gyalog az erdőn keresztül. Nehéz idők voltak, akkor szervezték át a mezőgazdaságot, az emberek szegények és elkeseredettek voltak. Nagy jelentősége volt Fábiánházán a Máriapócsra való zarándoklatnak. Míg magángazdák voltak, lovas fogatokkal, fűvös zenekarral mentük. Ünnepeyles bevonulás a Kegytemplomba, hazaérkezéskor már s. faluvégén vártak bennünket és zenekar kísérettel a templomba vonultunk átadni a búcsúi áldást. Hét évig voltunk Fábiánházán. Váratlanul Sajópálfalán meghalt Legeza Sándor espsres, paróchus úr. A megüresedett paróchiát megpályáztam, és kinevezést nyertem Sajópálfalára.

Nagy lelkesedéssel igyekeztem részben folytatni, amit eddig elődöm végzett, a filiák ellátását pedig bővíteni, Sajóvámoson minden vasárnap és ünnepnap, Szirmabesenyőn és Boldván, ahol eddig nem volt görög Szent Liturgia, havonként egy alkalommal. Feladat adódott bőven. A megkezdett kerítés befejezése a paróchia körül. A mellékhelyiségek a Tsz. birtokába voltak, a lakás egy részében orvosi rendelő volt, évekbe került míg teljes egészében sikerült a paróchiát birtokunkba vinni és a fürdőszoba, vízbevezetés a lakásba megvalósulhatott. A templomnál 1968-ban a tetőszerkezet teljes átépítésével kezdtük, torony új lemez borításával folytattuk, majd belső és külső megújítást végeztünk. Harminchat éve vagyok Sajópálfalán lelkész. Isten gondviselő szeretetét sokszor megtapasztaltuk. Különösen közel volt hozzánk 1973 októberében, amikor 256 éves távollét után az ősi Mária-kép hazakerült. Megszerveztük az őszi Mária-búcsút, júniusban a tanévzáró hálaadó napot. 1983. aug. 21-én Sajóvámoson, 2000. aug. 6.-án Szirmabesenyőn megtapasztalhattuk a templomszentelés örömét.

Az időt megállítani nem lehet, ezt nekünk, papoknak is tudni kell. Papi életem vezérgondolata: Légy hálás az Úr iránt! Ezüstmisés emlékképemre ezt írtam: „Mindenekért dicsőség az Istennek” (Aranyszájú Szent János). Gyermekkori vágyam teljesedett, pap lettem, és családot is kaptam Istentől. Feleségem és három fiam segítségemre voltak papi szolgálatomban. Feleségem az elsők között végezte Budapesten a teológiát levelező tagozaton. Mióta iskolában tanítunk, évről-évre hitoktat. Mind a három fiam, míg idehaza voltak, kántorizáltak a Szent Liturgián.

Mindhárom diplomás munkahelyükön megbecsült emberek, mindezekért legyen hála az Istennek!

KIRÁLY ERNŐ DR.

Papi életem

1. Életrajz

1930-ban születtem Ungváron. Polgári családból származom. Édesapám pénzügyi tisztviselő volt, édesanyám korán meghalt, akkor három éves voltam. Nevelő anyám nagyon jó volt hozzám. Erzsébet testvérem az ő leánya. 1940-ben helyezték át édesapámat Ungvárról Sátoraljaújhelyre. Ezt a Gondviselés nagy ajándékának tartom. Mi lett volna, ha ott ér bennünket a szovjet megszállás? A Gondviselés szeretetteljes vezetését most visszagondolva életemre, máskor is tapasztaltam. 1948-ban érettségiztem Sátoraljaújhelyen a piarista gimnáziumban. Úgy 16 éves koromtól kezdve foglalkoztam a papi hivatás gondolatával. Amikor érettségiztem, már úgy éreztem, biztos vagyok hivatásomban. Kispapi éveimet Nyíregyházán töltöttem. Az első, második évet Budapesten végeztem külhallgatóként a Hittudományi Akadémián. 1954. május 2.-án nőtlenül szentelt pappá Dudás Miklós megyéspüspök atyám.

2. Papi életutam

Egy évig Kispesten voltam szervező lelkész. 1955-ben kerültem Máriapócsra, 1961-ig ott működtem segédlelkészként. Mik voltak a jelentősebb élmények? A nagy búcsúk nagy hívő tömegei. A legnagyobb a Kisasszony-napi búcsú volt. A zarándokok jelentős része már előző napon megérkezett. Szombat délután már egymás után érkeztek a gyalogos zarándokcsoportok és köszöntötték a kegyképnél a Szűz Anyát. Vasárnap reggel négy órakor tizennégy miséző pap kezdte meg a Szent Liturgiát, és ennyien áldoztattak is majdnem nyolc óráig. Ez 30-40.000 áldozót jelentett. Ebben a számban még nem voltak benne a latin szertartású áldozók, akik sokan voltak a kegytemplomnál is, de a kis római katolikus templomnál is. Szombat délután a gyóntatás is igen sok papot foglalkoztatott. „Csúcs”-időben 30-40 gyóntató is volt, sokan egyszerűen állva gyóntattak. Többen gyóntattak majdnem éjfélig. Az augusztusi

búcsú kisebb volt. Talán fele annyi résztvevővel, de olykor lehettek kevesebben is. A szeptemberi búcsún 70-100.000 ezer résztvevővel számoltunk, az augusztusi búcsún 20-30 ezer zárandokkal. A szentbeszédekkel sajnos voltak problémák. Egyeseket szívesen láttak az „illetékesek”, másokat nem.

Az egyházközség vallásos életében – amennyire lehetett – a gyermekek és fiatalok hitre való nevelésén volt a fő hangsúly. Minden nap voltak bőségesen ministránsok a szentmiséken, a búcsúkon az áldoztató papok mellett mindig volt ministráns, aki számolta az áldozókat. Minden szombaton volt ministráns-foglalkozás, amelyen volt szertartástanulás, mesemondás, és focizás is. Persze a beosztásokat is meg kellett csinálni, és a pontversenyt is nyilván kellett tartani. Nagyon sokat köszönhettem káplán testvéremnek, aki „profí”-nak számított a gyermekekkel való foglalkozásban. Az énekkart én vezettem, ott is nagyon sokan voltak, 30-40 volt a létszám. Sokat nem értettem a karvezetéshez, a liturgikus énektudásom is hagyott kívánnivalót maga után, a szekér azonban, ha döcögve is, ment. Minden héten volt énekpróba megfelelő hitbéli témákkal tarkítva. Nagyon sok segítséget kaptunk egy bazilita nővértől is, aki bár „civilben”, de ott lakott. Búcsúkra azután Nyíregyházáról, sőt Budapestről is jöttek nővérek. Iskolai hitoktatás is rendszeresen folyt, az augusztusi beiratkozások napjai tele voltak feszültséggel, küzdelemmel.

Püspök atya gyakran kijött Máriapócsra, mert ott lakott édesapja. Ilyenkor általában reggel jött a telefonértesítés Nyíregyházáról és akkor egy postai alkalmazott saját egy lovas szekérével ment ki püspök atya elé az állomásra. (Egyszer ismét jött a telefon, a postai alkalmazott azonban nem tudott kimenni az állomásra, szekerét azonban ideadta. A paróchus atya kész volt a döntéssel, felülsz a szekérre – szólt hozzám – és te fogsz kimenni püspök atya elé. Mint már írtam, „polgári származású” voltam, soha nem hajtottam lovat, szekeret. De jámbor ló volt, hát elvállaltam a feladatot. Püspök úr megérkezett, felült a szekérre és poroszkáltunk be a faluba. Amikor megérkeztünk, püspök atya rám nézett, megcsóválta a fejét és ezt mondta. ugye fiam, te még soha nem hajtottál szekeret. Püspök atya azért nagy kockázatot nem vállalt, amikor felült a szekérre, mert ugye ő falusi gyermek volt.)

1961-ben visszakerültem Kispestre. Akkor ott úgy alakult a helyzet, hogy csak egy szoba maradt szabadon a paróchia épületében. Két szekrényem, egy vaságy és egy utazó láda volt a poggyász, amit elvitt a vonat is, ezzel rendeztem be az egyetlen szobámat Kispesten. Ebben az időben végeztem el a Hittudományi Akadémián a még szükség-

ges tantárgyak lehallgatását és letettem a licenciátust.

1964-ben kerültem a Rózsák terére. Itt ketten voltunk káplánok és egy három szobás lakásban laktunk, én az udvarra néző kis szobában. Munkatársam igen jó paptestvér volt, sokat beszélgettünk, olykor vitatkoztunk teológiai dolgokon. Személyes kérdéseken soha. Akkor a pesti rész – Kispest kivételével – még nem volt megosztva, így bőségesen volt munkánk, amelynek egy jelentős részét a temetések tették ki. A temetőkbe villamoson, autóbuszon jártunk, így egy temetés egy fél napba került. Esküvő is igen sok volt, ha vidékre mentünk, akkor egy nap is kellett hozzá. (Egyszer valahova a Dunántúlra kellett mennünk egy cigány esküvőre. Az esküvő után meghívtak a lakodalomra is kántor munkatársammal együtt. Az asztalon nagy halomban kínáltatta magát egy tálon a vagdalthúsok sokasága, amelyeknél már csak a legyek sokasága volt több az asztalnál. Sokáig nem maradtunk, jött a vonatunk vissza.)

Ebben az időben indultak meg a rádió vallásos félórái. Amíg ott voltam a Rózsák terén, ezeket én szerkesztettem, híveink énekeltek liturgikus énekeket. Mit mondjak? A kivitelezésben voltak hiányosságok, de az akkori körülmények között azért megfelelt. A szöveget mindig be kellett mutatni az „illetékeseknek”, egyszer vissza is utasították az egészet, de lassan meg lehetett tanulni, hogy mit „nem szabad” mondani.

1968-ban püspök atya titkárává nevezett ki, így Nyíregyházára kerültem. Akkor már működött Rómában a Pápai Magyar Intézet. Püspök atya három papját jelölte ki római ösztöndíjra, köztük engem, így 1969 és 1971 között Rómában tanulhattam az *Akadémia Alfonzianán*, amely egyetemi szintű végzettséget nyújtott a katolikus erkölcssteológiában. Bizony, erről a két évről akár több oldalt is lehetne írni. Most csak a tanulmányokról pár gondolatot. A professzorok mindent megtettek azért, hogy a zsinati erkölcssteológia alapjait lerakják. A középpontba a Szentírás került, elsősorban az evangéliumok és a Szent Pál-i levelek. A jó cselekedetek gyakorlása a bűnök elleni küzdelem elé került. A Krisztussal való személyes kapcsolat jelentette a keresztyén élet tartalmát, természetesen az egyház közösségében. A bűn és megtérés kérdései is komoly problémákat vetettek fel. Akkor még nem érett meg teljesen az a szemlélet, amely a halálos bűn alanyi feltételévé a felnőtt szabad akarattal rendelkező személyiséget tette. Új szempontokat vetett fel az a kérdés is, hogy mikor kell gyónni. Amennyit lehetett, igyekeztem megtanulni, átgondolni, megemésztetni.

A két év hamar eltelt. A végén úgy gondoltam, a további kapcsolatok fenntartása érdekében doktorátus megszerzésére vállalkozom.

Így 1975-ig még többször voltam Rómában tanulmányi célból. Doktori disszertációmát 1975 decemberében védtem meg. Egy magyar paptestvérem is ott szurkolt nekem.

Hazatérésem után püspök atya megkérdezte, mit tanultam Rómában. A beszélgetés valamikor 1971 nyarán egy délután zajlott le a szemináriumunk első emeletén. A külső folyosón székek voltak, püspök atya szeretett ott pihenni. Szóval mit tanultam Rómában? Hogyan és mit lehet erre válaszolni? Nos, a válaszom lényege az volt, hogy a katolikus erkölcszociológia most már nem a gyónásra készít fel, hanem a keresztyén életalakítást segíti, és hangsúlyozottan a Szentírásra épít. Válaszom nem nyugtatta meg püspök atyát. Már akkor jelezte, el fog helyezni.

Nyíregyházáról 1971 Karácsonyán kerültem el Tiszaeszlárra. Öt évig innen jártam be tanítani Nyíregyházára, a főiskolánkra. Szentségtan, pedagógia, az egyház szociális tanítása, ezek voltak a tárgyaim. Püspök atya 1972 nyarán az örök hazába költözött. Új helynök, majd új püspök került egyházmegyéink élére. Én 1976-ban Budapestre kerültem vissza a Rózsák terére, gyakorlatilag káplánként.

A lelkipásztori munkámat itt kezdtem el a zsinat követelményei szerint átalakítani. A szokásos lelkipásztori munka mellett, most már minden héten volt közös szentírásolvasás a templomban. Szertartásunkat is évekig magyaráztam egy másik programban. A keresztelest már mindig oktatás előzte meg, igaz csak a szentség kiszolgáltatásával kapcsolatban. Rendszeresen küldtünk meghívókat először a fiatal házasoknak, majd a gyermekes szülőknek és a templomban közös misét, utána pedig összejövetelt tartottunk részükre az irodában, amely akkor hittanterem is volt. Hétfőn este ifjúsági hittan volt, amelyet viszonylag sokan látogattak. Itt is volt rendszeres szentírásolvasás, de volt mindig lehetőség beszélgetésekre is. „Titokban” már kirándulásokat is rendeztünk. Bár az állam korlátozásai már gyengültek, a lelkipásztori tevékenység még messze volt attól, hogy szabadnak lehetett volna mondani. Meghívtak az esztergomi egyházmegye hitoktatási bizottságába, amelyben több mint tíz éven keresztül tevékenykedtem. Erről is oldalakat lehetne írni. Bizony, ezekkel a továbblépésekkel kapcsolatban lehettem volna türelmesebb is a paróchus atyával. Az is igaz, hogy kaphattam volna testvéri segítséget is másoktól.

Erre az időre esik, hogy magántanári habilitációt szereztem a pesti Hittudományi Akadémián, majd pedig hozzáfogtam egy zsinati erkölcszociológia könyv megírásához. Közben új paróchus atya került a Rózsák téri paróchiára. Ő megengedte, hogy amíg a könyvet írom, addig

csak délután legyenek irodai szolgálatban. Ez sok segítséget jelentett, nagyon hálás vagyok neki. A könyv 1982-ben jelent meg *Keresztény élet-hívatus* címmel. A hetvenes évek végétől morálteológiát tanítottam a pesti Hittudományi Akadémia levelező tagozatán. Ezt a tanítást majdnem húsz éven keresztül folytattam. Még Hajdúdorogról is évekig jártam a levelező tagozat előadásait megtartani. Még itt a Rózsák terén kezdtem meg a homília-vázlatok írását a Magyar Kurírban. Ezt ma sem hagytam abba, tehát 18 éve ez heti feladatom.

1983-ban a csepeli szórványba kerültem, a paróchia Halászteleken volt. Itt is igyekeztem az előző módszereket folytatni. Négy misézőhelyem volt, mindegyiken volt a Szent Liturgia mellett közös szentírásolvasás is. A keresztelési oktatásokat is tovább tartottam a keresztelesekkel kapcsolatban. Mindenütt volt hitoktatás is. A legnagyobb létszám a csepeli főplébánia templomában volt, minden szombat délelőtt. Itt kezdtem meg zárándokutak szervezését Rómába, Lourdes-ba, Fatimába, az utóbbi években a Szentföldre. Évek folyamán számos zárándoklatot vezettem. 1988-ban a csepeli Jedlik Ányos gimnáziumban vallástörténeti órákat vezettek be, amelyeket én tartottam. Nehéz vállalkozás volt, de megérte. Itt ért a politikai rendszer megváltozásának nagy eseménye 1989-ben. Először nem is voltam eléggé tisztában ennek horderejével. De rövid időn belül kiderült, az egyház most már valóban teljesen szabadon tevékenykedhet. Ez helyben is sok minden átgondolását hozta volna magával, 1990-ben azonban püspök atya Hajdúdorogra helyezett: az új görög katolikus általános iskola egyházi igazgatója lettem.

Ez egy egészen új világ volt, új feladatokkal, örömmel, megpróbáltatásokkal. Nyilvánvaló volt, hogy a hívó és benne a görög szertartású nevelést csak az imádságra, a templom szeretetére és a gyermekek szeretetére lehet építeni. A külső feltételek eléggé hiányosak voltak, de lassan folyt a lelki építkezés. Az órákra mindig igyekeztem készülni. Így született meg a nyolcadik osztálynak szánt hittankönyv: *Jézussal a boldogság útján*. Erre az időre esik az a felismerés, hogy gyermekeket csak úgy lehet hittanra tanítani, ha a szülők támogatását meg lehet nyerni. Itt kezdtük az elsőládozási oktatást összekapcsolni a szülőkkel való megbeszélésekkel, amelyek havonként voltak, szombaton vagy vasárnap. Először kevesebb, majd egyre több sikerrel. A templomi közös szentírásolvasást itt is rendszeresen tartottam. A hétköznapi esti szentmiseken pedig mindig volt 3-4 perces homília. Közben tanítottam, a nyíregyházi pedagógiai főiskola hitoktatási szakán. Ehhez két jegyzetet is készítet-

tem, az egyik a természetes istenérveket tárgyalta, a másik antropológia jegyzet volt.

1997-ben Leányfalura kerültem: a püspöki Konferencia Szent Gellért Lelkigyakorlatos Házának igazgatója lettem. Most ennek íróasztala előtt gépelem ezeket a sorokat. Ebben a Házban 1983-tól, tehát a Ház működésének kezdetétől tartottam lelkigyakorlatokat. A jezsuita atyáknak köszönhetően voltam egy hónapig Münchenben az ottani lelkigyakorlatos házban, majd Rómában egy Szent Ignác-i lelkigyakorlatok tartására felkészítő kurzuson. Ezek voltak az itteni kinevezésem előzményei. Az itteni feladatokról, tapasztalatokról, módszerekről, problémákról ismét oldalakat lehetne írni. Itt sok lelkigyakorlatot tartok a Házban, de házon kívül is, az ország sok helyén. Közben itt is tanítok hittant: az itteni iskolában a nyolcadikosokat. Külön programom a lelki terheket oldó lelkigyakorlatok, amelyeknek igen szép a látogatottsága. Most indul a Házban egy családsegítő alapítvány. Meddig leszek itt? Ki tudja, *Deus providebit*, amit most szabadon így fordítanék: Isten kezében vagyunk, övé az életünk, övé a jövőm is. Itt egyre tudatosabban keresem a személyes hitre való nevelés módszereit, lehetőségeit, akadályait. A Szentírás megszerettetésének, olvasásának, a belőle táplálkozó életnek ebben igen nagy jelentősége van.

3. Papi életem vezérelvei

Erről sokat nem írnék, az előbbieken lényegében benne vannak, hely sem nagyon maradt. A pap Krisztus küldötte, ő az egyetlen Főpap. Amennyire telik tőlünk, életünkben vele azonosulunk, őt követjük. Gyakorlatilag az üdvösség útját és kegyelmeit közvetítjük a hívek felé az egyház közösségében.

Ma az egyház egy új korszakba lépett át a II. Vatikáni Zsinat útmutatása mellett. Ebben az új korszakban a személyes hit és vele a személyes elkötelezettség Krisztus mellett, kerül a középpontba. A lelkipásztori tevékenységnek, módszereknek ezt kell megcéloznia. Itt a Szentírás szeretetének, olvasásának, a hívő megfontolásnak, a belőle táplálkozó életnek van központi jelentősége. Életünk jellemző erényeinek a személyes, korszerű hitet, szeretetet, alázatot és szegénységet tartom. Megnövekedett a közösségi életünk jelentősége. Ezt a segítő, szorgáló, szabadító, megbocsátó szeretet élteni, amelynek Krisztus a forrása. A személytelen, szeretet nélküli hatalom, az elítélő kritika, amivel mindig együtt jár az is, hogy esetleg igazságtalan, a jövő egyházában ide-

genné fog válni. A hierarchikus hatalom mindig szolgáló, párbeszédessé jellegű. Az egyház hierarchikus alapjai azonban nélkülözhetetlenek. Apostolokra, prófétákra emelt épület vagyunk, amelynek szegletköve Krisztus (vö. Ef 2,20-21).

OLÁH MIKLÓS

Elv – Élet – Szolgálat

Ez a sorrend nem a természet logikáját követi, hiszen az ember előbb él, s csak azután lesznek elvei – de bizonyos idő után mégiscsak ez az igazi besorolás, hiszen a – bibliai értelemben – *nagykorú ember* az elvei szerint rendezí és éli az életét. Isten kegyelmének köszönhető, hogy felismertem ezt az igazságot és igyekeztem ezt a sorrendet tartani szem előtt – hogy ez mennyire sikerült, az egészen más kérdés. Mielőtt erre a felismerésre eljutottam volna, hogy tudniillik van életformáló vezérelvem, s azt legfőbb iránymutatóul elfogadtam – azelőtt persze én is „csak” éltem: születtem, ismerkedtem és nevelkedtem. Bár – mint később megtudtam – az életemet is tulajdonképpen az „Elv”-nek köszönhettem. Születésem előtti hónapokban ugyanis édesanyám sokat gyengélkedett, s ezért az orvosok azt javasolták, hogy ne hordja ki a magzatát, mert ez életébe kerülhet. Ő vállalta a kockázatot, és szent Miklós pártfogását kérte válságos helyzetében és születendő gyermeke számára. (Ezért kaptam a Miklós-nevet.) Istenbe vetett bizalma igazolást nyert: szerencsésen világra hozott engem, utánam még öt kistestvért szült és 78 éves korában halt meg!

Hogy mikor ismertem fel és tettem magamévá a „vezérelvet”, más, ismertebb szóval: a hivatásomat, azt nem tudnám megmondani. Olyan emlékeim vannak erre vonatkozóan, hogy mintha ez velem született volna. Soha nem gondoltam más élet-pályára, legfeljebb arra, hogy papként tanítói-tanári szolgálatot is végezzek, mert mindig vonzott a tanítás és a gyermekekkel, fiatalokkal való foglalkozás. Édesapám pap volt, mindkét nagyapám pedig tanító – a példák és a sajátos légkör tehát adott volt kis koromtól kezdve.

Ha „velem született” is a papi hivatás, de azért ez nem volt elejétől tudatos, hiszen a gyermek még nem tekint határozott, érett döntéssel olyan előre, legfeljebb álmodozik, vagy szinte öntudatlan rokonszenvet érez bizonyos életformák és feladatok iránt. Amikor kérdezik tőlem,

hogy hová való vagyok, mindig elfog a bizonytalanság: mit is mondjak? Hiszen a Hajdú-Bihar megyei Nagylétán születtem (ma Létavértes), alig három éves koromban a Szatmár-megyei Csegöldre kerültünk. Itt kezdtem iskolába járni és harmadik elemista voltam, amikor egy esős, hideg novemberi napon Makóra költöztünk, mert édesapámat oda helyezték. A falusi élet után szokatlan volt városba kerülni. Mindkét helyen egyházi iskolába jártam és meglehetősen egyszerű körülmények között működtek ezek az iskolák. A makói görög katolikus elemi is osztatlan iskola volt, vagyis egy tanteremben volt négy osztály, s így folyt a tanítás. Amikor a tanító az egyik osztállyal foglalkozott, addig a többieknek adott valami írásbeli feladatot. Ebben a sajátos – és ma már szinte botrányosnak vélt helyzetben az volt az előny, hogy érdeklődve figyelhettem a felsőbb osztályoknak szóló előadásokat s így szépen, szinte észrevétlenül megbarátkoztam a magasabb feladatokkal.

Makón kezdtem a gimnáziumot. Kicsinyke elemi iskolánk színvonala nem lehetett rossz, mert a gimnáziumi feladatokkal sikerült megbirkóznom már első évtől kezdve. Másodikos koromban megismerkedtem a cserkészettel, és nagyon megszerettem. Igen sokat köszönhetek ennek a nagyszerű mozgalomnak, mert egészséges módon kimozdított egyrészt a szűk családi körből (bár heten voltunk testvérek és anyai nagyszüleim is velünk éltek már akkoriban, tehát nem voltunk „szűk” család, mindennap 10-12 személyre kellett teríteni az ebédhez, de mégis csak zárt közösség volt ez). Másrészt a cserkészlet kivitt a városból (a nagy túrák, táborozások, evezések!), megtanított tudatos életet élni, megtanított az önnevelésre, a fejlődés fontosságára és vonzó formában adta elénk az értékeket.

Makón éltük át a „felszabadítást” már 1944 szeptemberében. Szüleim sokat vívódtak, hogy meneküljünk-e, vagy maradjunk – rémisztő hírek jöttek az ellenséges katonák kegyetlenkedéseiről. Mindkét megoldás nagy kockázatokat rejtett magában: elindulni lovas szekérrel, megbiciklivel a nagy világnak ekkora családdal? Vagy maradni és kitenni magunkat élet-veszélynek a rajtunk keresztül vonuló hadszíntéren? Ahogy édesanyám akkori napló-feljegyzéseit olvasom, megrendülve gondolok sok-sok kínlódására. Édesapámat behívták katona-lelkésznek, így anyám, (aki elég gyenge egészségű volt), és nagyszüleim egyedül maradtak ennyi gyerekkel (a legidősebb 15, a legkisebb 2 éves volt) és ezzel a félelmetes feladattal. Végül is nem indultunk el, mert nem kaptunk szekeret a meneküléshez. Hála Istennek!

Következő nyáron Hajdúdorogra kerültünk. A gimnázium V.

osztálya után – különbözeti vizsgával – az alig négy évvel azelőtt beindított görög katolikus kántortanító-képzőbe kerültem, ahol a II. évfolyamban tanulhattam tovább. A költözés is apa nélkül zajlott le, mert ő – a katonaságból hazatérve, politikai okok miatt – jó néhány évre a szegedi Csillag-börtön lakója lett. A tanítóképzői tanulmányok és a környezet is (a bazilita atyák és a kiváló pedagógusok) sokat segítettek emberi fejlődésemben és hivatásom alakulásában, akárcsak Makón a cserkészlet. Itt – aránylag – nyugodt körülmények között éltük át a nagyon is viharos, rendszerváltási körülményeket. 49-ben érettségiztem a már államosított iskolában. A konkurzuson felvételt nyertem és ősszel a Központi Szemináriumban kezdtem meg a teológiai tanulmányokat. Évtizedekkel később tudtam meg, hogy milyen gondviselészerű volt a Dorogról való eltűnésem, mert már elő volt készítve a koncepciók kirakat-per ellenem, aki „a klerikális reakció szellemiségét képviselte” a „demokratikus” dorogi iskolában...

Látóköröm tágulása tekintetében sokat jelentett a Pesten eltöltött tanév. A szavaló-versenyen elnyertem Franz Werfel: „Halljátok az igét” című remekművét. A Jeremiásról szóló regénynek egy jelenete nagyon szíven ütött: a királynak és a vezető rétegnek nem tetsző jövendölései miatt bedobták a város szennyvíz-gyűjtő medencéjébe. Nyakig elsüllyedt az undorító mocsokban és erőlködött, nehogy – eszméletét veszítve – megfulladjon a szennyben. Ekkor lelkében felhangzott az Úr hangja: „Látod, így érzi magát az én szóm az emberi szájbán!” Egész papi, igehirdető életemen végigkísér ez a megrendítő figyelmeztetés. Mélységesen megtisztelő, szent és félelmetes feladatnak tekintem az igehirdetést és katekézist.

Csak egy évet tölthettünk a Központiban, mert 1950-ben beindult az egyházmegyei Hittudományi Főiskola és minket, I. évet végzettenket is ide rendelt Dudás püspök úr. A kívül zajló viharos politikai események híre csak nagyon megsűrve jutott el hozzánk, ami nem is volt baj, mert ha bizonyos állandó feszültségben is, de mégis nyugodt, bízalomtelt légkörben végeztük teológiai tanulmányainkat. Nagyon családias volt a légkör a kis létszám és a mindössze három helységekre korlátozott terjedelem miatt is.

Pappá szentelése a főapostolok ünnepén, jún. 29.-én történt. Előtte egy héttel volt az esküvő (feleségem és jóban-rosszban hűséges társam Virányi Mária) és másnap már kezdődött is a szentelési lelkigyakorlat. Életem és szolgálatom jelmondatául ezt választottam: „Adjátok magatokat Istennek” (Róm 6,13), ami liturgiánknak is folyton visszatérő

gondolata: „...önmagunkat, egymást és egész életünket Krisztus Istenünknek ajánljuk.” Amikor a jelentkezésünk alkalmával Dudás püspök úr egyenkint elbeszélgetett velünk, és megkérdezte tőlem, hogy miért szeretnék pap lenni, akkor a kérdésre – amire nem készültem – önkéntelenül ezt válaszoltam: a szentmise-áldozat bemutatásáért. Amikor ennek a csodálatos feladatnak a részese lettem, meghatott szívvel, remegő kézzel nyújtottam a híveknek Isten „elevenítő és félelmetes” ajándékát, az Eucharisziát. A korra jellemzően csak „házilag gyártott” primiciás képeket tudtam osztani: gumi-bélyegzővel készült – nemcsak hátlapján a felírat, hanem maga a kép is. Néhány kezdetleges vonal jelezte az Isten-szülőt a Gyermekekkel.

Felszentelődésem után Kispestre kerültem egyik évfolyamtársammal, Király Ernővel együtt a volt bazilita novícius-házba, hogy onnan bejárva, a Hittudományi Akadémián folytassuk tanulmányainkat. Minthogy így az épület egyházmegyei kezelésbe került, ezért nem vették el, mint a többi rendházat, de át sem lett írva telekkönyvileg az egyházmegye nevére. A villany- és víz-számlát mindig a „Szent *Baziliszkusz* Rend”-nek címezve kaptuk. Havonta kellett meghosszabbítani a pesti tartózkodási engedélyünket az Egyházügyi Hivatalban. Ernő atya egy év után pócsi káplán lett, mi pedig kis családommal itt éltük át az 56-os forradalmat. November 4.-én, vasárnap a szovjet tankok közvetlenül a házunk sarkánál kanyarodtak az Üllői út felé. A 10 órai szent liturgiát már nem tudtuk megtartani.

Papi szolgálatom következő állomása Nagyálló: 3 év káplán-ság, részben Kovács Gyula, részben Szalka László atyák mellett. Mindkettőben példás és tiszteletreméltó papi egyéniséget ismertem meg és igazán harmonikus együttműködést végeztünk. (A nagyállói harangozó bácsi mondta egyszer büszkén: „nekem már öt pap szolgált a kezem alatt!”) Ez után önállósodtam: a Szatmár-megyei Jánkmajtisra kerültünk, 5 kilométerre gyermekkorom színhelyétől, Csegöldtől. A kállói tanyavilágban végzett lelkipásztori munkám felkészített az itteni, nagy kiterjedésű terület ellátására: Jánkon kívül még 6 faluba jártam misézni, ebből négy helyen még hitoktatás is volt. Mindezt egy használt „Csepel 125”-ös motorkerékpárral. (Ez is előre lépés volt a kállói „biciklis szolgálat”-hoz képest.) Itt éltük át 1970. tavaszán a Szamos-menti árvízet felejtethetetlen rémségeivel. Egy hittanos kislány és egy idősebb férfi esett áldozatul, nem beszélve az épületekben, terményben és jószág-állományban történt hihetetlen károkról. A templomban térdig érő víz volt, de szerencsénkre, nem okozott jelentős károkat. A parókia épületébe nem folyt be, csak

három oldalról körülvette. Reménykedünk is, hogy nem kell újjáépítenünk, de amikor júliusban azt vettük észre, hogy az ebédlő padló-deszkái között kihajtott a fű, abból félreérthetetlenül megtudtuk, hogy hiába reménykedtünk.

Ekkoriban zajlott a téesz-szervezés másod-virágzása, amire jellemző két „apróság”: délután órákat vártunk a bolt előtt, hogy megérkezzen teherautóval a kenyér-szállítmány a járási székhelyről, s hihetetlen szenzációnak számított, ha a boltban vajat lehetett kapni. Az iskolában folyt a hitoktatás elleni, felülről irányított akció: ha az anya be merte írtni, akkor az „illetékes szerv” kiment a határba a traktoron szolgáló férjhez, hogy – mint öntudatos tsz-dolgozó, tiltsa meg a hittanra-járást a gyerekeinek.

Nagyon jó kapcsolat alakult ki az esperesi kerületben dolgozó pap-társakkal: hetenként összejöttünk 3-4 órára és együtt dolgoztunk a vasárnapi igehirdetés anyagán, a négy evangéliumot véve alapul. A két hét múlva soron következő perikópa szövegéből kiválasztottuk a témát, s egy héten át mindenki az ezzel kapcsolatos evangéliumi utalásokat és kijelentéseket kereste és írta össze a reá jutó 18-20 fejezetből. Következő alkalommal az így összegyűjtött anyagot vizsgáltuk meg, „többségi szavazat” alapján kiszűrtük az erőltetett, vagy félreértett összefüggéseket, s ezek után előttünk volt a kiválasztott témával kapcsolatos 30-40 evangéliumi mondat, vagy gondolat. Ebből aztán nagyon jó homíliákat lehetett kidolgozni. Az összejöveteleknek az is nagy értékű haszna volt, hogy találkoztunk, együtt lehettünk, mindennapi gondjainkat, örömeinket megoszthattuk, egymást meghallgattuk. Ennek – részemre – vége lett 1973-ban, amikor elhelyeztek abból a kerületből. (Mai napig hiányolom az ilyen jellegű nyugodt, kedélyes és tartalmas papi együttléteket és együtt-munkálkodást.)

Tizenhárom évi jánki szolgálat után újra Kispestre kerültünk, az akkor fellendülő szórvány-lelkészi szolgálatra. Itt még nagyobb kiterjedésű „joghatóságot” kaptam: a főváros négy kerületén túl hozzám tartozott Budapest körzete egészen Szolnokig. Ekkor már Trabanttal jártam a világot, de nem volt könnyű a pesti közlekedéssel megbarátkozni. A szórvány-pasztorációról csak annyit, hogy nagyon nehéz és nagyon fontos, szép munka. Csak egy évig volt benne részem, mert 1974 őszén a Papnevelő Intézet lelkiigazgatója lettem.

E felelősségteljes feladatot 14 éven keresztül volt alkalmam végezni. Primíciás jelmondatom szellemében igyekeztem formálni és vezetni a fiatalokat. (Most, jó két évtized után már észrevehető, hogy kinél

milyen eredményes volt ez a fáradozás.) Emellett még néhány évig segédlelkészi teendőket is el kellett látnom, mert a hivatalos kinevezés erre a beosztásra szól, hogy az ÁEH ne szólhasson bele a spirituális megválasztásába. Ezen szolgálat mellett még tanítottam is gyakorlati tárgyakat (pasztorális, kateketika, homiletika, aszketika) – így teljesedett az a gyermekkori vágyam, hogy pap is, meg tanár is lehessek.

1988-ban Debrecenbe kerültem 7 éves „lelkipásztori gyakorlatra” – ahogy magamban tréfásan megfogalmaztam. Nagyon érdekes és tanulságos időszak volt ez, a rendszerváltás és a szabad működés kezdetének éve. Csodálatos, felejthetetlen élmény volt azt látni, átélni, hogy az Egyház újra szabadon működhet, közösségek alakulhatnak különböző rész-feladatok végzésére, belső, lelki igényeink szerint működhetünk együtt az erre készséges testvér-egyházakkal, helyünk van az egyetemen, bekopoghatunk a kórházakba, laktanyákba és börtönökbe... Örülök, hogy egy ilyen nagy városban és nemcsak az ország, de Közép-Európa legnagyobb görög katolikus egyházközségében lehettem ennek tanúja és boldog résztvevője, tapasztalva a Szentlélek által támasztott igényt és szomjúságot.

1995-ben itt Nyíregyházán kettévált a két intézmény: a Hittudományi Főiskola és a Papnevelő Intézet és ennek az utóbbinak lettem a vezetője. Ebben a beosztásban szintén az ittlévőkkel való személyes foglalkozáson van a hangsúly elsősorban, és ez áll közel hozzám, ezért – ha nem is könnyű szívvel, de elfogadtam ezt az újabb beosztást. Jelmondatomhoz híven Istenre bíztam életem alakítását és ezt az isteni akaratot igyekeztem mindig felismerni a főpásztorok döntéseiben.

FARKAS OLIVÉR

Életút, egyházközség, család

1929. augusztus 2-án Sajószögeden születtem. Édesapám gazdálkodó, édesanyám varrónő volt. Szüleim egyetlen gyermeke vagyok, elképzelésükhöz alkalmazkodtam, helybelit tanítónak indultam. A tanítóképzői évek alatt Miskolcon dr. Szarka András és Kozma Lajos hittanáraim indíttatására kezdtem el gondolkodni a papi hivatásról. Mivel zenét tanultam, és harmóniumozni is tudtam, a Búza téri templom nyolcórás diákmiséjén négy éven át kántorkodtam. Ezen kívül kántorkodtam még Szarka, Kozma és Farkas atyákkal a Martintelepen, a Szent Anna

templomban és a Karmelitáknál.

1949-ben, amikor a tanítóképzőt elvégeztem, már határozott szándékom volt, hogy teológiára jelentkezem. Így nyertem felvételt a Pázmány Péter Tudományegyetem Hittudományi Karára. Latin vizsgát kellett tennem, mivel a Tanítóképzőben nem volt latin tanítás. Az első év nagyon nehezen ment, hisz az előadások nyelve és a tankönyv is latin nyelvű volt. 1950-ben megalakult a Nyíregyházi Hittudományi Főiskola, így a második évet már ott kezdtük. A Szemináriumban minden téren a szegénység és egyszerűség nyomai látszottak (saját magunk által tömött szalmaszakok stb.), de mi ezt észre sem vettük akkoriban. Boldogok voltunk és elégedettek. Fegyelem a legmesszebb menőig; csak ötöd-éven lehetett Karácsonyra és Húsvétra hazamenni. „Kint” kemény politikai világ, de ez egy pillanatig sem tántorított el minket a céltől.

1954-ben házasságot kötöttem Béres Mária gimnáziumban érettségizett görög katolikus leánnyal, aki akkor nyert felvételt a Kossuth Lajos Tudományegyetemre, de házasságkötésünk miatt lemondott tanulmányairól.

1954. július 4-én dr. Dudás Miklós püspök úr pappá szentelt Miskolcon.

Első állomáshelyem Múcsony volt, ahol dr. Gulovics Andor tanácsos úr mellett voltam segédlelkész. Fíliájába, Edelénybe havonta kétszer jártam misézni a római katolikus templomba, és megkezdtem a görög katolikus egyházközség megszervezését.

Második állomáshelyem Szuhakálló volt, ahol Palicskay János 77 éves konzultor, paróchus mellé kerültem. Nagyon buzgó és szerető hívek, fiatalok vettek körül. Bár a bányászoknál a pártélet megkövetelte, hogy templomba ne járjanak, ezt sokan nem tették meg, így a politikai vezetés rossz szemmel nézte a tevékenységemet.

1956-ban a forradalmat itt éltem át családommal (már két gyermekem volt). A falu határában munkatábor volt, ahonnan a rabok kitortek, és szökésük elindította a faluban is a mozgolódást. A bányászok külön vonattal mentek Miskolcra, és felrobbantották a rendőrségi épület bejáratát. 1957 tavaszán megindult a megtorlás. A faluból mindkét kántort elvitték. Szerették volna, ha azt vallják, hogy mindent a „kispap” biztatására cselekedtek. Engem is bevittek, de nem bántottak, ellenben a hitoktatási engedélyemet megvonták (12 évig nem taníthattam).

1957 nyarán Rakacaszendre helyeztek szervező lelkésznek. Elhelyezésem ellen a szuhakállói egyháztanács, valamint a hívek tiltakoztak, és több ízben az egész falu aláírásával felkeresték dr. Szántay-

Szémán István prelátus urat, aki nem vonta vissza elhelyezésemet. Elköl-tözésem után a templomot bezárták. Dr. Juhász Dénes, a későbbi hely-nökököt bízta meg a püspök úr a helyzet rendezésével, aki azt az ígéretet tette a híveknek, hogy a „következő papjuk Farkas Olivér lesz, de most még fiatal ennek a paróchiának a betöltésére”. A hívek ezt elfogadták, és a kinevezett Mihályi Bertalan került Szuhakállóba, Palicskay János pe-dig nyugdíjba ment.

Rakacaszenden nagyon szegényes templom fogadott, paróchia nem volt, egyetlen földes szobát kaptunk. A falu négy családjához hord-ták széjjel a bútorainkat, de az emberek nagyon jók, lelkesek és boldo-gok voltak, hogy első papjuk megérkezett. Mi is velük együtt örültünk, és terveztük az új paróchia építését. Egész télen az erdőt jártuk, gerendá-kat, szarufákat gyűjtöttünk, hogy minden faanyag rendelkezésre álljon az építkezéshez. Noha a telket megvettük, a tervrajz készen volt, amikor Miskolcra bevittem jóváhagyásra az ÁEH-ba, ott hallani sem akartak róla. 1958-ban kénytelen voltam eladni a telket és az anyagot, és megvá-sárolni egy félig kész lakást, ami éppen nem paróchiának épült, de három szobája volt, és két gyermekkel beköltöztünk oda.

Az egyházközség fel római katolikus volt, és rendkívül rossz vi-szonyban álltak a görög katolikus hívekkel. A római katolikus plébános havonta egyszer járt misézni Tornaszentjakabról. Először ezt kellett rendezni. Olyan jó kapcsolat és egységes szeretet alakult ki közöttünk, hogy a nyolc év alatt mindenben egyformán vették ki részüket és segítet-tek, úgy a római katolikusok, mint papjuk is.

A faluban munkalehetőség nem volt, csak a rosszul termő föld-ből, szegényesen éltek. Eközben Szalonna határában nagy beruházás indult, az ország első hegyvidéki víztározója épült. Feleségem ott he-lyezkedett el, és munkaügyi előadóként lehetősége nyílt a rakacaszendi emberek felvételére. Így sok ember jutott munkához, akiket a vízügy busszal szállított naponta. 1961-ben a tározó felépült, és a budapesti Vízgazdálkodási Tudományos Kutató Intézet feleségemet bízta meg a hidrometeorológiai kísérleti telep vezetésével; 32 év után innen ment nyugdíjba. Így a vízgyűjtőn Rakacától Kányig újabb emberek munkához juttatására nyílt alkalom. A rakacaszendi hívek olyan lelkesek és áldo-zatkészek voltak, hogy példa lehet minden kis egyházközség számára.

Három filiát szerveztem, ahova – Martonyi kivételével – eddig görög katolikus pap nem járt: Szalonna, Meszes. Havonta egyszer jár-tam, először szekérrel, majd motorkerékpárral, később kocsival. 1963-ban iker lányaim születtek, így gyermekeim száma négy lett.

1965-ben váratlan esemény történt. Egy napon megjelent a szuhakállói egyháztanács, hogy papjuk meghalt, és már voltak dr. Juhász Dénes helynök úrnál, aki ígéretét hajlandó beváltani – dr. Dudás Miklós püspök úrral megbeszélve – engem Szuhakállóba visszahelyezni.

1965 őszén költöztünk Szuhakállóba, ahol a paróchián lakott az özvegy papné, Mihályi Bertalanné a lányával, mivel nem tudtak hova elköltözni. Egy évig a paróchiát megosztottuk velük. Kiköltözésük után a paróchián felújítás, az udvaron a régi gazdasági épület lebontása, garázs építése történt. A templom felújítása toronyfedésből, belső festésből, tető cseréből, harang villamosításból, Danterm-fűtés kialakításából és a kerítések helyrehozatalából állt. A munkálatok mind-mind a hívek adományából történtek. A hetvenes és nyolcvanas években a bányák jól működtek és sok munkalehetőséget biztosítottak, így az emberek anyagilag tehetősek voltak, és áldoztak is az egyházra. 1970-ig a gyermekekkel és az ifjúsággal csak a templomban és a hittanteremben foglalkozhattam. Szinte évtizedes probléma volt, hogy a bányafejés munkálatai a föld alatt megközelítették a templomunkat, és ez repedéseket okozott a szentélyben, ami miatt nem lehetett ikonosztáziót létesíteni. A repedések okán elfogadása a Bányatröszt részéről a rendszerváltás előtt lehetetlen volt. 1997-ben a Bánya Rt. jogosnak tartotta igényünket, és a szentély „injektálását” elvégezték; ez megállítja a mozgást. Ma már bezárt a bánya, a kitermelés megszűnt.

A hitélet, a rendszerváltás előtt is, jó volt. Vasárnaponként a diákmisén 120-150, nagymisén 50-80 fő vett részt, és vesz részt mindmáig. Szentáldozáshoz vasárnaponként a két misén 90-100 fő járul. A hívek buzgók és jóindulatúak. Az egyháztanácsot ma már 20 fő alkotja, köztük diplomások is: polgármester, mérnök, tanár. Jó velük együttműködni, mindenben segítőkészek. Az Illés-napi búcsún családjukkal együtt vettek részt.

Az 1980-as évektől beindult a búcsújárás. Minden évben 80 fővel mentünk Máriapócsra és Szentkútra. A rendszerváltás után első utunk Rómába vezetett, 45 hívem jelenlétében miséztem a Szent István kápolnában, Velencében a Szent Márk székesegyházban és Páduában Szent Antal sírjánál, valamint pápai fogadáson vettünk részt. Minden évben örömmel készülünk a külföldi utakra. Lourdes-ba két busszal utaztunk. Mellékprogramként megtekintettük Monte Carlo-t és Avignon-t is. Kétszer voltunk a lengyel Czeszochowa-ban, kétszer az ausztriai Marizell-ben. A következő helyeken jártunk még: Párizs, Luxemburg, Bécs, a szlovákiai Jászó. Az erdélyi Csíksomlyóra háromszor zárandó-

koltunk el, csodálatos élményben volt részünk a hercegovinai Medjugorje-ben; Görögországban megtekintettük a Meteorákat, valamint a tesszalóniki templomokat. Hazai körútjaink is voltak: Győr, Pannonhalma, Paks, Pécs, Máriagyűd, Szeged, Ópusztaszer. Felejthetetlen élmény a híveknek, de a papnak is, az egy-két hetes együttlét, mely kövácsozó erő a bensőséges kapcsolat kialakításában és egymás mélyebb megismerésében.

Kazincbarcikára, mint filiára, 1965-től havonta a római katolikus templomba jártam délutánokként misézni. Az első években a római katolikus mise után engedélyezte a plébános a görög katolikus Liturgiát. A későbbiekben, amikor baráti jó viszony alakult ki, az ő misézési idejét adta át nekem. Így indult el az a szerveződés, mely ma már egy nagy egyházközösséggé nőtt ki magát művészi templomával, ami már a XXI. századnak épült. Igaz, hosszú volt az út odáig.

Az odatelepült görög katolikus hívek évről-évre többen jöttek a templomba, és 1980-ban a római katolikus plébános már havi három misézést engedélyezett a templomában. 1985-ben már 150 családot tartottam számon (150 párt), és felvetődött a templom építésének kérése. A Városi Tanács a római katolikus templom kertjében engedélyezte. Megvásároltuk a telket, közművesítettük, bekerítettük. A következő évben enyhült a politikai légkör. Ismét beadvány, és ekkor már a városban kaptunk telket. Ismét tervekészítés stb. Az új hely a sporttelep mellett volt, ami túl hangos volt. Újabb tárgyalás, rendszerváltás, majd a püspök úr leutazott, és már ő választhatta ki a templom jelenlegi helyét. A tervet Török Ferenc munkatársa, Balázs Mihály egyetemi docens, Ybl-díjas építész készítette, aki egyben az építést is vezette, és havonta járt le irányítani a munkát. Két év alatt épült fel a templom, rengeteg társadalmi munkával. A nyugdíjasok reggeltől estig, az egész építés idején ott dolgoztak. Szuhakállóból minden reggel vittem a munkásokat, és este hoztam vissza őket. Minden anyagot a gyártól magam szereztem be. Nagy esemény volt, amikor a félig kész templom sekrestyéjében megvendégelhettük Silvestrini bíborost, aki dr. Keresztes Szilárd püspök úr kíséretében látogatott hozzánk.

Kispapunk, Fedor Péter 1992-ben szentelődött, első miséjét az anyaegyházban, Szuhakállóban végezte.

Szuhakálló filiája még Rudolftelep; ökumenikus templomának építését ez évben kezdtük. Remélem, egy-két év alatt felépül. Kuriyánban görög katolikus mise havonta egyszer van az evangélikus templomban. Felsőnyáradon havonta egy szentmise a római katolikus temp-

lomban. Dövényben havonta két szentmise az iskolában.

Egyházközségünk aktív vallásos életét tükrözi, hogy egyházi középiskolát járt 23 gyermek, jelenleg kilenc. Egyházi főiskolán tanító-képzős egy fő, hitoktatóit végzett három fő. Jelenleg egy kispapunk van.

Harmincöt éves szuhakállói lelkipásztorkodásom, úgy érzem, szorosan összefügg családom, gyermekeim magatartásával és életével. Igaz, a fiam nem lett pap, sem lányaim papnék (ezt sajnálom), de az ő itt töltött fiatalságuk és jelenlegi életük, családjuk mintaszerű, amit a hívek értékelnek, és a pap megbecsüléséhez nagyban hozzájárul.

Fiam, Farkas Olivér, 45 éves. Ferences gimnáziumban érettségizett Esztergomban. Budapesten a Hittudományi Akadémiát elvégezte. A Szent István Társulat első görög katolikus igazgatója. A jeruzsálemi Szentsír Lovagrend tagja. Felesége mérnök. Budapesten a Patrona Hungariae gimnáziumban érettségizett.

Lányom, Szántayné Farkas Mária, 44 éves. Budapesten a Patrona Hungariae gimnáziumban érettségizett. Férje mérnök, lakóhelyükön az egyháztanács tagja (dr. Szántay-Szémán István prelátus úr unokája). Gyermekei a Hajdúdorogi Görög Katolikus Gimnáziumba, illetve a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jogi Karára járnak.

Másik lányom, Cservenyákné Farkas Rita, 37 éves, pedagógus. Férje, dr. Cservenyák László, a Szatmári Múzeum igazgatója Mátészalkán, lakóhelyükön, Nyírcsaholyban az egyházközség elnöke.

Harmadik lányom, Bulláné Farkas Beáta, 37 éves, pedagógus. Férje, Bulla Gusztáv, mérnök, a kazincbarcikai Hungária Biztosító igazgatója, lakóhelyükön az egyháztanács tagja.

Minden gyermekem és családja aktív keresztény életet él.

Nyugdíj előtt lévén, mindent rendben szeretnék hagyni itt, ahol már 35 éve szolgálók. Így a hátralévő egy-két évben a paróchia teljes felújítását végezzük el. A templom kívülről, belülről rendben van, a kerítések lefestve, új aszfalt járda készül. Ikonosztázion nincs, de a fent említett süllyedés miatt eddig nem is lehetett.

Lelkiismeretemmel számot vetve, adottságaimmal és szerény képességeimmel igyekeztem mindent megtenni, hogy ne legyek hitvány szolgája az Úrnak.

JÁRÁSI JÁNOS
A Sematizmus adatai

Született: Sátoraljaújhely, 1932. május 2.

Pappá szentelődött: Nyíregyháza, 1955. augusztus 7.

Nős.

Kihelyezett segédlelkész Pácinban 1955-1960. Helyettes lelkész Beregdarócon 1960-1966. Sajószögeden 1966-1974. Szórványparóchus Kispesten 1974-1994. Szervezőlelkész Kőbányán 1994-től.

Tiszteletbeli esperes 1980-ban, majd címzetes esperes, kerületi esperes. Címzetes főesperes 1994-től.

KERESZTES SZILÁRD DR.
A Sematizmus adatai

Született: Nyíracsaád, 1932. július 19.

Pappá szentelődött: Nyíregyháza, 1955. augusztus 7.

Nőtlen.

Felszentelése után a Központi Papnevelő Intézetbe került (1955-1957) és a Hittudományi Akadémián teológiai doktorátust szerzett. Szervező lelkész Kispesten 1957-1960, segédlelkész és kántor Nyíregyházán 1960-1970, teológiai tanár 1960-1975 (közven ösztöndíjas Rómában a Pápai Magyar Intézetben 1966-1969), rektorhelyettes 1973-tól.

Székesegyházi kanonok 1970-ben, adminisztrátor-paróchus Nyíregyházán 1971-1976.

VI. Pál pápa 1975. január 10-én kinevezte kunáviai címzetes püspökké és hajdúdorogi segédpüspökké. Dr. Timkó Imre megyéspüspök szentelte püspökké Nyíregyházán, 1975. február 8-án.

A Hajdúdorogi Egyházmegye Budapesti Helynökségén püspöki helynök, valamint a Miskolci Apostoli Kormányzóság általános helynöke 1975. március 15-től. – 1975-től Tapolcai apát.

1988-tól hajdúdorogi megyéspüspök.

PAPP SZABOLCS

Följegyzés földi életem eddigi idejéről

1. Életrajz

Mind az Üdvözítő, mind az emberek, saját magát az embert, életét kísérik figyelemmel. Helytelen más tollával ékeskedni. Maradjon távol a dicsekvés. „Az Úr mond fölöttem ítéletet”.

1931. március 4-én születtem Budapesten. Édesapám dr. Papp Emil országházi napló-szerkesztő, édesanyám Melles Janka. Nagyszüleim Papp Antal hajdúböszörményi lelkész és Karczub Klementina, továbbá Melles Emil budapesti lelkész és Hátolya Ilona. Csak anyai nagyanyámat ismertem, gyakran tartózkodott nálunk is. Az Országház bérházában laktunk. Sokat betegeskedtem gyermekkoromban. A Szemere utcai Ráskai Lea községi elemi népiskolába jártam, majd a Piarista gimnáziumba Budapest ostromáig.

Szüleim jó pedagógusok voltak, sok gondot fordítottak rám. Édesapám bérelte a miskolci exachátus görömbölyi birtokát. Minden nyarat Görömbölyön tudtam tölteni, majd Görömbölytapolcán.

Édesapám nyugdíjas lett; a III. kerületbe, Újlakra költöztünk. Budapest ostromakor az óvóhelyen éltünk Karácsonytól Gyertyaszentelőig. 1945 Húsvétja után az Árpád gimnáziumban tanultam tovább; 1949-ben érettségiztem.

Felvételt nyertem a Pázmány Péter Tudományegyetem Hittudományi Karára; extráneusként voltam elsőéves. Jelentkezésemre 1950. augusztus 10-én Budapesten Dudás püspök úr felvett papnövendéknek.

Elteltek a küzdelmes, felejthetetlen teológiai évek Nyíregyházán. Liki Imre rektor atya bölcs, jólelkű vezetése is számomra a Gondviselés ajándéka volt. A nyári szünidőkben különböző munkahelyeken kerestem kenyeret. Édesapám 1954 januárjában elhunyt.

Az abszolválás után egy év pauzálás idején Fűszért raktárban dolgoztam. 1954. augusztus 19-én eljegyeztem Balogh Máriát, aki dr. Balogh György vértesi lelkész és Szabó Emma Mária leánya. Az esküvőnk 1955. május 1-jén volt; a pappászentelésemm május 15-én Debrecenben, az első szentmisém május 22-én a budai templomban. „Áldott legyen az Úr neve!” – a papi jelmondatom.

1955. június 1-jei hatállyal lettem nyíradonyi segédlelkész, Szuvák Józsi bácsi vezetése alatt. A nyíradonyi évek során született György fiam – jelenleg Bécsben szolgáló görög katolikus pap, három gyermek édesapja, és Mária leányom, ő egy járvány idején két hónapos korában elhunyt. Nyíradonyban éltük át a dicsőséges forradalmat, majd az orosz invázió próbatételét.

1957 szeptemberében lettem segédlelkész Jékén; első önálló álmáshelyem volt. Három filia tartozott hozzá. Megszületett Ágnes leányom – jelenleg Budapesten lakik, férjhez ment, két gyermekük van. Tanárnő. Megszületett Éva leányom; Balsán hitoktató. 1961. március 23-án költözés Nyírmártonfalvára. András fiam született, jelenleg Mátészalkán lelkész, három gyermekük van; valamint Szabolcs fiam, lelkész Csengerújfaluban, két gyermek édesapja. 1970. október 21-én érkeztem Ajakra.

1996. szeptember 24. óta Balsán szolgálok.

Mindenhol bőséges a tennivaló, a lelkipásztori munka, ugyanakkor állandóan mutatkozik a karbantartásban, a felújításban a következő, halaszthatatlan tennivaló.

A Mindenható ajándéka volt a számunkra, hogy édesanyám még huszonöt évet élt édesapám elhunytá után.

2. Papi szolgálatom során szerzett tapasztalataimból

A hívekért minél többet imádkozni.

Ha egy időben vagy hivatalos lakodalomba és halottvirrasztásra, nehogy a lakodalomba menj.

Amennyi munkát tudsz előreláthatólag teljesíteni, kezdettől annyit vállalj, ossz magadra. Próbálj lehetőleg hosszabb távra gondolkodni.

Csak nyugodtan lehet dolgozni.

A szertartások azonos, állandó időben legyenek.

Amit elkezdted, ne csökkentsd, ne „építsd le”, el ne hagyd: mindent tönkretennél.

Maradj meggondoltan állhatatos.

Szavaidat fontold meg, ha kijelentetted, ne másítsd meg.

Hirtelen indulatodban a döntésedet ne hamarkodd el.

Ne ítélj külszín szerint.

Figyelj a Gondviselés munkálkodására.

Az Úr nem tűri a kevélységet, más lenézését: hamar figyelmez-

tet, vagy büntet.

Mid van, amit nem kaptál?

Fordíts elegendő időt a házszentelésre.

Családos pap kitüntetése: ha beteghez viheti az Oltáriszentséget, ha unokáját tarthatja a karjaiban.

Lásd be, egyéb megoldás nincs: add Isten kezébe magadat!

ÖBBÁGY MIKLÓS

Életrajz

Rakaca községben születtem 1931. december 10-én. Itt kezdtem általános iskolás tanulmányaimat. Felfigyelt rám Istenben boldogult paróchusom – Bobák János – és segítette szüleimet, hogy „magántanulóként” polgári iskolába írassanak Szepsibe. Ott vizsgáztam két osztályból. Jött a háború, és Szepsit Szlovákiához csatolták. Miskolcon fejeztem be a 3. és 4. osztályt. Végig paróchusom fia – dr. Bobák Sándor atya – készített fel a vizsgákra, teljesen díjmentesen.

Ez után különbözeti vizsgát tettem a gimnázium négy osztályából, és ötödiktől a Fráter György Gimnázium tanulója lettem. 1950-ben érettségiztem.

Teológiai tanulmányaimat az akkor „született” Görög Katolikus Hittudományi Főiskolán végeztem. A nős állapotot választottam, Gebri Veronika lett a feleségem. Boldogemlékü dr. Dudás Miklós püspök atya 1955. augusztus 7-én áldozópappá szentelt. A Miskolci Exarchátus papja vagyok.

Földműves családból származtam, és ahhoz a néphez vágytam vissza a pasztorációba. A Gondviselés másként rendezte, mert csak kilenc évig voltam Pere községben. Utána folyton ipari munkások között szolgáltam. Edelenyben tizenöt éven keresztül bányászok alkották az egyházközséget. Ózdon tizenhárom évig vasasok, Diósgyőrben nyolc évig vasasok és bányászok, valamint az őket vezető értelmiségiek voltak az egyházközség tagjai. Eddig harminchat évet szolgáltam ipari munkások között, és nagyon megszerettem ezt a társadalmi réteget.

A papi szolgálat mellett az apostolutód bevont központi szolgálatokba is. Bö húsz éve vezetem az ökonómiát és segítem különböző bizottságok munkáit. Jelenlegi híveim – mint kollégiumi igazgatónak – egyetemista lányos, fiúk. Így van némi rálátásom a magyar jövőre.

SZABADOS JÁNOS

Papi életem

1. Életrajz

Tízgyermekes papi családból származom: Édesapám első szolgálati helyén, Kányban láttam meg a napvilágot 1929. március 20-án, első gyermekként. Édesapám áthelyezéseivel éltem a papgyerekek hányatott életét. (Kány, Filkeháza, Boldogkőváralja, Szeszta, Kány, Szikszó, Abaújszántó).

Külön említést érdemel, hogy Szesztáról 1945. május 4-én vasárnap reggel 7 órakor magyarságunk miatt áttettek a szlovák-magyar határon 50 kg-os csomaggal, Kányba. Itt született meg, ilyen körülmények között a tizedik testvérem. Látva, hogy az az 50 kg, amit engedtek kihozni, semmire se elég, én sokmindent apránként, éjszakánként átcsempésztem a határon. Az volt a szerencsénk, hogy a szesztaiak még a leltárba vétel előtt széthordtak a paróchiáról mindenünket. Így sikerült egy alkalommal egy teljes társzékér bútort, és háztartási dolgokat is áthoznom. Én ekkor meg se gondoltam, hogy mindennek mi lehet a következménye, csak az állt előttem, hogy az Anyukáék és a testvéreim életén könnyítsek.

Később, amikor már a miskolci gimnáziumba jártam be Szikszóról, nem tudtam az órákon rendesen koncentrálni. Egyik hajnalban hallottam, amikor Anyuka azt mondta Apukának, hogy most fogom megsütni az utolsó lisztből a lángost, hogy Jancsi elmehessen iskolába. Egész nap ez járt a fejemben, és egyáltalán nem figyeltem a tanárra, csak bámultam magam elé. A tanár rettenetesen leszidott, és azt mondta, hogy én részeg vagyok. Nem magyarázkodtam neki, mert minek. Sokkal nagyobb volt az én bánatom attól, mint hogy egy olyan tanárral vitatkozzak, aki még meg se szagolta a leheletemet. Az a bizonyos tanár a Szántay prelátus úr baráti köréhez tartozott. Nem gondoltam, hogy ennek komolyabb következménye lehet, A tanár elmondta neki, hogy Szabados kicsapongó életet él.

Amikor délután hazaértem az iskolából, ünnepi ebéd várt. Még hús is volt. Aznap ékezett egy tele szekér élelmiszer Boldogkőváraljáról. Édesapám volt hívei megtudtak, hogy milyen körülmények közt élünk,

és gyűjtést szerveztek nekünk.

A tanárom szerinti „részségem” eredménye az lett, hogy amikor kispapnak jelentkeztem, ezzel az indokolással nem vettek fel Pestre. Egy évig otthon kántorizáltam, és kertet segítettem művelni.

Egy év múlva indult be a Nyíregyházi Papnevelő Intézet, így kezddhettem ott én is az első évfolyamot a legelső elsősökkel. Szemináriumi éveim szépen leperegtek, és bár 1955-ben mindenki nagy merészségnek tartotta, nyugodt lélekkel, mindenre elszántan, felvettem a papi rend szentségét.

Szerencsémre – isteni Gondviselésben bízva – menyasszonyom se mérlegelte a politikai helyzet, és a papok várható sorsa közti összefüggéseket, és boldogan vállalta a kettőnk közös sorsát. Nagyon jól egymásra találtunk, hiszen ő is 8 gyermekes papi családból származik. Azonosak voltak az életkörülményeink, problémáink és örömeink, Sajnos, nekünk csak egy gyermekünk van. Ez a feleségem későbbi súlyos vesebetegsége miatt alakult így Egyszerűen nem lett több, bár mi nagyon szerettük volna.

Feleségemnek a házasságunk idején még csak gimnáziumi érettségije volt, amit a *Patrona Hungariae* budapesti gimnáziumban szerzett. Később végzett egy 3 éves népművészeti tanfolyamot, végig jeles eredménnyel, így megyei előadói minősítést kapott. Amikor Pesten beindult a teológiai levelező képzés, az első évfolyammal indult, és ezt is sikeresen befejezte.

Ennek én is nagyon sok hasznát vettem, mert akkor már a szemmemmel komoly problémák voltak. Egy-egy konzultációról hazaérkezve, nagyon sokat beszélgettünk az előadásokról. Ő könnyebben tájékozódott az egyre nagyobb számban megjelenő teológiai könyvek között, így nem nekem kellett a szememet erőltetni, hanem célirányosan s kezembe tudta adni, amit kerestem. Mivel a regmeci templomi hitoktatást egyedül is el tudtam látni, ő nem tanított, de papi pályámat legalább 10 évvel meghosszabbította ezáltal.

Később Erzsébet nővértől megtanulta a miseruha-varrást, és amíg egészsége engedte, hivatalosan is „Egyházi ruha készítő” kisiparos volt. Munkája minőségére a Kézműves Kamarától – 10 évi tevékenység után megkapta az „Ezüstkoszorús mester” címet.

Első állomáshelyem 1955. szeptember 1-től a múcsonyi káplán-ság volt. Ez amolyan villámhárító szerep volt, mert az előző káplánokkal sok problémája volt Gulovics Bandi bácsinak.

1958-ban kerültem Mogyoróskára. Ez jó volt, mert az akkor

már öregedő és betegeskedő szüleim Abaújszántón laktak, és így gyakran meglátogathattuk őket. Kellemetlen volt viszont az, hogy mielőtt oda költöztünk volna, „valaki” úgy felhergelte a mogyoróskáikat, hogy deputáció ment a püspökhöz, miszerint „Bárkit, csak Szabadost ne!” Végül mégis odakerültünk. Volt ott még egy nagyon rázós ügy, amikor a „rápsicok” meghívtak egy vadászatra, hogy legalább egy fénykép erejéig legyenek közöttük. Szerencsémre nem mentem, mert mint utólag kiderült, már felgöngyölítés alatt állt a szervezetük, és engem is magukkal akartak rántani.

Mogyoróskán akkor még annyi gyerek volt, hogy az általános iskolának mind a nyolc osztálya helyben működött. Így volt alkalmam hitoktatni is, természetesen az akkori viszonyoknak megfelelően, csak a templomban. Minden reggel a tanítás előtt ministráltak a gyermekek. Rendszeresen kirándultam velük, vendég kirándulókat is fogadtam, meg is intettek érte „felülről”. Itt töltöttem 13 évet.

Közben meghaltak a szüleim, így már nem voltam a környékhez kötve. Abban az időben az én szemeim állapotai is egyre romlott, már nem járhattam filiákba. Így kerültem 1971. szeptember 1-jével Alsóregmecre, az akkor még 370 lelket számláló kisközségbe. Itt is a „villámhárítás” szerepe várt rám, mert igen nagy volt a feszültség a római és görög katolikusok között, sajnos, főképp a papok részéről.

Itt már iskola nem volt, Mikóházára jártak a gyermekek. De a reggeli ministrálásba úgy belejöttek, hogy hamarabb kellett misézniem, hogy mire jön az iskolabusz, vége legyen a misének. Néha két sorban is álltak az oltár körül.

A feléségem közben lányok, asszonyok részére kézimunka szakköri foglalkozásokat vezetett. Sikerült teljesen együtt élni a faluval. És ami a legjobban tetszett nekik, minket mindig otthon lehetett találni. Ha mégis elmentünk, tudták a szomszédok is, a harangozó néni is, hogy mikor jövünk haza, vagy szükség esetén hol lehet minket megtalálni.

Akik közben beköltöztek Sátoraljaújhelybe, a mai napig is ki-tartóan járnak a görög katolikus templomba, még vecsernyére is.

Egyik hittanosom is elvégezte a levelező teológiát, de ő már Nyíregyházán. Azóta is aktív hitoktató. Először Miskolcon az avasi gimnáziumban tanított, de most, hogy ott paróchus csere volt, anyagi okokra hivatkozva elbocsátották. Most itt, Újhelyben tanít, és Alsóregmecen a templomban.

Huszonegy évi ottlét után, mikor az egészségi állapotom visszavonhatatlanul megromlott, 1992. szeptember 1-jével nyugdíjba mentem.

Sátoraljaújhelyben vettünk egy 51 m²-es második emeleti lakást, azóta itt élünk. Többszöri infarktus, totális agyérelmeszesedés, és másfél év óta már operálhatatlan agydaganat mellett csak az bánt, hogy már nem lehetek aktív.

Keserves szenvedéseimben az vigasztal, hogy a közben Újhelybe beköltözött volt hittanosaim pont olyan szeretettel vesznek körül, mintha még most is köztük lennék. Látogatnak, szeretettel emlegetik az együtt átélt élményeket, és nagy segítségemre vannak abban is, hogy legalább vasárnaponként eljussak a templomba. Megnyugtató jó érzés ez számomra, úgy érzem, jól bántam a rám bízottakkal.

Azért itt se lettünk egészen „civilék”. 64 lakásos házban élünk, és mindenki tudja rólunk, hogy kik vagyunk. Sokan fordulnak hozzánk „lépcsőházi beszélgetésekben” lelki problémákkal. Most a kapcsolattartást már csak a feleségem képes ellátni, mert és nem hallok, és alig látok. Van olyan család, ahol lépcsőházi beszélgetései eredményeként már a két unokát megkereszteltették, a szülők összeházasodtak, és a nagymama is volt már gyónni-áldozni 40 év után. Nem rábeszélés, hanem vigasztalás által éri el ezeket az eredményeket. Itt megint nagy hasznát veszi a teológiai felkészültségének.

Úgy érzem, hogy az otthon kapott szeretetet sikerült átlopnom a rám bízottak szívébe. Most is úgy érezzük, hogy a tenyerén hordoz minket a Gondviselés.

2. Papi életem vezérelve

Úgy gondolom, minden pap a szentelése jelmondatául papi élete vezérelvét választja. „Áldott legyen az Úr, mert csodálatossá tette irgalmasságát irántam”! (Zsolt 30,22)

Csodálatos volt számomra, hogy ilyen keserves gyerekkor után, végre elkezdhettem a hivatásommal járó tanulmányokat. Soha egy percre se jutott eszembe, hogy erről lemondjak.

Csodálatos volt az is számomra, hogy szinte az utolsó pillanatban megtaláltam papi életem társát, aki azóta is jóban, rosszban mellettem ál, és segít.

És még nagyon sok csodát átélünk a feleségem és az én saját betegségei folytán, amikor az orvosok már nyíltan lemondtak rólunk. Amikor földi értelemben nagy a baj, azt szoktuk egymásnak mondani, hogy amíg a jó Istennek itt van ránk szüksége, úgyis itt tart minket. Ha meg már a földön nincs ránk szüksége, ekkor már mit keresünk itt. És

mivel minden gyarló ember ragaszkodik a földi élethez, igyekszünk még most is úgy élni, hogy hasznosat cselekedjünk.

Ezüstmisém jelmondatával fejezem be: „Áldott legyen az Isten, ki meg nem vetette imádságomat, és el nem vette tőlem az Ő irgalmát. Alleluja!”

KÖNYVISMERTETÉSEK

IV. IGNÁTIOSZ ANTIÓCHIAI PATRIARCHA, *A feltámadás és a modern ember*, (Lectio Divina 1), Bakonybél 2000, 101 p. Kötve. ISSN 1586-0108 ISBN 963 00 2878 6

Ne könnyed olvasmányra számítson, aki kezébe veszi Ignátiosz patriarcha könyvét. Mégkevésbé arra, hogy miután elolvasta, könnyedén meg tudja magyarázni Jézus Krisztus és az emberiség feltámadását. Hiszen ez a könyv mélységes teológia. Mégpedig az antióchiai teológiai iskola ősi metódusa alapján.

Két nagy része közül az első az Apokalipszis egy versére alapozva (Jel 21,5: „Íme, újjáteremtek mindent”) szól a feltámadásról. Amint maga a szerző megfogalmazza, ez a kijelentés „nem program, hanem esemény, valójában a történelem egyetlen eseménye”. Ezért arra buzdít, hogy „legyünk az Új Teremtés prófétái, a föltámadott Krisztus látnokai”. Ezt az alapkonceptiót tekintve alapnak és háttérnek, a szerző ezt az eseményt fejtegeti, s azt próbálja meg bemutatni, hogyan szólítja ez megújulásra az embert.

A könyv második része a feltámadás jelentőségét próbálja megmagyarázni a modern ember számára. S ezt érdekes metódussal teszi. Kiindulása maga a kérdésfeltevés: „Miért tesz fel ma nekünk kérdést a feltámadás?” Utána a feltámadás misztériumáról elmélkedik a szerző, majd pedig a feltámadás eseménye és a saját életünk közötti személyes találkozást vizsgálja. Végül a feltámadás misztériuma és a világ társadalmi-politikai problémáinak viszonyát boncolgatja.

A művet két írás foglalja keretbe. Az előszóban (7-20. lap) *Olivier Clément* ortodox teológus az antióchiai patriarchátust mutatja be alapos elemzéssel a történelmi gyökerektől kezdve napjainkig, majd pedig IV. Ignátiosz antióchiai patriarcha életrajzát közli, egész tevékenységének felvázolásával. A könyv végén pedig a magyar kiadás fordítója, *Jeviczki Ferenc* görög katolikus pap – aki Hittudományi Főiskolánk növendéke volt – a műben szereplő fontosabb teológiai fogalmak magyarázatát adja meg (97-101. lap).

Ivancsó István

GILLET, L., *Az ortodox lelkiség. A keleti kereszténység aszketikus és misztikus hagyományának körvonalai*, [Pannonhalm] 1999, 138 p. Kötve. ISBN 963 9226 05 x

Lev Gilletnek magyar fordításban most először megjelent könyve általános bevezetést ad a keleti lelkiség bizánci ágába. Nem szoros értelemben vett kézikönyv; a szerző szerencsés módon tudja ötvözni az olvasmányosságot a tudományossággal. A könyv az alapokból kiindulva (Szentírás, az egyház élete, az atyák hagyománya) tárgyalja a lelki élet eszközeit és állomásait; bemutatja az embert keresztény életre meghívó és keresztény hivatást adó Krisztus tevékenységét; az egyházat éltető és a lelki életet tápláló Szentlelket; külön fejezetet szentel a szentségeknek; végül Krisztus húsvéti misztériumának sokrétű bemutatásával zárul.

Ha – főleg a bizánci lelkiséget idegen nyelvű könyvekből már valamennyire ismerő olvasók számára – nem is hoz sok újdonságot, a magyar nyelvű lelkiségi irodalmunkat mégis jelentősen gazdagítja. Legutóbb *A Szentlélek útján*, Nyíregyháza 1996. jelent meg magyarul, mely hasonló módon szól a bizánci lelkiségről.

A könyv nagy segítséget nyújt abban, hogy az ember felismerje: lelki életének célja az – a keleti lelkiség fő tendenciája alapján –, hogy istenképiséget megélve kialakítsa magában az Istenhez való hasonlóságot. S ez a *theóriában* csúcsosodik.

Örömmel fedezhetjük fel a könyv végén azt a részt, amely bemutatja a szerző életútját. Eddig ugyanis csak úgy ismerhettük, hogy „a keleti egyház egy szerzetese”.
Ivancsó István

***Munkálatok a Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola hallgatóinak írásaiból 3*, Nyíregyháza 2000, 187 p. Füzve. ISSN 1417-0671**

Öröndetes tény, hogy a Főiskola hallgatói immár harmadik kötetét jelentetik meg a *Munkálatoknak*, melyben a legsikeresebb diploma- és szakdolgozatok szoktak helyet kapni. Ez jelzi, hogy nem csupán egy fellángoló, kezdeti lelkesedésről volt szó az első szám kiadásánál, hanem olyan elhatározásról, melynek folytatása is van. A kötet összeállítása hasonló az előző kettőhöz: a témák változatosak, mivel az Intézmény tanárainak ajánlása alapján a ténylegesen legjobbnak ítélt dolgozatok kerülhettek bele. Érdemes felfigyelni a szerkesztési szempontra is. Mivel a Hittudományi Főiskola kiadásában jelenik meg a kötet, nem csak a kispapok írásai kerültek bele, hanem világi és levelező tagozatos hallga-

tóké, valamint egy bencés szerzetese is, aki nálunk is tanul. Az első kötet kiadásakor az akkori főigazgató – előszavában – örömmel üdvözölte a kezdeményezést, mert azt látta, hogy Intézményünk szellemi gazdagodását szolgálja az új kiadvány. Most, a harmadik kötet megjelenése után igazolva látjuk a megállapítást. Egy hiba azonban tapasztalható a *Munkálatok* 3-mal kapcsolatban: a 2000-es évszámot viseli magán, holott még az 1999-es anyagot tartalmazza. (s így egyben úgy tűnik, egy kötet kimaradt, pedig nem erről van szó, hanem csupán egy szerkesztési hibáról.)

Ivancsó István

FRANK, KARL SUSO, *Lehrbuch der Geschichte der Alten Kirche* [Az ókori egyháztörténet tankönyve], Paderborn-München-Wien-Zürich ²1997.

A közismerten magas színvonalú német teológia-oktatásban használatos tankönyvek, kézikönyvek, forráskiadványok és egyéb segéd-eszközök nagy száma és minősége újra és újra csodálkozásra készíteti a teológiai tudományok hazai művelőit és tanulmányozóit. Kétségtelen tény, hogy a német nyelvterületen teológiát oktatók és tanulók felkészülését rendkívüli mértékben megkönnyíti az a bőséges szakirodalom, mely a több évszázados német teológiai kultúra gyümölcse.

A paderborni Ferdinand Schöningh kiadó hosszú ideje áll ennek a teológiai kultúrának – s ezen belül az egyháztörténelemnek – a szolgálatában. Karl Suso Frank ókori egyháztörténeti tankönyvének kiadásával egy még a múlt században útnak indított kiadói projekt újabb nagyszerű eredményét bocsátja a teológiai oktatás rendelkezésére. A kiadó ugyanis 1866-ban adta közre először Franz Xaver Funk egyháztörténelem-tankönyvét, melynek újabb, alaposan átdolgozott és kibővített kiadásait a szerző halála után már Karl Bihlmeyer, tübingeni egyháztörténész gondozta. Bihlmeyer munkásságának köszönhetően a tankönyv századunk első felében az egyetemi egyháztörténelem-oktatás alapművévé vált, nem csak német nyelvterületen, hanem az angol, francia, olasz és lengyel fordításnak köszönhetően szerte Európában is. A második világháború után Bihlmeyer munkáját Hermann Tüchle folytatta, aki 1969-ig többször átdolgozta a művet. Így alakult ki az egyháztörténelem-oktatás klasszikus tankönyve „a Bihlmeyer-Tüchle”, mely 1969 óta változatlan utánnyomásban jelent meg, s összesen tizenkilenc kiadást élt meg.

A kiadó – ragaszkodva az elmúlt majd’ másfél évszázad hagyományaihoz – nem tett le a tankönyv korszerűsítéséről, s Tüchle halála

után Karl Suso Frankot kérte fel a munka folytatására. Frank azonban oly sok szerkezeti és tartalmi változtatást látott indokoltnak, hogy munkája – az ókori egyháztörténettel foglalkozó első rész – immár önálló műként került kiadásra.

A *Lehrbuch der Geschichte der Alten Kirche* – amint azt Frank az előszóban írja – ugyanazt tűzte ki célul, mint a Bihlmeyer-Tüchle féle tankönyv: egyháztörténelmi alapismeretek megbízható és könnyen kezelhető tárházát nyújtani a felsőoktatásban résztvevők számára. Bátran állíthatjuk, hogy Frank tankönyve maradéktalanul eleget tett ennek a célkitűzésnek, s méltán veheti át nagynevű elődjének a helyét.

A tananyag felosztásában a szerző követi a Bihlmeyer-Tüchle szerinti egyszerű, kettős felosztást: Konstantin előtti, illetve Konstantin után kor. Mindkét korszakot öt-öt nagy fejezetre tagolva tárgyalja (1. rész: Az egyház kezdetei és elterjedése az első három században, Az egyház belső felépítése, A keresztény élet, Az egyházi tanítás egysége és sokfélesége: igazhitűség és eretnokségek, Keresztény irodalom és tudomány. 2. rész: A kereszténység mint államvallás: a Római Birodalom kereszténnyé válása, A keresztény tanfejlődés: Szentháromságtan, krisztológia, kegyelemtan, illetve a hozzájuk kapcsolódó eretnokségek, Az egyházi hivatal és az egyház belső szervezete, A birodalmi kereszténység, A birodalmi egyház irodalmi termése). A szerző az egyes fejezeteket paragrafusokra osztotta, melyek didaktikai szempontból rendkívül jól szerkesztettek. Minden paragrafus elején a tárgyalandó témakörrel kapcsolatos ajánlott források alapos könyvészeti leírása található, a főszöveget követően pedig az egyes alpontok szerinti felosztásban az ajánlott irodalom került elhelyezésre. Mind a források, mind pedig az ajánlott irodalom jegyzékének megszerkesztése elsősorban az oktatás és a tanulás legfontosabb szempontjait veszi figyelembe. A szövegbe, illetve a kötet végén elhelyezett időrendi áttekintések is nagy segítséget nyújtanak a tananyag elsajátításhoz. A Bevezetésben található alapvető információk – az egyháztörténelem fogalma és módszerei, egyháztörténet-írás az ókorban, az egyháztörténelem forrásai és bibliográfia – megfogalmazására szintén a rendkívüli alaposság a jellemző.

Mindent összevetve elmondhatjuk, hogy Karl Suso Frank műve nagyszerűen megírt és szerkesztett, nyomdatechnikailag pedig kiválóan előállított könyv. Igazi tankönyv, mely remélhetőleg egyszer magyar kiadásban is megjelenik.

(*Véghseő Tamás*)

ONASCH, K. – CIPIN, V., *Az orosz ortodox egyház története*, (Ecclesia Sancta 4), Budapest 1999, 295 p. Kötve. ISBN 963 8472 36 7

Két könyvet szerkesztett egybe *Zombori István*, a magyar kötet szerkesztője; s a két mű szerves egészet alkot. Egyrészt feltárul benne az orosz egyház dicsőséges múltja a kezdetektől, másrészt pedig a legújabb korból az a mérhetetlen szenvedés, amelyet az ateista és kommunista ideológia miatt kellett elszenvednie.

A könyv végigolvasása után kialakul az emberben a meggyőződés, hogy igaza van a régi közmondásnak: „Sub pondere crescit palma”. Ugyanis nem csak az utóbbi évszázadban volt gyötrelmekkel teli az orosz ortodox egyház élete, hanem folyamatosan át kellett élnie a megpróbáltatásokat. Ez derül ki a könyv mindkét részéből.

Az első rész *Konrad Onasch* 1964-ből származó műve. Amint legalább tízszer említi a szerző, csak nagy vonalakban van módja ismertetni az orosz ortodox egyház történetét. Kétségtelenül ez a rész ölel fel nagyobb részt a történelemből, hiszen a kezdetektől (a X. századtól) a XX. század elejéig tartó szakaszt mutatja be. Mindezt a „kivülálló” tárgylagosságával teszi. A szerző – szakmai vénájának megfelelően – nagy hangsúlyt fektet az egyes korszakokban az egyházművészetre is. Különösen a különböző egyházi tendenciák vázolásakor, bizonyos alapfogalmak ismeretét feltételezi, így nem magyarázza őket. Jó lett volna egy lexikkal kiegészíteni az írást, ezek feloldására.

A második rész *Vlagyiszlav Cipin* 1994-ben, tehát már a rendszerváltás után írt műve. Ő „belülről” látja egyházát; tud nagyon részletes lenni; olyan tényeket sorol fel és olyan összefüggésekre mutat rá, amelyek eddig a magyar olvasó számára ismeretlenek voltak. Ugyanakkor egy kis elfogultságot is tapasztalni lehet írásában, amikor tisztázni akarja egyházának a politikai események, a diktatúra közepette tanúsított állásfoglalását, illetve viselkedését, ám ez érthető, hiszen a sajátját védi. – A görög katolikus egyházzal vallott felfogásával azonban már vitatkozni lehet. S a görög katolikus egyház szerepének megítélése is enyhén szólva kérdéseket hagy maga után. (Különösen a 236-246. lapokon írottakról van szó; először itt jelenik meg a téma, s szórványosan a későbbiekben is előfordul.)

Mindenesetre az orosz ortodox egyház történetének megismeréséhez nagyban hozzájárul ez a könyv, amelyet bátran lehet hiányt pótlónak nevezni.

(*Ivancsó István*)

RECENSIONES

IV. IGNÁTIOSZ ANTIÓCHIAI PATRIARCHA, *A feltámadás és a modern ember [La resurrezione e l'uomo moderno]*, (Lectio Divina 1), Bakonybél 2000, 101 p. Rilegato. ISSN 1586-0108 ISBN 963 00 2878 6

Non potrà contare su una lettura leggera colui che prende in mano il libro del patriarca Ignazio. Tanto meno dovrà contare che avendolo letto, potrà leggermente spiegare la resurrezione di Gesù Cristo e dell'umanità. Infatti, questo libro è teologia profondissima, e cioè in base al metodo antico della scuola d'Antiochia.

L'una delle due grandi parti del libro tratta della resurrezione, basandosi su un versetto dell'Apocalisse (Ap 21,5: „Ecco, io ricreo tutto”). Come dice l'autore stesso, questa frase (o dichiarazione) „non è un programma, ma è un avvenimento, in realtà l'avvenimento unico della storia”. Perciò ci incoraggia „di essere profeti della Nuova Creazione e veggenti di Gesù Cristo risorto”. L'autore, riguardando questa concezione come fondo e sottofondo, sproloquia questo avvenimento e vuole presentare come lo chiama l'uomo per un rinnovamento.

La seconda parte del libro intende a spiegare l'importanza della resurrezione per l'uomo moderno. E lo fa con un metodo interessante. Il punto di partenza è il modo di porre la questione stessa: „Perché ci fa una domanda la resurrezione?” Poi l'autore medita sul mistero della resurrezione. Dopo di questo esamina l'incontro personale tra l'avvenimento della resurrezione e la nostra vita personale. Infine, analizza il rapporto del mistero della resurrezione e dei problemi sociali-politici del mondo.

L'opera è incorniciata da due scritti. Nella premessa (pp. 7-20) *Olivier Clément* teologo ortodosso presenta il patriarcato d'Antiochia dalle radici storiche fino ai nostri giorni, con un'analisi precisa, poi descrive la biografia di Ignazio IV patriarca d'Antiochia, abbozzando tutta la sua attività. Alla fine del libro *Jeviczki Ferenc* sacerdote greco-cattolico – che era alunno per cinque anni del nostro Istituto Teologico Superiore Greco-cattolico di S. Atanasio – traduttore dell'edizione

ungherese porta la spiegazione dei concetti teologici più importanti che sono presenti nel libro (pp. 97-101). (István Ivancsó)

Munkálatok a Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola hallgatóinak írásaiból 3 [Lavori dagli scritti degli studenti dell'Istituto Teologico Superiore Greco-cattolico di Sant'Atanasio], Nyíregyháza 2000, 187 p. Rilegato. ISSN 1417-0671

Siamo davvero lieti che gli studenti dell'Istituto Teologico Superiore abbiano pubblicato il terzo volume del *Munkálatok*, (cioè: *Lavori*), in cui presentano tesine e tesi di laurea più interessanti. Questo fatto fa capire, riguardo alla pubblicazione del primo numero, che non si trattava soltanto di un entusiasmo iniziale, divampante, ma di una decisione che ha avuto anche un seguito. La redazione del volume 3 è simile alle due precedenti: i temi sono molteplici, perché vi si potevano inseguire – in base al giudizio dei professori dell'Istituto – i lavori reputati ottimi. Vale la pena notare dal punto di vista redazionale. Benché il volume sia edito dall'Istituto Teologico Superiore, ciò non significa che si pubblicano soltanto gli scritti dei chierici, ma al contrario, quelli di studenti laici e di un benedettino che studia anche presso il nostro Istituto. Alla pubblicazione del primo volume il capodirettore dell'Istituto di allora – nella sua presentazione – salutò con gioia l'iniziativa perché costatò che la nuova pubblicazione sarebbe servita all'arricchimento spirituale del nostro Istituto. Ora, dopo l'edizione del terzo volume, possiamo dire che tale previsione si è verificata. Si può, però, constatare un errore nel *Munkálatok* 3: infatti sul frontespizio reca la data: 2000, benché in effetti contenga ancora il materiale dell'anno 1999. (E così parerebbe che manchi un volume; in realtà, invece, non si tratta di questo, ma piuttosto di uno sbaglio redazionale.) (István Ivancsó)

GILLET, L., *Az ortodox lelkiiség. A keleti kereszténység aszketikus és misztikus hagyományának körvonalai [Die orthodoxe Spiritualität. Die Konturen der mystische und asketische Tradition des orientalischen Christentums]*, Pannonhalma 1999. 138 S. Gebunden. ISBN 963 9226 05 x

Das – jetzt zum ersten Mal in ungarischer Übersetzung – erschienene Buch von Lev Gillet gibt uns eine allgemeine Einleitung in

den byzantinischen Zweig der orientalischen Spiritualität. Es ist kein Handbuch im eigentlichen Sinne; der Autor kann einen gut lesbaren Stil mit der Wissenschaftlichkeit glücklich verbinden. Das Buch behandelt – beginnend von den Fundamenten (Hl. Schrift, das Leben der Kirche, die Tradition der Kirchenväter) – die Mittel und die Stufen der Spiritualität; er stellt uns den Christus vor, der uns zum christlichen Leben einlädt und uns die christliche Berufung gibt; die Tätigkeit des Heiligen Geistes, der die Kirche lebendig macht und die Spiritualität ernährt; ein ganzes Kapitel wird den Sakramenten gewidmet. Das Buch schließt mit der vielfältigen Vorstellung des *Mysterium Paschale* Christi.

Wenn es auch im Buch nicht viele Neuheiten gibt, besonders für die Leser, die die byzantinische Spiritualität von den fremdsprachigen Büchern in gewissem Maße schon kennen, trotzdem bereichert es beträchtlichweise die ungarischsprachige Literatur. Das zuletzt auf ungarisch erschienene Werk das ähnlicher die byzantinische Spiritualität betrachtet, war ein Buch von Tomáš Špidlík, *Auf dem Weg des Heiligen Geistes* (Nyíregyháza 1996).

Das Buch leistet den Menschen eine große Hilfe. Das Ziel seines Lebens ist – aufgrund der Tendenz der orientalischen Spiritualität – nach seiner Gottebenbildlichkeit zu leben und die Gottähnlichkeit zu erreichen, die in der *theosis* vollkommen wird.

Am Ende des Buches entdecken wir den Lebenslauf des Verfassers. Bisher kannten wir ihn nämlich nur als „einen Mönch der Ostkirche“.

(István Ivancsó)

ONASCH, K. – CIPIN, V., *Az orosz ortodox egyház története* [La storia della Chiesa ortodossa russa], (Ecclesia Sancta 4), Budapest 1999, 295 p. Rilegato. ISBN 963 8472 36 7

Il redattore del volume ungherese, István Zombori, ha redatto insieme due libri; e le due opere costituiscono un'unità organica. Si mette in evidenza nel libro, da una parte, il passato glorioso della Chiesa russa dagli inizi, d'altra parte invece l'immensurabile sofferenza che dovette subire da parte dell'ideologia ateista e comunista nell'era recente.

Avendo letto il libro, si forma nel lettore la convinzione che ha ragione il proverbio antico: "Sub pondere crescit palma". Infatti, non soltanto nell'ultimo secolo era piena di supplizi la vita della Chiesa russa, ma continuamente subito sofferenze. Tutto questo viene alla luce

nelle due parti del libro.

La prima parte del libro è opera di *Konrad Onasch* del 1964. Come l'autore, almeno dieci volte menziona, ha modo di far conoscere la storia della Chiesa ortodossa russa soltanto a grandi linee. Senza dubbio, questa parte del libro abbraccia la maggior parte della storia, infatti presenta il brano che dura dagli inizi (sec. X) fino all'inizio del secolo XX. E fa tutto questo con l'oggettività di un "estraneo". L'autore, conformemente alla sua vena professionale, mette un grande accento anche sull'arte sacra delle diverse epoche. Supponendo la conoscenza di certi concetti fondamentali, soprattutto quando abbozza le diverse tendenze ecclesiali, non li spiega. Per risolverli, sarebbe stato ottimo completare l'opera con un lessico.

La seconda parte del libro è opera di *Vladislav Cipin* scritta nel 1994, dunque già dopo il cambiamento di regime. Egli vede la sua Chiesa "dal di dentro"; sa essere molto preciso; enumera fatti e connessioni che erano finora sconosciute al lettore ungherese. Allo stesso tempo però si può ritrovare nel suo scritto una piccola parzialità, quando vuole giustificare la presa di posizione e il comportamento della sua Chiesa nelle vicende politiche, durante la dittatura. Ma questo è quasi naturale perché difende la propria Chiesa. – Però si può discutere la sua concezione della Chiesa greco-cattolica. E il giudizio del ruolo della Chiesa greco-cattolica – per non dire più – lascia ancora tante domande. (Si tratta dei fatti scritti sulle pagine 236-246; per primo appare qui, e parzialmente si trova anche nei seguenti.)

In ogni caso, questo libro aiuta a conoscere la storia della Chiesa ortodossa russa, e lo si può considerare come un libro che risponde ad un reale bisogno.

Ivancsó

(István

GÁNICZ ENDRE

**KELETI EGYHÁZI BIBLIOGRÁFIA MAGYAR NYELVEN
1999-2000**

- „Őszentsége Konstantinápoly egyetemes pátriárkája I. Bartholomaiosz beszéde a pannonhalmi monostorban tett látogatása alkalmából”, in *Pannonhalmi Szemle* 3 (2000) 62-63.
- BAÁN István: „Az ünnep a bizánci liturgiában”, in *Magyar Egyházzene* 4 (1998-1999) 411-415.
- BENDÁSZ Dániel: *Tövises út az egységhez: Fejezetek a kárpátaljai görög katolikus egyház történetéből*, Ungvár-Budapest 1999, 100 p.
- BENDÁSZ István: *Részletek a Munkácsi Görög Katolikus Egyházmegye történetéből*, Ungvár 1999, 306 p.
- BOROVÍ József: „A megállapodás előtt és után”, in *Vigilia* 6 (2000) 426-432.
- BOUYER, Louis: „Az első szír templomok”, in *Communio* 4 (1999) 41-50.
- CSELÉNYI István Gábor: „A görögkatolikus egyház istentiszteleti formái I. – A mindennapi istentiszteletek”, in *Magyar Egyházzene* 2 (1999/2000) 233-234.
- CSELÉNYI István Gábor: „A görögkatolikus egyház istentiszteleti formái II. – Az örökkévalóságnak megnyíló idő”, in *Magyar Egyházzene* 3 (1999/2000) 381-382.
- DOBSZAY László: „Abaujszolnoki előadások – I. Első előadás: A liturgia jellegéről”, in *Magyar Egyházzene* 1 (1999/2000) 3-13.
- DOLHAI Lajos: „Az euchológia”, in *Magyar Egyházzene* 4 (1998-1999) 435-439.
- FARKAS Zoltán: „Az 1054-es egyházszakadás bizánci háttere”, in *Vigilia* 11 (2000) 814-823.
- DA FURNÀ, Dionüsziosz: „Az ikonfestészet kézikönyve II.”, in *Athanasiana* 11 (2000) 115-144.
- GARAGULY István: „Az örmény liturgikus hagyomány története és magyarországi jelene I. – Az örmény szertartásrend és kialakulása”, in *Magyar Egyházzene* 1 (1999/2000) 98-100.
- GARAGULY István: „Az örmény liturgikus hagyomány története és ma-

- gyarországi jelene II. – Az örmény szertartás szerinti Szent Liturgia”, in *Magyar Egyházzene* 2 (1999/2000) 234-238.
- GARAGULY István: „Az örmény liturgikus hagyomány története és magyarországi jelene III. – Liturgikus ének az örmény szertartásban”, in *Magyar Egyházzene* 3 (1999/2000) 382-384.
- HANULA Gergely: „Latin és bizánci perikóparendek”, in *Magyar Egyházzene* 2 (1998-1999) 181-190.
- HOLLÓS János: „Az új keleti katolikus kódex megalkotása és jelentősége”, in *Athanasiana* 11 (2000) 9-19.
- IV. IGNÁTIOSZ ANTIÓCHIAI PATRIARCHA, *A feltámadás és a modern ember*, (Lectio Divina 1), Bakonybél 2000, 101 p.
- IVANCSÓ István: „A nagyszombati alkonyati istentisztelet olvasmányainak tipológiája a bizánci egyházban”, in *Studia Biblica Athanasiana* 3 (2000) 75-89.
- IVANCSÓ István: „A reggeli istentisztelet felmeneti énekének régi kéziratváltozata”, in *Athanasiana* 10 (2000) 121-133.
- IVANCSÓ István: „Az »Emeljük föl szívünket!« című imakönyvünk”, in *Athanasiana* 11 (2000) 21-51.
- IVANCSÓ István: „Fényesheti utolsó IX. imaóra?”, in *Athanasiana* 11 (2000) 177-184.
- IVANCSÓ István: „Magyar Mózes és akathisztosza”, in *Athanasiana* 10 (2000) 23-45.
- IVANCSÓ István: „Tizenegy vagy tizenkét papi imádság a reggeli istentiszteletben?”, in *Athanasiana* 10 (2000) 158-166.
- IVANCSÓ István: *A magyar görög katolikus egyház szerkönyvei*, (Athanasiana Füzetek 3), Nyíregyháza 1999, 41 p.
- IVANCSÓ István: *Az 1879-es hajdúdorogi liturgikus fordító bizottság és tevékenysége*, (Athanasiana Füzetek 1), Nyíregyháza 1999, 66 p.
- IVANCSÓ István: *Görög katolikus szertartástan*, Nyíregyháza ²2000, 228 p.
- IVANCSÓ István: *Régi liturgikus kézirat Hittudományi Főiskolánk Könyvtárában*, (Athanasiana Füzetek 2), Nyíregyháza 1999, 41 p.
- JANKA György: „Adalékok XVIII. századi papképzésünk történetéhez”, in *Athanasiana* 11 (2000) 169-176.
- KALOTA József: „A Jézus-ima”, in *Ökumené* 2 (2000) 10-17.
- KELETI KONGREGÁCIÓ: „A jubileum a keleti katolikus egyházban”, in *Athanasiana* 10 (2000) 9-21.
- KRÁNITZ Mihály: „Az ortodox és katolikus párbeszéd”, in *Teológia* 1-2 (2000) 25-33.

- MEYENDORFF, Jean: „Krisztus alakja a bizánci teológiában (Krisztológiai kérdések az 5. században)”, in *Pannonhalmi Szemle* 4 (1999) 91-99.
- NÁNÁSY Antalné: „Kárpátalja magyar görögkatolikusságának élete napjainkban”, in *Magyar Egyházzene* 1 (1999/2000) 87-88.
- OPIELA, Stanislas: „Kelet-Európa vallásai”, in *Vigilia* 4 (2000) 256-266.
- OROSZ Athanáz: „A föltámadás és a húsvét – keleti szemmel”, in *Vigilia* 4 (2000) 242-249.
- OROSZ Mihály – SZABÓ György: „A kárpátaljai magyar görögkatolikus egyházközségek egyházi éneklése”, in *Magyar Egyházzene* 2 (1999/2000) 231.
- PERCZEL István: „Merrefelé tekintett a bizánci teológia a 11. században?”, in *Pannonhalmi Szemle* 3 (2000) 45-59.
- PIRIGYI István: „Az amerikai görög katolikus hierarchia kialakulása” in *Vigilia* 4 (2000) 267-274.
- SAINT-ONGE, Michel: „Szent Hilárius és Szent Atanáz ikonja: Kelet és Nyugat egységének új kifejezése”, in *Athanasiana* 10 (2000) 135-140.
- SESZTÁK István: „A »képmás« teológiai fogalma a képrombolókkal folytatott vitában”, in *Athanasiana* 10 (2000) 71-81.
- SESZTÁK István: „Az Egyház, Krisztus lelki teste”, in *Athanasiana* 11 (2000) 81-93.
- SPITERIS, Yannis: „A középkori Bizánc és a pápaság”, in *Communio* 3 (1999) 16-42.
- SPITERIS, Yannis: „A középkori Bizánc és a pápaság”, in *Communio* 2 (1999) 18-30.
- SZABÓ Péter – TÓTH Ferenc: „A pátriárkai és metropolitai konvent jogintézménye mint a keresztségből fakadó sajátos küldetés gyakorlási fóruma (CCEO 140-145. kánonok)”, in *Athanasiana* 10 (2000) 105-120.
- SZABÓ Péter: „75 éves a Miskolci Apostoli Exarchátus”, in *Athanasiana* 10 (2000) 151-157.
- SZABÓ Péter: „A »sajátjogú egyházak« ekkleziológiai értéke a decr. »Orientalium Ecclesiarum« és a Keleti Kódex (CCEO) tükrében”, in *Studia Wesprimiensia* 2 (1999) 93-107.
- SZABÓ Péter: „A vegyes rítusú házasságkötéseknél illetékes paróchusra vonatkozó hatályos norma a korábbi szabályozás tükrében”, in *Athanasiana* 10 (2000) 57-69.
- SZABÓ Péter: „Sajátjogú egyháztagság a hatályos jog szerint (CIC 111-

Bibliográfia

- 112 és CCEO 29-38 kk.)”, in *Kánonjog* 1-2 (1999) 33-68.
- SZILÁGYI Mihály: *A grábóci szerb ortodox kolostor története*, Szekszárd 1999, 114 p.
- TAFT, Robert: „A zsoltosma IV. századi gyökerei” (Ivancsó I.), in *Klió* 2 (2000) 50-53.
- H. TÓTH Imre: „Cirill és Metód a Kárpát medencében”, in *Vigilia* 11 (1999) 821-826.
- ZELINSZKIJ, Vladimir: „Az Atya kinyilatkoztatása a bizánci liturgia fényében”, in *Communio* 1 (2000) 24-34.

(Folyt. köv.)